psikiyatri

Anthony Storr

öteki peygamberler

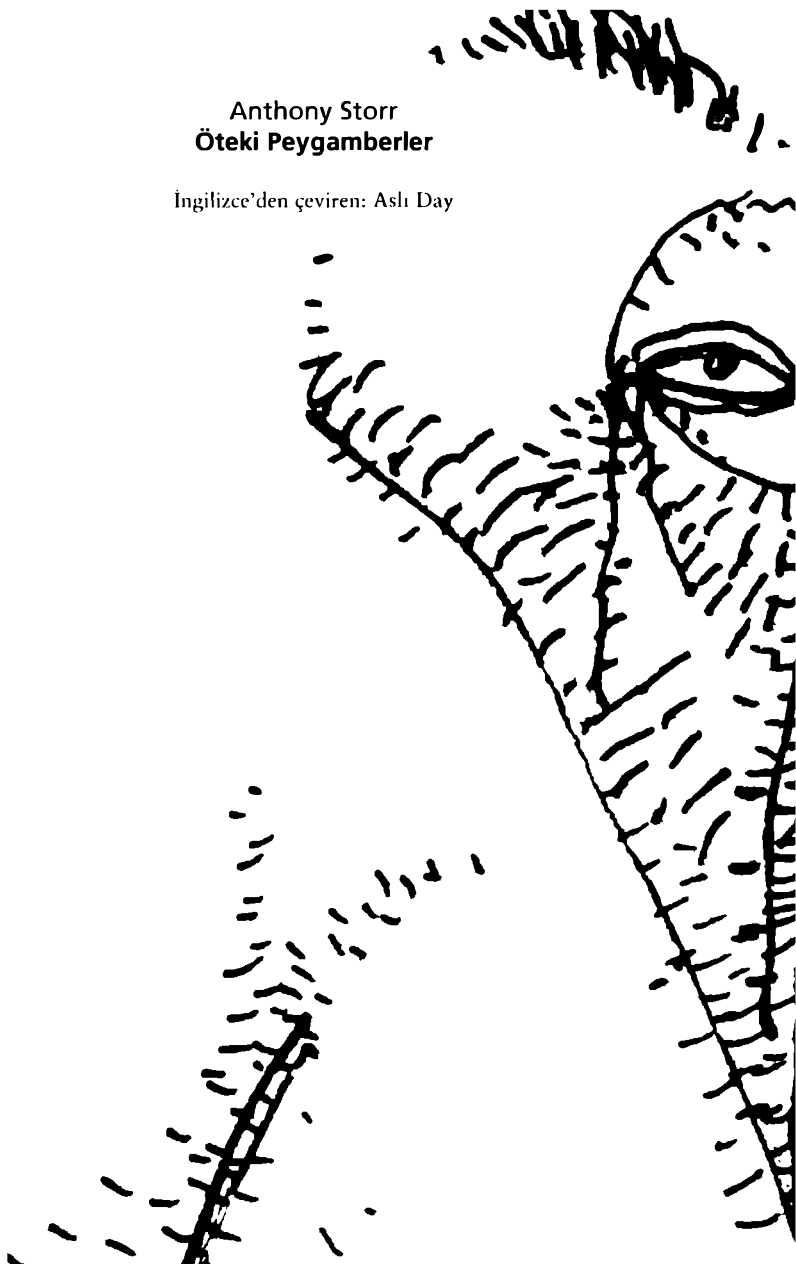

okuyan us

Anthony Storr

Öteki Peygamberler

İngilizce'den çeviren: Aslı Day

Okuyanus Yayın
Psikiyatri - 05
Psikoloji / Gurular

Öteki Peygamberler
Anthony Storr

ISBN: 975-8420-09-7

I. Baskı: İstanbul, Nisan 2001

Özgün Adı: *Feet of Clay - A Study of Gurus*

İngilizce'den çeviren: Aslı Day
Düzelti: Şenol Mumcu
Yayına hazırlayan: Deniz Koç

Grafik tasarım: 2 Tasarım / Mehmet Ulusel
Kapak tasarımı ve illüstrasyonlar: Mehmet Ulusel
Film, baskı ve cilt: Mas Matbaacılık A.Ş.

Kitabın Türkçe yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Hacıemin Efendi Sokak, Mak Apt. 9/1 Daire: 2 Nişantaşı 80200 İstanbul
Telefon: (0212) 232 5373, 232 5379 Faks: (0212) 231 5220

okuyanus@okuyanus.com.tr

www.okuyanus.com.tr

Anthony Storr, 18 Mayıs 1920'de dünyaya geldi. Eğitimini Winchester, Christ's College, Cambridge'de ve Westminster Hastanesi'nde aldı. Doktor unvanını 1944'te kazanan Storr, daha sonra psikiyatri alanında uzmanlaştı. Yazarın diğer yayınları arasında; *The Integrity of the Personality* (1960), *Human Destructiveness* (1972), *Jung* (1973), *The Dynamics of Creation* (1972), *The Art of Psychotherapy* (1979), *Solitude* (1988), *Freud* (1989), ve *Music and the Mind* (1992) bulunmaktadır. Anthony Storr, *Sunday Times, Times Literary Supplement* ve *Independent* gibi çeşitli gazeteler için araştırmalar yaptı ve makaleler yazdı. Royal College of Physicians ve Royal College of Psychiatrists ve Royal Society of Literature'de öğretim üyesi olarak çalıştı. Ayrıca Oxfordshire Sağlık Otoritelerine bağlı danışmanlık yapan psikiyatristler kuruluşunun onursal üyesi ve Green College, Oxford'da emekli öğretim üyesi oldu. Anthony Storr, 17 Mart 2001'de hayata gözlerini kapadı. Yazarın *Solitude* adlı kitabı da Okuyanus Yayın tarafından yayımlanacaktır.

Kitapla ilgili görüşlerden bazıları:
"Aydınlatıcı... Bu kitabı okuduktan sonra gurulara (peygamberlere) aynı gözle bakmak mümkün olmayacak." Andrew Brown, *Spectator*

"Etkileyici bir araştırma... Storr'un en büyük başarısı, kültürel olgulara bir psikiyatrist olarak deneyimlerini katması, daha önceki düşünürlerin konuyla ilgili yazılarından alıntıları ustaca kullanışı, konuları bir araya getirişindeki üstünlük ve bunları yazar duyarlılığıyla birleştirmesi." Adam Lively, *TES*

"Karmaşık bir konunun aydınlatıcı bir biçimde araştırılması- insanlığın tinsel liderlere olan ihtiyacı ve şarlatanlara kendimizi kaptırmamızın nedenleri." Mary Loudon, *The Times*

"Anthony Storr'un armağanı anlaşılmaz olanı anlaşılır kılmak ve bunu yaparken de akıcı, kışkırtıcı ve aydınlatıcı olabilmek." Kay Redfield Jamison

"Anthony Storr'un gurular hakkındaki bu çalışması ilham verici, öğretici ve bundan da öte sevecen." Frank Egerton, *Oxford Times*

Yazarın diğer eserleri:
The Integrity of the Personality, Human Destructiveness, Jung, The Dynamics of Creation, The Art of Psychotherapy, The Essential Jung (editör olarak), Solitude, Freud, Churchill's Black Dog, Music and the Mind

Aslı Day, 1967 İzmir doğumludur. Eğitimine İzmir Amerikan Kız Lisesi'nin ardından Ege Üniversitesi Psikoloji bölümünde devam etmiştir. 1992 yılında klinik psikoloji alanında uzmanlığını almıştır. Terapist ve danışman olarak çalışmaktadır.

Kitabın Türkçe adını koyan Mario Levi'ye teşekkürler...

Aklı başındaki kişi başka birine yolunu sormaz,
Hiçbir kahine inanmaz.
Bir tek ahmaklar,
Kendilerinden vazgeçip, kahinlere inanır.
Onlarsa, insana sadece felaket getirir.

EURIPIDES, *Iphigenia Tauris'te*

Dostum, meslektaşım Kay Redfield Jamison'a ve ortak dostumuz, yayıncımız Erwin Glikes'ın anısına.

içindekiler

teşekkür

Eşim Catherine Peters tüm metni okuyarak önemli düzeltmeler yaptı. Aynı şekilde Stuart Proffitt, HarperCollins'den Arabella Quin ve The Free Press'ten Susan Arellano'nun da katkıları oldu. Değerli yorumlar yapan, öneriler getiren ve yeni kaynaklara ulaşmamı sağlayan Matthew Barton, Dr. Paul Bishop, Dr. Gordon Claridge, Dr. Kay R. Jamison, Dr. Kim Jobst, Dr. Irvine Loudon ve eşi, Polly Lansdowne, Alan Ridout ve Margaret Wind'e de minnettarım.

giriş

guruların özellikleri

Elinizdeki kitap, gurular hakkındadır. "Ağır" anlamına gelen guru sözcüğü, Sanskritçe kökenlidir. Kişilerden söz ederken kullanıldığında, "saygıya değer kişi" olarak tanımlanabilir. Profesör R. F. Gombrich'in verdiği bilgiye göre, bu sözcük, "bir kişinin babası ve daha yaygın olarak öğretmen" yerine kullanılmaktadır. Onun önerdiği en yakın eş anlamı "saygıdeğer öğretmen"dir. Günümüzde, futboldan ekonomiye, alanında uzman olan herkes guru sayılmaktadır. Guru terimini bu kitapta, hayatın anlamı üzerine özel bilgi sahibi olduğunu iddia edenler ve bundan ötürü de, başkalarına hayatın nasıl yaşanması gerektiği konusunda söz söyleme hakkı olduğunu hissedenler ile sınırlandıracağım. *Chambers Yirminci Yüzyıl Sözlüğü*, guru sözcüğünü "tinsel öğretmen; kutsal kişi" olarak tanımlamaktadır. Bütün gurular kutsal değildir; ancak "tinsel öğretmen" tanımı, bu kitapta terimle ne anlatılmak istendiğini ortaya koymaktadır.

Gurular çeşitli yönleriyle birbirlerinden ayrılsalar da, çoğu, kişisel vahye dayanan, özel, manevi bir içgörüye sahip olduklarını iddia eder. Gurular takipçilerine, kendilerini geliştirmeleri ve kurtuluş için yeni yollar vaat ederler. Guruluğun okulu olmadığı ve guru olmak için tanımlanabilir nitelikler bulunmadığı için, tıpkı politikacılar gibi onlar da, aslında kendiliklerinden seçilirler. Manevi üstünlükleri olduğunu iddia edebilecek kadar kibri olan herkes guru olabilir. Hem yakın hem de uzak tarihten anlaşıldığı üzere, gurulardan bazıları, güçlerini vicdansızca kullanarak müritlerini çeşitli yollarla sömürür veya zaman içinde bu tarz davranışları sergileyen kişilere dönüşürler. Bununla birlikte, kutsallıkları, kişisel hırslarının olmaması ve bütünlükleri sorguya yer bırakmayan gurular da vardır. İsa, Muhammed ve Buda hâlâ çok saygı duyulan ve öğretileri milyonlarca insanın hayatını değiştirmiş gurulardır. Mu-

hammed'in Kuran'da da yer alan, yasal cezalandırma ve kadınlara karşı davranış biçimi hakkındaki bazı emirleri modern Batı düşüncelerine aykırı olsa da, Hıristiyan veya Budist olmasak da, Muhammed de, İsa da, Buda da saygımızı kazanmışlardır.

Bu kitapta, pek saygı duyulamayacak bazı gurulara da yer verildiği için, en başından, çoğumuzun ulaşamayacağı düzeyde kişisel bütünlüğe, erdeme ve iyiliğe sahip, manevi olarak üstün kişilerin varlığını kabul ettiğimi belirtmek istiyorum. "Gurular" gibi olmayan bu kişiler, konuşma becerileriyle kalabalıkları sürüklemeden, etraflarını hayran müritlerle doldurmadan ya da sıradan insanların yardımsız varamayacakları, anlaşılması zor bilgeliğe ulaştıracağını vaat etmeden, günlük yaşam örnekleri ile başkalarını etkilerler. Çoğumuz, böyle ukala olmadan "iyi" insanlara rastlamışızdır. Belki onlar, ödül beklentisi veya toplumsal tanınma amacı olmadan hastaları ziyaret ederler, kimsesiz çocuklara sahip çıkarlar ya da kendilerini hayır işlerine adarlar. Vaaz vermezler, onu yaşarlar. Gerçek erdem göze çarpmaz. Ancak Albert Schweitzer ve Rahibe Teresa'da olduğu gibi, reklam ışığı altında kaldığında, sanki daha az saygıdeğermiş gibi algılanabilirler.

Gurular farklı bir sınıf oluştururlar. *Bütün* guruların hamurunun bozuk olduğunu iddia etmiyorum. Yine de guruların çoğu, saygı duyulmaya layık olmayan, sahte peygamberler, deliler, güven sahtekârları veya müritlerini duygusal, maddi ve cinsel olarak kötüye kullanan vicdansız psikopatlardır. Tarihin ışığı altında, azizleri çılgın ve delilerden ayırt etmek kolaydır; ancak hayatına anlam kazandıracak bir guru arayışında olan biri için, bu ayrımı yapmanın çok zor olduğu da açıktır. Bu zorluk, kısmen müritlerin acil ihtiyaçlarının guruların gerçek yüzlerini görmelerini engellemesinden kaynaklanmaktadır; aktarıma eşlik eden çarpıtmaya alışık olan psikanalistlere tanıdık gelebilecek bir olgu. Seçim sırasında yaşanan zorluğun diğer bir nedeni de, kişilik ve zeka açısından belirgin farklılıklar gösterseler de, guruların aslında en iyisinden en kötüsüne, ortak özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Guru, kendi hayatını değiştiren özel, manevi içgörüye sahip olduğunu iddia eder. Bu vahyin, bazen Tanrı tarafından, bazen de melekleri tarafından gönderildiğine inanıldığı gibi, zaman zaman da Himalayalardaki gizemli varlıklardan ve hatta başka gezegenlerden iletildiğine atıfta bulunulur. Bu tamamen kişisel olan vahyin, genellikle evrensel olduğu ya da en azından büyük kitleler için uygun olduğu savunulur. Başka bir deyişle, gurular kendi deneyimlerini genelleştirirler. Bazı gurular, tüm insanlığın kendi görüşlerine inanmaları gerektiğini iddia ederlerken, diğerleri de son gün gelip çattığında, kendi takipçileri kurtulurken, insanlığın geride kalan büyük çoğunluğunun zorda kalacağını öne sürerler. Bu temelsiz varsayım, birçok gurunun sahip olduğu belirli kişilik özellikleri ile yakından ilişkilidir.

Çoğu guru, oldukça yalnız bir çocukluk geçirip, yaşamı boyunca da yalnızlığını sürdürür. Nadiren yakın arkadaşları vardır. Belki de, kişisel ilişkiler yerine kendi zihinlerinde olup bitenle daha fazla ilgilenmelerinin nedeni, hiç kimsenin onları yeteri kadar önemsemediğini düşünmeleridir. Bir başka deyişle, içe dönük ve narsisist olma eğilimindedirler. Freud'un da bu konudaki görüşü şöyledir:

> Önceliği erotizm olan kişi, tercihini diğer kişilerle olan duygusal ilişkilerinden yana kullanacaktır; kendi kendine yeterliliğine inanan narsisist kişi ise, asıl doyumu kendi içsel, zihinsel süreçlerinde arayacaktır.[1]

Yazar, ressam ve bestecilerin çoğu, insan ilişkileri kurmak yerine, kendi yaratıcılıklarıyla meşgul oldukları için narsisisttir ve tek başına olmayı tercih eder. *Yalnızlık* (Solitude)[2] kitabımda, bu tarz kişileri konu almıştım. Ancak yaratıcı sanatçılar, zamanlarının çoğunu yalnız geçirseler de, yarattıkları aracılığıyla insanlarla iletişime geçmek ve takdir edenler sayesinde özgüvenlerini kazanmak isterler. Eleştiriye çok duyarlı olmalarına karşın, çoğu, kendileriyle aynı görüşte olmayanlarla bile fikir alışverişinde bulunmaya ve bundan bir şeyler öğrenmeye hazırdır.

Kendileriyle tam fikir birliği olmayan her şeyin düşmanlı-

ğın bir göstergesi olduğuna inanan gurular ise, her çeşit eleştiriye karşı tahammülsüzdürler. Bunun nedeni, sadece dostlarla gerçekleşebilecek fikir alışverişi ve yapıcı eleştiri deneyimini hiç yaşayamayacak denli yalnız kalmış olmaları olabilir. Bir başka nedeni ise, vahiylerin eleştirilmeden ya kabul edilir veya reddedilir olmalarından ötürü, sanat eserlerinden farklı bir kategoride yer almasıdır.

Gurular sahte bir bağlılıkla demokrasiye gönül verseler de, aslen ayrımcı ve antidemokratiktirler. Bunun tersi nasıl mümkün olabilir ki? Özel bir vahye duyulan inanç, gurunun, diğer insanlarda olmayan bir üstünlüğe sahip olmasını gerektirir. Gurular dost kazanmaya gerek duymadan, müritlerini kendilerine çekerler. Guruluğunu ilan ettikten sonra, guru, otoritesini sağlamalıdır ki bu durum da, eşit şartlarda oluşabilecek dostlukları engeller. Gerçekten de dostluklar, gurunun gücünü zayıflatma riskini taşır. "İnancını yitirmek istiyorsan, rahiple arkadaş ol" Gurdjieff'in babasının en sevdiği sözlerden biridir. Gurunun müritleri ile kurduğu ilişki, bir dostluk ilişkisi değil, üstünlük ilişkisidir. Bu da yine, daha önceden de oluşturmayı başaramadıkları eşit şartlardaki dostlukların yokluğundan kaynaklanabilir. Gurunun kendi değerine olan inancının temeli, başkaları tarafından sevilmek yerine, onları etkilemeye dayanır. Gurular fikirlerini nadiren tartışırlar; onlar genellikle, sadece görüşlerini aşılarlar.

Sıklıkla, gurunun yeni içgörüsü, ruhsal veya fiziksel bir rahatsızlık ardından oluşur. Bu rahatsızlık sırasında guru, kendi duygusal sorunlarına verimsizce yanıt aramaktadır. Bu değişim genellikle otuzlu, kırklı yaşlarda, orta yaş krizi olarak da tanımlanabilecek bir dönemde gerçekleşir. Yeni içgörü bazen yavaş yavaş, bazen de yıldırım hızıyla gelir. Daha sonra göreceğimiz gibi, karmaşanın verdiği rahatsızlığı takip eden yeni bir düzenin kurulması olgusu, resimden bilime kadar tüm yaratıcılık hareketlerinde gözlenir. Bu *Evreka* örüntüsü, hem dinsel vahyin, hem de hasta olarak nitelendireceğimiz kişilerin sanrısal sistemlerinin özelliğidir. Soruna çözüm bulunduğunda, ki hem vahyin hem de sanrının, ortadaki sorunu çözme gi-

rişimi olduğunu düşünüyorum, iç rahatlığı ortaya çıkar. Sanatçılar ve bilim adamları, her yaratıcı adımın, yeni bir sanatsal veya bilimsel sorunu gündeme getirdiğine inanarak, hiçbir çözümün son çözüm olmadığını düşünürler. Bunun tersine, dinsel vahiyleri veya sanrısal sistemleri kucaklayanlar, ulaştıkları sonucun sürekli ve sarsılmaz olduğunu düşünürler.

"Ruhunun karanlık gecesi", bu yeni içgörüyle son bulan guru, "gerçeği" keşfettiğine inanmaya başlar. Bu coşkulu kesinlik, gurunun, ikna ediciliği ve karizması gibi, diğerleri üzerinde yarattığı güçlü etkinin nedenidir. Yunanca bir sözcük olan **χάρισμα** (karizma), "zarafet" anlamına gelir. Max Weber, sözcüğü sosyoloji biliminde kullanıma sunarken sadece, kişiliğinin özel, sihirli bir niteliği nedeniyle sıradan insanlardan ayrılan, doğaüstü veya insanüstü güçlerle donatılmış kişileri işaret etmektedir. Böyle kişilerin, diğerlerini etkilemek, ikna etmek ve kendisini adayan müritleri etrafında toplamak gibi bir kapasiteleri vardır. Karizma, sahip olunan inancın yoğunluğu ile de yakından ilgilidir. Toplum önünde akıcı konuşma yeteneğine ve iyi bir dış görünüme sahip olmak da diğer değerler arasında sayılabilir. Bu kitapta, söz edilen gurulardan bazıları, topluluklar önünde hiçbir metne bakmaksızın o denli akıcı konuşurlardı ki, izleyenlerini saatlerce büyülenmişçesine ellerinde tutabilirlerdi.

Din sosyolojisi konusunda önde gelen uzmanlardan Eileen Barker'a göre; "Neredeyse tanım olarak, karizmatik liderler, ne geleneklere ne de kurallara bağlı oldukları için davranışları önceden kestirilemez ve diğer normal insanlar adına da sorumlu tutulamazlar" diye açıklamıştır.[3] Eğer bir liderin karizmatik bir otoritesi olduğu kabul edilmiş ise, takipçilerinin hayatlarının tüm alanlarını yönetme hakkının da kendisine verildiği konusunda uzlaşılmıştır. Örneğin guru, müritlerinin yaşayacakları yerleri, cinsel eş olarak kimi seçeceklerini ve paraları ya da malları ile ilgili ne yapacaklarını onlara söyleyebilir.

Eğer bir guru, etrafında mürit toplamak istiyorsa, inancının güçlü olması neredeyse zorunludur. Bu, bütün guruların

vaaz ettikleri her şeye inandıkları anlamına gelmiyorsa da, eğer yeni bir cemaat oluşturulacaksa, gurunun kendisinin özel bir içgörüye sahip olduğuna dair bir inanç taşıması en azından başlangıçta şarttır. Birçok kişi, din ya da inanç sistemleri ile ilgili değişim ve dönüşümleri, başkaları tarafından zorlanmaya maruz kalmaksızın yaşar. Ancak tıpkı müritlerinin onlara ihtiyacı olduğu kadar, guruların da müritlerine ihtiyaçları vardır. Guruların güvenlerinin, müritleriyle desteklenme ihtiyacı, ortaya koydukları inançtan o kadar da emin olmadıkları olasılığını akla getirir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, bazı gurular, etraflarında onları aklı yerinde olmayan biri olarak algılamak yerine, peygamber olarak kabul eden bir grup mürit topladıkları için, deli olarak etiketlenmekten ve hatta bu nedenle akıl hastanelerine yatırılmaktan kurtulmuşlardır. Tarihçilerin ortaya koyduğuna göre, mesih olmaya soyunmuş kişilerin çoğu, kendi misyonları ile ilgili kuşkular taşırlar. Etraflarında müritlerinin olması için didinmelerinin nedeni de budur. Eğer hiç kimse paylaşmıyorsa, yeni bir görüşün güvenilirliğine duyulan inancın sürdürülmesi oldukça güçtür.

Üstün bir bilgeliğe sahip olduklarını iddia eden gurular, kendilerine gizemli bir geçmiş yaratırlar. Geçmişte, sıradan insanlar için ulaşılmaz olan Orta Asya ya da Tibet'e gerçekleştirilen yolculuklar, gizli bilgelik ve mistik deneyimlerin edinilmesinin başlangıcı olarak yüceltilmişti. Günümüzdeyse, dünyanın tümü keşfedilip, haritası çıkarıldığı, hatta Everest bile Batı süprüntüleriyle kirletildiği için, gizemli olabilecek kadar uzak yerler bulabilmek zorlaşmıştır. Ancak her zaman, başka dünyalar vardır. Belki de, diğer gezegenlerde sınırsız bilgeliğe sahip ve sadece seçilmiş insanlara mesaj yollayan yaratıklar yaşamaktadır. Bazı gurular, buna inanır görünmektedir.

Hepimiz gibi, gurular da güç tarafından yozlaşma riski taşırlar. Her ne kadar guru, misyonuna münzevi birinin yoksulluğunda başlamış olsa da, zaman içinde, değerlerini tekrar gözden geçirmesi sık rastlanan bir durumdur. Hayran olunmak sarhoş edicidir ve guru açısından, müritlerinin kendisine atfettiği inançlara katılmamak gittikçe zorlaşır. Eğer bir kişi

özel bir içgörüye sahip olduğuna ve Tanrı tarafından bu içgörüyü diğerlerine aktarmak üzere seçildiğine inanırsa, kendisine özel ayrıcalıkların tanınması gerektiği sonucuna varabilir. Örneğin kendisi gibi takipçileri de, maddi konularda kaygı taşımanın, yorucu olan tinsel misyonu yerine getirmeyi olumsuz yönde etkileyeceğini düşünürler. Bu nedenle de, guruya doğal olarak, takipçilerinin kazandığı parayı talep etme ve kullanma hakkı verilir. Sonunda, bazen gurular kendilerini lüks içinde yaşarken bulurlar.

Maddi sorumluluktan kurtulma hakkı olduğunu düşünen gurular, aynı zamanda sıradan insanların toplum tarafından kınanabilecekleri cinsel davranışlara girme hakkını da kendilerinde görürler. Eğer bir erkeğin etrafı kendisine hayran olan çekici kadınlarla doluysa, cinsel ilişkiden kaçınması oldukça zordur. Ancak gurunun, kendisini tinsel bir rehber olarak gören bir müridi ile ilişkiye girmesi, en az hastalarını baştan çıkaran bir psikoterapist veya çocuklarına cinsel tacizde bulunan bir baba kadar zarar vericidir.

Gurular müritlerinden sıklıkla diğer konularda da yarar sağlarlar. Guruların etrafında, kendisi önemsiz işlerle uğraşmasın diye, günlük işleri onun adına yürütmeye aşırı istekli dalkavuk müritler vardır. Gurular genellikle bu güç gösterisinden zevk alırlar ve bazıları müritlerine tinsel uygulama adı altında anlamsız ve gereksiz işler yaptırma noktasına kadar giderek, aslında kendi güçlerini kanıtlamaya çalışırlar. Bazıları günahkâr olduğunu düşündükleri müritlerini acımasız cezalara çarptırmaktan geri kalmazlar. Gurular, kişisel bütünlükleri ve başkaları üzerinde uyguladıkları gücün getirdiği yozlaşmaya karşı koyma açısından birbirlerinden oldukça farklıdırlar.

Garip bir kozmoloji bilgisine sahip diye ya da ahlâksız olduğu için, bir gurunun tüm içgörülerinin saçma olduğu düşünülemez. Psikozun daha üstün bir bilgeliğe giden yol olduğunu iddia eden R. D. Laing'in kuramını doğru bulmasam da, yoğun bir rahatsızlık ya da ruhsal bozukluk ardından gelen yeni bir uyanış, sıradan insanlar için, kapalı olan algı kapılarını açabilir diye düşünüyorum. Manik-depresifler bazen,

umutsuzluğun derinliklerinin ve coşkunun doruklarının yaşamlarını çok yoğunlaştırdığını ve seçme şansları olsa, normalliğin sıradan can sıkıntısını çekmektense hasta olmayı tercih edeceklerini iddia ederler. Hatta akut bir şizofreni atağı geçirip, bunu zarar görmeden atlatanlar da, bu deneyimi yaşadıkları için şükran duyarlar. Ellenberger'in ortaya attığı, çoğu guru için de uygun olduğunu düşündüğüm, "yaratıcı hastalık" kavramına sık sık başvuracağım.

Bazı gurular, şifa ile sonuçlanan tanımlanabilir bir ruhsal hastalık dönemi geçirirler. Bazıları ise, psikiyatristlerin psikotik olarak tanı koyabilecekleri derecede rahatsızlanırlar. Bu durum, nevrotik bir bozukluk değil, kişinin aklî dengesinin yerinde olmaması ya da gidip gelen duygusal tutarsızlıklar yaşamasıdır. Yine de çoğu, yaşamları boyunca sosyal açıdan yeterli ve makul ölçülerde dengeli olmayı sürdürür. Guruların hayatları ve inançlarının eleştirel bir gözle incelenmesi, ne yazık ki, var olan psikiyatrik etiketlerin ve ruhsal hastalığın ne olup ne olmadığı konusundaki kavramların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, alışılmışın dışında tuhaf bir inanç, sanrıdan nasıl ayırt edilebilir?

İlerleyen sayfalarda, birbirinden oldukça farklı olmalarına rağmen, şimdiye kadar guru özellikleri olarak anlatılan niteliklerin neredeyse tümünü taşıyan, birkaç guruyu mercek altına alacağım. Hiçbir guru, bu niteliklerin hepsini taşımasa bile, en iyisinden en kötüsüne kadar hepsinin sıradan insanlardan ayrılan ortak özellikleri vardır. Birleştirme Kilisesi (Unification Church), Bilim Mezhebi Kilisesi (The Church of Scientology), Uluslararası Krishna Bilinç Topluluğu (International Society for Krishna Consciousness/ISKCON) ve Tanrı'nın Çocukları (Children of God) gibi çağdaş mezhepler üzerinde son yirmi yıldır kapsamlı araştırmalar yapılmış ve yazılar yazılmıştır. Pek çok ebeveyn gibi, birçok kişi de, bu yeni din akımlarına katılmanın gençler üzerindeki etkisi hakkında endişe duymaya başlamıştır. Benim özel ilgi alanım, guruların kişilikleri ile ilgili olsa da, müritlerinin özellikleri üzerinde de zaman zaman duracağım. Azizlerden sahtekârlara kadar birbirine hiç

benzemeyen bir grup guruyu özellikle seçtim. Ümidim, eleştirel olmayan bir gözle bakıldığında, birçok ortak özelliklerinin olduğunu gösterebilmektir.

Hitler, Mussolini, Stalin, Ceausescu ve Mao Tse-tung gibi, yirminci yüzyılın utanç verici diktatörlerinin hepsi de güç arayışlarında vicdansız, düşmanlarını yok etme konusunda da acımasızdılar. Diktatörlerin, dost sahibi olmak gibi lüksleri yoktur. Evlenip aile kursalar da, özgüvenlerini yakınlarının gerçek sevgisiyle sağlamaktansa, bilinmeyen bir çoğunluğun takdirine dayandırmayı tercih ederler. Bu gibi liderlerin paranoyaya varan derecede kuşkucu olmaları şaşırtıcı değildir. Onlara göre, kitle dönektir ve kolayca etki altına alınabilir. Sadece propaganda ve popüler beğeniye bel bağlayan diktatörler, tüm siyasi liderler gibi muhalif olaylardan huzursuz olurlar. Diktatör, ülke zor bir duruma düştüğünde bile, hükmetmeye devam etmek istiyorsa, hiçbir rakibinin yerini alma şansı olmayacağından ve kontrolün hâlâ elinde olduğundan emin olmalıdır. Diktatörlerin sahip oldukları kontrolü ellerinde tutabilmeleri için, diktatörlük rejimlerinin tipik bir özelliği olan ispiyonculara, gizli polislere ve casuslara ihtiyaçları vardır. Ortada hiçbir neden yokken, sadece diktatörün aleyhine tehdit olarak algılandığı için sürülmüş, hapse atılmış, işkence görmüş ve öldürülmüş sayısız insan vardır. Bundan da öte, hiyerarşide üst noktalarda olanların, diktatör tarafından tehdit olarak algılanma olasılıkları da daha yüksektir. Çelişkili olarak, liderlerin kriz dönemlerinde öğüt ve destek için sırtını dayayacağı "dostlar" ve müttefikler, genellikle paranoyak diktatörler için en büyük tehdidi oluşturur. Hitler'in, 1934'te Ernest Röhm'i ve Stormtrooper'daki teğmenlerini ortadan kaldırması bunun tipik bir örneğidir. Münih'te daha en başından beri kendisini destekleyen Röhm'e, Hitler'in çok şey borçlu olması, onu tehdit olarak algılanmaktan kurtaramamıştır. Hem Stalin hem de Mao Tse-tung en yakın dostlarını hiç tereddüt etmeden gözden çıkarmışlardır.

Daha sonra inceleyeceğimiz gibi, bazı gurular da, küçük ölçekte birer diktatördürler. Verdikleri mesaj, görünüşte siyasî olmaktan çok dini olsa da, diktatör gibi davranırlar, övgüyle

serpilirler, hiç gerçek dostları yoktur, mutlak güç gösterisi yapmaya yeltenirler ve aynı paranoyak şüphelerden dolayı acı çekerler. Şimdi bu tanıma uyan iki guruyu inceleyelim.

18 Kasım 1978'de, Guyana'da, Jonestown tarikatının üyesi iki yüz altmışı çocuk, dokuz yüzün üzerinde kişi siyanür içirilerek veya kendilerine siyanür zerk edilerek öldürülmüştür. "İnsanlık Tapınağı"(People's Temple) üyelerine ölüm emrini veren, kendisi de başından aldığı silah yarasıyla ölen, tarikatın kurucusu Jim Jones'tur. 19 Nisan 1993'te, yirmi ikisi çocuk, seksen altı kişi Teksas, Waco'daki Kıyamet (Apocalypse) Çiftliği'nde çıkan yangında can vermişlerdir. Bu toplu intihar olayı da, yine başından vurularak öldürülen tarikat lideri David Koresh tarafından teşvik edilmiştir.

Bu iki gurunun, daha başka önemli benzerlikleri de vardı. Yaşıtları ile kıyaslandığında çok az arkadaşlarının olduğu, yalnız bir çocukluk geçirmişlerdi. Her ikisi de, güzel ve akıcı konuşma yeteneğine sahip, sonu gelmeyen konuşmaları ile dinleyenlerini hırpalayarak boyun eğmelerini sağlayan, saatlerce nutuk çeken birer vaizdi. İkisi de cinsel bakımdan asla sınır tanımazdı. Jim Jones, kadınlarla olduğu kadar erkeklerle de, David Koresh de yetişkinlerle olduğu kadar küçük çocuklarla da cinsel ilişkiye girmekten kaçınmamıştı. Fiziksel olarak acımasızlardı, ortaya koydukları keyfi kurallara karşı gelme suçu işleyen üyelerini, şiddetli cezalara çarptırmışlardı. Pek az müridin tarikattan ayrılmak istemesine karşın, aile bağlarını yıkarak, korkunç cezalar ile tehdit ederek ve dışardan gelebilecek saldırıları ve içerdekilerin çıkmasını engelleyen silahlı korumalar görevlendirerek, müritlerinin tarikattan ayrılmalarını engellemek için ellerinden geleni yapmışlardı. Her ikisi de, olmasını bekledikleri saldırılara karşı silah stokları yapmalarına neden olan paranoyak kaygılar ve saplantılı kişilik özellikleri göstermişlerdi. Yaşamlarının büyük bölümünde, deliliğin sınırlarında dolaşmış ve sonunda da kanıtlanabilir biçimde psikotik olarak ölmüşlerdi.

Eminim ki, tarihte bu kadar kötü başka gurular da vardır; fakat bu iki gurudan daha kötülerinin olabileceğini hayal et-

mek oldukça zor. Onlara emirleri üzerine intihar edebilecek kadar körü körüne tapınan insanlar olması gerçeği ise ürkütücüdür. Amaçları mutlak güç olan bu guruların, diğerleri üzerindeki güçlerinin en üst düzeydeki ifadesi de ölümlerine neden olmalarıdır. Bu iki canavara daha yakından bakmak belki de bize gurular ve yarattıkları fanatizm hakkında bir şeyler öğretebilir.

Jim Jones, 13 Mayıs 1931'de Indiana, Lynn'de dünyaya gelmiştir. Babası kısmi felçli olduğu ve annesi de çalışmak zorunda kaldığı için oldukça yalnız bir çocukluk geçirmiştir. Kendini anlatırken hemen her konuşmasında çocukken yalnız olduğunu ifade etmiştir. Fanatik bir kitap kurdu olmuştur. Küçük Jones'a annesinin yerine bakan komşuları Bayan Kennedy, küçük yaşlardan itibaren onun kafasını dini düşüncelerle doldurmuştur. Lisede başarılı bir öğrenci olan Jones'un zeka düzeyi ölçüldüğünde 115-118 arasında bulunmuştur. Sıradışı bir sözel yetenek geliştirmiştir. Henüz çok genç yaşlardayken, Metodizm'i terk ederek, Pentecostal Kilisesi'ne katılmıştır. Bunun nedeni, guruların özelliği olan bir çeşit inanç krizi olabileceği gibi, Pentecostal Kilisesi'nin, Jones'un vaiz ve "tinsel iyileştirici" olarak yeteneklerini daha fazla ortaya koymasına olanak tanıması da rol oynamış olabilir. Genç olmasına karşın, burada cemaate hitap etmesine izin veriliyordu. Yakışıklı olduğu kadar ikna edici de olan Jones, dinleyici kitlesini avucuna alabileceğini keşfetmekte gecikmedi. Tamamen kendinden emin ve inançlı bir görünümle, otoriter bir hava yarattığı söyleniyordu. Daha on yaşında okul çağlarındayken bile Jones, özel güçleri olduğunu iddia ediyordu. Indianapolis'te, ayrıcalık tanınmayanların hakkını savunan karizmatik bir vaiz olarak tanınıyordu. 1953'te, "Kutsal Ruh'un anlamına vardım" dese de, inançları Ortodoksluğa bağlı değildi.[1] Jones kutsal telkini savunan ikna edici bir vaiz olmakla beraber, kendisinin sosyalizm dediği, özellikle ırksal kaynaşma ile ilgili mesajı, aslında dini olmaktan çok siyasîydi. Jones'un, takipçilerine vadettiği yeni bir yaşam sözünün dayandığı temel dini uyanış değil, ilkel Marksist görüştü. İncil'e de, kapitalizmi, kölelik sistemini ve

ırksal ayrımcılığı destekleyen saldırgan bir metin diye çatıyordu. Aynı zamanda, geleneksel Hıristiyanlığın "gök Tanrısı"nı küçümsüyor, kendisinin "sosyalist işçi Tanrısı" olarak geldiğini savunduğundan, müritlerinin böyle bir Tanrı'ya ihtiyaçları olmadığını söylüyordu. "Tam anlamıyla özgürlük, eşitlik, adalet ve tüm güzelliği ve kutsallığıyla mükemmel sevgiyi getiren tek şey sosyalizmdir" diyordu.[2] "Gök Tanrısı"nın getirmekte yetersiz kaldığı iyi şeyleri, müritlerine sunduğu için kendisiyle övünüyordu.

Kuşkusuz, hitabet gücü yalnızlığını bir miktar kapatmaya yarıyordu. Ancak, Jones'un geçmişte arkadaşları, sonra da müritleri tarafından terk edilmekle ilgili patolojik kaygısı sürmeye devam etti. Gençken bir arkadaşını yemeğe davet etmişti. Arkadaşı Jones'un istediğinden önce gitmesi gerektiğini söyleyince, Jones ona tabancayla ateş etti, neyse ki çocuk kıl payıyla kurtuldu.

Her zaman temiz giyinmeye özen gösteren Jones'un, titizlik konusunda saplantılıydı ve kendisini terletebilecek her şeyden kaçınırdı. Çoğu saplantılı kişi gibi, onun da etrafında yaşayanlar da dahil olmak üzere her şeyi kontrol altına almak yönünde güçlü bir isteği vardı. Haziran 1949'ta evlendiği karısı Marceline, çok baskıcı ve emredici olduğu için seçiminden kısa bir sürede pişman oldu.

1956'da Indianapolis'te, İnsanlık Tapınağı'nı kurdu. Üstünde özellikle durduğu konu, ırksal eşitlikti. Jones ve eşi Indianapolis'te zenci bir bebeği evlatlık edinen ilk beyaz çiftti. O zamanlar karışık dinsel örgütler hemen hemen hiç yoktu ve Jones, ırk ayrımcılığını reddettiği için cemaatindeki zencilerin çoğu, statülerinin yükseldiğini hissediyorlardı. İlk zamanlarda verdiği vaazların çoğu, cemaatindeki bireyleri yanına çağırarak, kimilerinin transa benzer bir duruma geçmesiyle sonuçlanan, "onlara Tanrı'nın adına dokunma" eyleminden oluşmaktaydı. İnsanlık Tapınağı'nın başlangıcında Jones, şüphesiz iyi şeyler de yaptı. Fakirler için aş evleri kurduğu gibi, onlara kömür ve kıyafet de sağladı. 1965 yılında, tapmağı Kaliforniya, Redwood Vadisi'ne taşıdığında, zihinsel özürlü çocuklar için

çiftlik, yaşlılar için huzur evi, kimsesiz çocuklar için de evler ve gündüz bakım merkezleri kurdu. Jones, önemli kişileri etkisi altına alma konusunda da başarılıydı. Jane Fonda, Angela Davis, Daniel Ellsberg ve Rosalynn Carter gibi, belirli zaman dilimlerinde aynı sahneyi paylaştığı ünlü kişileri etkilemeyi başardı.

Jones, rastgele çağırdığı kişilerin geçmişlerini ve sırlarını bildiğine dikkat çekerek, kutsal bir vahiyle, gözle görülmeyen şeyleri görme yeteneğine sahip olduğunu söylüyordu. Gerçekte ise, kişisel araştırmalar yaparak, evlere izinsiz girerek, hatta çöp tenekelerini karıştırarak bu sırları ortaya çıkaran casuslar tutmuştu.

Jones kutsal bir yeteneği olduğunu iddia ettiği iyileştirme konusunda da uzmandı. İyileştirdiğini ileri sürdüğü pek çok olay sahteydi. Tekerlekli sandalyede getirilen kişilere iyileştikleri ve artık yürüyebilecekleri söyleniyordu. Aslında bu kişiler, İnsanlık Tapınağı'nın bu rol için eğitilmiş, kılık değiştirmiş üyeleriydi. Jones hiç tereddüt etmeden, kanseri tedavi ettiğini iddia ediyordu. Örneğin, gelen kişiye barsak kanserine yakalandığı ve tuvalete gitmesi gerektiği söyleniyordu. Daha sonra, hastalığın mucizevi bir biçimde temizlendiğinin kanıtı olarak kanlı bir hayvan barsağı ortaya çıkarılıyordu. Bir iyileştirici olarak yaptıklarındaki aldatmacanın karmaşıklığı, Jones'un tarikatındakiler üzerinde kurduğu kontrolün yollarından biriydi. Cinsel itiraflar yaptırmak ise bir başka yoldu. Kimileri işlemedikleri suçlar için itiraf mektupları imzalamaya zorlanıyordu. Tapınağın üyelerinin mal varlığı, çocuk, eş ve hatta kendi bedenleri gibi, onlara bireyselliklerini hissettiren her şeyden vazgeçmeleri gerekiyordu. Her şey ortada olmalıydı. Çoğu guru gibi, Jones da para toplamakta oldukça başarılıydı. 1975'te tapınağın varlığı yaklaşık 10 milyon dolardı.

Jones, pek çok gurudan daha sahtekârdı. Ancak yine de tapınağın bir üyesi olan Kaliforniyalı avukat Eugene Chaikin, Jones'un hayatında gördüğü en sevecen kişi olduğunu ve İsa'ya bu kadar benzeyen birini daha önce hiç görmediğini ifade etmiştir. Bir başka avukat Tim Stoen ise, Jones'u "dünyada-

ki en merhametli, en dürüst ve en cesur kişi" olarak tanımlıyordu. Stoen 1972'de, kendisi çocuk yapamadığı için, Jones'un, karısından bir çocuk yapmasını talep eden bir kağıt imzalamıştı. Özellikle avukatlar hiç de saf olmamaları ile tanındıkları için bu görüşler, Jones'un ikna yeteneğini ortaya koyması açısından etkileyicidir. Jones, Stoen'in talebini kabul etmişti Ancak daha sonra doğan çocuğun velayetini üzerine almakla ilgili birtakım yasal sorunların ortaya çıkması, Jonestown'un gözler önüne serilmesinin ve yıkılışının önde gelen nedenlerinden biri olmuştur. San Franciscolu bir hakimin çıkardığı mahkeme kararına karşın, Jim Jones, John Victor Stoen'i geri vermeyi reddettiği için, küçük çocuk da diğerleri gibi Jonestown'da can vermiştir.

1972'de Jones, bu sefer de tapınağı San Francisco'ya taşımış ancak hastaları iyileştirdiği, ölüleri diriltti̇ği iddiaları ile ilgili rahatsız edici dedikodular, para kaynaklarını zimmetine geçirmesi ile ilgili suçlamalarla birleşince, Kaliforniya'dan ayrılmanın daha akıllıca olduğunu düşünmeye başlamıştı. Öncü bir ekip, Jones'un 1974'te, Guyana hükümetinden bir tarım projesi için olduğunu söyleyerek satın aldığı ormanlık araziyi, düzenlemeye gitmişti. Mayıs 1977'de, tapınağın üyeleri Los Angeles ve San Francisco'dan kitle halinde göç ederek, Jonestown'un kurulmasını sağlamışlardı. Bu yerleşim yeri, kıyıdaki başkent Georgetown'dan o kadar uzaktı ki, buharlı vapur ve botla oraya ulaşmak yaklaşık otuz altı saati buluyordu. Guyana'nın seçilme nedeni, zenci lider Michael X.'in* de aralarında bulunduğu birçok suçlunun barınma yeri olmasıyla ilgili ünüydü. Jones, Haziran 1977'den itibaren, sürekli orada ikamet etmeye başladı. Guyana'ya Jones'un peşinden gidenlerin yüzde yetmişi zenci, üçte biri de kadındı. Eileen Barker'ın ifade ettiğine göre, İnsanlık Tapınağı'na üye olmak, diğer pek çok güncel mezhebe üye olmaya benzemiyordu. Jonestown, başlangıç-

* Müslümanlığa dönmüş Black Power'ın (zencilerin talep ettikleri toplumsal ve yasal hakları temsil eden ve sağlayan güç; ç.n.) temsilcisidir. İngiltere'den uyuşturucu işi nedeniyle sürüldükten sonra Trinidad'a gitmiş, orada işlediği cinayetin ardından Guyana'ya kaçmıştır.

ta tarımsal bir cemaat olarak tanıtılmış ve üyelerinin toplu ölümüne kadar da yeni bir din akımı olarak sınıflandırılmamıştı.[3]

Jones'un kurduğu yerleşim yeri, sahip olduğunu iddia ettiği tanrısal iyileştirme becerisiyle hastalıklardan arındırılmış, ırksal, ekonomik eşitliğin olduğu, toplu mutluluğa ulaşılan bir ütopya olarak tanınmıştı. Alınan bilgilere göre, aslında burası daha çok zalim ve acımasız bir komutan tarafından yönetilen bir toplama kampına benzemekteydi. Jones'un her şeyi ve herkesi kontrol altına alma ihtiyacı bu uzak yerde neredeyse gerçekleşmekteydi.

Nisan 1978'de tarikattan kurtulmayı başaran tapınağın eski mali sekreteri Deborah Blakey'e göre, cemaatte korku egemendi. Shiva Naipaul'e anlattığına göre, insanlar tarlada yetersiz erzakla, günde on bir saat çalışmaya zorlanıyordu.[4] Bunun sonucu olarak da, orada ikamet edenlerin yaklaşık yarısı aşırı kilo kaybı, kronik ishal ve tekrarlayan ateşten mustaripti. Pratikte tıbbi tedavi uygulanmıyordu. Eskiden balıkçılık yapan biri, omzunda yara açılıncaya kadar kereste taşımaya zorlanmış ve sonunda hıçkırarak ağlamaya başlamıştı. Bunun üzerine dövülmüş ve sürünerek Jones'un önüne kadar gidip, özür dilemesi gerekmişti. Kaçmaya çalışan olursa öldürülür diye tehdit eden Jones, dış dünya ile bağlantıları koparmak için, tüm telefon konuşmalarını yasaklamış, mektupları sansürden geçirmiş, pasaport ve paralara el koymuştu. Jones, müritlerine, yerleşim alanının paralı askerler ve Guyana ordusu tarafından çevrili olduğunu, kaçakların yakalanıp işkence edileceğini ve kaçma girişiminde bulunan erkeklerin hadım edileceğini söylüyordu.

Tüm bunlara rağmen Jones birkaç gözdesi ile beraber, özel buzdolabında tuttuğu çeşitli yiyeceklerle besleniyordu. Kendisinin, her iki cinsten de istediği herkesle cinsel ilişki kurmaya hakkı olduğunu düşünüyordu. Ancak oğlu Stephan'ın ortaya koyduğuna göre, partnerlerinin hemen hepsi beyazdı. Daha istekli olmaları için bazılarına ilaç veriliyordu. Jones, yerleşim yerindeki tek heteroseksüel olduğunu ve diğer erkeklerin kendi homoseksüel duygularıyla yüzleşemediklerini iddia ediyor-

du. Bunu göstermek için erkek müritlerine sahip olmayı uygun buluyordu. Erkek kurbanlardan biri Jones'a, "Şimdi anladım ki, çok derinlerde yatan kendi eşcinselliğimle başa çıkmam için bana sahip olmanız gerekiyordu" demişti.[5] Ne yazık ki bu adam kullanıldığını, Jones'un kendi üzerinde hakimiyet kurduğunu ve aynı zamanda da kişisel olarak cinsel tatmin sağladığını görmüyordu. "Baba" asla hata yapmazdı ve baba ile cinsel ilişkiye girmek ise benzersiz bir deneyimdi.

Cezalandırmalar, genellikle kilisenin meydanında ve herkesin gözü önünde gerçekleştirilirdi. Döverken bir metrelik bir sopa kullanılır ve dayak bazen yarım saat kadar sürerdi. Grace Stoen, topluluk önünde oğlu John Victor'un dövüldüğüne tanık olmuş, ancak 1976 Temmuz ayında kaçmayı başardığında, oğlunu ardında bırakmak zorunda kalmıştı. Dövülen kurbanların ağızlarına tutulan mikrofonla çığlıklarının sesi yükseltiliyordu. Eğer bir çocuk altını ıslatırsa, pantolonunu başına geçirmeye zorlanır, yemek yemesi yasaklanır ve başkaları yemek yerken bakması gerekirdi. Çocuklar, bazen Jones'un bungalovunun yakınlarındaki kuyuya sallandırılır, oradaki yardımcılar tarafından aşağı çekilirlerdi. Korku çığlıkları yerleşimin her yerinden duyulurdu. Başka bir cezalandırma da, suçlunun kendisinden daha güçlü biriyle boks maçına tutuşarak, yarı baygın hale gelene kadar dövülmesiydi. Diğer suçlular, acı biber yemeye ya da anüslerine acı biber sokulmasına zorlanırdı. Jones'un oğlu Stephan, on altı yaşındaki arkadaşı Vincent Lopez biber yemeye zorlandığında, bir tane daha yemekten kurtulması ve tekrar yutabilmesi için arkadaşının kusmuğunu elinde tuttuğunu anlatmıştır. Bir başka ceza yöntemi de, cezalıyı bazen günlerce süren, sadece ayakta durabilecek kadar küçük bir sandığa kilitlemekti. Bazı suçlulara "Büyük Ayak" diye tabir edilen elektrik şoku veriliyordu. Jones fiziksel ve ruhsal olarak bozuldukça, Jonestown, Belsen'e benzemeye başlamıştı.

Shiva Naipaul'un, *Hiçbir Yere Yolculuk* (Journey to Nowhere) kitabında da ortaya koyduğuna göre, Jonestown'un başka yönleri de vardı. Jonestown'da ırksal kaynaşma üzerinde ıs-

rarla durulması, bazılarına göre zenci olmanın utancını ortadan kaldırarak onlara saygınlık kazandırmış ve yaşamlarında iyiye doğru köklü değişiklikler yaratmıştı. Daha önce alkol ve ilaç bağımlılığı olanlar tapmak ya da Jones sayesinde bu alışkanlıklarından "kurtulduklarını" iddia ediyorlardı. Yaklaşık on yıllık bir süre boyunca, cemaatten hayatta kalanlarla görüşen psikiyatrist Dr. James S. Gordon, görüştüklerinden hiçbirinin orada olmaktan dolayı pişmanlık duymamalarından etkilenmişti. Görülen odur ki, geleneksel toplumdan uzaklaşmış bu kişiler, kendilerini, ilk kez kabul gördükleri ve değerli bulundukları yeni bir topluluğun parçası olarak hissetmişlerdi. Naipaul'un yazdığına göre, Jonestown kimisi için cennet, kimileri için de kâbustu.

Jim Jones'un kendisine olan güveninin kaynağı, çoğumuzda olduğu gibi arkadaşlar ve aile tarafından sevilip takdir edilmek değil, akıcı hitabet yeteneği ile başkalarını etkileme gücüne bağlıydı. Hiç kuşkum yok ki, bu yalnız genç, kendisi gibi diğerlerini de özel güçler ve tinsel içgörü ile donatılmış olduğuna inandırmıştı. Wagner'in, *Das Rheingold* adlı operasında yer alan cüce Alberich gibi, Jones sevgi arayışını, güç sağlama uğruna terk etmişti. Daha önce sözü edilen, vahşi ceza uygulamaları, gücünü kötüye kullanmasının bir göstergesidir. Annelerin çocuklarının fiziksel olarak kötüye kullanılmalarına izin vermeleri ya da yetişkinlerin topluluk önünde bu denli acı çekmeye ve küçük düşürülmeye katlanmalarına inanmak zordur. Ancak göreceğimiz gibi, Jones ceza uygulamalarında da tek örnek değildi. Cinsel davranışları, cinselliği, bir sevgi göstergesi olarak değil, diğerlerine hükmetmek üzere kullandığını ortaya koymaktadır. Ahlâksız cinsel davranışları, kendi üstünlüğüne olan inancı ile yan yana gidiyordu. Jones, müritleri nerdeyse açlıktan ölürken, onlardan daha iyi beslenmek, daha iyi yerde oturma gibi hakları olduğunu düşünüyordu. İnsanlık Tapınağı'na büyük miktarlarda kaynak toplasa da o, Rolls Royce'lar, yatlar veya mücevher gibi zenginliğin geleneksel tuzaklarına düşmemişti. Onu asıl büyüleyen gücünün diğerleri üzerindeki etkisiydi.

Jones inanç, sanrı, güven sahtekârlığı ve psikoz arasındaki sınırı tanımlanmanın zorluğunu en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Gurdjieff'i dışarıda tutarsak, ilgilendiğim diğer tüm gurulardan açıkça daha sahtekârdır. Sahte hastalıkları iyileştirdiğini ileri sürmek, numaradan bayılmak ya da hayali düşman saldırıları icat etmek vicdanını hiç sızlatmıyordu. Bir keresinde, evinde cam kırmış ve yerdeki tuğlanın ona doğru atıldığını iddia etmişti. Ne yazık ki, odanın içinde hiç cam kırığı olmaması, camın içeriden kırıldığını ortaya koymuştu. Jonestown'da düşmanlarının kendisine ateş ettiğini iddia edip, kanıt olarak da mermi sunmuştu. Ancak asıl ateş eden, evlatlık oğlu Jimmy Vincent Lopez tarafından görülmüş ve daha önce anlatıldığı gibi, acı biber yemeye zorlanarak cezalandırılmıştı. Jones, mali suçlarından ve yönetimi açık bir dille, faşist ve ırkçı olarak lanetlemesinden dolayı sürekli, CIA ve Mali Polis gibi Amerika Birleşik Devletleri ajanları tarafından takip edildiğine inanmıştı. Yaşı ilerledikçe, kuşkuları daha çok paranoyak sanrı biçimini almış ve sıkıntı verici, uzun nutukları giderek, psikotiklerin abuk sabuk konuşmalarına dönüşmüştü. Bu zihinsel yozlaşmanın, gerçek veya hayali rahatsızlıkları için aldığı, aralarında yüksek dozlarda amfetamin ve antidepresanların da bulunduğu, ilâçlara bağlı olarak arttığına şüphe yoktur. 1970'lerde, Jones'un paranoyak mesajları daha da güçlenmişti. San Francisco yöneticilerinin etnik azınlıklar için toplama kampları hazırladığını ileri sürerek, 1970'lerin ortalarında iki yüzden fazla silah toplamıştı. Sandık içinde taşman makineliler de dahil olmak üzere, Jonestown'daki cephaneliğine daha fazla silah toplamaya devam etti. Bunlar genellikle, San Francisco Silah Takas Bürosu'ndan (ya da Jonestown'da bilindiği üzere "İncil Takası") elde edilmişti.

Jones, 1974'te kendisini Tanrı olarak ilan etti. Bunun öncesinde, Tanrı'nın iyileştirme yeteneği olan kutsal bir elçisi olduğunu ileri sürüyordu, sonraları "sosyalist Tanrı olarak geldim" demeye başladı. İlaçların etkisiyle, kendini daha üstün, ilahi bir statüde görme eğilimi olsa da, kendi kutsallığına ne kadar inandığı bilinmez. 22 Kasım 1993'te, *New Yorker*'da yayım-

landığına göre, karısı Marceline'in, oğulları Stephan'a babasıyla konuşup ilâçları bırakması için ikna etmeye çalışmasını söylemesi üzerine Stephan; "Tanrı'ya gidip, onun bir ilâç bağımlısı olduğunu mu söyleyeceğim?" diye cevap vermişti.

Jonestown'un sakinleri, ölümlerine titiz bir biçimde hazırlanmışlardı. Jones, sürekli olarak yerleşim yerine çeşitli düşmanların saldırısını beklediğini ve eğer bu gerçekleşirse tek yolun intihar olduğunu söylüyordu. Topluluğun parçalanmasındansa, ya birlikte çıkıp gitmek ya da birlikte ölmek gerekir diye ilan etmişti. Ölüm son çareydi, ama bu elbette boşuna olmayacaktı. Tüm dünyaya, A.B.D. hükümetinin kötü yanını gösterecekti. Buna karşın, kaç kişinin intihar ettiği, kaç kişininse öldürüldüğü konusunda halen şüpheler vardır. Kurtulanların verdiği bilgi ve cesetlerdeki şırınga izleri, öldürülenlerin sayısının intihar edenlerden çok olduğu izlenimini vermektedir. Jonestown felaketi boyutları tüm dünyayı şoke etmesine rağmen, benzeri trajik olaylar, ne yazık ki o zamandan günümüze kadar yine yaşanmıştır, daha da yaşanması beklenmektedir.

Şimdi, Jonestown'dan, Kıyamet (Apocalyse) Çiftliği'ne geçelim. Gerçek adı Vernon Howell olan Koresh, 17 Ağustos 1957'de, on dört yaşında bir kadın tarafından dünyaya getirilir. Koresh'in annesi iki sene sonra sevgilisi tarafından terk edilince, o da çocuğu, annesi ve kız kardeşine emanet eder. 1964'te, eskiden ticaret gemilerinde çalışmış bir denizci ile evlenince çocuğunu geri ister ve ona ilk kez öz oğlu olduğunu söyler. Howell'in ifade ettiğine göre, onu sık sık döven üvey babasıyla arası hep bozuktur. Okulda başarısız olmuş, özel bir sınıfa konmuş ve arkadaşları tarafından "özürlü" diye dalga geçilmiştir. Ayrıca, bu arada kendinden büyük çocuklar tarafından tecavüze uğradığını da ileri sürmüştür. Yapılan incelemer sonucunda, zihinsel özürlü değil de, disleksik* olduğu söylendiği halde, bu onun İncil'i okumasını engellememiştir. Annesi, Howell daha on iki yaşındayken Yeni Ahit'i ezbere bildi-

* Okumayı öğrenmede güçlük çeken kişi (ç.n.)

ğini anlatmıştır. Daha sonraları, bu yavaş öğrenen çocuk, tüm alimlerin yaşam boyu öğrenebileceğinden daha fazla bilgiye sahip olması ile övünecektir.

Bu, gerçekten de talihsiz bir geçmiş olsa bile psikotik olmadan veya zalim bir canavara dönüşmeden, daha kötü çocukluklar geçirmiş kişiler de vardır. On dört yaşında okulu bıraktığında, Howell atlet olarak başarı kazanmış ve geçmişteki dışlanmışlığın üstesinden gelmeyi başarmıştı. Giriştiği pek çok garip işte, tutunmasını engelleyen küstah ve hükmedici bir tavır takınarak, bütün bu olan bitene tepkisini ortaya koymuştu. Howell de, tıpkı Jim Jones gibi eleştiriye aşırı duyarlıydı. On dokuz yaşındayken hamile bıraktığı on altı yaşındaki kız arkadaşı, onun çocuk yetiştirmeye uygun olmadığını düşündüğü için, onunla birlikte yaşamayı reddetmişti. Bu onun güvenini yerle bir etmiş, bunun üzerine, bazen tam bir şeytan, bazen de Tanrı'nın özellikle kayırdığı biri olduğuna inanarak, patolojik düzeyde ruhsal gidip gelmeler yaşamaya başlamıştı. Dinde huzur bulma adına, bir sonuca varmayan girişimlerinin ardından Howell, 1979'da Teksas, Tyler'da bulunan, *Seventh Day Adventist Kilisesi*'ne* girmiş ve burada vaftiz edilmiştir. Papazın kızına aşık olunca, Tanrı'nın bir görüntü vasıtasıyla kendisiyle görüştüğünü ve kızı ona vereceğini söylediğini iddia etmişti. Zaman içine, Howell'in davranışları o kadar aşırıya kaçmıştı ki, 1981'de papaz ve cemaati tarafından kiliseden kovulmuştu.

Howell'in bu tür reddedilmelere gösterdiği tepkiler oldukça ilginçtir. Birçok gurunun da ortak özelliği olan, stres veya rahatsızlık ardından, yeni bir görüşün doğuşunu izleyen bir örüntü içermektedir. Tanrı tarafından özel olarak seçildiğine dayanan güven duygusu, depresyonunun ilk dönemlerinin hemen ardından gelmektedir. Bu inanç, ergenlik döneminin sonlarında kullanmaya başladığı LSD ile de artmıştır. Seventh Day Adventist Kilisesi'nden kovulmasının ardından, Branch Seventh Day Adventist Kilisesi olarak adlandırılan, hizipçi bir

* Yedinci günde Isa'nın yeniden dünyaya geleceğine inananlar (ç.n.)

gruba katılmıştı. Bu tarikatın nasıl lideri olduğunun ayrıntıları, David Leppard'ın, *Ateş ve Kan* (Fire and Blood) kitabında bulunabilir, ancak burada aktarmaya gerek duymuyorum. 1988'de Koresh, kendisi ve müritleri için, Teksas'ın batısında New Mount Carmel Center olarak adlandırılan bölgede yer alan Waco'da, yaklaşık üç yüz dönümlük bir alana yerleşim bölgesi kurmuştu. Adını Howell'den, David Koresh'e çevirip, dört yıl içinde Jim Jones'un Guyana'da kurduğuna benzer bir düzen oluşturmuştu. Hawaii'de oturan iş birlikçisi Marc Breault'un da yardımıyla, çok sayıda zengin iş adamı tarikata mali destek sağlamak için ikna edilmiş, sağlanan kaynak iki temel amaç için kullanılmıştı; Koresh'in rock yıldızı olabilme hırsını gerçekleştirmek için müzik aletleri alımı ve tarikatı düşmanlardan korumak için silah sağlanması. Tarikat, A.B.D. yetkileri tarafından soruşturulana kadar, Koresh silahlara yaklaşık 200.000 Amerikan doları harcamıştı.[6] Yıllık geliri ortalama 500.000 Amerikan doları civarındaydı. Yerleşim bölgesinin FBI tarafından kuşatılması ve yangın çıkarılarak yok edilmesi ile doruğa tırmanan olaylar zincirini başlatan, bir dağıtıcının Koresh komününe el bombaları teslim edildiğini rapor etmesi olmuştu.

Koresh, dinleyicilerini saatlerce avucunda tutabilen akıcı konuşması yönünden Jim Jones'a benzemekteydi. Jones'un görüşü, özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı, ırksal eşitliğin sağlandığı komünist bir toplumdu. Koresh'in görüşü ise, kıyamet günü ile ilgiliydi. Kıyamet gününe inanan diğer peygamberler gibi Koresh de, "Vahiy Kitabı"na dayanıyor ve bunu sadece kendisinin doğru yorumlayabileceğini iddia ediyordu. Özellikle "Yedi Mühür" üzerinde benzersiz bir içgörüye sahip olduğunu vurguluyordu. David Leppard'a göre Koresh, "Eğer Yedi Mühür'ü bilmiyorsanız, İsa'yı tanımıyorsunuz demektir Yedi Mühür, Tanrı'yı tanıyıp tanımayanları tespit etmek için asit testi gibidir." demişti.[7]

Vahiy Kitabı, olasılıkla İ.S. 95-96 yıllarında yazılmıştır. Kitapta İsa, kendisine karşı cephe almış şeytani güçleri bozguna uğratan, melekler ordusunu yöneten bir savaşçı olarak tasvir

edilir. Son şeytanın da bozguna uğratılmasının ardından, sonsuza kadar huzur ve uyum içinde yaşayacak, seçilmiş ve ölümsüz kılınmış insanlardan oluşan bir Krallık kurulur. Yedi mühür ile kilitlenmiş kitabın ya da parşömenin açılışında, diğer kıyamet günü görüşlerinde olduğu gibi, en sondaki huzur ve düzen sağlanana kadar bir dizi kötü olayın gerçekleşeceği bildirilir. İlk mühür açıldığında, elinde oku, başında tacı olan, beyaz ata binmiş biri ortaya çıkıp zafere doğru koşar. İkinci mührün açılmasıyla, al ata binmiş bir kişiye, büyük bir kılıç ve insanların birbirini katletmelerini sağlama gücü verilir. Üçüncü mührün kırılması ile, siyah atın üzerinde, elinde terazi tutan ve açlığın habercisi olan binici ortaya çıkar. Dördüncü mühür açıldığında, binicisi Ölüm olan, hastalıklı ve solgun bir at görünür. Ona da, kılıcın yanı sıra, açlıkla, bulaşıcı hastalıkla veya vahşi canavarlarla insanlığı öldürme hakkı ve dünyayı parçalama gücü verilir. Beşinci mühür açıldığında, inanç uğruna katledilenler sızlanmaya başlarlar, ancak onlara beyaz kaftanlar verilerek, Hazreti İsa uğruna ölenler tamamlanıncaya kadar beklemeleri söylenerek sakinleştirilirler. Altıncı mührün açılmasını, şiddetli bir deprem izler. Güneş siyaha, ay kırmızıya döner ve yıldızlar gökten düşmeye başlar. Yedinci mührün Tanrı'nın genç elçisi tarafından açılmasından sonra, Cennet'te yarım saat kadar sessizlik hüküm sürer. Bunu, karanlığın gücünün bozguna uğratılmasıyla son bulan insanlığın üçte birinin yok edilmesi izler.

Koresh, kendisini ve müritlerini yedinci mührü açabileceğine ve Vahiy Kitabı'nda yer alan felaketleri başlatabileceğine inandırmış görünmektedir. Tanrı'nın dünyaya ateş ve yıldırımla geri döneceğini ve İsrail'de kendisinin başında olacağı yeni bir krallık kurulacağını düşünmektedir. Koresh, ölümün müritlerini, kaderi belirlenmiş, seçkin ölümsüzler ordusu içinde yer aldıkları, başta Hıristiyan kilisesi olmak üzere, dünyadaki tüm günahkârları öldürmek üzere görevlendirildiklerine ve daha iyi bir yaşamın başlangıcını getireceğine inandırmıştır.

Koresh'in sanrısal sisteminin gelişimi, tıpkı Jim Jones'unki gibi zaman almıştır. Başlangıçta, kendisinin Yedi Mühür'ü özel

bir biçimde anlama becerisiyle güçlendirilmiş bir kahinden başka bir şey olmadığını ileri sürmekteydi. Cemaatten ayrılmış müritlerinden biri olan Marc Breault'a, Koresh'in kendisinin Tanrı'nın oğlu olduğuna inanıp inanmadığı sorulduğunda, Breault, onun kesin olarak buna inandığını söylemiştir. Bu inancın, Koresh'e tarikat üzerinde nasıl bir kontrol sağladığı sorulduğunda ise, Breault, "Mutlak bir kontrol. Bunun anlaşılmasının zor olduğunu biliyorum. Ancak birinin, Hazreti İsa olduğuna inandığınızı hayal edin. O size herşeyi söyleyebilir. Eğer onunla tartışırsanız Cehennem'e gidersiniz. O, Tanrı'nın oğludur. Kim Tanrı'ya karşı savaşmak ister ki?" demiştir.[8] Nisan 1993'te, Teksas'taki inziva yuvası, son kuşatmaları yaşadığı sırada, Koresh artık Tanrı olduğunu ileri sürmekte ve mektuplarını Yahova Koresh olarak imzalamaktaydı.

Koresh'in sonradan Kıyamet Çiftliği olarak adlandırdığı Mount Carmel, aslında sefil bir yerdi. Hemen hemen hiçbir ısıtma ve akar su sistemi ya da tesisat yoktu. Tarikat üyeleri oturaklara dışkılamak ve bunları toprağa gömmek zorundaydılar. Su, tankerle dışarıdan getirtiliyordu. Jonestown'da olduğu gibi, burada da tarikat üyeleri Hepatit B'nin de içinde bulunduğu birtakım hastalıklar geliştirmişlerdi. Koresh, dışarıdan tıbbi yardım almanın otoritesini tehdit edeceğini düşünüyordu ve doktora gitmeyi yasaklamıştı. Sürekli olarak, hiçbir mantığa dayanmayan, bir dizi beslenme öğüdü veriyordu. Bazen bir ay boyunca, tek izin verilen meyve, muzdu. Aynı öğünde portakal ve üzüm yemek yasaktı. Bazı günler sadece sebzeye izin veriliyordu, bazen de yemek, sadece meyve ve patlamış mısırla sınırlandırılıyordu. Sıcak yemek hiç yoktu ve Koresh'in izni olmadan dışarıdan yiyecek almak da yasaktı. Koresh, tıpkı Jones'un tarikatında olduğu gibi açlığı ceza olarak kullanıyordu ve çoğu tarikat üyesi yetersiz besleniyordu. Aynen Jones gibi Koresh de, kendini tüm beslenme sınırlamalarının dışında tutuyordu. Guruların müritlerinden beklediği saçma ve anlamsız görevler sayesinde kendilerini değerli hissetmeleri gibi, onun bu gülünç kuralları ve yasaklamaları da, mutlak gücünü kanıtlanmasına yarıyordu. Koresh'in bir başka keyfî güç dene-

mesi de, üyelerini gece yarısı uyandırıp İncil'i büyüteç altına alarak açıkladığı, zaman zaman on beş saati bulan konuşmaları dinlemeye zorlamasıydı.

Koresh'in cezalandırmaları da, Jones'unkiler kadar vahşiydi. Sekiz aylık bebeklerin bile yanlış davranışları için bedensel ceza almaları gerektiğini düşünüyor ve annelerine, dövmeyi reddederlerse cehennemde yanacaklarını söylüyordu. Çocuklar en ufak kusurları için dahi "yardımcı" olarak adlandırılan bir tahta parçası ile dövülerek cezalandırılıyordu. Her çocuğun, üzerinde kendi adının yazdığı özel "yardımcı"sı olduğu gibi, bu dayaklar için özel olarak ayrılmış bir oda da vardı. Koresh, üç yaşındaki oğlu Cyrus'u o kadar şiddetli dövmüştü ki, bu Marc Breault'u hasta etmiş ve gittikçe daha fazla hayal kırıklığı yaşamasında şüphesiz etkili olmuştu. Zaman içinde serbest bırakılan yirmi bir çocuktan çoğu daha taze dayak izlerine sahipti. Bir başka cezalandırma da, suçluyu lağıma batırıp çıkarmak ve yıkanmasına izin vermemekti. Son kuşatmada kurtulanlardan İngiliz Derek Lovelock, yine de, Koresh'in "çok yardımsever ve merhametli biri" olduğu konusunda ısrar etmiş, ebeveynlerin bazen çocuklarını dövdüklerini itiraf etse de, gaddarlık ve cinsel yönden kötüye kullanma suçlamalarını inkar etmişti.[9] William Shaw'a, çiftlikte geçirdiği günlerin hayatının en güzel günleri olduğunu ifade ederek, "Biz büyük bir aileydik, tek bir inanca bağlı olarak, her konuda anlaşırdık. Hepimiz tek bir cemaattik" demişti.[10]

Koresh de, cinsel açıdan Jim Jones kadar aç gözlüydü, ancak onun zevkleri daha farklıydı. Koresh 1983'te, Branch Davidian Kilisesi'nin memurlarından birinin kızıyla evlendi. Kız on dört yaşında olmasına rağmen, kimse bu evliliğe karşı çıkmadı. Eşi, Koresh'e üç çocuk verdi. 1986'da Koresh, karısının o sırada on iki yaşında olan kız kardeşiyle beraber olmaya başladı. Koresh, Kıyamet Çifliği'nin başına geçtikten sonra, kadın ve erkeklerin ayrı katlarda kalmalarını sağlayarak aileleri parçalamıştı. Aile bağlarını koparmak, hem kendi tâbiiyetinin güçlenmesini sağlıyor, hem de istediği kadınları baştan çıkarmasını kolaylaştırıyordu. Koresh, cemaat içinde on iki, on üç

yaşlarındaki kızlar da dahil olmak üzere, istediği kadınla cinsel ilişkiye girme hakkı olduğunu düşünüyordu. Bir çocuk, vajinası çok dar olduğundan, onunla ilişkiye girebilmek için büyük tamponlar kullanmak zorunda bırakılmıştı."[11]

Jones gibi, Koresh de zihinsel olarak hastaydı. İktidarsızlık olarak tanımladığı rahatsızlığını iyileştirmek için çeşitli vitaminler ve bitkisel ilâçlar kullanıyordu. Ancak onun sanrılarının gelişimi Jones'un durumunda olduğu gibi ilâçlara bağlanamaz. Jones'a kıyasla daha az sahtekârlık yapmasına rağmen, Breault'a, Koresh öğretilerine kendi de inanıyor muydu, yoksa sadece dolandırıcı mıydı diye sorulduğunda, Breault "Her ikisi de diye düşünüyorum. Vernon şiddetli bir ihtiyaçtan kıvranıyordu. Sonra da bu ihtiyacı haklı kılacak bir din bilimi buldu. Başka insanlar da öğretisine ilgi göstermeye başlayınca, kendisi de buna inanmaya başladı" demişti.[12]

Koresh, 1986'da yüz kırk karısı olmasına hakkı olduğunu iddia ediyordu. Kıyamet Çiftliği alevler içinde kaldığında, can veren yirmi iki çocuktan on yedisinin babası Koresh'ti. Döllemeye sadece kendisinin yetkisi olduğunu ve misyonunun bir parçasının da, dünyayı dini bütün çocuklarla doldurmak olduğunu ileri sürüyordu.

FBI tarafından tarikatın kuşatılmasının başlarında, Koresh kendisinden olmayan çocukları serbest bıraktı. Bu çocuklarla görüşme yapan psikiyatristler, ölü bebekler hakkında pek çok hikaye duydular. Bazı çocuklar bebeklerin bedenlerinin, onlardan kurtulana kadar buzdolabında tutulduğunu iddia ediyordu. Kanıtlanmamış olmakla birlikte, olasılıkla Koresh, tarikat üyelerinin çocuklarını kendinden olmadığı için kurban etmiş olabilir. Kesin olan, zaman zaman çocukları kurban etmenin gerekli olduğu konusunda müritlerini ikna etmeye çalışmış olmasıdır. Tüm bunlara rağmen, serbest bırakılan çocukların durumları hakkındaki raporların farklılık gösterdiğini söylemek yerinde olacaktır. *Waco'nun Külleri* (The Ashes of Waco) kitabında Dick J. Reavis, özellikle ATF'nin* ve FBI'ın yaptığı ace-

* Alkol, Tütün ve Ateşli Silahlar Federal Bürosu; A.B.D. Hazine Birimi'nin bir kolu

mice saldırının tamamen haksız olduğunun üzerinde durmuştur. Çocuklara cemaatte iyi bakıldığına dair kanıtlar olduğunu ve serbest kalan çocukları inceleyen bir psikiyatristin hiçbir cinsel istismar izine rastlamadığını söyler. FBI, tarikat binasında delikler açtığında, küçük çocukları olan annelerin, buralardan çocuklarıyla kaçma olanağını kullanabileceklerini düşünmüştü. Ancak, kimse bunu yapmadı. Sondaki toplu ölüm, tarikat üyelerinin gaz kullanarak yangını başlatmaları ile gerçekleşmiştir. Koresh'in de dahil olduğu yirmi yedi kişi ise silahla vurulmuştur.

Tanrı'nın elçisi veya Tanrı'nın kendisi olduğuna ilişkin inanç sistemi oluşturmak ya da benimsemek egoyu inanılmaz düzeyde şişirir. Koresh daha çok dinle ilgiliyken Jim Jones, ırksal eşitlik ve eşitlikçi toplumla ilgilenmekteydi. Ancak her ikisi de yalnızlıklarını ve çocukluklarındaki sevgisizliği, güce hayran kalarak telafi etmişler, sonunda da kendi kutsallıkları ile ilgili sanrılar geliştirmişlerdir.

Bu iki gurunun müritlerini bu kadar uzun süre tâbiiyetlerinde tutmaları inanılmaz görünmektedir. Koresh beraber olduğu çocukların kimliğini gizlemek için birtakım yetersiz girişimlerde bulunsa da, ahlâksız cinsel davranışlarının ve gaddar işkencelerinin çoğunu gizlemek yerine teşhir etmiştir. İki kamptan da kendi isteğiyle çıkan çok az kişi vardır. Bir guru, müridini mesih olduğuna bir kez inandırdıktan sonra, davranışları normal insan ölçülerine göre çok tutarsız olabilmektedir. Guruya duyulan inanç, mantıksal değerlendirmenin tamamen dışındadır. Guruya kendini adamış müritleri sorgulamak, aşktan çılgına dönmüş birini sorgulamak kadar yersizdir.

Psikiyatride, paylaşılmış psikoz (*folie à deux*) olarak çok iyi bilinen bir olgu vardır. İki kişi beraber yaşıyorlarsa ve bunlardan biri hastaysa, normal olan, psikotik partneri tarafından ifade edilen sanrılardan bazılarına inanabilir. Eğer psikotik olan eş ya da yakın, hastaneye yatırılmak üzere uzaklaştırılırsa, diğeri de eski sağlığına kavuşur. Paylaşılan sanrı karşılıklı olarak pekiştirilir. Psikotik lideri olan bir tarikatın üyesi olmak, hem lidere hem de onun inancının tuzağına düşmüş mü-

ridine güven verir. Jim Jones da David Koresh de, müritlerini sıkı gözetim altında tutmuşlar ve cemaatten ayrılmayı neredeyse imkansız hale getirmişlerdir. Neyse ki, bu gibi durumlar istisnadır. Yaygın inancın tersine, "Yeni Din Akımları"na üye olanların çoğu, baskı altına girmeden ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan bu akımları terk edebilirler. Ancak Jonestown gibi normal haber kaynaklarından yalıtılmış topluluklar, liderleri tarafından verilen her türlü bilgiye daha bağımlı ve onlara söylenenleri sorgulamaya daha az yetkindirler. "Duyusal yoksunluk" üzerine yapılan araştırmalar, ses ve ışık geçirmeyen yerlerde tutularak duyusal algılardan yoksun kalan bireylerin, onlara sunulan bilgi hakkında, daha az eleştirel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yalıtılmış topluluklar için de geçerlidir. Buna ek olarak, topluluk içinde gurunun dediklerinden şüphe duymaya yeltenen kişi, arkadaşları tarafından hain olarak ilan edilmektedir. Jones ve Koresh, müritleri dışında herkese göre zararlı kaçıklardır. Abartılı bir biçimde, günahlarını pek az telafi ederek, guruların en kötü özelliklerini ortaya koymuşlardır. Neyse ki, guruların çoğunluğu bunlar kadar kötü değildir. Şimdi diğer gurulara geçelim.

II. georgei ivanovitch gurdjieff

Gurdjieff, kendisi olduğu kadar, yakın müridi Ouspensky tarafından da sunulan öğretileri ile pek çok ilginç ve akıllı kişiyi kandırmayı başardığı için ilgimizi çekmektedir. Müridi olan ünlü kişiler arasında yazar Katherine Mansfield, *The New Age*'in seçkin editörlerinden A. R. Orage, *Little Review*'un yazarı Margaret Anderson, onun arkadaşı ve yazı işleri yardımcısı Jane Heap, cerrah ve seksoloji uzmanı Kenneth Walker, Frank Lloyd Wright'ın üçüncü eşi Olgivanna, daha sonra kendisi de guru özellikleri taşıyan John Godolphin Benett sayılabilir. Psikiyatrist James Young ve Maurice Nicoll ve psikanalist David Eder de onun müritleriydi. T. S. Eliot, David Garnett ve Herbert Read aralıklı olarak Ouspensky'nin toplantılarına katılmışlardır. Gurdjieff ile ilk kez 1915'te karşılaşan Ouspensky, mesken tuttuğu Londra'da, konuyla ilgilenen İngilizler için, gurunun kendisinden daha fazla ulaşılabilir olmuştur.

Gurdjieff'in doğum tarihi tam olarak belli değildir. Kimileri doğum tarihi için 1866 derken, kimileri de 28 Aralık 1877'yi gösteren pasaportlarından birinden alıntı yapar. Gurdjieff'in en son biyografisinin ve *Gurdjieff ve Katherine Mansfield*'in yazarı James Moore, 1866 tarihinin daha doğru olduğunu savunur.[1] Gurdjieff, geçmişiyle ilgili pek çok konuda olduğu gibi, bunda da ketumdur. 29 Ekim 1949'da ölmüştür. Doğum yeri, Karadeniz'in batısında, Hazar Denizi'nin doğusunda, Kafkas Dağları'nın güneyinde, Rusya'da, Ermenistan'da yer alan, (önceden Gümrü olarak bilinen) Alexandropol'dü. Babası Rum, annesi ise Ermeni'ydi. Evde Ermenice konuşulsa da, Rumca, Türkçe ve yerel lehçeleri de öğrenmişti. Otobiyografisi, *Üstün Kişilerle Tanışma* (Meetings with Remarkable Men) kitabında, on sekiz dil bildiğini iddia etmiş, ancak bunu destekleyen hiçbir kanıta rastlanmamıştır. Tüm yaşamı boyunca, hem Rusça'yı hem de İngilizce'yi hatalı bir biçimde kullanmaya devam etmiştir.

Gurdjieff ikisi erkek, dördü kız altı çocuğun en büyüğüdür.

Kız kardeşlerinden biri küçükken ölmüştür. Ailesi, Gurdjieff daha çocukken, 1878'de Rus Çarı'nın kardeşi Büyük Dük Michael Niklayevich tarafından Türk güçlerinin bozguna uğratılmasından hemen sonra, Kars yakınlarına taşınmıştır. Gurdjieff, Kars askerî katedraline koro üyesi olarak kabul edilmiş ve üstün zekâsı sayesinde, sonradan onun eğitimini üstlenen, Peder Dean Borsh'un dikkatini çekmiştir. Güçlü bir öğrenme arzusu göstermiş, Yunanca, Ermenice ve Rusça kitaplar okumuş, "hayatın anlamı"nı aramıştır. Kararsız kaldığı bir dönemin ardından, evrenin yaratılışı üzerine yeni bir öğreti ile ortaya çıkması açısından diğer gurulara benzerlik göstermektedir. Yirmi yıl kadar süren ve onu gerçeğin arayışına sürükleyen zihin karışıklığının neden bu kadar aşırı olduğu ise meçhuldür.

Gurdjieff, bir guru olarak, özel bilgisini ve statüsünü, Orta Asya'ya yaptığı, ki buradaki bilgiler sadece onun ortaya koydukları ile sınırlıdır, yolculuklardaki keşiflerinden elde ettiğini ileri sürer. 1887-1911 arasındaki dönemde ne yaptığına dair hiçbir kesin bilgi yoktur ve bu dönem sırlarla doludur. Gurdjieff, öğrendiklerinin çoğunu "Sarmoung Manastırı Şefi"nin yanında, üç ay kalması sırasında elde ettiğini iddia etmiştir. Bu gizli bilgeliğin, İ.Ö. 2500 yılına uzanan bir geçmişe sahip olduğunu, benlik-dönüşümü ve kutsal dansları içerdiğini ve bu geleneklerden yola çıkılarak öğretildiğini ileri sürmüştür. Gurdjieff bu gizli bilgiyi aldığı öğretmenlerinin tam yerlerini belirtmemekte çok ısrarlı olsa da, sonraları aslında kendisinden hiçbir zaman ayrılmayan, telepati ile iletişim kurduğu bir öğretmeni olduğundan söz etmiştir. Sarmoung manastırının varlığı kanıtlanamadığı gibi, Gurdjieff'in müritleri de burasının gerçek bir yer olarak değil, bir simge olarak ele alınması gerektiğini savunurlar. Otobiyografisi *Üstün Kişilerle Tanışma*, kendi içinde çelişkili ve kronolojik olarak da güvenilmezdir. Bu kitabın ortaya koyduğu tek şey, Gurdjieff'in becerikliliği yanı sıra, fiziksel ve maddi olarak hayatta kalma kapasitesidir. Hah ve antika satmış, bozuk dikiş makineleri tamiratı yapmış, eski korseleri alıp bunları son modaya uygun ha-

le getirip satmış, yağ ve balık ticareti ile uğraşmış ve ilâç bağımlılarını hipnozla iyileştirdiğini ileri sürmüştür. Kendi ifadesine göre, iyileştirmedeki başarısı benzersizdir (Gurdjieff asla yapay bir alçakgönüllülük sergilemezdi). Ouspensky tarafından ona çalışmaları ve bulguları sorulduğunda çeşitli konulardaki bilgilerini bir merkezde toplayan bir grup uzmanla, zaman zaman yolculuklar yaptığını ifade etmiştir. Ancak onların isimlerini veya yerlerini söylemeye yanaşmadığı gibi, kendisinin bu sırada nerede olduğuna ilişkin soruları da yanıtlamamıştır. Ouspensky, "Eğitim aldığı okullar ve sahip olduğu kesin olan bilgiyi nereden aldığına dair yüzeysel ve çok az konuşmuştur" diye ifade etmiştir. Hakkında Ruslar tarafından tutulmuş bir gizli ajan olduğuna dair dedikodular bile çıkmıştır.

Gurdjieff, 1912'de Moskova'da guruluğunu ilan etmiştir. En temel savı, kişinin kendisini ve dolayısıyla ne olacağını bilmediğiydi. Modern uygarlığın, kişiliğin, üç ayrı merkez tarafından yönetildiğine inandığı fiziksel, duygusal ve zihinsel yönlerinin iş birliğini zorlaştırdığını iddia ediyordu. İnsanlığın çoğunluğunun "uykuda" olduğunu ve dış güçlere karşı bir makine gibi tepki verdiğini ileri sürüyordu. Öğretisi, seçilmiş müritlerini, daha üst bilinç düzeyine taşımak ve yeni bir gerçeklik algısı sunarak onları uyandırmak üzerine tasarlanmıştı. Görüşüne göre,

> Modern insan uykuda yaşar, uykuda doğar, uykuda ölür. Uykunun hayattaki önemi ve rolüne daha sonra değineceğim. Fakat şu anda sadece bir tek şeyi düşünün, uyuyan birinin nasıl bilgisi olabilir? Bunu düşünürken, uykunun varlığımızın en önemli özelliklerinden biri olduğunu da hatırlarsanız, derhal açıkça göreceğiniz gibi, eğer bir kişi gerçekten bilgi istiyorsa, her şeyden önce *varlığını* nasıl değiştirebileceğini ve nasıl uyanacağını düşünmelidir.[1]

Misyon (The Work) olarak tanınan uygulamasına katılma şansını yakalamış birkaç kişi, kendini-gözlemleme yöntemi ile söz konusu üç merkezin birlikte hareket etmesini sağlayabilirdi. Ardışık birkaç fani "ben" dizisi içinde, rüyada yaşamaktansa, uyanmış birey, "tırnak işareti" içinde yaşamayı bırakıp, yeni bir bütünlüğü gerçekleştirebilir, bunun sonucunda da

kendi kaderini yönetebilir veya Gurdjieff'in tanımına göre yapabilir hale gelebilirdi. Gurdjieff bu durumu şöyle açıklar: "Yapabilmek demek, bilinçli ve kendi isteği doğrultusunda davranabilmek demektir."[4] Ona göre, her şeyde olduğu gibi, bilinçteki bu değişimin de fiziksel bir temeli vardır. Buradaki değişim de, beyindeki kimyasal bir bileşimle kendisini ortaya koymaktadır. Peters, Gurdjieff'in öğretisini şöyle tanımlar,

> Öğretisinin temel taşı, hiçbir gelişimin -hiçbir insanî gelişimin- bireysel temele dayanmaksızın tamamlanamayacağıydı. Grup çalışması sadece bireyin bireysel benlik mükemmelliğine ulaşmasına yardımcı olması açısından yararlıydı.[5]

1974'te ölen J. G. Bennett, Gurdjieff'le ilk kez 1920'de karşılaşmıştı. *Gurdjieff: Yeni Bir Dünya Yaratmak* (Gurdjieff: Making a New World) kitabında Bennett, üç bölümde Gurdjieff'in yolculuklarını ve gizli bilgeliği arayışını konu edinmiştir. Hem J. G. Bennett hem de James Moore, Gurdjieff'in yolculuklarını tam bir netlikle izlemenin imkansız olduğunu itiraf etmişlerdir. Bennett kendini hiçbir zaman tamamen teslim etmemeye özen gösterse de, Orta Asya'da bir yerlerde bir grup bilge kişinin ya da "Bilgelik Üstadının" yaşadığına ve bunların yeni fikirler ve yeni düşünme biçimleri sunarak, insanlığın kaderini izleyip zaman zaman olayların akışına müdahale ettikleri yönündeki simgesel bir gerçeklik geleneğine açıkça inanmıştır. Bennett, Gurdjieff'in "İnsanlığın Çekirdeği" denebilecek bir grupla iletişime girdiğini ileri sürer. Bu grup, olasılıkla Sarmoun kardeşliğinin, tinsel olarak ileri derecede gelişmiş ve yüksek enerji yayan üyelerinden oluşmaktadır. Yazdığına göre;

> Böylesi bir grubun gerçek önemi, misyonunda yatmalıdır. Bir kişi tinsel gerçekliğin farkına vardıkça, dünyada çok önemli eylemlerin gerçekleştiğine daha fazla ikna olur. Bize düşen görev, zorlu ve tehlikeli bir geçişle, yeni bir döneme adım atan insanlığa yardımcı olmaktır. Gurdjieff'in bu görev içinde olduğunu ve bundan da öte, bize bu sürece katılmanın yolunu açtığını kanıtlayabilirsek, "Çekirdek Grup"la iletişime geçmek için yolun çoğunu katetmiş oluruz.[6]

İnsanlığın yeni bir devrin eşiğinde olduğu görüşüne,

Jung'un düşüncelerini tartışırken tekrar döneceğiz.

Bennett, Ouspensky'nin uzun süredir müridiydi, bu nedenle de üstadın kendisinden de sadece bir mertebe uzaklıktaydı. Ancak Gurdjieff ile araklıklı olarak hep iletişime geçti ve yaşamının son iki yılında da onu sık sık gördü. Bennett, Gurdjieff'in görüşlerinin ve öğretisinin hayatını değiştirdiğine inanmış ve kendisi de Londra'da Gurdjieff'e paralel gruplar yönetmiştir. Birkaç tarikat üyesini psikiyatrik hasta olarak gördüğümden dolayı, bu toplantıların bazen katılımcılar üzerinde korkunç etkiler bıraktığını biliyorum. Yine de Bennett, sürekli gizli bilgeliği arayan ve asla aradıklarını bulamayanlara benzer bir yol izlemiştir. James Moore, Bennett'in hayatını şöyle aktarır:

> Bennett... 1955'te Gurdjieff'in ana görüşünden koparak seçici ilişkilerin peşinden koşmuştur (*Başka şeyler*in yanı sıra Hosein Rofé tarafından *Subud*'a "açılmış", Maharishi Mahesh Yogi tarafından eğitilmiş, Romen Katolik Kilisesi'ne kabul edilmiş ve İdris Şah sayesinde "Görülmez Hiyerarşi" ile tanışmıştır).[7]

1917'deki Rus devrimi, Gurdjieff'in önce Tiflis, Gürcistan'a, sonra İstanbul'a, sonra da Berlin'e taşınmasına neden olmuştur. Biyografi yazarı James Moore, onun bu yorucu ve hatta zaman zaman tehlikeli yolculuklarını kronolojik olarak kaleme almıştır. Yakın dostları Thomas ve Olga de Hartmann, Gurdjieff'e Kafkasya, Essentuki'deki mola yerinde katılmışlardı. Bu, Ağustos 1917'de Çar'ın tahtını terk etmesini takiben, koalisyon hükümetinin başbakan olarak Kerensky'i atamasının hemen ardındandır. Gurdjieff, birden bire, Karadeniz'de Tuapse'ye gideceğini açıklayınca, sadık Hartmann'lar da onunla yola çıkmışlardır. Giysileri uygun olmamasına karşın, Gurdjieff'in onları, öldürücü derecede yorucu gece yürüyüşlerine zorlaması, Gurdjieff'in otokratik ve saçma isteklerinin müritleri tarafından nasıl esir gibi yerine getirildiğinin çarpıcı bir örneğidir. Bir keresinde, Olga de Hartmann'ın ayakları öyle şişmiş ve kanamıştı ki, ayakkabılarını bile giyemediği için yalın ayak yürümek zorunda kalmıştı. Thomas de Hart-

mann ise, gece nöbetçi olarak görevlendirildiği için 24 saat hiç uyuyamamıştı. Çift, eklemleri ağrıdan kopsa da, bitkin duruma düşseler de devam etmekten vazgeçmediler.

> Gurdjieff bizden, özellikle de sonu belli olmadığı için zorlayıcı olan aşırı bir gayret bekliyordu. Acı çeksek ve dinlenmeye hasret kalsak da, tek yapmak istediğimiz şey Gurdjieff'le birlikte olmak olduğu için, içimizden gelen hiçbir isyan yoktu. Bunun dışındaki her şey ise önemsizdi.[8]

Bu, Gurdjieff'in yinelenen bir davranış kalıbıydı. Hartmann'lar, bu dayatmaların, onlara duygusal ve fiziksel güçlükleri yenmeyi öğretmek için olduğunu ileri sürüyorlardı. Gurdjieff, insanları fiziksel kapasitelerinin sınırına kadar zorlar ve bazıları kendilerinde olduğunu hayal bile etmedikleri bir dayanma gücüne sahip olduklarını görürlerdi.

Gurdjieff parasız kaldığında, havyar ve hah işiyle uğraşarak yaşamını sürdürüyordu. İngiltere'ye yerleşmeyi ümit etmekteydi, ancak İç İşleri Bakanlığı ondan şüphelenerek, çekirdek mürit grubunu terk edip sadece tek başına gelirse izin vereceğini bildirdi. Zaman içinde, bir gazete patronuyla evli ve o sıralarda eşi ile arası bozuk olan Lady Rothermere'in bonkörlüğü ve başka zengin destekçilerin de katkılarıyla, Fransa, Fontainebleau'ye yakın, Château du Prieuré'de, büyükçe bir arazi üzerinde "İnsanlığın Ahenkli Gelişimi Enstitüsü"nü kurmayı başarmıştır.

Misyon, Gurdjieff'in önceden düzensiz aralıklarla verdiği konferanslarının yanı sıra, özel egzersiz ve dansları da içeren, yorucu fiziksel çalışmayı gerektiren, bellek ve kendini-gözleme eğitimlerinin verildiği, bir grup çalışmasıydı. Bu sözde "Kutsal Dans"a katılanlardan bazıları, bunu yoga ve fiziksel farkındalığı etkileyen diğer uygulamalardan daha değerli bulduklarını ifade ediyorlardı. Gurdjieff'in mesajının ve kendi davranışlarının temel özelliği, o anda yapılan şeye tamamen yoğunlaşmaktı. "Şimdi"nin yoğun olarak yaşanması, şimdi ve buradayı olumsuz etkileyen geçmiş ve gelecekle ilgili düşüncelerin dışarıda bırakılması, sadece Gurdjieff'in öğretisi ile sınırlı değildir. Zen felsefesi de, geçmiş ve geleceği uçuşan yanılsamalar ola-

rak görür. Sonsuz gerçekliğe sahip tek şey, şimdidir.[9]

Gurdjieff, tam anlamıyla bir diktatördü. Müritlerini o denli küçük düşürmekte öyle yetenekliydi ki, kocaman adamlar bile göz yaşları içinde kalırlardı. Küçük düşürür sonra da, müridini özel bir iyilikle ödüllendirirdi. Keyfî emirlerine sorgusuz itaat beklerdi. Örneğin bir keresinde durup dururken, enstitüde müritlerinin birbiriyle konuşmalarını yasaklamıştı. Bütün iletişim öğrettiği özel fiziksel hareketlerle yapılmalıydı. Gurdjieff bazen iş yükünde hiçbir azalma yapmaksızın müritlerini, bir haftaya varan sürelerde oruç tutmaya zorlardı. Otoritesi, müritlerinin onun emirlerine uymanın kendi iyilikleri için olduğuna inandırılmalarına dayanmaktaydı. Onun çok fazla etkisi altında kalmamayı başaranlar ise, diğer gurular gibi, onun da kendi adına gücünü sınamaktan zevk aldığını düşünürlerdi. Bol miktarda alkolün tüketildiği ve katılanlardan büyük miktarda paraların toplandığı akşam yemekleri de düzenlenmekteydi.

Gurdjieff tüm bunların yanı sıra, bir de ayrıntılı evrenbilimi (kozmoloji) geliştirmiştir. Evren ve insanın buradaki yeri ile ilgili tasviri, karmaşık ve herhangi bir nesnel kanıtla desteklenmekten yoksundu. Adeta kastî olarak anlaşılmaz hale getirilmiş ve genellikle de kendi içinde tutarsızdı. Müritleri arasında zeki ve seçkin kişiler de olan Gurdjieff, güçlü bir guru olduğundan, şüpheci bir okuyucuya psikotik sanrı sistemi gibi görünen yazılarına, müritleri anlam yüklemeye uğraşmışlardır. *Misyon*, Gurdjieff'in sunduğu gülünç bir neolojizm* ile daha da zorlaşmıştır. Okuyucuya bu noktada, kronik şizofrenlerin, genellikle başkalarının anlamakta zorlandığı ancak kendileri için bir anlamı olan kelimeleri icat ettiklerini hatırlatmakta fayda görüyorum. Zürih'teki Burghölzli akıl hastanesinin tanınmış yöneticisi ve "şizofreni" sözcüğünün yaratıcısı Eugen Bleuler, bir hastasından yaptığı alıntıyı şöyle aktarır.

> Düz kilise-eyaleti olan Apell'de, baba, yeni f. durumuna girmek istediğinden insanların parlak-inançtan aldıkları gelenekler ve alışkanlıklar vardır. Çünkü onlar babanın sadece

* Yeni sözcük yaratma (ç.n.)

müzikle olan Babeli komedyasyonu olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle yüksek Osetion'a ve lahana dünyasına gittiler ve her şey kötüydü ve iyi her şeye karşıydı. Ters dönmüş Osteion vadisinde o gelecek ve bunun da ötesi içindedir ki baba adildir.[10]

Bir başka hasta ise, "dirsek-insanlar" tarafından işkence gördüğünü söylemekteydi. Bleuler'in de ifade ettiği gibi, şizofrenlerin üslupları genellikle abartılıdır. "Hasta, söyledikleri adeta, insanlığın en çok merakını uyandıran şeymiş gibi üst düzeyde yapay ifadeler kullanarak saçmalıklarını açıklar."[11] Gurdjieff'in şizofren olduğunu iddia etmesem de, dil kullanımı psikotiklerinkine benzemektedir.

Örneğin, Gurdjieff "Bizim Her Şeye Gücü Yeten, Sevgi Dolu, Ortak Babamız, Varlığı-Birleştiren Sonsuz Yaratıcımız" diye adlandırdığı Tanrı'ya inanıyordu.[12] Bu tanımlama oldukça abartılıdır. Gurdjieff'e göre, başlangıçta uzayda "En Kutsal Mutlak Güneş" vardı ve o sonsuzdu. İlkel kozmik madde *Etherokilno* tarafından doldurulmuştu. "Bu bulutsu *Etherokilno* durgun bir dengedeydi, süper-güneş varoldu, dış uyarandan tamamen bağımsız bir biçimde, Ortak Babamız tarafından kendi içsel kanunları ve *Autogocrat* (her şeyi kontrolüm altında tutuyorum) olarak tanımlanan şeyin dağıtımıyla beslendi."[13]

Ancak, hepimize saldıran hain Zaman, vicdansız *Heropass* biçiminde ortaya çıktı ve Mutlak Güneş'in hacmini küçültmek için tehdit etti, bu eyleme mani olmak için de önlem alınmalıydı. Bunun üzerine Ortak Babamız, kendinden, *Theomertmalogos* adını verdiği yaratıcı Emir-Tanrısı'nı ortaya çıkardı. Bu da *Etherokilno* ile etkileşime geçerek, dünyamız olan *Megalocosmos*'u oluşturdu. Bu oluşumu meydana getiren, bir prensip veya kural olan *Trogoautoegocrat*'tır -kendimi yiyerek varlığımı sürdürüyorum. "Kozmik görüşte, Tanrı, Yaratılan Şey'le, Yaratılan Şey de Tanrı ile beslenir."[14] Gurdjieff şöyle devam eder; böylece Tanrı ve onun yarattığı, sadece birbirleriye uzakta durarak ilişkiye giren, ayrı varlıklar oldular. Bu yeni oluşum da, *Triamazikamno* yani Üçler Kanunu ile, *Heptapar-*

parashinokh veya *Eftalogodiksis* olarak adlandırılan Yediler Kanunu gibi yeni yasalarla varlığını sürdürdü.

Gurdjieff'in ortaya attığı Üçler Kanunu, Yediler Kanunu'na göre nispeten daha açıktır. Üçler Kanunu'na göre, 'Yüksekteki ortadakini gerçekleştirmek için alçaktaki ile karışır' Örneğin, spermle yumurta birleşerek embriyoyu oluşturur. Bu formül, karşıtların, bir üçüncüyü gerektirdiği pek çok olaya da uyarlanabilir. Moore, bu duruma örnek olarak, davacı ile sanık arasındaki davayı çözmeye çalışan hakimi gösterir.

Yediler Kanunu ise daha karmaşıktır ve oldukça da tutarsızdır. Gurdjieff, evren bilimini müzik gamıyla eşleştirmeye çalışmıştır. Ona göre, her tamamlanmış sürecin, gerekli kural dışılıkların da olmasına olanak sağlayan, yarı-perdelik tonların da dahil olduğu, inen veya çıkan bir dizi notaya denk düşen, yedi farklı fazı vardır. Gurdjieff, Evren'i, Mutlak'la başlayan ve ay ile biten *Yaratılışın Işını* olarak tanımladığı bir diyagramda tasvir eder.

Gurdjieff'e göre, *Kondoor* adındaki bir kuyrukluyıldızla dünyanın çarpışması, *Loondeiperzo* (sonradan ay olarak adlandırılmıştır) ile *Anulios* adlı, yörüngede dönen iki kütlenin doğmasına neden olur. Bu çarpışmanın ardından, "*En Kutsal Mutlak Güneş* tarafından, dünya-oluşumu ve dünya-korunması üzerine uzman tüm Melekler ve Başmeleklerin olduğu kurul, En Büyük Baş Melek Sakaki yönetiminde, 'Ors' adındaki güneş sistemine gönderilir."[15] Gurdjieff'in ayla ilgili görüşleri bundan da gariptir. Gurdjieff, tıpkı dünyanın gittikçe ısınıp güneşe benzemesi gibi, ayın da gittikçe ısınarak dünyaya benzeyen, henüz doğmamış bir gezegen olduğunu ileri sürmekteydi. *Anulios* unutulmuştu, ancak ayın evrimini tamamlamak için hâlâ enerjiye ihtiyacı vardı. Bu nedenle de, *Sakaki* dünya gezegenini, aya "kutsal *askokin* titreşimi" göndermesi için düzenledi. *Askokin*, dünyadaki organik yaşam ölünce ortaya çıkıyordu. *Mucizeyi Arayış* kitabında yer alan Ouspensky raporuna göre, Gurdjieff şöyle demiştir.

> Ayın gelişim ve ısınma süreci dünyadaki yaşam ve ölümle ilgilidir. Yaşayan her şey, ölümü ile, onu önceleri "canlı tutan"

> bir miktar enerji açığa çıkarır. Bu enerji ya da canlı her şeyin -bitki, hayvan, insan- ruhu dev bir elektromıknatıs gibi ay tarafından çekilir. Bu da, ona ısısını ve gelişiminin bağlı olduğu yaşamı verir, işte bu, yaratılışın ışınıdır. Evrenin ekonomisinde hiçbir şey yok olmaz, bir gezegende işini bitirmiş belirli bir enerji bir başka gezegene geçer.[16]

Gurdjieff, daha sonra ayın dünyada gerçekleşen her şeyi etkilediğini söyleyerek devam eder.

> İnsan, diğer tüm canlı varlıklar gibi, günlük yaşamı sırasında, kendisini aydan bağımsız hale getiremez. Bütün hareketleri ve sonuç olarak da tüm eylemleri ay tarafından yönetilir. Birini öldürürse, bunu yapan aydır; kendini başkaları için feda ederse, bunu yapan da aydır. Bütün kötülükler, bütün suçlar, bütün kendini adama eylemleri, bütün destansı kahramanlıklar, tıpkı sıradan hayatın tüm eylemleri gibi, ay tarafından yönetilir.[17]

J. G. Bennett şöyle yazmıştır:

> Dünya tarihinde bir noktada, dünyada, tüm güneş sisteminin dengesini özellikle de Ay'ın evrimini tehlikeye atacak, hiç istenmeyen ve tehlikeli bir durumun varlığı, Yüksek Güçler tarafından algılanmıştır.[18]

Bu görüşe göre, eğer kişi ay tarafından yönetildiğinin farkına varırsa, kişisel çabaları kendisine anlamsız geleceğinden, toplu intihar isteği duyarak, Ayı gelişimi için gereken *Askokin*'den yoksun bırakmaz mıydı? Bu olasılık için önceden önlem almak isteyen Yüksek Güçler, insanın omurgasının temeline, Gurdjieff'in *Kundabuffer* adını verdiği, bir organ yerleştirmişlerdir.* Bu organ, insanın değer sistemini sadece kendi isteklerini doyurmak ve mutluluk peşinde koşmak üzere yapılandırmasını ve gerçeği karmakarışık algılamasını sağlar. Böylece insan, aya körü körüne hizmet edecek, kendini-geliştirme zahmetine girip, aydan tamamen bağımsızlaşabileceğinin farkına varmayacaktır. Ay krizi bir kez atlatılıp, Kundabuffer organının çıkarılmasından sonra dahi, insanlığın çoğu, sanki organ hâlâ oradaymış gibi kör, bencil ve içgörüsüz davranmaya

* Gurdjieff'in çoğu neolojisinin kaynağı oldukça açıktır. Kundabuffer organı, adını olasılıkla Kundalini yogasından almıştır. Bu organın, omurganın merkezinde olduğu ileri sürülmüştür. Kundalini yogasında da benzer şekilde bir yılanın spiral biçiminde dolanmış olduğu resmedilir.

devam edecektir. Doğanın amaçları yerine getirilmek isteniyorsa, insanlığın böyle kalması gerekmektedir. Ouspensky'ye göre Gurdjieff, insanlığın tamamının evrimleşmesinin zararlı olabileceğini söylemiştir.

> Örneğin, insanlık gelişiminin belirli bir noktayı aşması ya da daha doğru bir anlatımla, belirli bir yüzde üzerinde olması, *ay* için öldürücü olabilir. Şimdiki durumda, ay organik hayatla, yani insanlıkla beslenmektedir.
>
> İnsanlık organik hayatın bir parçasıdır, bunun anlamı da insanlığın ayın *besini* olduğudur. Eğer tüm insanlar çok zeki olsalardı, ay tarafından yenmek istemezlerdi.[19]

İnsanlığın çoğu, ölümlerinden sonra, ay için *askokin* sağlarlar ve daha sonra tamamen yok edilmeye zorlanırlar. Gurdjieff'in öğrettiği gibi, kendini geliştirme ve kendilik-farkındalığına varma yolunu izleyen sayılı birkaç kişi, yaşamları sırasında da *askokin* yaratabilirler. Bu gibi kişiler, sonunda hayatta kalabilen bir ruh geliştirebilir ve hatta Nesnel Esas'a ulaşabilirler, En Fazla Kutsal Mutlak Güneş'le tekrar birleşmek suretiyle de ölümsüzlük kazanabilirler.

Böyle bir şeyi kim ciddiye alabilir ki? Bazıları, Gurdjieff'in öğretilerinden mit diye bahseder. Bhagwan Shree Rajneesh, Gurdjieff'in ay ile ilgili dalga geçtiğini ileri sürerken, J. G. Bennett, Gurdjieff'in, *Kundabuffer* organının tarihsel olarak ortaya çıkması ve kaybolmasıyla ilgili açıklamasının kesinlikle ciddiye alınmasını istediğini yazmıştır.[20] O sıralarda, Londra'daki, Fransız Enstitüsü'nün yöneticisi olan Denis Saurat bir yazısında şunu dile getirir: "Gurdjieff'in öğretisi dünyevi olamaz. Gurdjieff'in vahiyleri, ya sadece peygamberlere özgüdür ya da doğaüstü düzeyde bir okula yakındır."[21] Gurdjieff hakkında yazanlar, onun en abartılı iddialarından kendilerini uzak tutmaya çalışsalar da, *New English Weekly*'nin yazarı, usta edebiyatçılardan olup Freud, Jung ve Adler'in yapıtlarını da yakından tanıyan Philip Mairet, "Modern dünyaya sunulan ilahi felsefelerden hiçbiri, gücü ve açık ifade biçimi açısından onunla boy ölçüşemez" demiştir.[22] Ouspensky'nin Gurdjieff'in öğretisini tanıttığı *Mucizeyi Arayış* (In Search of Miraculous) kitabını okuyan ve Gurdjieff'in kendi kitabı *Herkes ve*

Her Şey (All and Everything)'i okumaya kalkışan biri olarak, Mairet'in bu görüşü, beni sadece şaşırtıyor. Umarım, okuyucuya Gurdjieff'in evrenle ilgili tasviri hakkında biraz fikir verebilmiş ve yazılarının hem ne kadar uzun hem de ne kadar anlaşılmaz olduğunu gösterebilmişimdir. Müritleri bile *Herkes ve Her Şey* kitabının, tam olarak anlaşılabilmesi için birkaç kez okunması gerektiğini ifade ederek, açık seçik ifadeler ve öğretilerle hazıra konmaktansa, anlamak için ciddi çaba harcanması gerektiği fikrini benimsemişlerdir.

İlk bakışta, Gurdjieff'in ortaya koyduğu ayrıntılı evrenbilimi, müritlerinin ne kadar saf olduğunu ölçmeye yarayan, planlı ve komik bir sahtekârlıktan başka bir şey değildir. Hayatının başlarında, avare dolaştığı dönemle ilgili anlattıkları, aldatmacada ne kadar usta olduğunu ortaya koymaktadır. Kendi yazdığına göre, anilinle boyadığı serçeleri, Semerkant'ta 'Amerikan kanaryası' diye satmıştır. Yağmur yağar da serçelerin boyası akar diye orayı nasıl çabucak terk ettiğini anlatır. İnsanlar ona tamir etmesi için dikiş makinesi veya başka mekanik aletler getirdiklerinde, genellikle hemen sadece bir kolun çevrilmesinin sorunu çözeceğini gördüğü halde, böyle tamirlerin zaman alıcı ve zor olduğu numarasını yaparak, bu sözde zahmetli işe göre fiyat biçerdi. Yine yazdığına göre, önceden hangi köy ve kasabalardan tren yolu geçeceğini öğrenir, sonra da yerel yönetime, o bölgeye demiryolu yapılmasını sağlayabileceğini bildirirdi. Bu uyduruk hizmetler karşılığında gayet iyi para topladığı ile övünür ve bunu yaparken de hiçbir vicdan azabı çekmediğini söylerdi.

J. G. Bennett'in aktardıklarından bildiğimiz üzere, kendisi ve müritleri Kazaklar ve Bolşevikler arasındaki bir çatışma içine düştüklerinde, Gurdjieff, Kafkas dağlarında, hükümetin kasasını dolduracak ölçüde zengin altın ve platin yataklarının yerlerini bildiği dedikodusunu çıkararak, oradan sorunsuz geçmelerini sağlamıştır. Bennett şöyle yazar:

> Bütün bunları yaparken, öğrencilerine, telkinin gücünü ve insanların 'eski masallara' nasıl kolaylıkla inandığını gösteriyordu.[24]

Fritz Peters, Gurdjieff'in özenle hazırladığı bir muzipliği aktarır. Gurdjieff bir şişe ucuz şarabı suyla seyreltmiş, sonra da şişeyi kum ve örümcek ağı ile örtmüştür. Gurdjieff bunu seçkin iki hanım ziyaretçisine ikram etmişti. Onlar da kendilerine nadir bulunan kaliteli şaraplardan birinin ikram edildiğine inanarak, beklendiği üzere, bunun şimdiye kadar içtikleri en lezzetli şarap olduğunu söylemişlerdi.[25]

Fritz Peters, bir gün Gurdjieff kafede otururken zengin bir İngiliz hanımın ona yaklaştığını ve eğer ona "hayatın sırrı"nı söylerse 1000 poundluk bir çek vereceğini söylediğini hatırlıyor. Gurdjieff derhal kafenin önünde iş tutan tanınmış bir fahişeyi yanma çağırır, bir içki ikram eder ve ona Karatas adındaki bir başka gezegenden geldiğini söylemeye başlar. Bu gezegenden uçarak gelmek için gereken yiyeceği almanın çok pahalı olmasından şikayet edip sunduğu şeyden biraz tatması için onu teşvik eder. Fahişeye bundan ne anladığı sorulduğunda, onun kendisine kiraz verdiğini ve açıkça deli olduğunu düşündüğünü ve Gurdjieff'in eline sıkıştırdığı para ile yoluna devam ettiğini söyler. Gurdjieff İngiliz hanıma dönerek "İşte yaşamın sırrı budur." der. Hanımefendi gördüklerinden çok rahatsız olur ve ona şarlatan diyerek oradan uzaklaşır. Ancak her nasılsa, aynı hanım aynı gün tekrar ortaya çıkar, Gurdjieff'e 1000 poundluk çeki verir ve sadık müritlerinden biri olur.[26]

Gurdjieff, Château du Prieuré'deki girişimlerini desteklemek üzere Amerikalılardan para sızdırmak konusunda da uzmanlaşmış ve bu eylemini de "koyun kırkmak" olarak adlandırmıştır. Örneğin Amerikalı bir kadın Amerika'dan kalkıp Prieuré'ye evlilik sorunuyla ilişkili, fallik bir eylem olduğunu düşündüğü zincirleme sigara içmesi konusunda öğüt almaya gelmiştir. Gurdjieff bir an duraksadıktan sonra, kadına sigara markasını *Gauloises Bleus*'a çevirmesini söylemiş ve bu öğüt için yüklüce bir ücret talep etmiş, o da bunu memnuniyet ve şükranla ödemiştir. Hiç şüphe yok ki, Gurdjieff istediği zaman ikna edici bir sahtekâr olabiliyor ve kendisine inanıldığını gördüğünde de, karşısındaki saf kişiyi istediği gibi yönlendirmek-

te hiç tereddüt etmiyordu. O, aynı zamanda da dinleyicilerini büyüleyen müthiş bir öykü anlatıcısıydı.

Peters'a "Ben başkalarının kazandığı gibi para kazanmıyorum ve çok param olunca harcıyorum. Ama benim asla kendim için paraya ihtiyacım yok, ben para *kazanmıyorum*, ben sadece *istiyorum*, insanlar da bana her zaman veriyor, böylece öğretim üzerine çalışma fırsatı buluyorum" demiştir.[27] Ancak bir süre sonra, takma kirpik yapan bir yer sahibi olduğu ve bir diğer işinin de halı satmak olduğunu söyleyerek kendisi ile çelişkiye düşmüştür. 1933'te New York'a gittiğinde, Fritz Peter'a on beş kadar New Yorklu'ya yemek vermeden önce, dört harflik İngilizce kelimelerin kullanımını öğretmeye istekli olduğunu söyler. Yemeğe katılanlar belli miktarda alkol aldıktan sonra, Gurdjieff, çoğu insanın -özellikle de Amerikalıların- sadece cinsel isteklerle motive olmasının, acınacak bir şey olduğunu ifade etmeye başlar. Özellikle şık bir bayanı seçip, gayet kaba ifadelerle, görünüşüyle bu kadar uğraşmasının tek nedeninin sevişme isteği olduğunu söyler. Misafirler kısa bir süre sonra hiç çekinmeksizin birbirlerine sarkıntılık etmeye başlarlar. Bu sırada Gurdjieff, Amerikalıların çökmüş olduğu görüşünü kanıtladığını ve bu dersi verdiği için de kendisine ödeme yapılması gerektiğini söyler. Peters'a göre bu toplantıda birkaç bin dolar toplamıştır.

Yine de Gurdjieff'in öğretisinin tümü sahtekârlık olarak açıklanamaz. Eğer Gurdjieff kendini sadece aldatmacayla geçindirebiliyordu ise, neden bir evrenbilimi yaratmaya uğraşmıştı? Gurdjieff yazmayı bir külfet olarak görürdü. *Herkes ve Her Şey* isimli eseri aşırı uzundur. Doğrudan kendisi yazmak yerine, Olga de Hartmann'a dikte ettirmiş olsa da, tamamlamak ciddi bir kendini adayış gerektirmiştir. Gurdjieff kitabı dikte ettirmeye 16 Aralık 1924'te başlamıştır. *Beelzebub'ın Torununa Masallar* (Beelzebub's Tales to His Grandson) -*Herkes ve Her Şey*'in ilk bölümü- Kasım 1927'de tamamlanmıştır. Kim kendisinin de inanmadığı, sadece aldatmak için yaratılan bir şeye bu kadar zaman ve enerji harcar? Bu noktada, sahtekârlık ile psikoz arasındaki sınır çizgisinde gidip geliyoruz.

Gurdjieff'in evrenle ilgili anlattıkları, astronotların ve diğer bilim adamlarının buluşlarından tamamen farklıdır ve anlatımı sadece bilim kurgu ile karşılaştırılabilir. Ancak bunlara, paranoyak psikotiklerin kendi sanrı sistemlerine inandıkları gibi inandığını düşünüyorum.

Gurdjieff'in kibirliliği ve konusunda uzman olanları hiçe sayması da sıra dışıydı. Lascaux'daki mağaraları gezerken, J. G. Bennett'e, duvar resimlerinin otuz bin yıl önce yapıldığını söyleyen Abbé Breuil'le aynı fikirde olmadığını söylemiştir. Çünkü ona göre bu resimler, Atlantis'in kaybolmasından sonra yaşayan bir topluluk tarafından, yedi-sekiz bin yıl önce yapılmışlardı. Bennett'e bir de, enstitüsünün "sadece insanlığın gücünün araştırıldığı, öğretildiği bir merkez değil, tüm güneş sisteminin sırlarının araştırıldığı bir yer olmasını" istediğini açıklamıştır. İfade ettiğine göre, "gezegenlerin ve güneşin görünürlüğünü artıracak ve tüm dünyanın durumunu etkileyebilecek düzeyde enerji açığa çıkaran özel bir yöntem icat etmiştir."[28]

Gurdjieff'in bilimi ve genel olarak kabul görmüş uzmanları tamamen yok sayması, narsisizmin en uç noktalarındadır. Ancak bazen insanlara epeyce ilgi göstermiş ve acı çekenlere şefkatle davranmıştır. Karşısındaki kişiyle ilgilenirken, o denli yoğun odaklaşma becerisine sahiptir ki, bu varlığı şüpheye yer bırakmayan karizmasının önemli bir yönüdür. Ebeveyni boşandıktan sonra, yasal olarak teyzesi Margaret Anderson ve onun arkadaşı Jane Heap tarafından evlatlık edinilen Fritz Peters'ten Gurdjieff'in müritlerinden biri olarak daha önce de söz edilmişti. On bir yaşındayken Le Prieuré'ye getirilen Peters, on beş yaşma kadar burada kalmış ve Gurdjieff'in kendisine karşı davranış biçimini şöyle açıklamıştır:

> Onu ne zaman görsem, ne zaman bir şey emretse, tam anlamıyla benim farkımdaydı, bana söylediği her şeye yoğunlaşırdı, ben ona bir şey söylerken de dikkati asla dağılmazdı. Ne yapmakta olduğumu veya ne yapmış olduğumu harfiyen bilirdi. Sanırım hepimiz -özellikle de ben- bizimle birlikteyken, onun dikkatinin tümünün üstümüzde olduğunu hissediyorduk. İnsan ilişkilerinde, bundan daha gurur verici başka hiç-

bir şey düşünemiyorum.[29]

Bu yoğun odaklaşma, daha önce de gördüğümüz gibi Gurdjieff'in öğretisinin önemli bir parçasıydı. Bu özelliği yaptığı her şeye yansıyordu. Dikkatini bir yere yönlendirme yeteneği, diğer insanlar üzerindeki sıra dışı etkisini açıklamaktadır. Gurdjieff'in bu konudaki düşüncesi ise şöyleydi:

> Bir şey yaparken, bunu tüm benliğinizle yapın. *Her seferinde tek bir şey*. Şimdi, burada oturup yemek yiyorum. Benim için bu yemek ve bu masa dışında dünyada hiçbir şey yok. Tüm dikkatimle yiyorum. *Siz* de böyle yapmalısınız – her şeyde... Her an sadece bir şey yapabiliyor olmak... Bu insanın, tırnak işareti içinde yaşamayan insanın vasfıdır.[30]

Hareket halindeyken, tam bir koordinasyona sahipti, bu da güçlü görünümünü tamamlıyordu. Hareket biçimi şöyle anlatılmaktadır: "Yürüyüşü ve beden hareketleri asla telaşlı değildi. Bir köylü ya da dağcının soluma ritmine benzer biçimde, bir bütün halinde akıcıydı."[31] Peters'a göre, Gurdjieff'in varlığı ve fiziksel çekiciliği "inkâr edilemez ve karşı konulamazdı". Prieeuré'den ayrılması üzerinden epey süre geçtikten sonra, 1945 yazının sonlarında, Peters, uykusuzluk, iştahsızlık ve kilo kaybının eşlik ettiği ağır bir depresyona girmiş ve Paris'e Gurdjieff'in yanına gitmiştir. Onun hasta olduğunu gören Gurdjieff konuşmasını yasaklamış ve ihtiyacı olduğu sürece kalabileceği bir oda sunmuştur. Peters'a sıcak sert kahve içirmiş, yoğun olarak onunla ilgilenmiştir. Peters'a göre Gurdjieff'ten elektrik mavisi kuvvetli bir ışık çıkıp, kendi içine girmiştir. Nedeni ne olursa olsun, Peters depresyonundan kısa sürede kurtulmuştur.

Ancak Gurdjieff hakkındaki her şey bu kadar olumlu değildir. Kişisel alışkanlıkları tiksindirici bir noktaya varabiliyordu. Prieeuré'de ikamet ederken Peters'a verilen görevlerden biri de Gurdjieff'in odalarını temizlemekti.

> Giyinme odasına ve banyosuna neler yaptığını, mahremiyetine saldırmadan anlatmam mümkün değil. En azından sadece benim gördüğüm kadarıyla, Gurdjieff fiziksel olarak bir hayvan gibi yaşamaktaydı... Duvardaki pislikleri temizlemek için merdivene ihtiyaç duyduğum zamanlar dahi oldu.[32]

Gurdjieff kendini, bilgeliğe ulaşma ve sahip olduğuna inandığı özerklikle ilgili deneyimlerini genelleştirerek sunan bir eğitici olarak ortaya koymaktadır. Ancak böylesi bir öğreti, sadece seçilmiş bazı kişilerce özümsenebilirdi. Önceden de gördüğümüz gibi, Gurdjieff insanlığın tamamının gelişme kapasitesine sahip olduğuna inanmıyordu ya da ona göre ayın gelişimi etkilenmesin diye bu yönde bir çaba harcamamak daha uygundu. Gurdjieff, diğer pek çok guru gibi, insafsızca ayrımcı ve otoriterdi.

Gurdjieff'in cinsel davranışları da rezildi. Çekici bulduğu her kadın müridi ile birlikte olur ve onları sıklıkla hamile bırakırdı. Fritz Peters, Château du Prieuré'ye on bir yaşındayken ilk geldiğinde, orada on kadar daha çocuk vardı ve bunlardan bazılarının babası kuşkusuz Gurdjieff'ti. Diğer sözünü ettiğimiz gurular gibi, Gurdjieff de güç gösterisi yapmaktan zevk alıyordu. Hartmann'lardan talep ettiği fiziksel istekleri daha önce görmüştük. Doğrudan zalim değildi, ancak müritleri üzerinde kurduğu sistem, fiziksel tükenmeye varacak derecede sertti. Bennett, o günleri şöyle aktarır:

> Günlük rutin program olağanüstü dakikti. Sabahları beş veya altıda kalkardık ve kahvaltıdan önce iki saat çalışırdık. Daha sonra pek çok iş yapılırdı; inşaat, ağaç kesme, kereste biçme, hemen hemen her türden hayvana bakma, yemek pişirme, temizlik ve her türlü ev işi. Hızlı ve hafif öğle yemeğini izleyen kısa bir dinlenmenin ardından, bir iki saat Thomas de Hartmann'ın çaldığı piyano eşliğinde "egzersiz" ve "ritme" ayrılırdı. Bazen işlerin bu zaman zarfında hiç sekteye uğramadığı bir, iki, üç hatta yedi güne varan sürelerce oruç tutulurdu. Akşamları, herkes tamamen bitkin düşene kadar üç, dört ya da beş saat süren ritm ve ayinsel danslar yapılıyordu.[33]

İnce bir direğin üzerinde, tehlikeli bir biçimde dengede durmaya çalışırken, yerden 7,5 metre yükseklikteki kirişi onarmaya uğraşan bir müridin uyuya kalarak düşmesine, bunun üzerine Gurdjieff tarafından kurtarılmaya çalışılmasına şaşmamak gerekir.

Bennett bu düzenin, tinsel gelişime yarasın yaramasın, Pri-

eurė'e bedava iş gücü sağlamak için uygun bir yol olduğu üzerinde durmaz. Gurdjieff'in açıkça ilan ettiği amaçlarından biri de, "insanlardaki etki altında kalma eğilimini ortadan kaldırma"nın yollarını keşfetmek olduğu halde, deneyimli bir hipnozcu olan Gurdjieff, aşırı fiziksel yorgunluğun, insanların daha fazla etki altında kalmalarını sağladığını fark etmiştir.[34] Bir keresinde müridi Orage'a, bahçede mutfak suyunun gitmesi için bir hendek kazmasını emretmiştir. Orage hendeği açmak için birkaç gün uğraştıktan sonra kendisine, hendeğin kenarlarını düzeltmesi de emredilince, Orage bu iş için daha da fazla çalışmıştır. Bitirdiği sırada, Gurdjieff tarafından, artık ihtiyaç kalmadığı söylenerek, hendeği kapatması emredilmiştir.

Gurdjieff'in müritlerinden biri olan Olgivanna Ivanovna Lazovich, Amerikalı mimar Frank Lloyd Wright'ın üçüncü eşidir. Olgivanna, Gurdjieff ile ilk kez 1917'de, hayatının bunalımlı bir döneminde karşılaşmıştır. O dönemde, bebek bekleyen Olgivanna on dokuz yaşındadır. Evliliği sorunlu, babası hasta, annesi de uzaktadır. Gurdjieff Prieuré'e taşındığında, Olgivanna onun peşinden gitti, en iyi dansçılarından biri olarak, Misyon'da eğitici yardımcısı konumuna yükseldi. 1924'te ortada hiçbir geçerli neden yokken, Gurdjieff ona Amerika'daki abisinin yanına gitmesini önerdi. Olgivanna, Chicago'ya gittikten kısa bir süre sonra, bir bale gösterisinde Frank Lloyd Wright ile tanışıp, aşık oldu. Sonraları, Gurdjieff birçok kereler Wright'ları ziyarete gitti. Frank Lloyd Wright'ın sindirim sistemi ile ilgili ciddi olarak endişelendiğini anlayan Gurdjieff, onları akşam yemeğine davet ederek, çeşitli acı ve hazmı zor yemekler ikram ettikten sonra, ısrarla kadehlerce Armagnac içirdi. Wright bu sırada kendini çok kötü hissetmesine rağmen, ertesi sabah uyandığında sindirim sistemi ile ilgili korkularının yok olduğunu fark etti. Aralarında geçen diğer bir olayda da,

> Wright, belki de bazı öğrencilerini, Paris'e Gurdjieff'in yanına göndermenin hoş olacağını bildirmiş "Sonra da bana geri döndüklerinde işlerini bitiririm." demiştir.
>
> Gurdjieff sinir içinde, cevaben "*Sen* mi bitireceksin! Seni

aptal. *Sen* mi bitireceksin! Hayır. *Sen* başlarsın. Ben bitiririm." diye söylenmiştir. Wright'ın dengini bulduğu açıktı.[36]

Wright'ın kendisinin de guru tarzı pek çok özelliği vardı ve bu iki diktatörün kendilerini rekabet halinde bulmaları da şaşırtıcı değildir. Bu durumda bile, Gurdjieff, Wright'ın gönlünü kazanmayı başarmıştır. Gurdjieff'in ölümünün hemen ardından, Wright New York'ta bir madalya törenindeyken, program akışını durdurmuş ve "Dünyadaki en büyük adamı yakın zaman önce kaybettik. Bu adamın adı Gurdjieff'ti" demiştir.[37]

Olgivanna'nın ise, Gurdjieff'in hoş olmayan özelliklerine sahip olduğu ya da bunları örnek aldığı görülmektedir. Misyonda çalışanlar ve eşleri, Olgivanna onlara talimat verirken ya da acımasızca eleştirirken, dizinin dibinde oturmak zorundaydılar. Hatta Wright'ın, Gurdjieff ile ilgili yazdıklarını dinleme çilesine de katlanmaları gerekiyordu.[38] Olgivanna yaşlandıkça daha da diktatörleşmiş, Wright'ın ölümünden sonra da, öğrenci ve tanıdıklarının görüşmemeyi tercih ettikleri 'despot ve kıskanç' bir dul olmuştur.[39]

Gurdjieff'in taraftarları, onun, müritlerini yanında kalmaları yönünde zorlamadığını ve hatta onları bizzat kendisinin azat ettiğini hoşnutlukla anlatırlar. Bu durum, müritlerinin kendinden bağımsız olmalarını istemesi olarak yorumlanır. Bazı durumlarda ise, bu onun döneklik tehdidi oluşturanları önceden hissetmesi olarak da yorumlanabilir. Gurular genellikle terk edilmektense, olası muhaliflerinden kurtulmayı yeğlerler. Gurdjieff'in en bağlı müritlerinden biri ve çevirmeni olan Ouspensky ona olan güvenini kaybetmeye başladığı sırada takvimler 1917 yılını gösteriyordu. Bu hayal kırıklığını ilk başlatan olasılıkla, Gurdjieff'in Essentuki'de etrafında topladığı bir grup insanı keyfî olarak dağıtmasıydı. Ouspensky, Gurdjieff'in eski zamanlardan ve gizemli bir kaynaktan elde ettiği görüşlerinin ve öğretisinin otantikliğine inancını sürdürdüğü halde, adamın kendisini gittikçe daha fazla çekilmez buluyordu. Ouspensky resmi olarak 1924'te Gurdjieff ile tüm ilişkilerini keserek, kendi öğrencilerinin de onunla görüşmelerini ve ona danışmalarını yasaklamıştır.[40]

New Age'in yetenekli yazarı A. R. Orage, Prieuré'de yaşamak için Londra'daki edebi hayatını terk etmiştir. Sonra da, New York'a taşınarak kendi Gurdjieff gruplarını kurduğu için, Gurdjieff'e büyük miktarlarda para göndermiştir. Gurdjieff ile yedi yıl süren yakın beraberliğinde, kendine ait hiçbir işle ilgilenmemiştir. John Carswell bu dönemi şöyle yorumlamaktadır, "Zamanının en tanınmış yazarı, bir Ermeni şarlatanına minnet borcunu ödemek için gizemli bir sürgün oldu."[41] Orage'ın Gurdjieff'e olan bağlılığı, Gurdjieff'in ondan sürekli para istemesi ve bunu derhal yerine getirmezse istismara varan davranışlar sergilemesi ile sınava tâbi tutuluyordu. 1927'de evlendiği eşi Jessie Dwight, Prieuré'ye yaptıkları ziyaretten oldukça rahatsızlık duymuş, Gurdjieff'in onu kötüye kullandığı konusunda eşini uyarmıştır. Orage'ın iyice gözünü açtığını anlayan Gurdjieff, Orage'ın şehirde olmadığı bir zamanda, New York'a gitti. Orage'ın grubunu topladı, onu suçlayarak, üyelerinin Orage ile ilişikleri kalmadığına dair bir bildiri imzalamalarını istedi. Bazıları bunu imzalamayı kabul ederken, diğerleri reddettiler. Derhal New York'a geri çağrılan Orage, Gurdjieff'le görüşme talebinde bulundu ve kendisi de Gurdjieff'in yarattığı bir Orage olmayı reddederek, kendi oluşturduğu öğretisini suçlayan bir yazıyı imzaladı.

J. G. Bennett, Gurdjieff'in, azat ettiği yandaşlarının listesini verir. Kendisi de 1923'te Prieuré'den ayrılmış ve 1948'de Gurdjieff'in ölümünden bir yıl öncesine kadar da onu hiç görmemiştir. Çocukluğunda Gurdjieff'ten çok etkilenen ve daha önce de gördüğümüz gibi, yetişkinliğinde ağır depresyon geçirirken Gurdjieff'e sığınan Fritz Peters bile onunla ilgili olarak "Gurdjieff tam anlamıyla 'gerçek bir otantik düzmece' gibi görünmeye başladı" demiştir.[42]

1932'nin başlarında, Château du Prieuré'nin, maddi zorluklar içinde olduğu artık iyice netlik kazanmıştır. Gurdjieff her zamanki gibi maddi olarak boyunu aşmış ve 1929'daki ekonomik çöküşten sonra, Prieuré'ye yapılan Amerikan desteği de kesilmiştir. "İnsanlığın Ahenkli Gelişimi Enstitüsü" sonunda Mayıs 1932'de kapatılmıştır. Ancak Gurdjieff'in kendi-

si boy göstermeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Alman işgali altındaki Paris'te yaşamıştır. Alışveriş yaptığı market sahiplerini, bir öğrencisinin kendisine Teksas'ta petrol kuyusu hediye ettiğine ve savaş biter bitmez de borçlarını ödeyeceğine inandırarak ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılamıştır.

Gurdjieff'in kozmogonisi*, sadece hayal ürünü olarak nitelendirilebilir. Evrenle ilgili tasvirini tekrar gözden geçirince, akıllı ve eğitimli herhangi bir kişinin, bunlara inanabileceği düşünülemez. Buna rağmen müritleri, okuduklarını anlamamaları, sanki Gurdjieff'in, insan ve evren hakkında inanılır bir tasvir oluşturma ve anlaşılır yazma konusundaki beceriksizliğinden değil de, kendi yeteneksizliklerinden kaynaklanıyormuş gibi, öğretinin tutarsızlığının altında gizli bir bilgelik bulunması gerektiğini düşünmüşler ve *Herkes ve Her Şey*'i anlamak için canlarını dişlerine takmışlardır. 1924'te, ölümden kıl payı kurtulduğu bir trafik kazası geçiren Gurdjieff, bu kazanın nedeninin de "Kendisine düşman olan, savaşamadığı bir gücün ortaya çıkması" olduğunu söylemiştir.[43] Bu, derinlerde yatan paranoyak bir sanrı sistemini akla getirir. Aslında o kadar kötü bir sürücüydü ki, kimse onun arabasına binmek istemezdi. Belki, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olduğunu iddia ettiği gibi bu kazada da gezegenlerin olumsuz etkilerinin rol oynadığını ileri sürmektedir. Gurdjieff'in, gezegenlerin zaman zaman birbirine çok yaklaştığına dair garip bir görüşü vardı. Ona göre bu yaklaşmanın yarattığı gerilim, insanların kozmik bir oyunun piyonu olduklarını anlamadan birbirlerini öldürmelerine neden oluyordu.

Gurdjieff'in evren tasviri, hiç duraksamadan çöpe atılabilirse de, sunduğu fikirlerden bazıları değerlidir. Gurdjieff, insanların hakları olduğu kadar yükümlülükleri de olduğuna inanmıştır. Dünyanın sadece insan için yaratılmadığını ve çevre üzerinde teknolojik üstünlük kurulması ile de ilerleme sağlanamayacağını düşünüyordu. Ona göre insanlık, kendi arzularını tatmin etme peşinde koşarken, varoluşunun asıl nedeni

* Evrenin yaratılışını inceleyen bilim teorisi, evrendoğum (ç.n.)

olan anlamı unutmuştur. Yaşadığımız dünyaya zarar verdiğimizi anladığımız günümüzde, Gurdjieff'in, insanlığın dünyayı kullanmaktansa, ona hizmet etmesi gerektiğine ilişkin görüşü doğru görünmektedir. Pek çok insanın "uykuda" olduğu ve davranışlarını kendi bilinçli istekleri ile yönlendirmek yerine, otomatikleştiği kanısı da, olasılıkla büyük bir çoğunluk için doğrudur. Gurdjieff'in güçlü karizmasının bileşenlerinden biri de, içinde yaşadığı ana yoğunlaşma becerisidir. Bir öğrencisi şöyle dediğini anlatır:

> Siz geçmişte yaşıyorsunuz. Geçmiş ölüdür. Şu anda hareket edin. Eğer eskisi gibi yaşamaya devam ederseniz, gelecek de geçmiş gibi olacaktır. Kendinizle uğraşın, kendinizde bir şeyler değiştirin, ancak o zaman belki de gelecek farklı olur.[44]

Gurdjieff'in insanlığı uyandırma ve onları kendi kaderlerini yöneten varlıklara dönüştürme tekniklerini uygulayanlardan bazıları, bundan kesinlikle faydalandıklarını ifade etseler de, Katherine Mansfield'in biyografisinin yazarı Claire Tomalin, derlediği görüşlerinde oldukça haklıdır.

> Gurdjieff'in, müritlerinin iç dengesini düzeltme yöntemlerinin erdemli bir şey olup olmadığı ayrı bir konudur. Her şey onun kişiliğine dayandığı ve hiçbir bilimsel kanıtı (tıpkı psikoanaliz gibi) ya da hiçbir kozmoloji ve ahlâki dayanağı olmadığı (Hıristiyanlığın pek çok kolunda olduğu gibi) için, amatör, derme çatma bir öğreti olarak kalmıştır. Gurdjieff, hem yoğun sevgi hem de nefret uyandırmasına rağmen, sisteminin pek az kalıcı zararı vardır. Görünen de odur ki, bazılarının olumlu yönde değişmelerine fırsat vermiştir.[45]

Görüldüğü üzere, Gurdjieff, kendisinin de itiraf ettiği gibi insanları hiç tereddüt etmeden aldatan ve ihtiyacı olduğunda da onlardan para sızdıran yetenekli bir sahtekârdı. Sahtekârlar, kendi öykülerine neredeyse tamamen inandıkları için, aldatma konusunda başarılıdırlar. Gurdjieff sadece bir sahtekâr mıydı? Daha önce de belirttiğim gibi, ayrıntılı kozmogonisini sadece aldatmak için yaratmış olamaz. İster gizemli kaynaklardan öğrenmiş olsun, isterse kendi yaratmış olsun Gurdjieff'in evren tasviri, kendi mitini yaratmasının yanı sıra, yirmi yıl süren yolculuğunda aradığı yaşamın anlamı sorusunun yanıtını da bulmasını sağlamıştır. Bu mit, dini bir vahye yakın-

dır. Bu ona, inancın sağladığı güveni vermiştir. Onu karizmatik ve inandırıcı yapan, *yanıtı* keşfettiği konusundaki inancıydı. Müritleri, Gurdjieff'in kozmik öğretisinin tamamını kabul etmeseler ya da anlamasalar da, yine de onun, başka gurularda da olduğu gibi, bildiğine inanmışlardır.

Rajneesh, doksan üç tane Rolls-Royce'a sahip olması kadar, cinselliği de aydınlanmaya giden yol olarak göklere çıkaran bir guru olması ile de oldukça ünlüdür. Teknolojiyi, kapitalizmi ve özgür aşkı teşvik eden her guru destek kazanma şansına sahiptir. Rajneesh de özellikle de beyaz, orta sınıftan olan müritlerini kendisine bağlamada oldukça başarılıydı. Eileen Barker'a göre, Rajneesh'in tarikatının, 1980'lerde "en moda ve olasılıkla en hızlı büyüyen alternatif tinsel/dini akım olarak" sadece İngiltere'de, üç-dört bine yakın müridi vardı.[1] Rajneesh az sonra inceleyeceğimiz gibi, pek çok özelliği açısından diğer gurulara benzemektedir. Ancak onlardan farkı, öğretisinin tamamen eklektik olması ve neyin ona ait olduğunu belirlemenin zorluğudur. Kısmen benzediği, sıklıkla da göndermeler yaptığı Gurdjieff'ten etkilendiği açıktır. Her iki guru da, misyonlarının insanları uykudan uyandırmak olduğunu ileri sürmüş ve tutarlı bir doktrin bütününe bel bağlamaktansa, kişisel karizmalarına güvenmişlerdir.

Rajneesh de, tıpkı Gurdjieff gibi kişisel olarak oldukça etkileyiciydi. Onu ilk kez ziyaret edenlerden çoğu, en mahrem duygularının derhal anlaşıldığını, yargılanmak yerine kabul edilip içtenlikle karşılandıklarını hissediyorlardı. Yaydığı enerji sayesinde onunla etkileşime geçenlerdeki en gizli dürtüleri uyandırmaktaydı. Profesör Ralph Rowbottom, Rajneesh'in "sözleri, yaşamın basit konularını bile anlamlı hale getiren, varlığı da kendisini derinden etkileyen bir öğretmen" olduğunu yazmıştır.[2] Koruma görevini üstlenmiş İskoçyalı ortopedist Hugne Milne, onunla ilk karşılaşmasını şöyle aktarır: "İçimde, yuvama geldiğime dair büyüleyici bir his vardı. O benim tinsel babamdı, o her şeyi anlayan, hayatıma amaç ve anlam kazandıran biriydi."[3] Rajneesh hakkındaki, *Yüce Anlayış* (The Supreme Understanding) kitabının girişinde, Ma Yoga Anurag şöyle yazar: "Sadece tüm varlığınızı -fiziksel, zihinsel ve tinsel- emanet edebileceğiniz bir Üstat sizi böyle bir yolculuğa çıkarabilir. Bhagwan'ı dinledikçe, giderek daha fazla bildiğini ve

gücü olduğunu anladım. Ona sadece, 'Evet, her şeyi senin ellerine bırakıyorum' demem, her şeyin yoluna girmesi için yeterliydi."[4] Rajneesh hakkındaki en iyi kitaplardan birinin yazarı psikiyatrist James S. Gordon, Rajneesh'in neredeyse tüm müritlerinin sık sık tekrarladıkları bir ifadeyi dile getirir: "Bu adam biliyor."[5]

Yine de Rajneesh, pek çok guru gibi zenginlik ve güçten ötürü yozlaşmış, zaman içinde hem fiziksel hem de zihinsel olarak bozulmuştur. En sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde hapse atılmış, sonra da buradan sürülmüştür. Birçok ülkenin giriş izni vermemesi nedeniyle Hindistan'a döndükten sonra, 1990'da ölmüştür. Konuşmalarından anlaşıldığı üzere, kariyerinin başlarında sunacağı pek çok şey olduğu için, öyküsü gerçekten de hazindir.

Rajneesh, 11 Aralık 1931'de, Madhya Pradesh eyaletinin küçük bir kasabası olan Kuchwada'da, çocukluğunun büyük kısmını geçirdiği, annesinin ailesinin oturduğu evde dünyaya gelmiştir. Ailesi ona hayrandı ve iddia edildiğine göre, Rajneesh çocukken o kadar güzel ve zarifti ki, dedesi onun önceki yaşamında bir kral olarak yaşadığına inanıyordu. Bu, daha sonraları "Rajneesh" olan adının neden ilk başta, "Raca" olarak verildiğini de açıklar. Beş yaşındayken küçük kız kardeşini kaybetmiştir. Bu ölüme üzülmesine rağmen, 1938'te, yedi yaşındayken, çocukluğunun en travmatik olayı olan dedesinin ölümü onu çok sarsmıştır. Dedesinin bir inmeyi izleyen hastalığı hem uzun sürmüş hem de çok ağrılı geçmiştir. Bu olayın onu, benzer bir trajedi yaşama korkusuyla, bir daha yakın ilişkiler kurmamaya ittiği ileri sürülmüştür. Dedesinin ölümüne tanık olmasının ardından, Rajneesh üç gün boyunca yataktan kalkmamış ve yemek yemeyi reddetmiştir. Bu yas döneminden sonra, Gadarwada'da yaşayan annesinin yanına dönmüş ve okula orada gitmiştir.

Rajneesh, çocukken yalnız, içe dönük ve çok zekiydi. Guruların tipik özelliklerinden biri de, arkadaş edinmektense yandaş toplamalarıdır. Bu özellik, onda epey küçük yaşlarda ortaya çıkmıştı. Diğer çocukları kandırmış ve sürekli otorite-

ye kafa tutmuştu. Astımlı ve hastalıklı bir çocuktu. Birçok defa, ölümle burun buruna gelmişti. Ölümle oyun oynar ve korkusunu yenme adına, riskli hareketler yapardı. Örneğin, Shakkar nehrindeki girdaba atlar, burgaç tarafından dışarı itilene kadar dibe dalardı. Diğer sağlığı bozuk, zeki ve yalnız kişiler gibi, o da, çok okumaya başladı ve bu alışkanlığı uzun yıllar sürdürdü. Bu sayede, Doğu'nun kutsal yazılarını, Batı'nın önemli filozoflarını yakından tanır hale geldi. Dini inanç arayışları, her zaman baş kaldırma ve dalga geçme ile son buldu. Otoriteye itaat etmesi gereken hiçbir ideolojiyi kabul edemiyordu. Kavgacı, saldırgan ve küstahtı. Bir akranı onu, çok zeki fakat aynı zamanda da alışkanlık halinde yalancı biri diye tanımlamaktadır. Maddi konulardaki dürüstlüğü, çok erken yaşlardan itibaren hep şüphe uyandırmıştır. Sosyalizm ve ateizmi önemsemiş, 1951'de Hindistan Ulusal Ordusu'nun gençlik koluna girmiştir. 1951'de liseden mezun olduktan sonra, Jabalpur'da, Hitkarini Üniversitesi'ne gitmiştir. Çok kavgacı ve baş etmesi zor olduğu için, üniversite tarafından okuldan ayrılması istenmiştir. Başka bir üniversiteye kayıt yaptırmış ancak derslere devam etmeyip evde kalmayı tercih etmiştir.

Bundan sonra, hareketlerini kısıtlayacak derecede etkili olan baş ağrısı, anoreksiya, depersonalizasyon* ve ciddi özgüven kaybı yaşadığı uzun bir ruhsal rahatsızlık dönemi geçirmiştir. Bir ara, bedeni ve ruhu arasındaki bağlantının koptuğunu hissetmiştir. Kendisini yeniden eskisi gibi hissedebilmek için, günde yaklaşık 25 kilometre koşmaya ve meditasyon yapmaya başlamıştır. Ebeveynleri ruhsal bir hastalığı olduğuna inandıklarından, onu pek çok doktora götürmüşlerdir. Ancak R. D. Laing akımına mensup Ayuverdik bir doktor onları, geçici ancak önemli bir bireysel kriz dönemi geçirdiğine ikna etmiştir.

21 Mart 1953'te, yirmi bir yaşındayken, Rajneesh'in "aydınlanma" olarak adlandırdığı bir durumla, hastalığı sona er-

* Kişinin çevresini, kendisini veya hem kendisini hem de çevresini gerçek değilmiş gibi hissetmesi (ç.n.)

miştir. Bu, yedi gün boyunca mücadeleyi, arayışı ve uğraşmayı durdurup pasif kalarak her şeyi bırakıp, beklediği bir zaman diliminin ardından gelir. "Her şeyin berrak, canlı ve güzel" olduğu, kendinden geçtiği bir düzeye ulaşır ve kendisini "mutluluktan çılgına dönmüş" gibi hisseder. Rivayete göre, Buda'nın altında oturduğu bodhi ağacı gibi, o da Maulshree ağacının altında oturur. Ancak bu, Buda'nın insanlık adına sonuçlara ulaştığı, sakin, kendi halinde ve serinkanlı halinden oldukça farklı bir vecit ve aydınlanma deneyimidir.

Olaylar zinciri, bir psikotik atağı düşündürür. Rajneesh'in on dokuzla yirmi bir yaşları arasında oldukça ağır bir depresyon geçirdiği ve bunu da vecit ile birlikte hipomanik bir dönemin izlediği tahmin edilebilir. Diğer gurulara kıyasla Rajneesh'in ruhsal hastalık döneminin vahiylerle giden bir iyileşme ile son bulması oldukça erken yaşta olsa da, benzeri karakteristik bir örüntüyü yansıtmaktadır. Guru olarak ilan edildikten sonra dahi, depresyon atakları yaşadığına ilişkin güçlü kanıtlar vardır. Yirmi bir yıl sonra 1974'te, her şeyden elini ayağını çekmiş ve birkaç hafta süren tam bir sessizliğe gömülmüştür. 1981'de de, birkaç ay boyunca etrafındakilere hiç tepki vermemiş ve o dönemde belli ki kitap bile okumamıştır. Söylenenlere göre, zaman zaman aşırı derecede içki içer, aralarında valium, haşhaş ve azot oksidin de bulunduğu çeşitli maddeler kullanırdı. Tüm bunlar, doğal olarak, yakınındakiler tarafından üzeri örtülmeye çalışılan depresyon dönemlerini hem hafifletmeye hem de hastalığının önüne geçmeye yaramaktadır. Diğer pek çok liderde de olduğu gibi, onun da, zaman zaman kendini gerçek hastalıkla açığa vuran, hem narsisistik, hem de manik-depresif bir kişiliği olduğu sonucuna varmak yerindedir diye düşünüyorum.

Tüm yaşamı boyunca Rajneesh'in sağlığı hep bozuktu. Şeker hastalığı, astım, çeşitli alerjiler ve sık sık tekrarlayan bel fıtığına bağlı sırt ağrısı çekiyordu.

Gençken yaşadığı vecit deneyimi, ona o anı yaşamasını ve bundan tatmin olmasını sağlayan sürekli bir değişim getirmiştir. 1955'te felsefe bölümünden mezun olmuş, 1957'de de Sa-

ugar Üniversitesi'nden yüksek lisans diplomasını almıştır. 1960'ta Jabalpur Üniversitesi'nde felsefe bölümünde yardımcı profesör olmuştur. Aynı dönemde Hindistan'ı gezmeye başlamış, çoğu Hintli onun küstahlığı ve geleneksel değerlere saldırması karşısında hayretler içinde kalsa da, o insanları ihtilafa düşürücü konferanslar vererek, tartışmacı ve geleneklere karşı çıkan biri olarak ün kazanmıştır. İlk "meditasyon kampı"nı 1964'te kurmuştur. 1966'da Jabalpur Üniversitesi yönetiminin baskısı nedeniyle, akademik yaşamına son vermiştir. 1969'da, tüm Hindistan'da Gandi'nin yüzüncü doğum günü kutlanırken, Rajneesh geleneksel görüşlere saldırma fırsatı bulmuş, Gandi'nin oruç tutmasının mazoşizm, cinsellikten uzak durmasınınsa bir çeşit sapıklık olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra, Rahibe Teresa'yı da küçümsemiş ve onun da bir şarlatan olduğunu söylemiştir.

Altmışlı yılların sonlarında, Rajneesh Bombay'da birkaç müridiyle aynı evde yaşamaya başlamıştır. Burası 1974'e kadar tüm operasyonların merkezi olmuştur. Bu sürede, onun *sannyasin* olarak adlandırdığı müritleri gittikçe artmıştır. Bir mürit adayının tarikata katılabilmesi için, meditasyon yapıyor olması, portakal rengi ya da kırmızı kıyafetler giymesi, üzerinde Rajneesh'in resmi olan, 108 adet tahta boncuktan oluşan *mala* kolye takması, kendisine Rajneesh tarafından verilen ismi kullanması ve geçmişini geride bırakarak, Rajneesh'in otoritesini kabul etmesi gerekiyordu. 1971'de tarikata 419 yeni üye katılmıştır.

Çoğu guru, hayatta olsun olmasın, eski öğretmenlerine çok şey borçlu olduğunu ifade etse de, Gurdjieff'ten etkilendiği çok açık olan Rajneesh, birilerine borçlu olduğunu hiçbir zaman itiraf etmemiştir. Asla bir Üstadı olmadığını söylemesine karşın, daha önceki yaşamlarında, pek çok şey öğrendiğini ileri sürmüştür. Çok çeşitli kaynaklar okumasının sonucu olarak öğretisi, Lao Tzu, Buda, İsa ve Muhammed gibi büyük din liderlerinin bir bileşkesi olmuştur. Her zaman doğru alıntı yapamasa bile, sık sık Platon'dan Freud'a kadar, tüm Batılı düşünürlerden söz etmiştir. Bernard Levin tekkeyi 1980'de ilk kez

ziyaret ettiğinde, Rajneesh'in hiçbir kâğıda bakmadan, duraklamadan ve tekrarlama yapmadan, bir saat kırk beş dakika kadar konuştuğuna tanık olmuştur. Levin, ses tonunun "alçak, yumuşak ve oldukça güzel" olduğunu söyler.[6] Konuşmasının ciddiyetini, esprili hikayelerle hafifletmenin yanı sıra, müstehcen hikayeleri de çocuksu bir tarzda aralara serpiştirmektedir.

Rajneesh'in kendisi hiçbir şey yazmasa da, müritleri konuşmalarını ve yorumlarını kaleme almışlar ve bunları kitap haline getirmişlerdir. Yazılanların doğru olduğunu kabul edersek, Rajneesh'in ilginç olduğu kadar da, akıcı bir konuşmacı olduğunu görebiliriz. 1974 ve 1975'teki söylevlerini okuduğumda, sondaki çöküşü ve tükenişine rağmen, Rajneesh'in, yaşamlarında yeni bir anlam arayanlara, nasıl bir bakış açısı sunduğunu anlamaya başlamıştım. Öğretisinin temel noktası, onun "dinsiz din" dediği şeydi. Bununla kastettiği, hiçbir özel inanca ya da kiliseye bağlı olmaksızın, yaşamın kendisine karşı dini bir tavır geliştirmektir. Aynı bakış açısını, Jung da paylaşmıştır. Ancak Rajneesh, dini, maddi ihtiyaçlarını gerçekleştirmiş ve bu nedenle de yaşamın anlamını sorgulamaya gücü yeten kişilerin lüksü olarak ele almaktadır. "Fakir bir toplumda, din anlamlı olamaz, çünkü onlar henüz başarısızlığı tatmamışlardır."[7] Yani, ev sahibi olmanın, zengin olmanın ya da gönüllerinde hangi maddi çıkar yatıyorsa onun mutluluk getirmeyeceğini henüz anlamamışlardır. Rajneesh her zaman fakirlikten nefret etmiş, fakirliği horlamış ve utanmadan zenginlerin gurusu olduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan da, konuşmalarından birinde, İsa'nın bir özdeyişine benzer biçimde "Ne kadar fazla şey toplarsanız yaşamınız o kadar boşa gider, çünkü bunların bedeli yaşamın kendisidir" der.[8] Bu açıdan, çarpıcı biçimde, kendi öğretisine ters düşmektedir.

Rajneesh, insanların üç tipe ayrıldığını ileri sürmektedir; nesne toplayan ve dışa dönük olanlar, bilgi toplayan ve daha az dışa dönük olanlar ile farkındalığa ulaşmaya çalışan içe dönükler. Son gruptakilerin amacı, gittikçe daha fazla bilinçlenmektir. Müritlerinde, Buda Gotama ve Yunanlı Zorba'nın ki-

şilik özelliklerini görmek istediğini ifade etmiştir. Ona göre en temel ihtiyaç, geçmişin zincirlerinden kurtularak o anı yaşamak, en önemli emir de kişinin kendini sevmesidir. "Siz dünyaya dilenci olarak gönderilmediniz, sizler birer imparatorsunuz" der.[9]

Rajneesh, cinselliğe tinsel bir önem veren Tantrik öğretileri kullanarak, cinselliğin aydınlanmanın bir yolu olduğunu ileri sürmüştür. Tüm yasaklamalar ve sahiplenmelerden kurtularak, özgür aşkı ve farklı eşlerle değişik cinsel deneyimleri teşvik etmiştir. Ona göre, cinsellik eylemi, "zirve orgazmı"na karşı koyup, "vadi orgazmı" diye adlandırdığı şeye ulaşmak için mümkün olduğu kadar uzatılmalıdır. Bütün bedenin orgazmı olan "vadi orgazmı", düşünce ile bir arada bulunamaz, bu nedenle de en değerli deneyim, yarını düşünmeksizin yaşanan andır. Bu Gurdjieff'le ilgili bölümde aktarılan, şimdi ve buradayı yoğun olarak yaşamanın benzeridir. Rajneesh'e göre, cinsellik kutsallığa ulaşmanın yollarından biridir. Ona göre, bekâreti yücelten ve cinselliği bastırmaya çalışan dinler, engellenmişlik duygusu ve nevroz yaratmaktadır. Rajneesh, bir keresinde, insanların ona getirdiği sorunların %99'unun cinsellikle ilgili olduğunu söylemiştir. Ancak homoseksüelliği hastalık olarak gördüğü için, öğretisi, sadece heteroseksüel ilişkilere uygundur. Hiçbir cinsel yasaklama tanımayan biri için bu oldukça tuhaf ve tutucu bir tavırdır. Ona göre, kişinin kendi içindeki karşıtlığa -örneğin, bir erkek için, kendi içindeki kadına- bakarak da cinselliğin üstesinden gelinebilir. Ancak öğütlediği üzere, bu sadece Üstadın rehberliğinde yapılabilir.[10] Bu durum, Jung'un *anima* kavramına yakından benzemektedir.

Rajneesh, kendisine Üstat kimliği vermekte hiç tereddüt etmemesine karşın, bir konuşmasında guru olduğunu inkâr etmiştir. Bununla kastettiğini düşündüğüm şey, tutarlı bir öğreti bütününe sahip olmadığının farkında olmasıdır. Şöyle demiştir:

> Benim sadece araçlarım var -sadece psikolojik cevaplarım var. Ve cevap bana değil, size bağlıdır. Herkes için, özel bir cevap

vermem gerekir.

Bu nedenle, asla ve asla bir guru olamam! Buda bir guru olabilir, ama ben olamam. Çünkü sizler, birbirinizle tutarlı değilsiniz, her birey birbirinden çok farklı, bu durumda ben nasıl tutarlı olabilirim ki? Olamam. Bu tutarlılığa çok ihtiyaç var diye de, bir cemaat oluşturamam....

O halde, ben bir gurudan çok, bir psikiyatriste (hattâ biraz daha fazlasına) benziyorum.[11]

Yaptığı bazı yorumlar, İsa'ya atfedilenlerinkini çağrıştırmaktadır. "Henüz bir süre daha buradayken, fırsatı kaçırmayın."[12] Dinleyenlerine sık sık, arınmalarını, gevşemelerini ve doğal olmalarını öğütler. İnsan eylemle işlevi her zaman birbirinden ayırmalıdır. Onun görüşüne göre, eylem amaca ve ihtiyaçları karşılamaya dönüktür. İşlev ise, aynı gazeteyi tekrar okumak gibi boş bir uğraş, huzursuz edici bir beceriksizliktir. Ahlâk ve din de birbirinden ayrılmalıdır. Çünkü ahlâk dürtülere karşı savaşma ve onları inkâr etmek ile ilgiliyken, din bilinçliliği artırmak ve kişinin içindeki ışığı uyandırmakla ilgilidir. Öfkeli biri artık farkında olamaz. Tam bilinçli oluş, öfke ile bağdaşmaz. İnsanlar artmış bilinçle duygularından uzaklaşabilecekleri gibi, düşüncelerinden de sıyrılabilmelidirler. Rajneesh'e göre, insan yeterli düzeyde bilinçlenebilirse, kendi düşüncelerine dışarıdan bakabilir. Rajneesh'in konuşma yaptığı odalardan birinin giriş kapısına şöyle bir uyarı asılmıştır: "Ayakkabılarınızı ve zihninizi dışarıda bırakınız." Eğer kişi Tanrı'ya açık olmak istiyorsa, geleneksel düşünme biçimlerini terk etmelidir.

Rajneesh'e göre, gerçeğe ulaşmanın üç ana yolu vardır: Deneye dayalı bilimsel yol, akla dayalı mantık yolu ve kendisini şiir ve dinde ortaya koyan eğretileme yolu. "Şiir, nesnelle özneli birbirine bağlayan bir köprüdür. Din de esasen şiirdir. Tantrik öğretide, yaşama her zaman 'evet' denir. Gerçek ateist, yaşama 'hayır' demeyi sürdürendir."[14] "Doğal olmayan tek hayvan insandır. Bu nedenle de dine ihtiyaç vardır."[15] Rajneesh, nevrotik belirtilerin, insanı içine bakmaya zorlaması ve gerçek sorunlarıyla yüzleştirmesi nedeniyle değerli olduğu konusunda, Jung'la aynı görüşü paylaşmaktadır.

Rajneesh, öğretisinin özgün olduğunu savunmamışsa da, öğretisini ifade etme biçiminin modern olduğunu söylemiştir. Ancak Rajneesh başka hiçbir yerde rastlanmayan, derin nefes almayı temel alan bir meditasyon tekniği geliştirmiştir. "Dinamik Meditasyon" olarak da adlandırılan bu meditasyon türü, yineleyici müzik eşliğinde, on dakikalık hızlı, düzensiz ve derin nefes almakla başlar. Bunu izleyen on dakika, bağırarak, ağlayarak, dans ederek kişinin aklına gelen her şeyi, hiçbir kısıtlama olmaksızın ifade ettiği katarsis (boşalım) yer alır. Dr. Gordon, kendini, öğretmenleri, ebeveyni, bakıcıları, oyun arkadaşları gibi geçmişinde nefret ettiği kişilere sayıp söverken bulduğunu ifade eder. Üçüncü on dakikada, bir Sufi mantrası olan "Hoo, hoo, hoo"yu bağırırken, mümkün olduğu kadar yükseğe zıplanır. Rajneesh, "Zıplarken, ayaklarınızı yere öyle şiddetli vurun ki, ses, cinsel merkezinize kadar ulaşsın. Kendinizi tamamen tüketin" diye müritlerine bilgi verir.[16] Bunun ardından, kişi yaptığı her şeyi bırakır, sık nefes almaktan ve şiddetli egzersizden dolayı oluşan fiziksel krampların ve ağrıların durulması beklenir. Son devrede de, zihin sakinleşip, beden gevşeyene kadar müzik eşliğinde dans edilir.

1971'de Rajneesh, Bhagwan ünvanını almıştır. Ünvanın anlamı *Kutsanmış Kişi* olduğu ve Tanrının yeniden doğumu anlamını taşıdığı için, bu bazı Hintli müritlerini kendinden uzaklaştırmıştır. Müridi Laxmi'nin, Bernard Levin'e dediğine göre, *sannyasin*lerin çoğu Rajneesh'i Tanrı olarak görmesine karşın, o, kendisinin yalnızca kutsal enerji yayan biri olduğunu iddia ediyordu. Rajneesh'in giderek kendi kutsallığına inanmaya başladığını düşünüyorum. Olur da, sadece resmini taşımak, müritlerine her an onlarla beraber olduğunu hatırlatmaz diye, saçından ve tırnağından parçaların olduğu kutular dağıtmaya başlamıştır. Fotoğraflarında titizlikle poz vermesi ve en hoş özelliklerinin ortaya çıkması için, iyi ışıklandırma olması konusundaki ısrarı, narsisizminin bir göstergesidir.

1974'ün başlarında, yaklaşık otuz-kırk kadar *sannyasin*'i, Kailah'a, ailesine ait çiftlikte çalışmak üzere göndermiştir. Burası fare ve akreplerin cirit attığı, aşırı sıcak ve kurak, dehşet

verici bir yerdi. Gurdjieff'in müritlerini, tüketici ve boş işlerle uğraşmanın aydınlanmanın yolu olduğuna ikna etme yöntemi, Rajneesh tarafından kendisine bağlılığı sınamak için kullanılmıştır. *Sannyasin*ler yetersiz besleniyorlar ve aşırı çalıştırılıyorlardı. Çiftliği terk etmeleri ve izin kullanmaları yasaktı. Çoğu, amipli dizanteri, sarılık, tüberküloz ve şiddetli eklem ve kas ağrısı yapan ateşli ve bulaşıcı bir tür hummanın da dahil olduğu çeşili hastalıklara yakalanmıştı. Bazılarının sağlık sorunları kalıcı olmuş, diğerleri de çiftlikten döndükten sonra ancak birkaç ayda toparlanabilmişti.

Tarikata katılan müritler arttıkça daha geniş alana ihtiyaç duyulmaya başlanmıştı. Bazı Hintli işadamları, daha sonraları Rajneesh Vakfı olan bir fon oluşturup, 17 Koregaon Park, Poona'da, Shree Rajneesh Tekkesi'nin gelişip büyüdüğü, 24.000 m^2lik bir yer satın aldılar. 1974'ten itibaren orada aynı anda yaklaşık altı bin mürit kalabilmekteydi. Bu arada tekke o derece ünlenmişti ki, dünyanın çeşitli yerlerinden, yılda yaklaşık otuz bin kişi tarafından ziyaret ediliyordu. Tekkeye büyük miktarlarda para yardımı yapılması yanı sıra; oda ve yemek ücreti, kitap satışı, konferanslara katılma ücreti, grup ve bireysel terapi ücretlerinden ayda yaklaşık 100.000 ile 200.000 Amerikan doları arasında gelir elde ediliyor ve bu da tekkenin yaşatılması için kullanılıyordu.

Tekkede sıradan bir gün, sabah 6'dan 7'ye kadar süren dinamik meditasyonla başlıyordu. Bunu, Rajneesh'in İngilizce ve Hintçe olarak, doğaçlama yaptığı, yaklaşık iki saat süren konuşması izliyordu. 1975'te etkileşim gruplarının çeşitliliği daha da artmıştı. Grup ve bireysel terapi çeşitleri o kadar fazlaydı ki, Frances Fitzgerald, Poona Tekkesi'ni "Bir yöntemi olan herkes için, tinsel bir garaj gibiydi."[17] diye tanımlarken, Bernard Levin oradan "tinsel bir süpermarket" diye bahseder.[18] Uygulanan grup teknikleri, sınırsız cinsellikle ve saldırganlıkla ünlenmişlerdi. Öfke ifade edilen eylemlerde o kadar fazla kırık çıkık meydana geliyordu ki, durumdan kuşkulanan yerel hastanelere, neden olarak merdivenden, bisikletten düşme öyküleri anlatılarak olayların üstü örtülmeye çalışılıyordu.

Poona'daki cinsel özgürlük, Hugh Milne tarafından "olağandışı" diye anlatılır. Rajneesh iç çamaşırının enerji geçişini engellediğini söylediği için, kızlar üzerlerine iç çamaşırı giymeden, şeffaf elbiseler giyerlerdi. Bazı gruplarda, insanlar, sevdiklerinin başkalarıyla ilişkiye girmesini seyretmeye zorlanırlardı, sözde bu onları, cinselliğe aşırı bağlanmaktan kurtarmak içindi. Bazı gruplarda sadece oral seks hakimdi. Sevilen cinsel eylemlerden biri de, erkeklerin, kadınların vajinalarına sokulmuş ham mango meyvesi yemeleriydi.

Rajneesh, tarihteki tüm erkeklerden daha fazla kadınla yattığını iddia etse de, aslında cinsel performansı çok kötüydü. Pek çok guru gibi o da, kendisine sunulan birçok kadının tadına bakıyordu. Bhagwan'ın cinsel eşi olmak ise, elbette paha biçilmez bir ayrıcalıktı. Ancak cinsel ilişki, olasılıkla erken boşalma sorunu olduğu için, ne yazık ki hayal kırıklığı vericiydi. O, sevişmeye katılmaktansa, seyretmeyi tercih ediyordu. Bazı çiftler onun önünde sevişmeleri için teşvik edilirdi. Yeni katılacak bir üyeye, çırılçıplak kalana kadar soyunması söylenir, kişiye dokunulmadan uzaktan incelenirdi. Bazılarından da, cinsel ilişkiye girmeksizin sadece mastürbasyon yapmaları istenirdi.

Bununla birlikte, sevgi hakkındaki öğretisi, sevginin başka bir boyutu olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır.

> Derin aşkta, bir şekilde arzu sona erer. O an yeterlidir: Artık gelecek için daha fazla istek kalmamıştır. Eğer birini seviyorsam, tam da o anda, aklım işin içinde değildir. Bu an sonsuzluktur... Yani aşkın, pek çok kutsallık belirtisi vardır.[19]

Eğer bir kişi kendini sevmiyorsa ya da sevgi dileniyorsa, onun başkası tarafından da sevilemeyeceği düşüncesini sıklıkla tekrarlamaktadır.

İnançlarından bir diğeri de, çoğu insanın çocuk sahibi olmaya uygun olmadığı ve zaten dünyada da gereğinden fazla çocuğun var olduğudur. Tüm dünyada yirmi yıl boyunca doğumlar yasaklansa, çoğu sorunun çözüleceğine inanıyordu. Kadınlar önce kürtaj, ardından da kısırlaştırılma için cesaretlendiriliyorlardı. Tekkede, vazektomi ve tüplerin bağlatılması

kolaylıkla gerçekleştiriliyordu. Kısırlaştırılmayı kabul etmek de, Rajneesh'e olan bağlılığın bir göstergesiydi. Yaklaşık iki yüz kadar kişi kısırlaştırılmayı kabul etmiş, ancak ne yazık ki, bazıları sonradan, yaptıklarından çok pişman olmuştu.

New York'lu müridi Ma Satya Bharti, Rajneesh'le olabilmek için, üç çocuğunu eski kocasına terk ettiğinde, kendisine doğru olanı yaptığı söylenmişti. Müridin guruyla ilişkisi başka ilişkilerle karşılaştırıldığında, onun dışındaki her şey önemsizleşmekteydi. Rajneesh "En yüce ilişki, Üstat-mürit ilişkisidir... Anahtar, Üstat'la mücadele etmekte değil, ona teslim olmaktadır."[20] demektedir.

Taraftarları artıkça, Rajneesh'in kendisine ulaşmak da gittikçe güçleşmiştir. Yaklaşık 1979'dan itibaren söylevleri bozulmaya başlamış, Nisan 1981'den itibaren "sessizliğe gömülmüş" ve topluluk önünde konuşmayı bırakmıştır. Bunun yerine, her gün bir saat kadar müritleriyle sessiz bir biçimde oturmaya başlamıştır. Daha önce de söz ettiğim gibi, bu sırada olasılıkla bir depresyon dönemi geçirmektedir. Fiziksel sağlığı (şeker hastalığı, astım ve alerjileri) gittikçe kötüleşmiş ve ortopedi uzmanı James Cyriax, sırt ağrısı için ne yapılabileceğine bakmak için Londra'dan gelmiştir. Koruma görevlisi Hugh Milne, Rajneesh'in ilâçlara ihtiyacı olması konusunda oldukça hassas olduğunu bu nedenle de reçetelerin guru için değil de, kendisi için yazıldığını söylemek zorunda kalmıştır.

*Sannyasin*ler, çirkin davranışları ve giyimlerinin uygunsuzluğu nedeniyle Hintlileri kızdırarak, Poona'da benimsenmemişlerdir. Bazıları uyuşturucuyla, bazıları da fahişelik yaparak geçimini sağlamaktadır. Bazı müritler yerel halk tarafından dövülmüşlerdir. Rajneesh'in desteklediği cinsel özgürlük, geleneksel Hint öğretisine tamamen aykırı olduğu için, bu durum halkı rahatsız etmiştir. Sonunda, Hindistan Hükümeti, Rajneesh Vakfı'nın vergi muafiyetini kaldırarak, birikmiş vergi borcu olan 4.000.000 Amerikan dolarını talep etmiştir. Rajneesh'in daha büyük bir komün arazisi alması yasaklanmış ve dini huzursuzluğu körüklediği için tutuklanacağı dedikoduları dolaşmaya başlamıştır. Hindistan'dan yasa dışı yollarla mil-

yonlarca dolar kaçırıldıktan sonra, Poona'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek üzere hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Etraftakilere Rajneesh'in Hindistan'da uygulanmayan tıbbi bir tedavi için, A.B.D.'ye gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Rajneesh 31 Mayıs 1981'de New Jersey'e gitmiş, uçaktan iner inmez "Amerika'nın beklediği Mesih'im" demiştir.

Öncü bir ekip Oregon'daki ikinci büyüklükteki çiftlik olan, 25.600 hektarlık araziyi seçip 5.750.000 Amerikan dolarına satın almıştır. Artık burası, Rajneesh'in yeni komünü olan Rajneeshpuram olacaktır. Rajneesh'in kendisi de buraya, A.B.D. Göç ve Vatandaşlığa Kabul Birimi'ni kuşkulandırmamak için Temmuz 1981'de bir misafir gibi gelmiştir. 1985'te, burada 2500 kişi sürekli ikamet etmekte, 2000 kişi de uzun süreli ziyaretçi olarak kalmaktaydı. Rajneesh de, Gurdjieff gibi, iş yapmanın, bir çeşit meditasyon veya ibadet biçimi, hiç değilse bir oyun olduğuna ikna etme taktiğini kullanmıştır. Adı ne olursa olsun, iş yapmak, aydınlanmaya giden yolun önemli bir kısmıdır. Sannyasinler haftada, yaklaşık 100 saate yakın çalışıyorlardı ve herhangi bir entelektüel ya da sanatsal aktivite için ya zamanları kalmıyordu ya da yorgunluktan istekleri olmuyordu. En beğendikleri yazarın, Batılıların birçok kitaba imzasını atmış ismi Louis L'Amour olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim düzeyleri dikkate alındığında, bu şaşırtıcıdır. Müritlerinin yüzde seksen üçü yüksek okul, yüzde altmış dördü üniversite, yüzde otuz sekizi daha yüksek derecelerden mezundur, bunların da yüzde on ikisi doktora derecesidir. Hemen hepsi beyaz, yüzde elli dördü kadın, yüzde kırk altısı erkektir ve yüzde sekseni soyoekonomik olarak orta sınıftandır. Yaş ortalaması otuzun üzerindedir. O sıralarda tüm işletmenin baş yöneticisi olan Sheela adındaki *sannyasin*, sürekli fakirliği bahane ederek, diğer *sannyasin*lerin, ailelerini örneğin böbrek ameliyatı için 20.000 Amerikan dolarına ihtiyacı olduğu gibi uydurma nedenlerle arayarak para istemeleri için ikna etmekten çekinmemiştir. Para toplayanlardan biri, Rajneesh on birinci Rolls-Royce'unu teslim aldığı gün, onu doyuracak kadar paranın asla olamayacağını dile getirmiştir.

Aslında çoğu mürit bu arada, tekkenin hiç şüphesiz keyfîni çıkarıyordu. Ortalıkta pek çok kucaklaşma, pek çok kahkaha vardı. Frances Fitzgerald, çiftliği, "Kentli genç işadamları için burası sanki bütün yıl süren bir yaz kampıydı" diye tanımlar.[21] Bu tatlı rüyanın kötü tarafı ise, cinsel yolla bulaşan bel soğukluğu, herpes, idrar yolu iltihabı ve AIDS gibi hastalıkların gittikçe yayılmasıydı. 1984'de komünde prezervatif ve plastik eldiven takmadan cinsel ilişkiye girmek yasaklandı. On bir *sannyasin*in AIDS testleri pozitif çıktığı için, çiftliğin uzak bir köşesine tecrit edilmiştir. Ancak yönetimin, telefon dinleme ve gizli mikrofon yerleştirmekte eğitildikleri ve uzman oldukları için onları merkezden uzaklaştırmak istemiş olduğu ve AIDS'in bu tecride bir bahane olduğu sanılmaktadır. Bir *sannyasin* AIDS'den ölmüştür, ancak zehirlenerek öldürülmüş olması da olasıdır. Rajneesh, AIDS'in, Nostradamus'un kehanette bulunduğu afet olduğunu ve yüzyılın sonu gelmeden AIDS'in büyük bir salgına dönüşerek dünya nüfusunun üçte ikisini yok edeceğini ileri sürmüştür. Rajneesh, bunun yanı sıra, 1990'larda nükleer bir savaş çıkacağının ve San Andreas fayı boyunca da bir deprem olacağının kehanetinde bulunmuştur. Sadece, meditasyon sayesinde huzur ve zihin gücü bulmayı başarmış kişiler gelecekteki kaosu atlatabileceklerdir.

Rajneesh, gittikçe kötülemeye devam etmiştir. Eskiden neredeyse bütün gününü okuyarak geçirirken, sonraları bunun yerine sadece video seyretmeye başlamıştır. En sevdiği filmler, *General Patton* ve *On Emir*'di. Rolls Royce toplama hırsı, doksan üç tane toplayana kadar sürdü. Gurdjieff ile benzer bir başka özelliği de, çok kötü bir sürücü olmasıdır. Kırmızı ışıkta geçer, hız cezasına çarptırılır, pahalı tamiratlar gerektirecek şekilde arabasını çarpardı. Rajneesh, oldum olası, zorlantı* halinde koleksiyon yapardı. Küçükken deniz kenarından topladığı taşları taşıyabilsin diye annesi giysilerine fazladan cep dikerdi. Yetişkin olduğunda her zaman en pahalısından, üzeri pırlanta ve değerli taşlarla süslü olan kalem, kol düğmesi ve

* İstenç dışı yineleyen hareketler, kompulsiyon (ç.n.)

saatler biriktirmiştir. Rajneesh'in binlerce mürit toplaması da, özgüvenini artırmasına hizmet eden diğer bir koleksiyonudur. Kesinlikle abartı olmasına karşın, 1985'te tüm dünyada bir milyon müridi olmasıyla övünüyordu.

Guruları incelerken hep karşılaşılan çelişki, son derece özgüvenli görünen ve güçlü bir karizma yayan bu kişilerin, aynı zamanda, kendilerini yeniden güvende hissedebilmek için müritlerine ihtiyaç duymalarıdır. Depresyondan kurtulmak ve egosunu beslemek için Rajneesh nasıl bir yöntem kullanırsa kullansın, sonunda hiçbiri işe yaramamıştır. Günde 60 mg. valium ve dişçisinin sözde astımı için verdiği, solunum yoluyla alınan azot oksit, büyük olasılıkla geçici olarak kendisini neşeli hissetmesine yol açıyordu. Eğer bütün bu aldığı söylenen ilâçlarla ilgili bilgiler doğruysa, bu durum ruh halinin giderek bozulmasını açıklamaktadır.

Eski koruma görevlisi Hugh Milne'in ifade ettiğine göre, azot oksidi içine çektikten sonra Rajneesh genellikle sayıklardı ve bir keresinde, "O kadar rahatladım ki, artık aydınlanıyormuşum numarası yapmak zorunda değilim. Zavallı Krishnamurti, o hâlâ numara yapmak zorunda."[21] demiştir. Bu o kadar komik bir itiraf ki, insan Hugh Milne'in gerçekten de güvenilir bir tanık olup olmadığından şüpheye düşüyor. Milne, Rajneesh ile 1973'te ilk karşılaştığında ondan büyülenmiş, ancak zaman içinde o kadar fazla hayal kırıklığına uğramıştır ki, 1982 sonbaharında çiftliği terk etmiştir. Milne, kendi ihanetinden oldukça rahatsız olsa da, bu akımla tanışmasından çok şey kazandığını her zaman söylemiştir. 1983'te intihara teşebbüs ettikten sonra hastaneye kaldırılarak, psikiyatrik tedavi görmüştür. İçinde birkaç şüphe taşıyan bölüm olsa da kitabı, *Bhagwan: Başarısız Tanrı* (Bhagwan: The God That Failed) akımın, Rajneesh'e bu derece yakın bir gözlemcinin ağzından aktarılması açısından çok değerlidir.

Tıpkı Poona'da da olduğu gibi, Oregon'da da, Rajneesh yanlıları zorbalıkları ve yöre halkını küçümseyen tavırları nedeniyle hiç sevilmemişlerdir. Çiftliğe en yakın kasaba olan Antelope'un nüfusu çoğu emekli doğuştan Hıristiyanlardan oluş-

maktaydı ve oldukça azdı. Burada yaşayanlar, yeni komşularının cinsel ve saldırgan davranışlarını duyduklarında şoke olmuşlardı. Yöre halkı, Rajneesh yanlılarının daha da fazla büyüyüp gelişmelerini engellemek için yasal mücadele içine girseler de, Rajneesh yanlıları toplantılarda çoğunluğu yanlarına çekmek ve onlardan daha fazla oy toplamak suretiyle halkı bölmüşlerdir. Antelope'un yönetimini ele geçirmeyi başararak, sokak isimlerini, Amerikan kahramanların isimlerini Hintli kahramanlar ve başka bilge kişilerin isimleriyle değiştirmişler, sonunda da Antelope'u, Rajneesh olarak yeniden adlandırmışlardır. Halk, sürekli olarak sözel veya diğer yollarla taciz edildiğinden şikayet etmiştir.

1984 baharında çiftlik, tıpkı Jim Jones'un Guyana'da oluşturduğu ve David Koresh'in de Teksas'ta oluşturacağı gibi, giderek güvenlik önlemlerini artırmış ve silah toplamıştır. Bunların içinde yivli tüfekler, tabancalar, yarı otomatik karabinalar ve diğer ateşli silahlar bulunmaktadır. Özel bir Rajneeshpuram polis gücü oluşturulmuştur. Zaman içinde çiftlik, daha çok bir polis merkezine dönüşmüştür. Çiftlikte yaşayanların, olağandışı acil bir durum olmadıkça, dışarı çıkmaları yasaktı. Rajneesh'in kurduğu düzene göre, kendisi baş yöneticisi Sheela dışında kimseyle konuşmuyordu. Sheela, mutlak gücü ve artan paranoyak tavırlarıyla, giderek gerçek bir diktatöre dönüştü.

Ayrıntılı biçimde hazırlanmış telefon dinleme ve gizli mikrofon yerleştirme sistemlerinin geliştirilmesinin amacı, komün içindeki asileri tespit etmekti. Büyük miktarlarda haloperidol ilâcı siparişi veriliyordu. Bu ilâç, şizofreni tedavisinde kullanılan, renksiz, kokusuz ve tatsız olduğundan ne olduğu kolaylıkla belli olmayan, güçlü bir ilâçtır. Ayrılmak isteyen, söz dinlemez sannyasinlere, bu ilâç, patates ve bira içinde verilerek, onların daha itaatkâr olmaları sağlanıyordu. Müritlerden birinin fazla dozda ilâç verilmesi nedeniyle öldüğü sanılmaktadır. Sheela, Rajneesh'in İngiliz doktoru Devaraj ile çok yakın olmasından rahatsız olmuş ve doktorun kendi yerine, karısını getirebileceğinden korkmuştur. Devaraj'ı defalarca, ishal, kus-

ma ve kramplardan hastalanana kadar zehirlemiş, sonunda da ona, iki hafta kan tükürmesi ve hastaneye kaldırılmasına neden olan bir enjeksiyon yaparak öldürmeye çalışmıştır. *Sannyasin*lerin zehirlendiğini gösteren birçok olay vardır.

Sheela, komünün politik gücünü artırmak üzere, Wasco eyalet oylarına hile karıştırmak gibi ileri düzeyde teşebbüslere de girişmiştir. Çiftliğe, sözde yardımsever bir girişim adı altında, pek çok evsiz toplanmıştır. Ancak, gerçekte bunun amacı fazladan oy kullanan kişiye sahip olmaktı. Ölmüş veya oradan ayrılmış kişilere ait sahte oy pusulaları, yerel yönetim ofislerine yollanmıştır. Sheela ve yardımcıları Eylül 1984'te, Wasco'nun en kalabalık merkezinde, birkaç büyük restoranın salata barlarına salmonella mikrobu bulaştırarak, büyük bir besin zehirlenmesine neden olmuşlardır. Bu aslında, seçim günü geldiğinde, oy kullananların sayısını azaltıp azaltamayacaklarını görmenin bir denemesiydi. Çiftliği ziyarete gelen ve orada sadece su içen görevli üç memurdan ikisi hastalanmış, biri neredeyse ölümle burun buruna gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Göç ve Vatandaşlığa Kabul Birimi (I.N.S.), tarikatın lideri evliliğe karşı olduğunu açıklasa da, her zaman Rajneesh yanlılarının niyetlerinden şüphelenmişti. Çünkü, pek çok mürit, Amerikan vatandaşları ile anlaşmalı evlilik gerçekleştirmekteydi. Birçoğunun sadece turist vizesi vardı. Aralık 1982'de, I.N.S.'nin Portland birimi, Rajneesh'e sürekli ikamet izni verilmesinin reddedildiğine ve bir din çalışanı olarak sınıflandırılmasının kabul edilmediğine dair bir tebliğ çıkarmıştı. Çiftliğin avukatları, buna derhal karşı çıkarak, sürekli ikamet izni alma reddini geri döndüremeseler de, Rajneesh'in dini bir öğretmen olarak kabul görmesini sağlamışlardır. Rajneesh'in avukatları erteleme taktikleri uygulamakta uzman olsalar da, sonunda Rajneesh'i tutuklamak için, yönetim tarafından göç yasalarının ihlâli olarak gösterilmiştir.

Sheela'yla birlikte on dokuz kişi, 14-15 Eylül 1985'te, Oregon'dan Almanya'ya kaçtılar. 28 Ekim'de orada tutuklanıp, iade için tutuldular. Sheela daha sonra, göç işleminde sahtekârlık, telefon dinlemek, zehirlenmeye neden olacak biçimde

salmonella mikrobu saçmak için plan yapmak, şehir planlamacısının ofisini kundaklamak, Devaraj'ı öldürmeye teşebbüs etmek ve Wasco memurlarına saldırmak gibi suçlarını üstlenmiştir. Aynı anda yerine getirilmek üzere, ikisi yirmi yıllık, ikisi de on yıllık cezaya çarptırılmıştır. Milyonlarca doları önceden İsviçre bankalarına yatırdığından, kundaklamadan meydana gelen zarara karşılık 69.000 Amerikan doları ile sahtecilik için 400.000 Amerikan doları olan cezanın onun için fazla bir şey ifade etmediği açıktır.

Bu sırada, Rajneesh'i tutuklamak üzere, başta göç yasasını çiğnemek sebebiyle otuz beş dava dosyası açıldı. Bu haberi alan Rajneesh, Kuzey Carolina'daki Charlotte'a uçtu. Buradan da Bermuda'ya geçmeyi umuyordu. Fakat onu bekleyen Amerikalı yöneticiler tarafından tutuklandı. Üzerinde 400.000 Amerikan doları değerinde otuz beş adet altın ve platin saat ile nakit 58.000 Amerikan doları çıktı. Kefaletle serbest kalmadan önce, on iki gün hapiste yattı. Kasımda göç yasalarına karşı gelme suçunu kabul etti. Savcı bir pazarlık önerdi. Bu pazarlığa göre, on yıllık şartlı ertelemeli hapis cezasına, 400.000 Amerikan doları para cezasına ve ülkeyi beş gün içinde terk etme cezasına çarptırıldı. Ülkeye 5 yıl boyunca, Amerikan Adalet Bakanı'nın yazılı izni olmaksızın girmesi yasaklandı. Rajneesh daha sonra Hindistan'a gitti. Çoğu kişi, onun Hindistan'a çok kolay kaçtığını düşünmüştür.

Eylül ayında Sheela'nın kaçışının hemen ardından, Rajneesh onu suçlamış ve kendi öğretisi ile taban tabana zıt olduklarından, onun yaptıklarını inkâr etmiştir. Bu açıkça gereksiz suçlamanın nedeni, Sheela'nın kendisini ele vererek cezadan kurtulabileceğinden korkmasıdır. Eğer Rajneesh, onun tüm suçlarını ortalığa dökerse Sheela'nın bu planı gerçekleşemezdi. Böylece de Sheela, onun suç ortaklığını açıklayamazdı. Elbette, Rajneesh Sheela'nm işlediği suçların, hepsi olmasa da, çoğunun emrini veren kişiydi. Bu aynı zamanda, kaçma girişiminin nedenini de açıklamaktadır. Çünkü eğer sadece göç yasalarını ihlâl etmiş olsaydı, kaçmasına da hiç gerek kalmazdı.

Rajneesh, Poona'da ilk zamanlarda verdiği konferansları-

nın da ortaya koyduğu gibi, özel içgörüsü olan, öğretmeye değecek düzeyde bilgeliğe sahip, aşırı yetenekli biriydi. Bir guru arayışında olanların, en azından belli bir süre için bile olsa, böyle birini bulduklarını sanmalarını anlamak zor değildir. Poona'daki sannyasinlerin canlılığından ve gözle görülür mutluluklarından çok etkilenen Bernard Levin, Rajneesh'in öğretilerinin, "onların hayatlarına bir anlam verdiğini ve evrende kendilerine bir yer kazandırdığını" düşünmüştür.[24] Ancak Rajneesh, Lord Acton'un düsturunun canlı bir örneğidir, "Güçte yozlaştırma eğilimi vardır, mutlak güç, mutlaka yozlaştırır." Rajneesh bir hırs canavarı olana kadar yozlaşmıştır. O, her zaman bir liderdi; küstah, otoriteye karşı hoşgörüsüz, kendi kendini yetiştirmiş, hiçbir Üstada borcu olmadığını iddia eden biriydi. Kendi öneminden dolayı şişmesine şaşmamak gerekir. Papa'nın bile günah çıkardığı biri varken, Rajneesh'in günah çıkarabileceği, kendisine hatalarını söyleyebilecek, onun aşırılıklarını sınırlayan hiç kimsesi yoktu. Anlaşılan o ki, yol göstermesi için dua edeceği, af dileyeceği kişisel bir Tanrı'ya bile inancı yoktu. Vecit deneyimleri (Zen deyimi ile *satori*) yaşamış olduğuna ve başkasını sevmenin, bazen arzunun önüne geçtiğini bildiğine eminim. Ancak çıktığı yola, nasıl yalnız, narsisistik ve sıradan insanlarla eşit bir ilişkiye giremeyerek başladıysa, sonu da aynı olmuştur. Konferanslarını okumam, Rajneesh'in hazin bir kayıp olduğunu anlamamı sağladı. Olağanüstü bir bilgi birikimi ve hayatın nasıl yaşanması gerektiği hakkında bir düsturu vardı. Ancak maalesef, kendi görüşünü izlemede başarısız oldu.

IV. rudolf steiner

Rudolf Steiner, halen Avrupa ve Amerika'da önemini yitirmemiş bir tinsel akımın kurucusudur. Steiner tarafından 1913 yılında kurulan Antroposofi Topluluğu, kurucusunun fikirlerini yaymaya devam etmektedir. İngiltere'deki merkezi, Rudolf Steiner'in Londra'nın kuzeyindeki evidir. Merkezde bir kitapçı dükkanı ve bir kütüphane de bulunmaktadır. Şimdiye kadar sözü edilen diğer gurulardan farklı olarak Steiner, bir psikopat değil, neredeyse bir azizdir.

'Antroposofi' sözcüğü, Beethoven'ın arkadaşı olan İsviçreli doktor ve filozof Ignaz Troxler tarafından ortaya atılmıştır. Bu terimle kastettiği, "Antroposofi insanın tinsel doğasını başlangıç noktası olarak alan dünyanın tinsel doğasını araştırmaya yönelik, bilişsel bir yöntem"dir.[1] Terimin sözlük anlamı insan doğası bilgisi olsa da, Troxler'in tanımı Steiner'in kavramı kullandığı biçimidir. Antroposofik Yayıncılık ve Rudolf Steiner Yayınevi Şirketi, onun pek çok ciltten oluşan çeşitli yazılarını basmıştır. En büyük tutkusu eğitim olan Steiner, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Waldorf Okulları Akımı'nı başlatmıştır. Akım, adını Steiner'in kurduğu ilk okuldan almıştır. Bu, Waldorf-Astoria tarafından işlettilen sigara fabrikasının çalışanlarının çocukları için açılmış bir okuldu. Birçok ülkede gelişmeye devam eden Steiner okullarının hedefi, yaşları ne olursa olsun çocukların, fiziksel ve zihinsel olarak stres verici rekâbete girmeden, sınav sonuçlarına ya da rekâbetçi ve maddiyatçı toplumda başarı elde etmeleri için gereken özel becerilere ihtiyaç duymadan, tüm potansiyellerini ortaya çıkarmaktır. Steiner'in ilgisini çeken, zekânın tek yönlü gelişimi değil, kişinin bütünlüğüdür. Kişisel gelişimle ilgili tavrı, birçok açıdan, tek yönlülüğün nevroz yarattığını vurgulayan ve insanların kişiliklerinin ihmal edilmiş yönlerini geliştirerek 'bütün' olma ihtiyaçları olduğuna dikkat çeken Jung'a benzemektedir.

Steiner, zihinsel ve fiziksel özürlü çocuklar için de terapi yöntemleri geliştirmiştir. Daha sonra da değineceğimiz gibi, Steiner'in inançları, çoğu insanın başa çıkmakta zorlandığı bu

tip çocukların kişiliklerine değer verilmesini sağlamıştır. 1884'te, yirmi üç yaşındayken, çocuklarından biri on yaşında bir hidrosefalik olan (halk arasında beynin su toplaması olarak bilinir) bir aile tarafından özel öğretmen olarak tutulur. Çocuk o kadar geridir ki, nerdeyse eğitilemez gözüyle bakılmaktadır. Ancak Steiner'in, başarılı eğitimi sayesinde, çocuk normal bir okula devam edip, daha sonra doktor olabilmiştir. Steiner ailenin yanında 1890'a kadar kaldıktan sonra, Viyana'dan Weimar'a taşınmıştır. Hepsinde birer kişilik ve gelişim potansiyeli olduğuna inanılan ve asla ümitsiz diye kenara itilmeyen, beyin hasarlı, zihinsel özürlü ya da felçli çocuklara hizmet verilen Steiner evlerinden birini ziyaret edip de derinden etkilenmeyecek birini düşünemiyorum.

Steiner, içtenliği, duyarlılığı, şefkat ve cömertliği ile sevilen gurulara iyi bir örnektir. Yakından tanıyanlardan biri onu, "şefkatin somut örneği" olarak tanımlamıştır.[2] Steiner'in insanlar üzerindeki etkisi, bir ölçüde kendini ya da görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışmadan, kendisini tamamen karşısındakine adama tarzından kaynaklanmaktadır. Her birey için, zamanından önce hükme varmadan ya da gelip geçici yargılamalar oluşturmadan önce bir kabullenme ve saygı geliştirmiştir. Steiner, biyoloji, kimya, fizik ve matematikle ilgilenen, bu nedenle de bilimsel kanıtlamanın gereklerinin tamamen farkında, oldukça zeki ve bilgi çeşitliliğine sahip bir kişiydi. Steiner, kendisinin ve müritlerinin, maddi görünümün altında yatan tinsel gerçekliği ele geçirme tekniği ile doğa bilimlerinin geleneksel düzeninin önüne geçebileceklerini ileri sürmekteydi.

Steiner, görüşleri ile ilgili sayısız konferans vermiş ve altı binden fazla yazısı basılmıştır. Dinleyicilerine sıradan bir konferans dinlemek yerine sanki ibadet ediyormuş hissi veren karizmatik biriydi. 1906'da onun verdiği konferansı dinleyen Fransız yazar Edouard Schuré, "Onu dinleyebilmek için Atlantik'i bile geçebilirim" diye duygularını dile getirmiştir.[3] Ancak onun karizması, söz söyleme sanatına ya da güçlü vaazlarından kaynaklanmıyordu. Karizması, kendi inancı, dürüstlü-

ğü ile dinleyicilerinin nasıl bir ruh halinde olduğunu sezme ve buna göre onlarla ilişkiye girme becerisinden kaynaklanmaktaydı. Konuşmalarına genellikle önceden hazırlanmaz, dinleyicilerine hissettiği gibi, anında tepki verirdi. Tüm bunlarla birlikte, Steiner'ın yine bizi çelişkiye düşüren yönleri de vardır. İnanç sistemi o kadar tuhaf, kanıtla desteklenmemiş ve gariptir ki, rasyonel septikler, bunun sanrısal bir sistem olduğunu düşünürler.

Steiner, Macaristan-Hırvatistan sınırındaki bir köyde, Avusturyalı bir tren yolu işçisinin en büyük oğlu olarak 1861'de doğmuştur. Babasının dindar olmamasına karşın, katolik olarak vaftiz edilmiştir. Ailesi, Steiner sekiz yaşındayken, hem Wiener-Neustadt'a, hem de zengin kuş doğası açısından kuşbilimcilerin beğenisini toplayan ünlü Neusiedlersee gölüne yakın, Neudörfl'e taşınmıştır. Kendi ifadesine göre, çocukluğundan itibaren, dış dünyada olup bitenlerden çok, zihninin içindekilerle ilgilenen oldukça içine kapalı biriydi. Biyografi yazarlarından biri onunla ilgili, "çocuk taşındıktan sonra kendini yalnız ve diğerlerinden ayrılmış hissetmiş olmalı" diye yorumda bulunmuştur.[4] Bunun nedeni, diğer çocukların hepsi çiftçi ailelerden gelmekteyken, onun babasının telgrafçı olması ve tren yolunda çalışması olabilir. Bir başka nedeni de, daha küçük yaşlardan itibaren, kendisini diğerlerinden farklı hissetmesine neden olan "gözle görülmeyen şeyleri görebilme" deneyimleri yaşamış olmasıdır. Berlin'de 1913'te verdiği bir konferansta, bu deneyimlerinden birinden bahsetmiştir. Yaşadığını söylediği olay şöyledir: "Tren garının bekleme odasındayken, sanki kapının içinden geçerek beliren bir kadın, yardım isteyip sonra da ortadan kaybolmuştur." Daha sonra öğrendiğine göre, tam da o bu görüntüyü gördüğü sırada uzak bir akrabası intihar etmiştir. Steiner, ölmüş kadının ruhunu gördüğüne inanmış ve ölü kişilerin ruhlarıyla iletişime girebildiği özel bir yeteneği olduğu konusundaki inancı da kuvvetlenmiştir. Yaşıtları tarafından reddedilme riskini taşımadan inançlarını paylaşamayacağı için de, Steiner yetişkinliğinin ilk yıllarına kadar hep yalnız kalmıştır. Ancak daha sonraları,

kendisi gibi doğaüstü olaylarla ilgi duyan, bitki uzmanı Felix Koguzki'nin dostluğunu kazanmıştır. On beş yaşında Kant'ı okuyan, Fichte, Hegel, Schelling, Schopenhauer ve diğer filozlara merak salan Steiner, çok bilgili bir öğrenciydi. Steiner'ın, Bertrand Russell ve Einstein'la hemen hemen hiç ortak noktası olmamasına rağmen, çocukluklarında üçünün de, geometriden büyülendiğine dikkati çekmek gerekir. Russell, on bir yaşındayken, Euclid ile ilk karşılaşmasının, ilk aşk kadar etkileyici olduğunu söyler. On iki yaşında kendisine verilen bir geometri kitabı karşında Einstein, "ilk defa Yunanlılar tarafından geometri ile gözler önüne serildiği üzere, insanın sadece düşünce gücüyle durağanlık ve saflığa ulaşmayı başarabileceğini" fark ederek büyülenmiştir.[5] Geometri ile ilk kez dokuz yaşında karşılaşan Steiner de, diğerleri kadar coşkuya kapılmıştır. Einstein'ın ortaya koyduğu hedef, her şeyin öznel olması nedeniyle dünyanın sadece düşünceyle algılanabilir olduğudur. Benzer şekilde, Steiner de dış dünyaya bağlı kalmadan, geometri ile ona bağlı orantıların tamamen zihinde canlandırılabilir olduğunu gördüğü için çok mutlu olduğunu ifade eder. Matematikçi olmayan biri için, matematiğin diğer konuları dururken, soyut düşünceyi örneklendirmek üzere neden geometrinin seçildiği ise ilginçtir. Çünkü, örneğin cebirle karşılaştırıldığında geometri hem dış dünya ile daha fazla ilişkilidir hem de dış dünyada daha fazla uygulanabilirliği vardır. Bu seçimin nedeni ne olursa olsun, Steiner'in inancı açısından geometri, en az dış dünya kadar gerçek olan tinsel bir iç dünyanın varlığının kanıtı olmuştur. Steiner görüşlerini şöyle dile getirir:

> Çocukken, kendime tam anlamıyla ifade edemesem de, tıpkı geometrik kavramların zihinde kavranabildiği gibi, tinsel dünya hakkındaki bilgiye de zihinde ulaşılabileceğini hissediyordum. Fiziksel dünyanın varlığı kadar tinsel dünyanın varlığından da emindim. Ancak, bu varsayımı bir şekilde kanıtlamalıydım.[6]

Einstein'ın dünyayı düşünceyle kavrayışı deneylerle ve matematiksel kanıtlarla doğrulansa da, Steiner'inkiler tamamen

kişisel olup nesnel kanıtlamanın dışında kalmıştır.

Einstein, *düşünme eylemi* ile ne kastettiğini anlatırken, "kavramlarla özgürce oynamaktır; bunun kanıtı, düşünme yardımıyla elde ettiğimiz duyular üzerinde araştırma yapabilme ölçütünde yatmaktadır" demiştir.[7] Bunu anlamak zor değildir. Einstein'a göre, dünya ile ilgili yeni kavramlar yaratabilmek için, kişi, dünyayı doğrudan algılamaktan kendini sıyırarak, zaten var olan kavramlarla 'zihninde' oynayarak, bunlardan yeni kombinasyonlar oluşturmalıdır. Onun, dünya acaba ışık hızıyla hareket eden biri tarafından nasıl görünürdü diye hayal edebilme yeteneği, kavramlarla böyle oynayabilmesinden doğmuş, bu da görecelik kuramını yaratmasına neden olmuştur.

Einstein'ın düşünme eylemini, kavramlarla oynayabilme olarak tanımlaması, ünlü Fransız matematikçi Henri Poincaré ve başka yaratıcı düşünürler tarafından da desteklenmiştir. Onlar, matematik ve fizik problemlerini çözebilmek için yoğun bir çalışmanın ardından bir hareketsizlik döneminin gelmesi gerektiği konusunda fikir birliği içindedirler. Düşünür, fikirlerinin oturmasına fırsat tanımalıdır. Daha sonra da, bu fikirlerin, kendi içinden yeni bir çözüm doğuracak biçimde yeni kombinasyonlar oluşturmasına izin verilmelidir. Bunun iyi bilinen bir örneğini, Ghent'te kimya profesörü Friedrich August von Kekulé verir. 1865'te, bir akşamüstü şöminenin karşısında uyuklarken, Kekulé'nin, bir dizi atomu, kendi kuyruğunu yiyen bir yılan gibi sarmalanmış olarak görmesi, organik moleküllerin halka yapısını keşfetmesine ve böylece de modern organik kimyanın doğmasına neden olmuştur. Aynı sıralama sanatta da vardır. Yazarlar ve besteciler, uzun süre farklı olasılıklarla vakit geçirdikten sonra, sanatsal sorunlarına yanıt olan yeni fikirlerin içlerine nasıl 'doğduğunu' dile getirirler.

Steiner'in, düşünme ile ilgili oldukça garip görüşleri ise tamamen farklıdır. Pek çok eğitimli kişi düşünmenin, nesnelerle uğraşmaktan vazgeçerek, 'kavramlarla oynama'nın mümkün olduğu bir zihin durumuna geçmek suretiyle gerçekleşen bir soyutlama biçimi olduğunu kabul eder. Steiner ise düşünme-

nin nesnelerin içine daha fazla girmekle ilgili olduğunu söylemektedir. *Özgürlüğün Felsefesi* (The Philosophy of Freedom) adındaki kitabının alt başlığı, *Doğa bilimleri yöntemleri kullanılarak yapılan içe bakış gözlemlerinin sonuçları*'dır. Deneysel bilim adamları bu alt başlığın çelişkili olduğunu iddia edebilirler. Çünkü amaçlarından biri de, gözlemler içe bakışla ya da kişisel deneyimlerle bozulmadan, gerçek dünya olgularını nesnel olarak incelemektir. Bunun tam aksine, Steiner düşünme eylemine, gerçek dünya olgusunun altında yattığına inandığı tinsel gerçeklik ile ulaşılabileceğini ileri sürüyordu. Tıpkı buzun sudan oluşması gibi, ruhun da her zaman fiziksel olanın önünde gittiğini ve maddi nesnelerin ruhtan oluştuğunu düşünüyordu. Dünyanın bize, 'ruh' ve 'doğa' olarak bir ikilik içinde verildiğini savunuyor ve bilginin bu ikiliği birleştirdiğine inanıyordu. "Bilmek eylemi, gerçeğin düşünce ile elde edilen iki bileşeni, algı ve kavramı birleştirir ve bu ikiliği ortadan kaldırarak bir bütüne dönüştürür."[8] "Tinsel yaşantımız, kendimizle dünya arasındaki bütünlüğü bulmak adına sürekli bir arayıştır." diye yazmıştır.[9] Steiner'e göre:

> Düşünme eylemi, ayrı olan bireyselliğimizi, tüm evrenle birleştirmek için, bize verilmiş bir unsurdur. Şimdiye dek, duyumsadığımız ve hissettiğimiz kadarıyla (hem de algıladığımız gibi) bizler yalnız varlıklarız, düşünebildiğimiz kadarıyla da her şeyi kavrayabilen tek varlığız."[10]

Benzer iddialar, kendini bilmenin, hem Tanrı'yı hem de insanlığın yazgısını bilmeyi sağladığına inanan, ilk Hıristiyan gnostikler* tarafından ortaya atılmıştır.

Kant ve Schopenhauer'e göre, algılama mekanizmamız ve beyin yapımız, nesneleri dış dünyada, mekân ve zamanda var oldukları ve rastgele ilişkiler tarafından yönetildikleri biçiminde algılamamızı sağlar. Bu kısıtlılıklardan dolayı, nesneler ve bunların birbirleriyle ilişkilerinin bizim gördüğümüz biçimi, nesnelerin gerçeklikte oldukları ile çakışmayabilir. Dünyayı

* Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve insanın içinde tanrısal bir kıvılcım taşıdığını, ama kader, doğum ve ölümün hüküm sürdüğü dünyaya düşmüş olduğunu, kıvılcımın gizli bir bilgi sayesinde yeniden canlanacağını ve böylece insanın Tanrı'ya yeniden ulaşacağını savunan öğretiye inananlar (ç.n.)

asla değiştiremeyeceğimiz, çarpıtılmış gözlükler ardından görürüz. İşte bu nedenle, Kant ve Schopenhauer, insanların "şeyin kendisi"ni hiçbir zaman algılayamayacaklarına inanmaktadırlar.

Steiner'in ise, bu görüşlere yakınlığı yoktur. İddia ettiğine göre, "Eğer, tüm algılarımızın toplamını bir bölüm olarak ele alır ve bunu ikinci bölümle, yani şeyin kendisi ile karşılaştırırsak, boşuna felsefe yapmış oluruz; sadece ve sadece kavramlarla oynamış oluruz."[11] Böylece, Steiner iki kısacık cümlede, Kant ve Schopenhauer'in algı konusunda yanıldıklarını ve Einstein'ın da yaratıcı düşünme görüşünün önemsiz olduğunu ifade etmiştir. Steiner "düşünme eylemi" dediği şeyin gerçekten de "şeyin kendisi"ni ortaya çıkardığına inanmıştır.

> Hatırlama söz konusu olduğunda, düşünme eylemi bizi, sanki ruhun hayatı kararmışçasına kolayca yüzüstü bırakabilir. Bu, düşüncenin gerçek doğasının -dünya olgusuna nüfuz eden, sıcak, aydınlatıcı ve heyecan verici- çok belirgin gölgesinden başka bir şey değildir. Bu nüfuz etme, düşünmenin kendi eyleminden gelen bir güçle gerçekleşir ki, bu tinsel açıdan sevginin gücüdür.[12]

Steiner'in bilim ve gerçek dünya ile ilgili görüşlerinin kaynağı, henüz yirmi bir yaşındayken kaleme aldığı Goethe'nin bilimsel çalışmalarıdır. Yazılarının ilk cildini 1884'te yayımlamış, 1890 sonbaharından 1897'ye kadar Weimar'da, Goethe ve Schiller Arşivleri'nde çalışmıştır. İşini büyük bir dikkatle yapmış ve orada birçok seçkin insanla tanışma fırsatı bulmuştur. Ancak mektuplarında ifade ettiğine göre, Weimar'da gittikçe daha fazla yalnız hissetmeye ve hiç kimsenin onun niyetini ve aklından geçenleri anlamadığını düşünmeye başlamıştır. Bu sıkıntılı dönem, Ellenberger'in 'derin psikolojik değişim' adını verdiği şeyle, ki bu duruma orta yaş krizi ya da yaratıcı hastalık da denebilir, 1896'da, otuz beş yaşındayken, son bulmuştur.[13] Kendi anlatımına göre, gerçek dünya algısı ile başkaları ile kurduğu ilişkiler, bu noktadan itibaren değişmiştir. Kendi iç dünyasını tek yönlü olarak vurgulaması, dış gerçekliği bir rüya gibi ele almasına neden olmuştur. Bu değişiklikten sonra ise, gerçek dünyanın daha fazla farkına varmış ve

insanlara daha yakın olmaya başlamıştır. Bu deneyim, Steiner'in 'Golgotha'nın Gizemi' dediği (İsa'nın ıstırabı, ölümü ve tekrar dirilmesi; bu onun evren görüşünde önemli bir yer işgal etti) şeyi de, aşamalı olarak kavrayışını da kapsamaktadır. Steiner'e göre, İsa'nın ruhu ebedi ve ezeliydi, İsa tinsel alemde her zaman var olmuştur ve Hıristiyanlık öncesinde bile başka isimler altında kendisine tapınılmıştır. Ürdün nehrinde vaftiz edilmesiyle, bu ezeli ve ebedi ruh, İsa adını almış ve çarmıha gerilene kadar da bu bedende kalmıştır. Utangaç ve içe dönük öğrencinin, kendi Antroposofi akımını kuran bir guruya dönüşme süreci artık başlamıştır.

Goethe, özellikle de bilimsel yazıları ile, onun yol gösterici ışığı olarak kalmıştır. Steiner'den sonra gelenler, onun derlediği yazıları ön yargılı ve hatalı bulmuşlardır. Spinoza'yı akıl hocası olarak kabul eden Goethe, Almanya'da Naturphilosophie (Doğa Felsefesi) akımı başlatmıştır. Bu akımda Goethe, bütüncü bir doğa görüşü adına, Newton'un dünyayı analitik biçimde inceleme görüşünü reddetmektedir. Bu ret onun, Newton'un ışık ve renk kuramını da katı ve yersiz biçimde yok saymasına neden olmuştur. Ona göre bu kuram, bir gözlemci tarafından algılanan ışık olgusuna zarar vermektedir. William Blake de bu bilimsel görüşün, insanlıktan çıkarıcı bir eylem olduğu düşüncesini paylaşmış ve 'Democritus'un Atomları ve Newton'un Işık Partiküllerini' eleştirmiştir. Goethe, bireysel olayların doğrudan ve derin biçimde düşünülmesinin, kişiyi özelden genele götürebileceğine inanıyor görünmektedir. Örneğin, tek bir bitkiyi yakından gözlemlemek, ilkel bitkinin (bütün bitkilerin esas modeli olan) algılanmasını sağlayabilir. Goethe, bilimin gerektirdiği tarafsız, bağımsız ve nesnel gözlem yöntemini, insan yeteneklerinin kısmi ve doğal olmayan bir biçimde kullanılmasına neden olmakla suçlamıştır. Tıpkı nesnenin hiçbir öğeye ayrılmadan (ki ayrılırsa doğrudan algılanamaz) bütün olarak incelenmesi gibi, insan da bütünlüğüyle gözlem eylemine katılmalıdır. Naturphilosophie öğretileri, enerji korunumu gibi değerli birkaç bilimsel hipotezin oluşmasına esin verse bile, modern bilim gerçek başarısını, bağımsız-

lık, nesnellik, analiz, deney ve yapıları en temel unsurlarına indirgeyebilme yöntemleri ile elde etmiştir.

Modern bilim adamları yanıltıcı olduklarını düşünseler de, aslında Goethe ve Steiner'in ortaya attıkları fikirler ilginçtir. Kendimizi ve diğer insanlar hakkındaki bilgimizi ele alacak olursak, Goethe ve Steiner'in savundukları biçimde gözlemleyerek anlama yöntemi, gerçekten de tarafsız gözlem ile elde edilemeyecek bilgiler sağlayabilir. Deneysel psikologlar, bilimsel analizler ve özenli deneylerle, insan davranışları hakkında paha biçilmez bilgiler toplasalar da, bunlar aslında insanların günlük yaşantısındaki etkileşimlerinden oldukça kopuk, özel birer örnektir. Bir adam eşine, bir psikolojik araştırmanın katılımcısı gibi 'nesnel' olarak davranırsa, onu kısa sürede kaybedeceğine kesin gözüyle bakabilir. Günlük, sıradan insan etkileşimlerimizde, diğerlerinin ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlamak istiyorsak, kendi kişisel deneyimlerimize dayanmak zorundayız. Bizimki ile aynı olmasa da ve böylesi bir iç dünyanın varlığını kanıtlayacak herhangi nesnel bir kanıtımız olmasa da, düşüncelerinin, duygularının, isteklerinin, niyetlerinin ve inançlarının olduğu bir iç dünyasının varlığını kabul etmek zorundayız. Yeni biriyle karşılaştığımızda, bize sunulan ipuçlarına dayanarak ne düşündüğü, ne hissettiği ve nasıl biri olduğu hakkında, birtakım tahminlerde bulunuruz. Birini tanımaya çalışmak, aslında edindiğimiz bu ilk izlenimleri doğrulamaktır; ancak bu tanışma yakın ilişkiye dönüşecek olursa, sürprizlerle de karşılaşabiliriz. Fakat çoğumuzun, duyarlılık düzeyleri farklı olsa da, karşımızdaki kişinin nasıl hissettiği hakkında bize bilgi veren ve sosyal hayatta fazlasıyla yararını gördüğümüz antenlerimiz vardır. Hepimizin farklı düzeylerde, kendimizi başkasının yerine koyma, onunla *özdeşleşme* becerisi vardır. Diğerleri hakkmdaki bu öznel tepkiye psikoloji laboratuarında hiç yer olmasa bile, bu aslında biyolojik olarak da uyum sağlamamıza yaramaktadır. En temel düzeyde, dostu düşmandan ayırmamızı sağlar. Daha üst düzeylerde ise, karşımızdakini anlamaya, işbirliğine girmeye, empati kurmaya ve sevmeye olanak tanır.

Eminim ki Goethe ve Steiner, bu görüşe de karşı çıkardı. Onlar, gerçekte sadece insanlar için uygun olan, sezgisel ve öznel kavrayışı, nesnelere de atfetmek istemişlerdir. Zoologlar bizi, hayvanlar üzerinde çalışırken onları insani özellikleri açısından değerlendirmeyelim diye, antropomorfizme* karşı uyarırlar. Steiner ise çiçekler, hayvanlar, olaylar ve insanlarla özdeşleşmeye girişerek, tüm dünyayı, antropomorfize etmeye çalışmıştır. Goethe'nin Naturphilosophie öğretisi, bilimsel nesnelliği reddetse de, eğer hayatta olsaydı, Goethe bile Steiner'in bu şaşırtıcı hayallerini asla kabul etmezdi.

Steiner, fiziksel gerçekliğin sabırla gözlemlenmesinin, bizi fiziksel görünümün altında yatan tinsel gerçekliğe götüreceğine inanıyordu. Örneğin eğer bir tohuma yeteri kadar uzun süre bakılırsa, tohumun küçük parlak bir bulut tarafından sarmalanmış olduğu görülebilir, diye yazmıştır. "Duyusal-fiziksel olarak bir alev hissedilir. Bu alevin tam ortası da, leylâk çiçeği rengi gibi görünür."[14] Bu yolla, her çiçek, eğer doğru gözlemlenirse, kendisine ait sırlar açığa vurabilir. Nesnelerin içini görme gücüne, meditasyon ile ulaşılabileceği gibi, yoğunlaşmış düşünce ile de ulaşılabilir. Steiner, meditasyon yaparken, günlük düşüncelerden sıyrılma ile ilgili faydalı öğütler vermiştir. İnsanlar meditasyon uygulamaları sonunda, onun ulaştığı deneyimlere geçemeseler de, bu öğütlerinden oldukça faydalanmışlardır. Steiner, sakin bir ruh alemine dalarak içsel hayatın gelişiminin nasıl gerçekleşebileceğini anlatmıştır. Bu durumdaki kişi, kendi deneyim ve eylemlerine, sanki bir başkasına aitmiş gibi dışarıdan bakmayı öğrenir. Rajneesh de, dışarıdan bakmayı savunmuş ve kişinin kendi duygu ve düşünceleri ile özdeşleşmek yerine, onları dışarıdan bir tanık gibi gözlemlemeyi öğrenebileceğini söylemiştir. Steiner'e göre, bu tutum, en önemsiz deneyimlerin ya da eylemlerin dahi "kozmik varlıklar ve kozmik olaylarla" bağlantısını ortaya çıkarmaktadır.[15] Meditasyona ve derin düşüncelere dalmaya devam etmek, Steiner'in yazdığına göre, kişinin etrafını "tinsel bir ışıkla tama-

* Insanbiçimcilik (ç.n.)

men kaplar ve onu daha önceden hiç farkına varılmamış yeni bir dünyanın içsel olarak gözle görünmeye başladığı" noktaya getirir.

Kişi, duygusal algılama ve "gözle görülmeyen şeyleri görme organını" yeterli düzeyde geliştirdikten sonra, ulaşabileceği tinsel dünyanın sınırlarını saptamak mümkün değildir. Steiner, önceden beri var olan, ölülerle iletişime girdiğine ilişkin inancına paralel olarak, ölümden sonra da ruha ne olduğunu bildiğini iddia etmektedir. Ölümden sonra, her bireyin, geçmiş yaşantısı, uzun bir resim dizisi gibi gözünün önüne gelir. Bundan sonra, acı çekme yoluyla bir çeşit arınmadan geçerek, geçmiş hayatında yaşadığı her şeyi tekrar gözden geçirir. Bunun üzerine, tinsel dünya varlıkları, bireyin eski hayatının meyvesini, gelecekteki yeni hayatının çekirdeğine dönüştürürler. Yeniden doğuş, Rudolf Steiner'in inancının temel ilkesidir. Bu eski inanca kendi yorumunu eklediği kitabında, geçmişten gelen hiçbir otoriteye gönderme yapmaz. Diğer gurular gibi, Steiner de *biliyordu.* Bir mektubunda şöyle yazmıştır:

> Tinsel konular hakkında, doğrudan tinsel deneyime bağlı olmayan hiçbir şey söylemeyeceğim. Bu, benim yol gösterici yıldızımdır. Tinsel deneyim benim her türlü yanılsamanın içini görmeme olanak vermiştir.[17]

Ona göre, insan ruhu tekrar tekrar yeniden doğmakta ve her yeniden doğuşa, geçmiş yaşantılardaki davranışlarıyla, o anki kaderini getirmektedir. Kişi, yeni yaşantısında, geçmişte acı vermiş yaralarını sarabilir. Steiner'in zihinsel ve fiziksel özürlü çocuklarla ilgilenmesi, büyük ihtimalle bunların bir sonraki yaşamlarında normal bir bedende dünyaya gelecek olmaları ve bu hasarlı beyinlerin ve sakat vücutların geçici olarak onlara ev sahipliği yaptığına ilişkin inancından kaynaklanmaktadır.

Steiner, Antroposofi'yi kurmak üzere ayrılana kadar, Teosofi Topluluğu'nun üyesiydi. Bu topluluk, 1895'te Madam Blatvatsky tarafından kurulmuştur. Madam Blatvatsky, kendisine Himalayalar'da ikamet eden Üstatlar tarafından özel bilgeliğin öğretildiğini ileri sürmüştür. Hâlen var olan, Teosofi

Topluluğu, başlangıçta oldukça başarılı olmuş, mucit Thomas Edison ile Darwin'in arkadaşı ve çalışma ortağı Alfred Russel Wallace gibi düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Ancak Teosofi'nin Batı dinleriyle doğu bilgeliğini bütünleştirme girişimleri, Steiner'in inanç sisteminin temeli olan İsa'yı merkezî bir noktaya oturtmuyordu. Steiner, Teosofi'den 1910'da tamamen ayrılmasına rağmen, Blatvatsky'nin bazı inançlarından vazgeçmemiştir. Bunlardan biri, evrenin *akasa* adında, içinde kehanetin ve telepatinin gerçekleşebildiği, bir çeşit psişik gökyüzü ile kaplı olduğu ve burada insanlığın tüm tarihini kapsayan 'Akaşik Kayıtların' tutulduğuna dair inancıdır. Bu kayıtlara, tinsel kavrayış ile ulaşılabileceği öne sürülmüştür.

Steiner'in, Yüce Varlık'ların yaşadığı tinsel bir dünyanın var olduğuna ilişkin inancı, septiklere uçuk ve saçma gelebilir. Ancak bu, Platon'un, fiziksel dünyanın, içinde mükemmel formları barındıran İdealar Dünyası'nın bir görüntüsü olduğu düşüncesinden çok da farklı değildir. Jung da, tıpkı gnostikler gibi, *pleroma* adını verdiği tinsel bir dünyanın varlığına inanır. *Pleroma*'nın sözlük anlamı, "Tanrı'nın, Kutsal güçlerin ve varlıkların tümünün bulunduğu âlemdir". Steiner'in inancına göre, "Fiziksel duyularla algılanmayan şekillendirici bir güç dünyasının varlığı, yaşam vermek, hareket etmek ve maddi dünyanın bir formu olmak suretiyle, daha üst bir bilinçlilik düzeyinde hemen kendini göstermesi ile nesnel olarak algılanabilir".[18]

Steiner, öğrettiği her şeyin, doğrudan kendi kişisel, tinsel deneyiminden çıktığını iddia etse ve kendi tinsel algılarının öznel olabileceğini hesaba katsa da, düzenli uygulama ve tam dürüstlükle gerçeğin düşten ayırabileceğini ortaya atmakta hiç duraksamamıştır. Ona göre;

> Sağlıklı bir içsel deneyim sayesinde kişi tinsel 'İmgelem'in öznel bir resim olmadığını, tinsel gerçekliğin resim biçimindeki ifadesi olduğunu bilebilir. Akıl ve beden sağlığı yerinde biri, nasıl duyusal algısıyla düşleri gerçeklerden ayırt edilebilirse, tinsel yollarla da bu idrak gücüne ulaşılabilir.[19]

Destekleyici kanıtlar olmaksızın bunu onaylamak zordur

ve sadece Steiner'in tinsel gerçeklik tasvirine ikna olmuş kişiler bu ifadeye inanabilirler.

Steiner bir tür dirimselci görüş de ortaya atmış ve ölümün ardından fiziksel beden hemen çürümeye başladığına göre, yaşam sırasında bunu durduran güçler olduğunu iddia etmiştir. Bu gücü veya kuralı Eterik beden olarak adlandırmış ve vücuttaki her organın *Eterik* bir eşdeğeri olduğunu, tinsel algı açısından bunun fiziksel algıya göre çok daha fazla gerçek olduğunu ileri sürmüştür. Fiziksel beden ve *Eterik* bedenin yanı sıra, uykudaki bilinçsiz kişiyi uyandırmakla görevli *Astral* beden dediği üçüncü bir bedenin de olduğunu iddia etmiştir. *Astral* beden, *Eterik* bedene nüfuz ederek bilinci uyandırır. Dördüncü unsur da, Ego ya da Ben'dir. *Astral* beden, acı ve zevk hissetse de, belleği ve süreklilik hissi yoktur. Uyku sırasında *Astral* beden 'Evrenin uyumlu bütünlüğü içine geri döner, uyanıldığında ise bedene, onu bir kez daha kendisinden yoksun bıraktığı zaman yetecek kadar enerji verir.'[20] Ego, belleği olduğu için, insan varlığının bilinçli kısmıdır. Steiner, insan varlığının bu alt bölümlerine 'bedenler' dese de, bunları 'gizli bedenler' olarak algılamak yerine, güç alanları olarak hayal etmek daha kolay olacaktır.

Teosofist veya Antroposofist değilseniz, insan varlığının böyle bölümlere ayrılması size mutlaka çok garip gelecektir. Ancak Freud'un, anatomik veya fizyolojik olarak varlıkları asla kanıtlanamasa da, Ego, Superego ve İd bölümlemesinin, ruhsal aygıtın özgün modeli olarak çok yaygın kabul gördüğü unutulmamalıdır.

Bunun yanı sıra Steiner, dünyanın evrimi ile ilgili gizli bir bilgisi olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiaya göre, "Dünyamız, geçmişte ara dönemlerinde tinselliğin bulunduğu, üç gezegen evresinden geçmiştir."[21] Böylece hem canlılar hem de cansızlar, başka bedenlerde yeniden doğarlar. Steiner, şimdiki güneş sisteminin, onu oluşturan kozmik maddelerin dördüncü kez yeniden doğuşu ile meydana geldiğini düşünür. Bundan önceki üç dönemin adları, *Eski Satürn, Eski Güneş* ve *Eski Ay*'dır. Bu konudaki görüşleri şöyledir:

Eski Satürn, tüm güneş sistemini kapsıyordu.

Eski Satürn, iç içe geçmiş yüksek ısıdan oluşuyordu. Burada hiç hava yoktu ve ilksel kürenin içinde bulunduğu uzay, düzenli sıcaklık akımları tarafından doldurulmuştu. Bu sıcaklık akımları, insanlığın öncüleriydi. Bu zaman diliminde, bedenimiz akıcı ısı dalgalarından ibaretti.[22]

Steiner görüşlerine şöyle devam eder: *Eski Satürn*'den ayrıldıktan sonra, güneş, ay ve dünya, tek bir kütle halindeydiler. Ay bu kütleden ayrılınca, uyanma ve uyku arasındaki fark oluşmaya başladı. Ay, gece boyunca ruhsal yaşamı uyarmaktaydı. Bu arada insanoğlu, ayın, kendisini etkileyen ve kehânette bulunabilmesine yardım eden gücünü fark etti. İnsanın *eterik* bedeni *Eski Güneş* döneminde, *astral* bedeni de *Eski Ay* döneminde evrimleşmeye başlamıştır. Ego'nun evrimleşmesi şu andaki gezegenin yeniden doğuş dönemine denk gelmiştir ki, bu da Dünya dönemidir. Okuyucular, Gurdjieff'in daha farklı bir biçimde ifade ettiği, ayla ilgili tuhaf inançları hatırlayacaklardır.

Steiner'e göre Dünya döneminin yedi çağı vardır. Bunlar, *Polarian, Hyperborean, Lemurian, Atlantean, Post-Atlantean, altıncı* ve *yedinci çağlar*dır.[23] Atlantean çağı, bir sel felâketiyle son bulmuştur ve Vahiy Kitabı'nda anlatılan kıyamet kehânetlerinin önceden bildirdiği gibi, her şeyin her şeye karşı geldiği, nihaî bir savaş olacaktır. İnsanlık, bu felâketten sonra, sonunda ruhun bedeni ele geçirmeyi başardığı yeni bir çağa girecektir.

Bedenlerin evrimi ile ruhların evrimi arasındaki farkı anlamalıyız. Çağlar içinde, insan ruhu kendini tekrar tekrar başka bedenlerde bulur. Bu ruhlar, günün birinde, en son Post-Atlantean çağda tekrar doğacak insan ruhları arasındaki mücadeleyi yaşayacaklardır. Bu deneyim, onlar için ders olacak ve onları bencilliklerinden kurtarmaya yarayacaktır. Bundan sonra insanlar, kişiliklerinin olumsuz yönleri olmaksızın, uğraşılarının meyvelerini alacakları ve gelişecekleri yeni bir çağa gireceklerdir. Tıpkı Eski Atlantis'te olduğu gibi, gözle görülemeyen şeylerin görülebilir hale geldiği bir çağ başlayacaktır. Bu yeni çağın farklılığı, insanların kendilik bilinçlerinin özgürleşeceğidir. O zaman, Post-Atlantean çağın bu yedi kültüründen, fiziksel dünyada neleri başarabileceğimizi öğren-

> miş olacağız. Bu kendilik-algısı ya da kendilik bilinci sadece fiziksel bedende uyanabilir, ancak yine de insanın tekrar fiziksel bedenini boyun eğdirmesi gerekmektedir. Her şeyin her şeye karşı savaşmasından sonra, artık fiziksel bedenlerimizin esiri olmadan, bedensel olarak yaşamayı başarabildiğimiz bir evrim aşamasına ulaşmış olacağız.[24]

Steiner, kırka yakın kitap yazmıştır. Bunların tümünü okumuş olsaydım dahi, burada hepsini özetlemem mümkün olamazdı. Sanırım, asıl ifade etmek istediğim temel noktayı gözler önüne serebildim. Kuşkusuz, Steiner tinsel bir mesajı olan, karizmatik bir kişiliğe sahip, konuşmacı olarak etkileyici ve iyi niyetli bir guruydu. Steiner, sahip olduğu tinsel algılama becerisinin, geleneksel tekniklere ve disiplinlere farklı bir boyut kazandırdığını düşünüyordu. Örneğin, doktorlara ve tıp öğrencilerine tedavi hakkında konferanslar vermiş ve modern tıbbın temelini oluşturan bilimsel ilkeleri eleştirmeden veya ona karşı çıkmadan, tinsel bilimin tıbba nasıl uyarlanabileceği konusunda da kitaplar yazmıştı. Almanya ve İtalya'daki pek çok doktor hâlen Steiner'in öğretilerini izlemektedir. Günümüzde Steiner'in tedavi ilkelerinin uygulandığı çok sayıda klinik ve araştırma merkezi vardır. Steiner ayrıca, tasarımını yaptığı ve Goetheanum adını verdiği ve bir örneği İsviçre'de, Dornach'ta bulunan Antroposofi Merkezi olan yeni bir mimarî stil de geliştirmiştir. Bu biçimde adlandırılmış ilk bina 1914'te inşa edilmiş, ancak 1922'de yanmıştır. Steiner, bir tane daha tasarlayacak kadar yaşamış, ne var ki bina ölümünden ancak üç yıl sonra tamamlanarak açılmıştır. Burası, konferans, seminer salonu ve Goethe'nin Faust'un ve Steiner'in yazdığı oyunların da sergilendiği bir tiyatro merkezi olarak günümüzde de kullanılmaktadır.

Steiner'in eğitimle ilgili katkıları oldukça değerlidir. Hayata veda ettiği 1925'te, Almanya'da iki, Hollanda ve İngiltere'de birer Steiner okulu vardı. Şu anda ise, tüm dünyada yaklaşık 500 tane okulu vardır. Steiner'in eğitime bakışı, daha önce de söz edildiği gibi, geleneksel sınav sonuçları üzerine odaklanmadan, bireyin fiziksel ve zihinsel kapasitelerini geliştirme-

ye dönüktür. Steiner, karma eğitimin ilk savunucularındandır. Bundan başka, çocukların birbirleriyle rekabete girmeden, üzerinde çalıştıkları konu ne olursa olsun birlikte çalışmak için teşvik edilmeleri yolundaki inancını da dile getirmiştir. Steiner'e göre, çocuklar birkaç yıl aynı sınıfta okuyarak, hoşgörü ve iş birliği gibi sosyal beceriler öğrenebilecekleri minyatür bir topluluk oluşturabilirler. Steiner'in, sanatın eğitimde önemli bir rol oynaması gerektiğine ilişkin ısrarı, özellikle çok hoş karşılanmıştır. Ona göre, müziğin yanı sıra, resim, oymacılık gibi el becerileri gerektiren etkinlikler de, geleneksel okullarda olduğu gibi "fazlalık" olarak algılanmadan, her çocuğun eğitiminin bir parçası olmalıdır.

Steiner'in, beyin hasarlı ve zihinsel özürlü çocukları, tinsel olarak geliştirilebilir bireyler olarak kabulü, onlara bakmakla yükümlü kişilere yeni bir ümit ve güç vermiştir. The Camphill yuvaları olarak tanınan özürlüler için bakım evleri, Steiner'in görüşleri üzerine yapılandırılmıştır.

Steiner, 1924'te çiftçiler için bir dizi konferans vermiştir. Bu, onun bir entelektüel olduğunu düşünenleri şaşırtmasına rağmen, Steiner köylü kökenine ait izleri hep taşımış ve görüşleri dünya ve evrenin ilginç ilişkilerini temel alsa da, ülke olayları hakkında her zaman bilgi sahibi olduğunu ve bu konularla ilgili pratik önerileri olduğunu kanıtlamıştır. Çevrenin zarara uğraması hakkında günümüzdeki endişeleri önceden sezmiş, doğanın doğal dengesini bozduğuna inanılan ve doğaya zarar veren, kimyasal ve diğer yapay gübreleme seçeneklerini reddetmiş, organik çiftçiliği savunmuştur.

Steiner, başkalarına esin veren, insanlara zarardan çok yararı dokunan, oldukça idealist ve zeki biriydi. Yine de "düşünme" dediği şey, yani sözde duyusal algılama gücü, hiçbir kanıtla desteklenmeyen, modern fizik ve astronomi ile taban tabana zıt ve neredeyse bilim kurgu sayılabilecek dünya, evren ve kozmik görüşlere yol açmıştır. Kendisi ile ilgili iddiaları ise hayret vericidir. 'Tinsel algılama'ya ilişkin kendi kişisel gücünün, geleneksel bilimin evren hakkında asla ortaya çıkaramayacağı gerçekleri sunduğuna ve bu yolla gerçekleştirdiği keşif-

lerin tıptan tarıma, normalden özürlü çocukların eğitimine kadar hayatın her alanına uyarlanabileceğine inancı tamdı. Bu uysal, nazik, iyi kalpli ve zarif adamın, kişiliğinin bir boyutunda "bildiğine" dair sarsılmaz bir inancı vardı. Guruların ortak özelliği olan bu mutlak kesinlik, onun da takipçileri olmasına sebep olmuş ve onların tinsel bilimine inanmalarına ve öğretisini yaşam felsefesi olarak kabul etmelerine yol açmıştır. Steiner'in inanç sistemi, kendine özgü ve inanılmaz olmasına karşın, insanlık adına yaptıkları dikkate değer ve kalıcıdır.

V. carl gustav jung

Carl Gustav Jung'u, günümüzde hâlen sadece zihinle ilgili bilgi ve anlayışımızı geliştirmesi ve psikoterapiye önemli katkılarda bulunması ile saygın bir psikiyatrist olarak değerlendirenler bulunabilir. Gerçekten de bütün bunları yapmış olmakla birlikte, tedavi yöntemi sadece nevrotik belirtilerin iyileştirilmesi ile sınırlı kalmamıştır. O aynı zamanda dünyevi bir kurtuluş da vaat etmektedir. Jung bir doktor olduğu kadar tinsel bir öğretmendir de. Giriş bölümünde açıklamaya çalıştığım gurulara has örüntüye pek çok açıdan uygun davranmıştır. Kendisi de, en önemli içgörülerinin, Freud'dan ayrıldıktan sonra yaşadığı uzun süreli psikolojik rahatsızlıktan kaynaklandığını doğrulamaktadır. Bu sıkıntılı ruhsal rahatsızlıktan, Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru yeni bir vahiyle çıkmıştır. Daha sonraki yazılarında, kendisine özel bir içgörü bahşedildiğine inandığı için, peygamber olduğunu açıkça iddia etmiştir. Dediğine göre, orta yaş ya da üzerindeki herkes için iyileşmek, yaşama karşı dinsel bir bakış açısı kazanmaya ya da yeniden kazanmaya bağlıdır. Jung müritleri olmasını hedeflemese de, 1948'te C. J. Jung Enstitüsü'nü kuran yakın meslektaşları tarafından etrafı sarılmıştır. Zamanla Avrupa ve Amerika'nın çeşitli yerlerinde analistlerin yetiştirildiği ve Jung öğretilerinin yayıldığı merkezler kurulmaya başlanmıştır.

Jung aslında bir bilim adamı olduğunu iddia ediyor ve böyle kabul edilmeyi istiyordu. 1935'te Rudolf Steiner ile ilgili görüşünü soran bir bayana yazdığı mektupta şöyle der:

> Ben de Rudolf Steiner'ın kitaplarından birkaç tanesini okudum. Ancak itiraf etmeliyim ki, bunların içinde yararlanabileceğim en ufacık bir şey dahi bulamadım. Benim bir peygamber değil, bir araştırmacı olduğumu anlamalısınız. Benim için önemli olan, deneyle kanıtlanan şeylerdir. Kanıtı olmayan bir deney üzerine tahmin yürütmekle kesinlikle ilgilenmiyorum.[1]

Ancak tıpkı Rudolf Steiner'ın görüşleri gibi, Jung'un da pek çok görüşü, tamamen kendi öznel deneyimine dayanmakta ve nesnel olarak kanıtlanamamaktadır.

Jung, Freud'la karşılaşmadan öncede seçkin bir psikiyatristti. Brücke laboratuvarını terkettikten sonra, sözcük çağrışımı üzerinde yaptığı deneylerle, Freud'dan daha 'bilimsel' sonuçlara ulaşmıştır. Matematikten hiç anlamamakla birlikte, modern fiziğe ilgi duyan Jung, olasılıkla tıp eğitimi sayesinde, bilimsel kanıtın zorunluluğunu fark etmiştir. Yine de, Jung'un psikoz veya nevrozun bilimsel nesnellikle iyileştirilebileceğini düşündüğünü hiç sanmıyorum. Krafft-Ebing'in *Psikiyatri Ders Kitabı*'nda, psikiyatri ders kitaplarının bile öznellikten kurtulamamış oldukları ve bu alanda kanıtlanmış çok az şey bulunduğu yazılıdır. Jung, işte böylesine ihmal edilmiş ve değersiz görülmüş psikiyatriye el atmıştır. Bir bilim adamı olarak, bu olumsuzlukların onu uzaklaştırması beklenir ve cerrah ya da iç hastalıkları uzmanı olma seçenekleri dururken, Jung kendi kişiliğini kullanarak, zihinsel hastalıkları anlamak ve tedavi etmek için tıbbın bu alanı ile ilgilenmiştir. Yirmi bir yaşındayken, Zofingia öğrenci birliğine "Pozitif Bilimin Sınırları" hakkında verdiği bir konferansta, rasyonel, bilimsel iddiaların eleştirel bir gözle incelenmesinin insanı, sonuçta tinsel veya metafizik bir dünyaya götüreceği düşüncesini ifade etmiştir.[2] Bir öğrenci, insanlığa babalık etmiştir.

Jung, bir psikoterapist olarak, ilgilendiği insan sorunlarının bir fizik problemi gibi anlaşılıp ele alınabileceğine hiçbir zaman inanmamıştır. Bu aslında oldukça mantıklıdır. Deneysel psikologların nesnel tutumları ile bizim günlük, sosyal hayattaki etkileşimlerimizin farklılığına daha önce de değinmiştim.[3] İnsan ilişkileri, temelde kişisel tahminlerimize ve empati kurabilme yeteneğimize bağlıdır. Sadece davranışlara bakarak, ne kendimizi ne de başkalarını anlayabiliriz. Freud hastalarını divana yatırıp, onları görüş alanının dışında tutmaya özen gösterse de, Jung hastalarıyla yüz yüze oturmayı tercih ederek, onlarla daha insani ve günlük ilişkiler kurmuştur.

Jung, geçmişine ve yetiştirilme biçimine dayanan nedenlerden ötürü, gurulara benzer özellikler ortaya koymuştur. İleride guru olabilecek kişilerin, genellikle oldukça yalnız bir çocukluk geçirmiş oldukları iddiasına daha öncede de değinmiş-

tim. Bu özellik, Jung için gerçekten de doğrudur. 1884'te bir kız kardeşi dünyaya gelmesine rağmen Jung, dokuz yaşına kadar tek çocuk olarak büyümüştür. Otobiyografisinde, hep yalnız başına oyun oynadığını ve oynarken seyredilmekten ya da oyunun engellenmesinden oldukça rahatsız olduğunu yazmıştır. *Nachrichten*'in yazarı ve İsviçre Ulusal Meclis üyesi Bazel'li Albert Oeri, küçükken ailesi tarafından, Jung'ların evine birlikte oynasınlar diye götürülmüştür. Küçük Carl'ın kendisiyle hiç ilgilenmemesi ve oyununa devam etmesi, Albert'ı hayal kırıklığına uğratır. Etrafında sürekli çocukların olduğu, kalabalık bir ortamda büyümüş Oeri, böylesi asosyal bir yaratıkla daha önce hiç karşılaşmadığını anlatır. [4]

Jung, sonunda oyun arkadaşları bulduğu için okulu sevdiğini yazmasına karşın, okuldaki arkadaşlarına uyum sağlama çabalarının, kendini benliğinden uzaklaştırdığını da ekler. Bütün yaşamı boyunca yalnız kalmayı sürdüren Jung, sadece yalnız kaldığında tamamen kendisi gibi hissetmiştir. Zürih Gölü yakınlarında, Bollingen'deki yazlık evinde yaptırdığı kuledeki 'dinleme odası'nın anahtarı sadece kendisinde vardı. Otobiyografisinin son bölümünde şöyle yazmıştır:

> Çocukken kendimi yalnız hissediyordum, hâlâ da öyleyim. Çünkü, başkalarının hiçbir şey bilmediği konular hakkında, benim bile bilmek istemediğim, birçok şey biliyor ve seziyorum.[5]

Jung'un guru olmasında etkili olan, geçmişi ile ilgili bir başka etken de dinî altyapısıdır. Babası İsviçre Protestan Kilisesi'nde papaz olan Jung'un iki amcası da papazdı. Ayrıca annesi de bir teologun kızıydı ve ailesinden beş kişi daha kilisede görevliydi. Jung evindeki havayı bunaltıcı buluyor ve küçük yaşlardan itibaren geleneksel Hıristiyanlığa karşı gelme eğilimi gösteriyordu. Otobiyografisinde, yaklaşık üç-dört yaşlarındayken görmüş olduğunu hatırladığı ilk rüyasını aktarmaktadır. Rüyasında, içinde altın bir tahtın üzerinde 4,5 metrelik devasa bir fallusun bulunduğu, bir yeraltı odası keşfeder. Bu rüya bütün gençliği boyunca Jung'a dadanır ve ona yakından tanıdığı İsa Peygamber'den daha farklı, gizli bir tanrının

varlığını işaret eder. On bir-on iki yaşlarındayken, kendisine oldukça şaşırtıcı geldiği için, başta tamamlamayı reddettiği bir fantezisi vardır. Anlamadığı bir nedenden dolayı, Tanrı'nın bu fanteziyi aklına düşürdüğüne kuvvetle inanmaya başladığında, yarım kalmış fantezisini tamamlar. Jung'un otobiyografisini okuyan herkes, Tanrı'nın Bazel Katedrali üzerindeki bir tahta oturmuş, katedralin çatısını parçalayacak büyüklükte bir pislik fırlattığı imgelemini de hatırlayacaktır. Bu imgelemle birlikte Jung, geleneksel Hıristiyanlığın iddia ettiği "Tanrının sevgi dolu olduğu" düşüncesini sorgulamaya başlamıştır. Belki de, Tanrının da kötü yönleri vardır. Jung'un muhafazakâr babası, doğuştan yetenekli oğluyla din konularında tartışmaya girmeyi reddeder ve ona çok fazla düşündüğünü söylerdi. 1896'ya kadar, yani Jung ergenliğe ulaşana kadar yaşayan babası Papaz Paul Achilles Jung'a göre, insan düşünmemeli sadece inanmalıdır.

Jung, gençlik çağının sonuna doğru, yetiştirilmiş olduğu dini inancı terk eder. Çok okuma alışkanlığı olan Jung'u özellikle etkileyenler arasında, Schopenhauer ve hatta ondan da öte Nietzsche vardır. Ancak güçlü dini bir atmosferde yetişmiş herkes gibi, hem Nietzsche hem de Jung inançsız yaşamanın çok zor olduğunu görmüşlerdir. Jung'un bu dönemi izleyen tüm yapıtları, kaybettiği dini inancının yerine bir şeyler koyma çabası olarak değerlendirilebilir.

Jung da, Freud gibi kişisel özelliklerini ortaya koymaktan hiç hoşlanmazdı. Otobiyografisi, başkalarıyla ilişkilerine ilişkin pek az şeyden bahseder. Örneğin eşinden neredeyse hiç söz edilmez. Jung, yaşamı boyunca yalnız biri olarak kalmayı sürdürmüştür. Freud'un analizinin ideal son noktası olgun cinsel bir ilişki geliştirebilmeyi hedeflerken; Jung'un analitik psikloji kuramı, ruhsal aygıtın farklı güçleri arasında denge ve bütünlüğe ulaşabilmeyi hedeflemekte ve bu hedefe ulaşmak için de herhangi bir kişisel ilişkiye yer vermemektedir. Bu bakış açısı, olgun insan ilişkilerinin, gerçek mutluluğun tek kaynağı olduğunu savunan güncel psikoloji bilimi ile çatışmaktadır.

Jung'un yaratıcı hastalığı hem uzun hem de ciddiydi. Bu

hastalık dönemi 1913 yılında başlamış ve Birinci Dünya Savaşı boyunca da sürmüştü. Jung bu dönemde 'psikoz tehdidi altında' olduğuna karar vermiştir. Bence hastalığı tehdit etmekten çok daha ötededir. Jung'un, geçmişte yaşadığı bazı deneyimlerle önceden sinyaller veren, psikotik bir atak geçirdiğini düşünüyorum. Çoğu zaman olduğu gibi, hastalık onda da yaşamının sonuna kadar taşıyacağı izler bırakmıştır.

Jung'un anne ve babasının mutlu bir evlilikleri yoktu. Annesi, Jung üç yaşlarındayken, birkaç aylığına hastaneye kaldırılmasını gerektiren bir çeşit bunalım geçirmişti. Jung'un çocukluğu ile ilgili hatırladıkları arasında, anne ve babasının ayrı odalarda yattıkları ve onun babasıyla aynı yatak odasını paylaştığı vardır.

> Annemin odasının kapısından ürkütücü güçler geliyordu. Annem, geceleri, garip ve gizemliydi. Bir gece, kapısından, başı gövdesinden kopuk, başı bedenin önünde ay gibi giden, hafifçe parlak, belirsiz bir kişi gördüm. Kopuk yerden hemen bir tane daha baş çıkıyor ve o da gövdeden ayrılıyordu. Bu süreç yaklaşık altı, yedi defa tekrarladı. Nesnelerin bir küçük, bir büyük olduğu, çok sıkıntılı rüyalarım vardı. Örneğin, uzak mesafede küçücük bir top görüyordum, fakat bu top yaklaştıkça, devasa ve boğucu büyüklükteki bir topa dönüşüyordu. Ya da, üstünde kuşların tünediği telgraf telleri görüyordum, korkumdan uyanana kadar bu teller kalınlaşıyordu.[6]

Bu görsel halüsinasyon ve çarpıtmalar, şizofrenler tarafından ifade edilenlere çok benzemektedir. Elizabeth Farr'ın yaşadığı şizofreni atağı ile ilgili müthiş açıklamalarını kaleme alan Ming T. Tsuang'ın *Şizofreni: Gerçekler* (Schizophrenia: The Facts) kitabında da, çeşitli görsel çarpıtmalara yer verilmiştir. Örneğin mesafeler, perspektifin bozulmasıyla, kafa karıştıracak biçimde değişiyor gibi görünmektedir. Diz kapakları, çok büyümüş gibi görünüyor, sonra tekrar küçülüyordu, ya da ayaklarını o kadar uzakta görüyordu ki, bacaklarının uzadığını düşünüyordu. Bazen, sanki odanın kendisi nefes alıyormuşçasına, duvarların genişleyip, büzüldüğünü hissediyordu.[8] Yukarıda söz edilen deneyimlere ek olarak, bir de kişinin oldukça yalnız, kırılgan ve aşırı hassas biri olduğunu öğrenen

her psikiyatrist, Jung'un gelecekte, şizofren olmak için güçlü bir aday olduğunu düşünebilir. Hem çocuk doktoru hem de analisti olan D. W. Winnicott, Jung'un otobiyografisini *Uluslararası Psikoanaliz Dergisi*'nde gözden geçirmiş ve Jung'un çocukluk şizofrenisi profili çizerek sonradan iyileşmiş bir çocuk psikozu vakası olduğunu iddia etmiştir.[9]

Jung'un, 'yaratıcı hastalığı' ya da 'orta yaş krizi', kendi ifadesine göre, Freud'dan ayrılmasının ardından yaşadığı 'belirsizlik döneminin' verdiği üzüntüyle başlamıştır. Freud'la en son, 7-8 Eylül 1913'te, Münih'te düzenlenen, Dördüncü Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde karşılaşmıştır. Jung belirsizlik dönemini, 'baskı hissi veren', kendi içinden gelen bir şeyin 'sanki havada bir şey varmışçasına, içinden dışarı taşması' diye dile getirmiştir. "Gökyüzü, bana olduğundan da koyu görünmeye başladı. Baskı hissi sanki, sadece psişik bir durumdan değil de, somut gerçeklikten kaynaklanmaktaydı" diye bu durumu açıklamıştır. Bu noktada Jung, psikozun bir özelliği olan, iç ve dış dünyayı karıştırmaya başlamıştır. Kendi içindeki karışıklığı, dış dünyadaki bir bozukluğa bağlamıştır. Jung, Ekim 1913'te de, 'dayanılmaz bir imgelemle parçalandığını' belirterek, bu imgelemi şöyle aktarmıştır:

> Kuzey Denizi ile Alpler arasında kalan bütün bölgeyi sular altında bırakan korkunç bir sel gördüm. Sel, İsviçre'ye ulaştığında, dağların ülkeyi korumak için gittikçe büyüdüğünü gördüm. Korkunç bir felaketin yaklaşmakta olduğunu anladım. Yüce sarı dalgaların içinde, uygarlığın molozlarını ve binlerce boğulmuş cesedin yüzdüğünü gördüm. Sonra tüm deniz, kana büründü. Bu imgelem yaklaşık bir saat kadar sürdü.[10]

İmgelem bir hafta sonra, daha kanlı bir biçimde tekrarlandı. 1914'ün başlarında, Jung, yeni bir buzul çağının, yaşayan tüm canlıları öldüreceği rüyasını yineleyici bir biçimde görmeye başladı. Dünya felaketlerine ilişkin bu tür rüyalar, şizofreni ataklarının habercisidir. Jung'un psikiyatri kariyerine başladığı Burghölzli hastanesinin başhekimi Eugen Bleuler, şizofreni ders kitabında, "Hastalık başlamadan hemen önce, hastalar genellikle, tam uyanacaklarına yakın kendilerine musallat

olan rahatsız edici rüyalardan yakınırlar." diye yazmıştır.[11]

Ancak Jung, üstünün verdiği bu bilgiyi görmezlikten gelmeyi seçmiş ve imgelem ve rüyalarını, birkaç ay sonra patlayan Birinci Dünya Savaşı'nı önceden haber verdiğini düşündüğü için, peygamberce diye yorumlamıştır. Bu yorum, Jung'un kendisini psikotik bir rahatsızlık geçirmediğine inandırmış olsa bile, mutlaka olayları önceden bildiğine ilişkin bir inancının olması şarttır. Ayrıca, başkalarına bahşedilmeyen özel bir içgörüye sahip olduğunu hem Jung hem de meslektaşlarının sorgusuz sualsiz kabul etmesi de, Jung'un narsisizminin bir örneğidir. Jung'un başkalarının bilmediği şeyleri bildiğine ilişkin yorumunu daha önce aktarmıştım. Jung, kendisine gelecekle ilgili içgörü kazandıran yüce güçlerin kanalı olduğuna inanıyor görünmektedir. Çocuklukta, eşit şartlarda arkadaşlık kuramamış kişilerin, kendilerini sürüden ayrı tutan ve 'özel' olduklarına ait düşlemleri vardır. Jung yaşıtlarından daha yetenekli ve daha fazla okuyan biri olarak bunu fark etmiş olabilir, ancak kendisinin seçilmiş bir kanal olduğuna inancı, neredeyse bir büyüklük sanrısıdır.

Jung'un hastalığı hemen hemen Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Hastalığının yoğunluğu o kadar ileri dereceydi ki, eşi, Jung'u sakinleştirebilen tek kişi olan Jung'un otuz yıllık metresi Toni Wolf'un evlerinin bir üyesi olmasına izin vermiştir. Jung hastalığını, bilinçdışıyla gönüllü olarak yüzleşmek ve bilimsel bir deney diye tanımlar. Sonra da bu ifadeyi, kendisi üzerinde yapılandırılmış bir deney olduğu yönünde değiştirir. "Bir psikiyatrist olarak, benim için kara mizah sayılabilecek şey, yaşadığım deneyimin her aşamasında, aynı psikozda rastlanan ve delilerde görülen ruhsal durum ile karşı karşıya kalmamdır."[12] diye yazmıştır. Bunu daha basit ve açık söylemek gerekirse, Jung'un karısı ve metresinin sabırlı desteğine ihtiyaç duyduğu, psikotik bir atak geçirdiği kesindir. R. D. Laing'in psikozun, daha üstün bir bilgeliğe ulaşmanın yolu olduğu görüşüne katılmadığımı daha önce de belirtmeme rağmen, hastaların değişime uğradığı ve belki de zenginleşerek atlattıkları, bir çeşit akut psikotik atak vakasının varlığını ka-

bul ediyorum. Bu olaylar zincirinin, özellikle de gurularda ortak olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü, onları zenginleştiren vahiy, öğretilerinin temelini oluşturmaktadır. Jung kesinlikle halüsinasyonlar görmüş, depersonalizasyon atakları yaşamıştır. Üniversitedeki görevinden ayrılmış ve bu dönemde bilimsel yayınları okuyup takip edemediğini fark etmiştir. Bu süre zarfında çok az şey yazmıştır. Bir ara, evinin ölü ruhlarla dolup taştığını hissetmiştir. "O andan itibaren ölüler, bana *Cevapsız Kalmış, Çözülmemiş* ve *Günahları Affedilmemişler* olarak, her zamankinden daha fazla anlaşılır hale geldiler."[13] diye ifade etmiştir. Bu duruma tepki olarak, *Septem Sermones ad Mortous*'u yazmıştır. John Kerr yazıyı, "Gnostik terminoloji ile *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün tamamen grandiyöz, hatta paranoyak bir sistemle birleştirilmesinden doğan ve kendi haklılığının çığlıklarını atan, kasti olarak anlaşılmaz bir metin" olarak tanımlar.[14] Bu olağanüstü yazı için, Jung'un Nietzsche'den çok Schopenhauer'e borçlu olduğunu ve metnin anlaşılmazlığı su götürmez olsa da, Kerr'in yargısının gereğinden fazla sert olduğunu düşünüyorum.

Jung, bundan sonraki eserlerinin tümünün temelinde bu uzun ve rahatsız edici dönemin olduğunu söyleyerek "Kendi içsel imajlarımın peşinde olduğum yıllar, hayatımın en önemli yıllarıdır. Bu süreçte önemli olan her şey hakkında bir karara vardım."[15] diye açıklamıştır. Tam hastalığına yenilmek üzereyken, hastalığı ile *pari passu** giden zihnindeki parçalanmanın kendisine gösterdiği, bu deneyimden bir anlam çıkarmasının gerektiği ve yeni bir bütünlük oluşturma uğraşısının, bir iyileşme süreci olduğudur. John Kerr'in de ifade ettiği gibi Jung "parçalanmasını aşırı bir hassasiyetle gözlemlemeyi başarmış ve bu gözlemin kendisi bir terapi yöntemi yerine geçmiştir."[16] Jung'un rahatsızlığı ve ardından aydınlanması, karmaşanın verdiği rahatsızlığı takip eden yeni bir düzenin getirdiği huzurun olağanüstü bir örneğidir. 1898'e kadar gerilere giden bir zaman diliminde[17] Jung, Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünden şu alın-

* Başa baş (ç.n.)

tıyı yapar, "Bence, herkes, sonunda dans eden bir yıldız doğuracağı bir kaos yaşamalıdır."[18] Bundan yirmi yıl sonra, Jung'un yaşadığı tam da budur. Yeni bir bütünlüğe doğru yaptığı bu yolculuğu, Schopenhauer'in *principium individuationis** düşüncesinin önemli yer tuttuğu yazılarından esinlenerek, "bireyleşme süreci" olarak adlandırmıştır.

Keşfettiği şey, bilinçli ego, tehdit altında ve çaresiz olsa bile, kendini düşlerde, fantezilerle ve bilindışının diğer yollarıyla ortaya koyan, iç sesi dinlemenin ve ona güvenmeyi öğrenmenin mümkün olduğudur. Jung'un en başarılı fikirlerinden biri de, insan ruhunun kendi kendini ayarlayabilir olmasıdır. Tıp eğitimi ona, insan fizyolojisinde eğer bir tarafa doğru fazla eğilim olursa, bunun tam zıddı yönünde bir salınmayı sağlayan, bir kontrol ve denge sistemi olduğunu öğretmiştir. Bu homeostatik mekanizma, negatif geribildirimle çalışır. Örneğin, kan şekerindeki dalgalanma, merkezi kontrol birimine bildirilir. Bu bilgi de normal dengeyi bulmasını sağlayacak biçimde, vücuttaki bu dalgalanmayı telafi edici değişiklik hareketlerini başlatır. Jung, ruhsal rahatsızlıklarda da benzer bir mekanizmanın işlediğini ileri sürmüştür. Nevrotik (ya da bazı örneklerde psikotik) olan birey, belki de entelektüel kibrinden, aşırı dışadönük ya da içedönük oluşundan ve belki de başka biri tarafından aşırı yönlendirilmiş ve etkilenmiş olmasından dolayı gelişim yolundan sapmıştır. Jung'a göre, insan fizyolojisini kontrol eden bir merkez olduğu gibi, bireyin ruhunu kontrol eden bir merkez de vardır. Bu iki kontrol sistemine de, bilinçli irade gücü ile ulaşmak mümkün değildir. Ancak tıpkı bedenin bir bilgeliği olduğu gibi, ruhun da bir bilgeliği vardır.

Klinik çalışmalarda da kendini doğrulayan bu fikir, gayet mantıklı görünmektedir. Psikiyatristlerin gördükleri hastalara da bu durum uyarlanabilir. Örneğin, hayatı yaşamaya değer kılacak her şeyi ihmal edecek kadar fazla çalışan, hırslı bir iş adamı, genellikle orta yaşlarında ağır bir depresyona girer. Bu ruhsal yapının kendini ayarlama çabası olarak yorumlanabilir.

* Bütünlük ilkesi (ç.n.)

Kişi hastalığı nedeniyle yavaşlamak ve değerlerini tekrar gözden geçirmek zorunda kalır. Ancak, Jung için, psikolojik olarak kendini ayarlama görüşünü formüle etmenin, benim işin aslını yukarıdaki gibi sunmamdan daha farklı bir anlamı vardır. Jung'un sorunlarından biri de, dini inancını kaybetmiş olmasıdır. Hastalığı sırasında kendisinin bilinçli isteğinden bağımsız olarak, bir şey tarafından yönlendirilmeye ihtiyacı olduğunu keşfetmiştir. Bu acaba Tanrının psikolojik dengi -yani 'dışarıdaki Tanrı' yerine, bir çeşit 'kendi içindeki' Tanrı olabilir miydi?

Eğer durum bu ise, Jung kendi inanç kaybına bir cevap bulduğunu rahatlıkla iddia edebilirdi; hem iyileştirici bir süreç hem de dinin yerine konacak psikolojik bir yedek olarak. Daha önce de ifade edildiği gibi, bireyleşme süreci, "bir inanca bağlı kalmadan, cenneti değil de, kişisel bütünlüğü ve tamlığı hedefleyen bir çeşit Pilgrim's Progress[19]* olarak tanımlanabilir.

Jung, 1910'da Freud'a yazdığı bir mektupta, Knapp'in kısaca I.F. olarak bilinen *Uluslararası Etik ve Kültür Birliği* isimli yeni bir topluluğa katılma olasılığından söz etmiştir.

> Dinin yerine sadece yine din geçebilir. Acaba I.F. şans eseri yeni bir kurtarıcı olabilir mi? Destek alabileceğimiz nasıl bir mit sunmaktadır? Yalnızca akıllı olanlar, entelektüel dayanaklarından dolayı ahlâkçıdırlar; geride kalan herkesin, mitin sonsuz gerçekliğine ihtiyacı vardır.
>
> Bu çağrışımlardan da anlayabileceğiniz gibi, sorun beni kayıtsız ve ilgisiz bırakmıyor. Cinsel özgürlüğün ahlâki sorunu, gerçekten de büyüktür ve tüm soylu ruhların çektiği cefayı hak etmektedir. 2000 yıllık Hıristiyanlığın yerini sadece ona eşdeğer bir şey alabilir.[20]

Bu mektupta, geleneksel Hıristiyanlığı terk etmenin onda ne kadar yıkıcı etkiler bıraktığı kolaylıkla görülebilir. Jung, Burghölzli'de, Freud'la tanışmasından yaklaşık yedi yıl önce, 1900'de psikiyatrist olmuş ve en başından beri, daima Freud'un fikirlerini eleştirmiştir. Ancak, asistanı A. A. Brill'in bildirdiğine göre, "Jung, o sıralarda Freud akımının en coşkulu

* Hac Yolculuğu; Ingiliz vaiz ve yazar John Bunyan'ın (1628-1688), dindar bir Hıristiyan'ın kutsal topraklara yolculuğunu anlattığı alegorik masal (ç.n.)

destekçilerindendi."[21] Belki de tıpkı geleneksel Hıristiyanlık gibi, Freud tarzı psikanaliz de Jung için sönen ışıklardan, terkedilmesi gereken inançlardan biri olmuş, onu hem yoksun hem de yönsüz bırakmıştır. Freud'tan ayrılışından sonra, Jung, bir psikotik hastalık geçirmek pahasına da olsa kendi mitini yaratmak zorunda kalmıştır.

Jung, dünyaca tanınmış bir kimlikle gündeme geldiğinde, yalnızca belirli bir hasta türünde uzman olduğunu ilan etmiştir. Bu hastaları, nevrotik olarak tanımlamak yerine, yaşamlarını anlamsız ve amaçsız bulan kişiler olarak tanımlamıştır. Bunların çoğu başarılı, yetenekli, görüldüğü kadarıyla da sosyal hayata oldukça iyi uyum gösteren orta yaş grubundan insanlardır. Buna rağmen inanacakları ne dini inançları ne mitleri hatta ne de bir sanrı sistemleri vardır. Jung böyle kişileri, belli bir hedefe doğru gitmelerini sağlayabilecek her türlü duyularını yitirmiş oldukları için 'takılmış' diye tanımlar. Bu gibi insanlar, dini inanç sisteminin kendilerine sağlayabileceği inanç, ümit, sevgi ve anlama gibi duygulardan yoksundular. Jung bunların, insan uğraşının en büyük dört başarısı olarak kabul edildiğini, aynı zamanda öğretilemeyen ve öğrenilemeyen şeyler olarak, ancak deneyimle elde edilebilecek 'zarif yetenekler' olduklarını iddia eder.[22] Jung bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> Hastalarım arasında yaşamlarının ikinci yarısını yaşayanlardan -yani otuz beş yaş üzerinde olanlar- hemen hepsinin sorunlarının kökeninde yaşamlarında dini bir bakış açısı bulamamaları vardır. Hepsinin de hastalanmalarının nedeninin dinlerin inananlara sundukları şeyden yoksun kalmaları olduğunu söylemek doğru olacaktır. Hiçbiri dini bakış açılarını tekrar kazanmadan gerçekten iyileşmemişleridir. Bu dini bakış açısının elbette, hiçbir inançla ya da bir kilisenin üyesi olmakla ilgisi yoktur.[23]

Jung'un kendi sorunlarını bu hastalara atfettiği düşünülebilir. Ancak birçok psikiyatrist, klasik anlamda psikiyatrik hasta tanısı almayacak olmalarına rağmen, çaresiz bir biçimde hayatın anlamının arayışında olan insanlarla karşılamıştır. Aslında bu tarz insanlar genellikle, Jung'dan çok daha az gü-

venilirliği olan gurulara sığınmışlardır.

Jung, kendi kişisel aydınlanma deneyiminin yukarıdaki vakalara uyduğunu düşünmekte, ancak bireyleşme dediği tinsel yolculuğun herkes tarafından üstlenilmesi gerektiğine inanmamaktadır. Mesajının sadece hayatının ikinci yarısında olanlar için uygun olduğunu ve daha gençlerin Freud veya Adler'in analizlerine daha uygun olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Jung'un kendi çalışmalarını değerlendirmesi çelişkilidir. Bir yandan, bilimsel olduğunu iddia ederek herkes tarafından doğrulabileceğini ileri sürerken, diğer yandan da çalışmalarını kişisel bir itiraf olarak tanımlamaktadır.

Geçerli bir görüş olarak, Jung'un diğer gurulardan farklı olmasının nedenleri arasında, ileri sürdüğü görüşlerini başkalarına empoze etmeye çalışmaması ve uzun yıllar, kendi fikirlerini yaymak için kuruluşların oluşumuna direnmesi sayılabilir. Bununla birlikte, *Jung Mezhebi* (The Jung Cult) kitabında Richard Noll, yakın zamanlarda elde edilmiş, anlaşıldığı kadarıyla da, ilk Jung derneği olan Zürih'teki Psikoloji Kulübü'nün açılışında Jung'un yaptığı konuşmayı içeren bir metin yayımlamıştır. Noll'un iddiasına göre bu konuşmayla Jung, kendisinin adını verdiği gibi, sadece bireyleşme yolculuğundan geçmiş, birkaç kişinin yer aldığı 'gizli bir kilisenin', bir dünya dini olana kadar gelişmesi için tasarlanmış bir kurumu hizmete açmaktadır. Bu savdan şüphe duyuyorum. Jung'un özgünlüğü ve karizması dikkate alındığında, onun bilinçdışı görüşlerini kabul etmiş, Jung ya da yakın meslektaşları tarafından analizden geçmiş ve temel odağını Jung'un görüşlerinin oluşturacağı bir topluluk meydana getirmek istemiş insanların, zaten onun etrafında toplanmama olasılığının çok düşük olduğunu düşünüyorum. Ancak bu, Noll'un ileri sürdüğü gibi, Jung'un yeni bir cemaat yaratmak ya da bireyleşmeyi başarmış bir grup seçkin kişi tarafından başlatılan dünya çapında bir akım oluşturmak istediği anlamına gelmemektedir. Noll'a göre,

> Toplumumuzda yüz binlerce kişi değilse de on binlerce kişi için Jung ve onun fikirleri, ya geleneksel Yahudi-Hıristi-

yan dinine katılımlarının yerine geçerek ya da bu inanca eşlik ederek, kişisel dinin temelini oluşturmuştur. Özellikle de bu ikinci tipte olanlar, hiçbir kilise ya da sinagogda böyle bir deneyim yaşayamayacakları için, uzman analist sınıfı sayesinde yaşadıkları Jung tarzı deneyim ile gizemin ve insan aklını aşan şeylerin doğrudan deneyimini yaşama ümidini taşırlar.[24]

Noll, Jung hayranlarının sayısını fazla abartır. Dünyada hiçbir zaman fazla sayıda 'Jung' hayranı olmamıştır, hele bu 'Freud' hayranlarını asla aşmamıştır. Bundan da öte, Noll'un verdiği izlenime göre, Jung taraftarları tüm dünya üzerinde, aynı öğretiyi sunan ve temel olarak analize gelenlerden para toplayan tek bir 'kilise' oluşturacaklardır. Noll, Jung'a bağlı kuruluşlardan, 'uluslararası geniş bir ağ' diye bahsederek, Jung'un analizini de 'kapitalist bir girişim' diye nitelendirir. İşin gerçeği, ortada gereğinden fazla çekişme vardı ve Jung'a bağlı olduklarını söylemelerine karşın, sadece Londra'da, birbiriyle bağdaşamayan dört grup bulunmaktaydı. Noll aslında, hiç de üzerinde durulmayı hak etmeyen bir komplo teorisi sunmaktadır.

Jung çoğu guruya oranla zekâ, eğitim ve güvenilirlik açısından çok ileride olsa da, onlarla birkaç ortak özelliği paylaşmaktadır. Kendini kesinlikle, nevrotik hastaları tedavi eden bir psikiyatrist olarak değil, tinsel bir öğretmen olarak görmüştür. Bunu ben de, 14 Nisan 1951'de onu ilk ve son kez gördüğümde anlamıştım. O sıralarda, tartışmalı kitabı *Göreve Yanıt*'ı (Answer to Job) yazmaktaydı. Bana şöyle dedi: "Şu anda yazdığım, tam bir zehir. Ancak bunu, benim insanlarıma borçluyum." Bu yorumu üzerine afallamıştım. Çünkü sıradan psikiyatristlerin bile 'benim insanlarım' gibi bir şey söyleyemeyeceklerini biliyordum. Bu, tam da bir guru deyimiydi. Jung'un müritleri belki sayıca az olabilir, ancak Jung'un onlar arasındaki konumu tartışmasızdır. Jung'u çevreleyen kadın müritlerin en zekilerinden Marie-Louise von Franz'ın söylediğine göre, Jung'un kendisine *Göreve Yanıt* kitabının diğerleri arasında tekrar yazmak istemeyeceği tek kitap olduğunu söylemiştir. Bu kesinlikle, çarpıcı derecede yenilikçi bir Tanrı ba-

kış açısıdır. Jung, aslında geleneksel Hıristiyanlık konusunda gerçekten de oldukça espriliydi. Bana, başpiskopos William Temple'ın kendisini ziyarete geldiğini ve onu "Kilisenin Prensi" olarak gördüğünü söylediğini anlattı. Jung, Temple'a Bakire Meryem'in doğumunun gerçekten doğru olup olmadığını sormuş, ancak Temple bu soruyu cevaplamayı reddetmiştir. Jung Temple'ın çelişkisini "Ya Meryem bakireydi ya da İsa halktan biriydi" diyerek dile getirmiştir.

Jung kendi fikirlerini kişisel bir itiraf olarak ortaya koyup bunları başkalarına aşılamaya kalkmasa da, bilincin ötesine gidebilmesi için kendisine özel bir ayrıcalık verildiğine inandığı şüphesizdir. John Freeman, Ekim 1959'da, Jung'la televizyonda yaptığı röportajda ona, "Tanrı'ya inanıyor musunuz?" diye sorması üzerine şu ünlü yanıtı almıştır "Cevap vermesi güç. Biliyorum. İnanmaya ihtiyacım yok. Biliyorum." Rüyalardan söz ederken Jung bana "Her gece takdis ayinine girme şansınız var" demişti ve söylendiğine göre, onu çok iyi tanıyan bir grup taraftarı, her sabah büyük bir umutla, bu yüce adam bilinçdışından önemli bir mesaj daha aldı mı acaba diye bekleşirlermiş.

Jung, zaten 1903'te zengin bir kadınla evlenmiş olduğu için, parasal nedenlerle yozlaşmadı. Ancak yine de, zengin destekçilere kayıtsız değildi ve hatta böyle kişileri kendine bağlama zahmetine bile girmişti. Fowler McCormick ve Mellon'lar gibi bazı zengin Amerikalı hastalarını kendine arkadaş edinerek, bunların çeşitli Jung girişimlerini ve örneğin adını yazlık evinin olduğu yerden alan Bollingen kitap dizisini desteklemelerini sağlamıştır.

Jung en az iki hastası ile, Sabina Spielrein ve Toni Wolff, ilişkiye girmişti. Toni Wolff'tan, adını vermeksizin, otobiyografisinde ve Freud'la yaptığı yazışmalarda söz etmiştir. Hastaları baştan çıkarmak profesyonel bir suç olsa da, unutulmaması gerekir ki Spielrein, Jung'un analize aldığı ilk hastalardan biriydi ve ona yardımcı olduğu da kesindi. Ayrıca, o tarihte henüz psikanaliz kuralları da bir sisteme bağlanmamıştı. Toni Wolff, başlangıçta Jung'un hastası olsa da, tedavisi başa-

rıyla sonlandıktan sonra önce asistanı ve meslektaşı sonunda da metresi olmuştur. Jung'un, takipçilerini cinsel veya maddi olarak kullanmaktan dolayı suçlanabileceğini hiç düşünmüyorum. Jung tutucu bir aile reisiydi ama baskıcı tutumunu taraftarlarından anlamsız isteklerde bulunmak üzere kullandığına dair hiçbir kanıta rastlanmamıştır.

Jung, kesinlikle seçkin insanlardan yanaydı. "Bir İsviçreli olarak kronik bir demokrat olmama rağmen, Doğanın aristokrat olduğunu, bundan da öte seçici olduğunu görüyorum. '*Quod licet Jovi, non licet bovi*' hoş olmayan ama sonsuz bir gerçektir." demiştir.[25] Jung'un tutkuyla inandığı, bireylerin birer değer taşıyıcısı olduğu ve sadece kendisininkine yakın kişisel bir dinsel deneyimin bireyi kalabalıkta kaybolmaktan kurtarabileceği ya da komünizm gibi kolektif bir inanç sistemine akılsızca hayran olmasını önleyebileceğiydi.

Jung zaman zaman, 'kolektif bilinçdışı'nın varlığını savunduğu için eleştirilmiştir. Kolektif bilinçdışı, birçok kültür ve tarih diliminde ortak olan mit, düşlem, dini düşünceler ve belirli birtakım rüyaları üretmekten sorumlu zihinsel bir yapıdır. Bu fikir en basit haliyle akla oldukça uygundur. İnsanın anatomisi ve fizyolojisi, dünya üzerinde varolalı beri büyük değişikliklere uğramamıştır. Bilgimiz ve becerilerimiz büyük ölçüde artmış olsa da, ilk *homo sapiens*ten beri, beynimiz ve zihnimizin işleyişinin çok değişmediğini varsaymak doğru gibi görünmektedir. Mitler, düşlemler, dini düşünceler ve rüyalar, tüm insanlıkta ortak olan işlevsel psikolojik deneyimlerin ifadeleridir. Örneğin, pek çok kültürde var olan kahramanlık mitleri, yetişkin olma mitleri -yetişkinliğin endişeleri, kederleri ve ödülleri- olarak yorumlanabilir. Hepimiz çaresiz bir çocuktan, kendi ailesini kurabilen, bağımsız bir yetişkine geçiş dönemini yaşamışızdır. Kahramanlık mitlerinde bize, genellikle en küçük çocuğun, ölüm tehlikesi ve öldürücü canavarlarla yüz yüze geldiği tehlikeli bir yolculuğa girişerek güzeller güzeli genç kızı kurtarıp sonunda onunla evlendiği ve tahta geçtiği hikayesi anlatılır. Bu, Jung'un "arketip" mit dediği, tüm dünyada farklı kültürlerde yer alan, insanlığın temel yönlerini

yansıtan şeydir. Bütün insanlarda, beynin yapısı gibi ortak olan ve insanlık hakkında aynı çeşit mitleri ve aynı tip kozmogonileri üreten, bir alt zihin tabakasının varlığı rahatlıkla anlaşılabilir.

Ancak Jung, olayı çoğu kişinin anlayamayacağı kadar ileri götürür. Jung, daha önce de söz ettiğim gibi, gençliğinde Schopenhauer'dan fazlasıyla etkilenmiştir. Schopenhauer da Kant'a çok şey borçludur. Schopenhauer, insanın gerçeklik algısının, algılama aygıtının yapısı ile sınırlı olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, nesneleri dış dünyada, nedensel ilişkilerle yönetilen ve mekân ve zamanda var olan şeyler olarak algılar, mekân, zaman ve nedenselliğin yarattığı sınırlılıkları da aşamayız. Schopenhauer'ın vardığı kanıya göre, bizler nesneleri hiçbir zaman şeyin kendisi gibi algılayamayız, algıladığımız sadece onların temsilleridir. Eğer bu doğru ise, insan algısından bağımsız olarak şeylerin kendilerinin var olduğu temel bir gerçeklik vardır.

Ancak bu varsayımı, temel gerçekliğin gerekli koşulu, nesnelerin birbirinden ayrışmadığı, diğer bir deyişle bir bütünlük içinde olması izler. Mekân, zaman ve nedensellik sınıflandırmalarını ortadan kaldırmak, bir nesneyi diğerinden ayırmamızı olanaksız hale getirecektir. Schopenhauer, zaman ve mekân sınıflamasının dışında ve gerçeği zihinsel ve fiziksel diye ikiye ayıran Kartezyen ayrımın ötesinde, mutlak bir bütünlük olduğuna ilişkin, bir ortaçağ kavramı olan *unus mundus*'u* diriltmiştir. Schopenhauer, Platon'un İdealar kuramını temel almıştır. İdealar kuramına göre, Doğruluk, Adalet, İyilik ve bunların benzerleri, zaman dışında bir alanda, tanımlanabilir öz olarak bulunurlar.

Jung bu görüşü, bütün kalbiyle kucaklamıştır. Arketiplerini, Platon'un İdeaları ile eşleştirmiş ve şöyle yazmıştır:

> Bunlar her tür ruhta bilinçdışı, ancak aktif-yaşayan yetiler, Platon'a göre idealar, olarak bulunurlar ve düşünce, duygu ve davranışlarımızı şekillendirir ve sürekli olarak etkilerler.[26]

* Evrenin tekliği (ç.n.)

Arketiplerin, her ruhta olduğunu kabul etmek, yukarıda sözü edilen nedenlerden dolayı kolaydır. Ancak çoğu insanın; Platon, Schopenhauer ve Jung'un kesinlikle inandığı şekilde, insan ruhunun ve algılanan olaylar dünyasının dışında ancak nedensellik ve zaman dahilinde, İdealarıın veya arketiplerin ebedi olarak yaşadıkları nesnel bir düzenin var olduğuna inanmaları oldukça zordur. Jung, daha sonraki yazılarında sıklıkla, nesnel ruh olarak, kolektif bilinçdışına atıfta bulunur. *Septem, Sermones ad Mortous*'ta, Jung, 'hiçbir şey ve her şey'in temelinde, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, mekân ve zaman ya da madde ve güç gibi karşıtlıkların olmadığı, çünkü bunların eşdeğer olarak dengede oldukları, gnostik bir terim olan ve daha önce söz edilen *pleroma*'yı kullanır. Tüm karşıtlıklar Yaratılış'ın, dünyanın mekân ve zaman olarak ikiye bölünmesinin ürünüdür.

Heisenberg'in Belirsizlik İlkesi'ne göre, parçacıkların durum ve hareketleri aynı anda saptanamaz, çünkü gözlem eylemi onların davranışlarını etkiler; bu nedenle de, atomik süreçlerin nedensellik kuralına uyduğunu gösterebilmek imkansızdır. Jung, bu ilkenin psikoloji için de geçerli olduğuna inanmıştır. Çünkü, gözlemci gözlediği şeyden ayrı tutulamaz ve bilinçdışındaki içeriğin bilinç düzeyine getirilmesi, zihnin bütün bölümlerinin işlevini değiştirir.

Jung, fizikçinin maddeyi araştırması ile psikologun zihni araştırmasının, aynı temel gerçekliğe ulaşmanın farklı yolları olduğunu düşünür. "Heisenberg'in öne sürdüğüne göre, kesin gerçeklik elektronlarda, mesonlarda ve protonlarda bulunamaz, gerçeklik onların ötesinde, kendisini Platon'un ideal formlarının bilimsel atası olarak, fiziksel dünyadaki soyut simetrilerde dışarı vurur." diye ifade etmiştir.[27] Jung'a göre, temel gerçeklik, ne akılda ne de maddededir, ikisinin de katıldığı, onun "psikoid" dediği şeydedir. Jung'un da hastası olan, dünyaca tanınmış fizikçi Pauli, Jung'un kuramının, modern fiziğin başına bela olan, öznel ile nesnel arasındaki boşluğu kapattığını düşünmektedir. Pauli ayrıca, fenomenler, yani algılanan olaylar dünyasından ayrı bir temel kozmik düzen olduğu-

nu da öne sürmüştür. David Bohm'un 'karışık düzen'i de aynı düşüncenin bir başka örneğidir. Madde, mekân ve zamanın düzenleri, temeldeki karışık düzenin görünümünü oluştururlar.

Nedenselliğin işlemediği bir dünyanın olduğu fikrini kabul etmek, başka olasılıklara kapıları açar. Jung, olayların birbirine, zaman içindeki sıraları ile değil, benzer anlamları ile rastlantılar açısından bağlandıkları, nedensel olmayan bir ilkenin var olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu ilkesine "*eşzamanlılık*" adını vermiştir. Pek çok kişi, anlamlı rastlantılar olarak görülen şeylerden şaşkınlığa düşmüş, ancak nedensel çerçevede böyle şeylerin mantıklı bir açıklaması olması gerektiğini düşünmek onları memnun etmiştir. Örneğin, daha önceden hiç bilmediğimiz bir isim, onu bir kere fark ettikten sonra şaşırtıcı sıklıkta karşımıza çıkmaya başlar. Rüyalar ve dışarıdaki olaylar, zaman zaman çakışırlar, ki öyle olmasa şaşırmak gerekirdi.

Ancak Jung, eşzamanlı olaylar için çok az örnek verir ve bu sayılı örneğe de çalışmalarında tekrar tekrar rastlamak mümkündür. Sevdiği örneklerden biri, bir hastasının rüyasında altın renkte bir böcek gördüğüdür. Hastası rüyayı hatırlayıp, ona aktarırken, anlattığına benzer bir böcek, o sırada pencere pervazına çarpar ve içeri girmeden Jung tarafından yakalanır. Bu rastlantı mıdır yoksa zihinle fenomenler dünyası arasındaki eşzamanlılığı gösteren bir bulgu mudur? Bir başka hikaye de Swedenborg'a aittir. Kendisi 1756'da Gothenburg'dayken, Stockholm'ü kasıp kavuran bir yangın çıktığını rüyasında görmüş, aynı sırada rüyası gerçekleşmiştir.[28] Bu sondaki örnek, aynı zamanda Jung'un dünyayı algılayış biçimindeki tutarlılığı da ortaya koymaktadır. Çünkü bu hikayeyi bir tıp öğrencisiyken, Zofingia öğrenci birliğinde yaptığı konuşmalardan birinde de aktarmıştır. Oysa eşzamanlılık kavramı Jung'un sözlüğüne daha sonra girmiştir. O sıralarda tarih, Mayıs 1897'dir ve Jung, Swedenborg'un imgelemini kehanet kabul ettiğini ve daha başka örnekler sunmak zaman kaybı olacağı için, dinleyicilerinin bu örnekle yetinmeleri söylemiştir.

"Konuyla ilgili literatüre bakan herkes kolayca, bu olguyu kanıtlayan pek çok vakayı görebilir."[29] demiştir. Gerçekten görebilir mi? Pek emin değilim.

David Peat'in, eşzamanlılık hakkındaki *Madde ve Zihin Arasındaki Köprü* (The Bridge Between Matter and Mind) kitabından daha önce de söz etmiştim.[30] Tam olarak ikna olmasam da, Peat, eşzamanlılığın, modern fizikçilerin evren görüşleri ile uyumlu olduğunu, akla uygun bir ifade ile anlatır. Jung'un eşzamanlılık görüşünü, Ouspensky ya da Gurdjieff'in bilimkurguyu andıran varsayımlarıyla karşılaştırmak pek doğru olmaz.

Jung'un doğaüstü olaylara ilgisi, doktora tezi olan *Doğaüstü Fenomenlerin Psikolojisi ve Patolojisi Üzerine* (On the Psychology and Pathology of So-called Occult Phenomena)'yi yazmadan çok önceleri başlamıştır. Zofingia öğrenci birliğindeki konferanslarından birinde, tinsellik inancını ve özellikle de iddia ettiğine göre gizemli ellerin fotoğrafının çekildiğini doğrulamıştır. O zamanlarda, pek çok aklı başında filozof ve bilim adamının tinselliğe inanma eğilimi olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

1951'de, onunla karşılaştığımda, bana büyük bir zevkle, Zürih yakınlarındaki köylerde yaşayanların hâlâ büyüye ve kocakarı ilâçlarına inandığını anlatmıştı. Örneğin bir öğretmen, babası öldükten sonra nevrotik olmuştu. Anlaşılan oydu ki, öğretmen bir kızgınlık anında, babasının en sevdiği elma ağacına bir çivi sapladıktan sonra, babası hiçbir şey dememiş ancak kısa sürede hastalanıp ölmüştü. Bir başka örnekte, iki inek, boynuzları birbirine dolanmış ve boyunları aynı yulardan geçmiş olarak, o kadar garip bir biçimde bulunmuştu ki, kimse nasıl bu hale geldiklerini anlayamamıştı. Bu büyücü işi miydi? Jung bana, "Böyle şeyler hakkında konuşmamak gerek" demişti.

Jung'un astrolojiye ilgisi gelip geçici bir heves olmaktan çok öteydi. Freud'a 12 Haziran 1911'de yazdığı bir mektupta, gecelerini yıldız falı hesaplamalarına ayırdığını anlatmaktadır. "Bir gün, astrolojinin, Tanrı'yı yansıtan pek çok bilgiyi verdi-

ğini göreceğimizi söylemeye cüret ediyorum."[31] demiştir. 1970'de yazdığı bir mektupta, sanat tarihçisi Edgar Wind, Jung'la karşılamasını şöyle dile getirir:

> 1930'ların ortalarında Londra'da, Jung'la yaptığım söyleşiye tek bir konu hakimdi, o da astrolojiydi. Kendi yıldız falını hesapladığını ve bu yolla da kendisi hakkında birçok şey öğrendiğini söyledi. Ardından bu yöntem sayesinde kendileri hakkında birçok şey öğrenen hastalarına da bunu sıklıkla önerdiğini ekledi. Sonra ona, astrolojiyi nasıl algıladığını sordum. Resmi uygulayıcıların iddia ettiği gibi gelecekteki olayları önceden bilmeye yarayan bir bilim olarak mı, yoksa çingenelerin kahve falına ya da kristal küreye bakmaları gibi- hayal gücünü harekete geçirmeye ve bilinçdışındaki imgeleri yansıtmaya yarayan, şekilsel bir dayanak olarak mı gördüğünü sordum. Kahkahalara boğularak, elbetteki ikinci şekilde algıladığını, ancak bunu hastalarına söylerse işe yaramayacağını ekledi. Ben de, hastası olmadığıma göre, terapi odasında kullanılması uygun olan bu şaşırtıcı söylemine benimle devam etmesine gerek olmadığını söyledim. Ancak benim görüşüme katılmadı. Kendisi ve hastalarına iyi gelen bir şey, herkes için geçerliydi ve eğer ben kendi yıldız falımı hesaplamayı reddedersem bunun anlamının, kendimi daha iyi tanımaya karşı gösterdiğim direnç olacağını ifade etti.[32]

Jung, kolektif ruhun dünya ekseninin hayali bir nokta etrafında 25.000 yıllık bir zamanda dönmesinin karşılığı olan, eski zamandan kalma Platonik yıl ile ilişkili uzun süreli bir dönüşümü olduğunu düşünmektedir. Ona göre, yaklaşık 2.100 yıllık aralıklarla, ilkbahar ekinoksunda bir kayma olur. Önceleri inkâr ettiği elçilik rolüne soyunarak, pek çok bilim adamı ve psikologun bu düşüncelerini saçma diye nitelendirdiğinin fakında olduğu halde, inandığı büyük değişikliklerin olmasının yakın olduğu konusunda insanlığı uyarmanın görevi olduğunu görüşündedir. Şöyle devam eder:

> Beni yönlendiren tahminler değil, bir psikiyatrist olarak vicdanımın sesidir. Bu ses bana, görevimi yerine getirmemi ve etrafımda beni dinleyen birkaç kişiyi, bir çağın bitiminde gerçekleşecek olaylar konusunda hazırlamamı söylemektedir. Eski Mısır tarihinden de bildiğimiz gibi, bunlar her Platonik ayın sonunda ve diğerinin başında her zaman görülen psişik değişikliklerdir. Açıkça bunlar, arketiplerin veya daha önce-

den dendiği gibi 'tanrıların', kolektif ruhta uzun süreli dönüşümler yaratan ya da bunlara eşlik eden psişik etkilerinin burçlardaki değişiklikleridir. Bu dönüşüm, tarihî çağda başlamış ve izlerini, sonsuzluğun Boğa'dan Koç'a geçişinde bırakmış ve sonra da Koç'un Balık'a geçişinde sürdürmüştür ki, bunun başlangıcı da, Hıristiyanlığın başlangıcına denk düşmektedir. Şimdi de, bahar noktası Kova burcuna girdiğinde olması beklenen büyük değişikliklere yaklaşmaktayız.[33]

Jung kesinlikle, üstün bir içgörüsü olduğuna ve bilinçdışı sürecini özel bir biçimde kavradığına inanmıştır. Tüm bunlar, peygamber gibi tahminler yürütmesini haklı kılmaktadır. Ona göre, "Bilinmez şeylerle ilgili sırlar bilmek ve önsezi sahibi olmak önemlidir. Böyle birinin hayatı, kişisel olmayan bir şeyle, *numinosum* ile doldurur. Bunu hiç yaşamamış bir kişi önemli şeyler kaçırmıştır."[34]

Jung'un önce geleneksel Hıristiyanlığa, sonra da Freud'cu psikanalize olan inancını yitirmesi, bilinçdışındaki Tanrı'yı keşfetmesine neden olmuştur. Doğal olarak, kendi analizinin, tıpkı kendisi gibi, inançlarını kaybetmekten dolayı sıkıntı yaşayan insanlara iyi geleceğine inanmıştır. Ancak bence, başka çözümlerin olabileceğini de dikkate almakta yetersiz kalmıştır. Sabina Spielrein'ın ona, boğuştuğu düşlemlerin, belki de sanatla bir ilgisi olabileceğini önermesi üzerine sinirden küplere binmiştir. Çünkü, Jung, dine, sanattan çok daha fazla önem atfetmiştir. Jung kendi ruhunda aktif dinî olgu olarak algıladığı iyileştirme faktörünü yorumlamak zorunda hissetmiştir. Kendini "mandala"ları resmederken bulması üzerine, bunu 'bütünlüğün' sembolü olarak değerlendirmiştir. Aslında bu rahatlıkla, kendisine rahat vermeyen çelişki duyguların karmaşasını dinle değil, estetikle düzene koyma biçimi olarak da anlaşılabilirdi.

Bir başka kitabımda, Jung'un inanç kaybını Nietzsche'ninkiyle karşılaştırdım.[35] Nietzsche, egonun dışında bir şeye dayanma ihtiyacı olduğu konusunda, Jung'la aynı fikirde olmasına rağmen, kendi anlam ve düzen arayışını anlatmakta estetik dili kullanmıştır. Nietzsche sonunda felce yenik düşmüş olsa bile; yüzleştikleri sorunu algılamaları, hem Jung hem de

kendisi için aynı derecede ikna edicidir. Her ikisi de bilinçli arayışın yeterli olmadığını anlamışlardır. Yani, varoluşun tutarlı bir anlamını oluşturan süreçler, doğru bilinçlenme ile gelişme gösterse dahi, bunlar asıl bilinçdışında meydana gelir ve iradeyle ulaşılamazlar. Fakat Nietzsche'nin vizyonu daha genişti. O, hayatı yaşamaya değer kılmak için insanın, resim ve müzik gibi farklı ideallere kendini adayabileceğini görmüştür. Roger Scruton da ifade ettiği gibi, "Felsefi bakış açısından, estetiğin dinin yerini aldığını kanıtlamak gerekirse, bu Nietzsche'nin düşüncelerinde ve kişiliğinde bulunabilir."[16] Jung ise, dini daha farklı ve üstün bir konumda ele almaya devam etmiştir.

Diğer gurular gibi, Jung da, aslında yalnız bir çocuktu. Kendi ifadesine göre yalnız olmasının bir anlamı vardı. Gerçekten de, otobiyografisinin eleştirilerinden birinde 'delicesine içine gömülmeye' atıfta bulunulur. Jung ve yakın takipçileri dışında, bu denli kişisel gelişimden bahseden, ancak insan ilişkilerinden hiç söz etmeyen başka bir analiz tanımıyorum. Narsisistik ihtiyaçları, cinsel açıdan onu ahlâksız duruma getirmiş olsa da, kendisi gibi yüklü enerji ve dürtü ile donatılmış diğer kişilerden daha kötü davranmamıştır. O bir sahtekâr veya dalavereci değildi. Bazı görüşleri sanrı sınırlarında olsa da, ruhsal rahatsızlık dönemi ona, normal insanlar için kapalı olan algı kapılarını açmıştır. Gurdjieff ve Steiner'in inançları ile karşılaştırılınca, Jung'un evrenle ilgili görüşlerinin eksantrikliği hafif kalmaktadır. Bununla beraber onlarla paylaştığı özellik, sahip olduğu inancın, gözlem ve kanıt yerine, hastalığının ardından gelen kişisel vahye dayanması, nesnel kanıtlamayı küçümsemesi ve tıpkı diğerleri gibi, haklı olduğu ve *bildiği* inancı taşımasıdır.

Jung ileri yaşlarında bile etkileyici bir görünüme sahipti. Uzun boylu, güçlü görünümlü, hem ciddi, hem esprili hem de iyi bir yazar olması sayesinde akıcı bir konuşması vardı. Oldukça zeki olan Jung, ileri derecede okumuş biriydi. Jung'un yazılarını okurken sinir bozucu biçimde kafası karıştığını düşünenler, onun hem İngilizce hem de Almanca dillerinde yap-

tığı ve onun doğuştan başarılı bir konuşmacı olduğunu ortaya koyan seminer notlarına bakmalıdırlar. Karizması, haklı olduğunu düşünmesinin yanı sıra, sözel akıcılığı ve öğretisini desteklemek için sayısız anlaşılmaz kaynaktan alıntı yapma becerisi ile pekişiyordu. Jung'un psikoloji ve psikoterapiye yaptığı katkılar, vahiylere bağlı ve kanıtlanamaz bir temeli olduğu ve anlaşılması güç konulara dalmış, zor bir yazar olduğu konusundaki yaygın kanı nedeniyle, hak ettiği değeri görememiştir. Benim gibi, geleneksel septikler için, Jung'un inançları tuhaf olsa da, yazdığı her şeyi çöpe atmak doğru değildir. Ruhu, kendini ayarlayan bir sistem olarak ele alması aydınlatıcıdır. İçedönük ve dışadönük tipolojisi, deneysel psikologlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Psikoterapiye kalıcı, önemli ve özgün katkılarda bulunmuştur. Kendi deneyimini baz aldığından, yeterli araştırma yapılamasa da, inancını kaybetmiş kişilerin bu inancın yerine başka bir şey koyma ihtiyaçları olduğuna ve gökyüzündeki tanrı yerine Stalin, Mao gibi diktatörlere tapınmanın, hepimizi tehdit eden bir tehlike olduğuna dikkat çekmiştir. Deneysel psikologlar genellikle bilim dışında hiçbir şeye inanmasalar da, aslında insanlığın sadece küçük bir bölümünü oluştururlar.

Jung, "gerçeği" gören, kendi deneyimini genelleştiren, eğitimini aldığı bilimsel geleneğini terk etmiş ve doğru olduğunu bilen bir guruydu. Buna karşın, psikolojiye ve insan doğasını algılama biçimimize değerli katkılarda bulunduğu da açıktır.

Freud, uzun yaşamı boyunca daima bir bilim adamı olduğunu ileri sürmüştür. Guru unvanına öfkeyle karşı çıkarak, bir inanç sistemi yaydığı yönündeki tüm iddiaları reddetmiştir. Ancak psikanaliz kişisel vahiye dayanmasının yanı sıra, bir bilim dalı hatta bir tedavi yöntemi bile değildir. Ernest Gellner, muhteşem kitabı *Psikanalitik Akım* (The Psychoanalytic Movement)'da, psikanalizin "kişilik ve insan ilişkileri konularında, bu kadar kısa sürede, nasıl bu denli güçlü bir anlam kazandığını" araştırmıştır.[1] Psikanalizi, bir "kuram, teknik, örgütlenme, dil, değer sistemi, ahlâk, atmosfer" olarak adlandırmaktadır.[2] Aslında Freud, müritlerinin kabul ettiğinden çok daha fazla guru olmayı hak etmiştir.

Almanca'da, 'bilim' sözcüğünün, İngilizce'de kullanılandan farklı anlamları vardır. *Naturwissenschaft* ile kastedilen bizim bilim dediğimiz kavramken, *Geistwissenschaft*, insan bilimleri için kullanılmaktadır. *Wissenschafter* de, hem alimler hem de bilim adamları için kullanılır ki; bu kullanım ikisi arasındaki ayrımı bulanıklaştırır. Freud'un profesyonel kariyerine bizim anladığımız anlamda bilim adamı olarak başladığının kesin olduğunu söylenebilir. Çünkü iş hayatına anatomi ve fizyoloji araştırmaları yaparak başlamış ve inatçı bir determinist olması ile ünlü Ernst Brücke'nin laboratuvarlarında çalışmıştır. Freud, tüm psikolojik olguların kesinlikle neden-sonuç ilkesi ile belirlendiği inancıyla, deterministliğini hep taşımıştır. Eğer maddi gücü elverseydi, Freud yaşamını bilimsel araştırmalar yaparak geçirmeyi yeğlerdi. Ancak evlenme isteği onu tıpta uzmanlaşmaya, hayatını tıp alanında çalışarak kazanma yoluna itti. Freud bilimi terk etmiş olsa bile, bilimsel yükümlülükleri anlamaması nedeniyle suçlanamaz.

Freud'un tüm yaşamını, tıpkı felsefede olduğu gibi, sayıya dökülemez ve yinelenemez bir işe adadığı söylenebilir. Psikanalitik hipotezlerden pek azı, bilimsel araştırmayla incelenip, kanıtlanabilir veya kanıtlanamaz olmasına rağmen, Freud psikanalizi bir bilim dalı olarak adlandırmakta ısrar etmiştir. Psi-

kanalitik terapi sırasında yapılan gözlemler, psikanalitik kuramın temelini oluşturmaktadır. Ancak her bir terapi seansı, bir kereye mahsustur ve tekrarlanamaz. Ayrıca psikanaliz seansı sırasında yapılan gözlemler, kaçınılmaz olarak, gözlem yapanın kişisel önyargıları tarafından da çarpıtılır. Bilim adamı ve filozoflar, bu nedenlerle psikanalizi bilimsel geçersizliğinden ötürü reddetmişlerdir. Eğer Freud, psikanalizin geçmiş olaylar ve etkileri çerçevesinde insan davranışlarını açıklayan, yorumlayıcı bir sistem olması ile yetinseydi, belki de bilim adamlarının saygısını kazanabilirdi.

Ancak, Freud'un kendi idealindeki bilim adamı olmaması gerçeği, onun önemini azaltmaz. O, yirminci yüzyılda insanoğlunun kendine bakışını değiştiren ilk üç düşünürden biri olarak, Marks ve Darwin'in yanındaki haklı yerini almıştır. Freud'un ileri sürdüğü her kuramın hatalı olduğunun kanıtlanması mümkün olsa bile, insanın düşünce biçimi konusunda devrim yaratmıştır. Freud, bilinçdışı kavramını icat etmemiş olsa bile, onu muayenehanede kullanılabilir, işlevsel hale getirmiştir. Zihni indirgemeci bir yaklaşımla ele alması, en karmaşık davranışları bile basit, biyolojik kökenler üzerinden yorumlama eğilimi doğurmuştur. Freud karşı tezleri çürütme ve insani uğraşları en küçük ortak bölene indirgeme konusunda uzmandı. Psikanalizin kurucusunun, insanlığın büyük çoğunluğu için aşağılayıcı bir görüşü vardı. Fliess'e yazdığı mektuplardan birinde, kendi istediği dışında terapist olduğunu ve ruhsal sıkıntıyı tedavi etmek gibi fedakâr bir istek tarafından da hiç güdülenmediğini belirtmiştir. Ancak tarafsız kalması ve kişisel olarak işin içine girmemesi, özellikle aktarım gibi önemli içgörüler keşfetmesine neden olmuştur. Freud, melankoli ve obsesyon nevrozu gibi ruhsal durumlar hakkında yaptığı gözlemleri hâlâ aydınlatıcı olan, olağanüstü bir gözlemciydi. Orijinal yazılarının çoğu, Freud'un klinik anlatımının mükemmelliği nedeniyle, tekrar tekrar okunması gereken birer klasiktir. Bizi kuşkuya düşüren ise, Freud'un psikiyatrik olguya ilişkin tanımlamaları değil, psikanalitik nedensel açıklamalarının tümünü, çocukluktaki deneyim ve fantezilere bağlamasıdır.

Günümüzde bile yeteri kadar anlaşılmayan, psikanalitik kuramın hipotezlerinden çoğunun, klinik vakaların nesnel gözlemi ile hiçbir ilişkisinin olmadığıdır. İncelediğimiz pek çok guruda da olduğu gibi, vahiylerinin tamamen kişisel bir kökeni vardır ve Freud'un da 'yaratıcı rahatsızlığı', diğerlerinde olduğu gibi ruhsal ve fiziksel bir sıkıntıyı takiben ortaya çıkmıştır. Oidipus kompleksi ve rüya kuramı Freud'un kendini analiz etmesinin birer ürünüdür. Ellenberger bu döneme dikkat çeker:

> Altı yıl boyunca (1894'ten 1899'a kadar) Freud'un yaşamında dört olay, içinden çıkılmaz biçimde birbirinegirmiştir: Wilhelm Fliess ile yakın ilişkisi, nevrotik rahatsızlıkları, kendini analiz edişi ve psikanalizin temel ilkelerini tamamlaması.[3]

Bu yıllarda, Freud ilk işbirliği yaptığı kişilerden Josef Breuer ile ilişkisini kesmiştir. Yine aynı dönemde, psikolojik mekanizmalarla nörolojik mekanizmaları birleştirme çabasına giriştiği kitabı, *Bilimsel Psikoloji Projesi* (Project for a Scientific Psychology)'ni yazmaya başladığı halde, sonradan bunu bırakmıştır. Tekrarlayan kalp aritmisi, nefes darlığı, büyük keşifler yapmak üzere olduğuna ilişkin inancının yarattığı rahatsız edici düşünceler içine gömülüp kalmıştır. Sürekli olarak nevroz sorunu üzerine derin düşüncelere dalmaktadır. Fliess'e yazdığı mektuplar, tekrar edici ruhsal bir sıkıntı çektiğini ortaya koymaktadır. Sıkıntısı, 1896 Ekim'inde, babasının ölümü ile artmıştır.

Yapıtları arasında, 'vahiylerini' en fazla ortaya koyduğu, Kasım 1899'da yayımlanan *Rüyaların Yorumu* (Interpretation of Dreams) kitabı, yaratıcı rahatsızlığının son bulduğunun işareti olarak kabul edilebilir. Gerçekten de zihinle ilgili yeni bir kuram geliştirdiğine olan inancı tamdı. Peter Gay'in de belirttiği gibi, "1899'un sonlarında Rüyaların Yorumu'nu yayınladığında, psikanalizin ilkeleri artık yerli yerine oturmuştu."[4] Ancak bu ilkeler, klinik gözlemler yerine, Freud'un tamamen kişisel deneyimine ve kendi rüyalarına dayanmaktaydı. Kendisi, rüya kuramının kişisel kökenini kaleme almıştır. Temmuz 1895'te Viyana dışındaki Schloss Bellevue'de kalırken, ünlü

rüyası 'İrma'nın Enjeksiyonu'nu görür. Bu çok tanınmış rüyanın detayları, *Rüyaların Yorumu* kitabında bulunabileceği gibi, rüya hakkında da pek çok yazı yazılmıştır. Bu bağlamda, Freud'un rüyasını, hastasını yanlış tedavi etmekten kendini koruduğu ve böylece de bir dileği yerine getirdiği şeklinde yorumlamaya çalıştığını söylemek yeterli olacaktır. 1900'de Schloss Bellevue'de kalışı sırasında arkadaşı Fliess'e şöyle yazmıştır:

> Düşünebiliyor musun, bir gün birileri bu evin kapısındaki tabelada şunu okuyacak:
> 24 Temmuz 1895'te, burada
> Rüyanın sırrı kendini Dr. Sigm. Freud'a
> ifşa etmiştir.[5]

Freud'un yaratıcı hastalığını, zihinle ilgili yeni bir kuram keşfettiğine ilişkin inancı izlemiştir. *Rüyaların Yorumu*'nun en değerli içgörülerini kapsadığına olan inancı sürmeye de devam etmiştir. Freud'un fikirlerinin çoğu kendine yaptığı analizden çıktığı için, kendisi tüm bunların geçerliliğinden emindi. Örneğin, Fliess'e bir yazısında şöyle der:

> Genel değeri olan bir düşünce içime doğdu. Kendi analizimde de ortaya çıkardığıma göre, anneme aşık olmam ve babamı kıskanmam(ın), her erken çocukluk döneminde yaşanan, evrensel bir olay olduğunu düşünüyorum.[6]

Psikanalitik kuramın mihenk taşı Oidipus kompleksinin ortaya atılması işte böyle olmuştur!

Guruların bir özelliklerinin de, kendi deneyimlerini genelleştirmeleri olduğunu daha önce de görmüştük. Freud, bu durumun esaslı örneklerindendir. Breur, Auguste Forel'e şöyle yazmıştır:

> Freud, mutlak ve özel formülasyona düşkün biri. Benim görüşüme göre bu, aşırı genellemeye yol açan psikolojik bir gereksinimdir.[7]

Bunun en güzel örneği, Freud'un rüya kuramıdır. Freud'un ortaya koyduğuna göre, birkaç istisna dışında rüyalar, çocukluğa ait bastırılmış cinsel isteklerin, kılık değiştirmiş, çarpıtılmış olarak yerine gelmesidir. Bunun karşıtı yönünde pek çok kanıt olmasına karşın, Freud inatla bu kurama bağlanmış ve

bunu desteklemek içinde birçok rüyanın ustaca yorumlarını sunmuştur. Rüyaların pek çok çeşidi olduğuna ilişkin yeterli derecede veri olduğu halde, Freud bir kez kuramını oluşturduktan sonra, doğruluğuna o kadar inanmıştır ki, başkalarının yaptığı eleştiriler onu asla yıldırmamıştır. Yine karşımıza çıkan, kanıtlanabilir veya reddedilebilir bir bilimsel kuram yerine, bir inanç sistemidir.

Freud temelde histerinin, çocukluğun ilk yıllarında, çocuğun ebeveyninden biri ya da bir başka yetişkin tarafından taciz edilmesiyle yaşanan erken cinsel deneyimden kaynaklandığını düşünmüştür. On sekiz vaka üzerine yapılandırılmış, "Histerinin Kökeni" (The Aetiology of Hysteria) makalesinde şöyle yazmıştır:

> Çıkış noktamız olarak, hangi olguyu ya da hangi belirtiyi ele alırsak alalım, sonunda kaçınılmaz olarak cinsel deneyim alanına gelmekteyiz.[8]

Bu Freud'un, etioloji hakkındaki fikirlerini ortaya koyarken verdiği son sayısal çalışma olmuştur. Hatta bu örnekte bile, bir kontrol grubu yoktur. Ayrıca, bu vakaların analizlerinin tamamlandığına dair ya da bu hastalar arasından gerçekten iyileşmiş olanlara ait hiç bir bilgi de yoktur. Freud, sözlerine şöyle devam eder:

> Bundan dolayı da, her histeri vakasının altında, çocukluğun ilk yıllarına rastlayan, *bir ya da daha fazla, zamanından evvel gerçekleşmiş cinsel deneyim olduğu*, fakat bunun da, aradan geçen onca yıla rağmen, psikanaliz çalışması ile hatırlanabileceği tezini ortaya koyuyorum. Bunun önemli bir bulgu olduğuna inanıyorum. Adeta, nöro-patolojinin *caput Nili*'yi keşfi gibi.[9]

İnanışına göre, bu tip olayların bastırılması, yetişkinlerin normal cinsel yaşamlarını engellemektedir. Fakat psikanaliz, bu travmatik olayları yeniden bilince çıkarıp, bu deneyime eşlik eden bastırılmış duyguların da dışa vurulmasını sağladığından, hasta olayın olumsuz etkilerinden kurtulabilir.

Aslında hastaların histerik belirtiler oluşturmalarının nedenleri çeşitlidir. Bunlardan biri, başa çıkılamayan bir durumdan kaçma ihtiyacıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, uzun

süre strese maruz kalmış askerler, geçici de olsa kendilerini cepheden uzaklaştıracak felç, körlük, ya da herhangi bir organik nedene bağlı olmayan benzeri rahatsızlıklar geliştirmişlerdir. Cinsel travma, histerik belirtilerin çıkmasını sağlayan tek travma biçimi olmasa da, Freud, diğer etkenleri dikkate almayarak, cinselliği psikanalitik kuramın baş köşesine koymuştur. Freud'un her histeri vakasının nedeninin cinsellik olduğu hakkındaki ısrarı, Josef Breuer'le işbirliğinin kopmasına neden olmuştur.

Freud zamanla, her histeri vakasının erken çocuklukta yaşanmış cinsel taciz ile ilgili olduğu yönündeki ilk kuramının hatalı olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu tarz tacizlerin varlığı şüphesiz olsa ve kalıcı zararlar yaratsa bile, artan deneyimi sonucunda bunun öngördüğü kadar da sık olmadığını anlamaya başlamıştır. Ayrıca erkek kardeşinin ve kız kardeşlerinin de bazı histerik belirtiler gösterdiklerini gözlemlemiştir. Eğer neden taciz ise, bu durum çocuklarına cinsel tacizde bulunmadığına emin olduğu babasını suçlamak anlamına gelecektir. Tatmin edici alternatif kuramlar oluşturması, kendini uzun süreli ve zahmetli bir biçimde analiz etmesini gerektirmiştir. Kendi çocukluk anıları gün ışığına çıktıkça, erken çocukluk fantezilerinin daha fazla farkına varmıştır. Bu durum onun, nevrotik belirtilerin, gerçek olaylardan daha çok fantezilere bağlı olduğu sonucuna varmasını sağlamıştır.

Freud'un asıl amacı, tıbbi tedavinin yerine psikanalizi bir tedavi yöntemi olarak koymaktı. Hem nevrotik belirtilerin nedenini hem de bunlardan kurtulmak için bir tedavi yöntemi bulduğuna inanmaktaydı. Taciz kuramınından sonra, bastırılan şeyin, fanteziler olarak ortaya çıkan dürtüler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eğer, bastırma sonucu oluşan tıkanıklıkların giderilmesi için, fanteziler hastanın bilincine getirilip dışavurulur ve çocukluktaki cinsel dürtüler hatırlanabilirse, bu önceden ketlenmiş olan cinsel olgunluk yolunun kapılarını açabilirdi. Bu hedefe ulaşmakla, nevroz ortadan kalkabilirdi. Çünkü, Freud'a göre, tüm nevrozlar, bastırılmış çocukluk cinsel dürtülerinin, dolaylı ifadeleriydi ve olgun cinsel doyum, nev-

rozla bağdaşamazdı.

Eğer Freud'un ilk psikanaliz modeli doğru olsaydı, psikanaliz de diğer tıbbi ya da cerrahi teknikler gibi öğretilir ve öğrenilebilirdi. Analist de, sadece hastasının davranışlarını gözlemleyen ve sözel iletişimini yorumlayan, bağımsız ve vasıflı bir hekim olarak kalabilirdi. Bu ümidin gerçekleşememesi için üç önemli neden vardır. Bunlardan ilki aktarım olgusudur. Freud, bir 'dağ rehberi' olma rolünden başka bir rol üstlenmeyi tercih etmese de, karşısına kaçınılmaz olarak çıkan, hastalarının onu bir baba figürü, yüceltilmiş bir sevgili, hatta bir kurtarıcı yerine koymalarıdır. Hastalarının ondan istediği, nevrotik belirtilerinin ortadan kalkmasından çok daha öteydi. Hastalar, onun anlayışını, birey olarak takdirini kazanmayı, ilgisini ve hatta sevgisini istiyorlardı.

İkinci olarak, Freud psikanalitik kuramını geliştirdikçe, görüşleri sanat, edebiyat, din, mizah ve antropolojinin de içinde olduğu geniş bir ağı kapsamıştır. Başka bir deyişle psikanaliz, nevrotik olan kadar normal insanı da tanımlamaya çalışan ve tüm kültürlere uyarlanabilecek, genelleşmiş bir psikoloji kavramı haline gelmiştir.

Üçüncü olarak da, zaman içinde psikanalitik terapi ihtiyacı içinde olan hasta tipi değişmiştir. Freud'un hastalarının çoğunda, günümüzde ender rastlanan bir tür histeri vardı. Bunun dışındakiler de, zorlantısal* ritüeller veya düşüncelerle kendini çok belirgin olarak ortaya koyan saplantılı hastalardı. Psikanaliz, kuram olarak oturmaya başladıkça, psikolojik sağlık ve hastalık arasındaki ayrım bulanıklaşmaya başlamış, böylece de gittikçe daha fazla hasta, 'günlük yaşam sorunu' olarak adlandırılabilecek, ilişkilerde zorluk ya da hayattan genel anlamda tatmin olmamak gibi nedenlerle, psikanalistlerin kapılarını aşındırmaya başlamıştır. Kimi analistler, potansiyelinin tümüne ulaşmak isteyen herkesin analizden geçmesi gerektiğine inanmaktaydı. Divana yatmaya gönüllü pek çok kişi için psikanaliz artık, sadece nevrotik belirtilerinden kurtulmak

* Kompulsif (ç.n.)

için uygulanan bir teknik değildi. Psikanaliz yaşamın anlamını bulma ve yaşama anlam katma yoluydu.

Başlangıçta Freud'un psikanaliz görüşünün, dinin yerini aldığına hiç kuşku yoktur. İddiasına göre din, babanın korumasına duyulan gizli bir özlemdir ve dinî gelenekler de, benliğe akın eden kabul edilemez dürtülere karşı kişiyi koruyan törenlerdir. Freud'a göre din, evrensel bir saplantı nevrozundan başka bir şey değildir. *Bir Yanılsamanın Geleceği* (Future of an Illusion) kitabını şu cümle ile bitirir:

> Hayır, bizim bilimimiz yanılsama değildir. Yanılsama, bilimin bize vermeyeceği bir şeyi başka yerden alabileceğimizi sanmaktır.[10]

Buna karşın, Freud'un psikanalize olan inancı, onu destekleyebilecek herhangi bir bilimsel kanıtın varlığından çok daha öteye gitmiştir. Takipçisi Ferenczi'ye, Mayıs 1913'te yazdığına göre, "Gerçek, avucumuzun içinde. Bundan, on beş yıl öncesinde emin olduğum kadar eminim." demiştir.[11] (Bu dönem, *Rüyaların Yorumu*'nu yazdığı dönemdir).

Freud, psikanalizin bilim olduğunu iddia etmeyi sürdürürken, psikanaliz bir dizi bilimsel kuram yerine, dünyevî bir dine daha fazla benzemeye başlamıştır. Üzücüdür ki, insan yaşamını kavramaya yönelik bu kuram, sonunda kaçınılmaz olarak bir yaşam biçimi olmuştur. Freud da bu akımın kurucusu olarak, nasıl yaşanması gerektiğini bilen ve öğreten biri ve sadece bir doktor değil, bir guru olarak kabul edilmiştir. Aslında Freud da, bu role bürünmek için pek de gönülsüz sayılmazdı.

Freud'u, ele aldığımız diğer gurularla karşılaştıracak olursak, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde, diğerlerine göre o kadar da yalnız olmadığını görürüz. Fakat kendisi, yaşıtlarından sıkıldığını ve sadece birkaçı ile ilgilendiğini itiraf etmiştir. Bunlardan biri, Freud'un ergenlik yaşlarında tanıştığı Romanyalı bir genç olan Eduard Silberstein'dır. Beraber İspanyolca öğrenmişler ve sadece ikisinin anladığı özel terimleri olan iki kişilik gizli bir birlik kurmuşlardır. Freud'un Silberstein ile arkadaşlığı, neredeyse eşit şartlardaki dostluğu yakaladığı bir du-

rumdur. Ancak, Phyllis Grosskurth'a göre, "Freud için mektuplaşma, karşılıklı görüşmeden daha değerliydi."[12] Freud arkadaşına buluşmak yerine, birbirlerine haftalık olarak neler yaptıklarını anlatan ve böylece daha fazla paylaşım sağlayan bir yazışma sistemi önermiştir. Silberstein, Freud'un düşük seviyeli bulduğu bir kıza aşık olduğunu açıklayınca, Freud çok kıskançlık göstermiştir. Silberstein'ın daha sonra evlendiği bu kadın, o kadar şiddetli bir depresyona girmişti ki, onu Freud'a göndermişti. Bu hanımın Freud'un hastası olup olmadığı bilinmemektedir, ancak 14 Mayıs 1891'de kendini Freud'un terapi yaptığı binanın merdiven boşluğundan atarak intihar ettiği bilinmektedir.

Freud'un bir diğer yakını da, psikanaliz tarihine ışık tutan ünlü mektuplarını göndermiş olduğu Wilhelm Fliess'tir. Fliess, Freud'dan yaşça küçük olmasına rağmen, Freud ona güveniyor, idealleştiriyor ve hatta utandırıcı derecede ona dalkavukluk ediyordu. Fliess cerrah olarak Berlin'de çalıştığından, Freud da Viyana'da yaşadığından dolayı, ilişkileri daha çok mektuplaşmaya dayanmaktaydı. Freud'un Fliess'e olan bağlılığı, 1902'nin başlarından itibaren, arkadaşlıkları tamamen son bulana kadar, yavaş yavaş azalmıştır. Freud'un bu dostlukta sergilediği mazoşist boyun eğiş, daha sonra öğrencileri ve takipçileri üzerinde kurduğu baskınlığın tersi olarak yorumlanabilir. Tıpkı diğer gurular gibi Freud, eşit şartlarda ilişki kurmayı başarmakta oldukça zorlanmıştır. *Otobiyografik Bir Çalışma* (An Autobiographical Study) isimli yapıtının kişisel yaşamı ve başkalarıyla olan ilişkilerini hemen hemen hiç içermemesi, bunun yerine tamamen psikanalizin gelişimi üzerine odaklanmış olması, hem ilginç hem de anlamlıdır.

Freud eleştiriye hiç tahammülü olmaması açısından da diğer gurulara benzer. Aynı görüşü paylaşmamayı, kişisel düşmanlık olarak algılardı. Her zaman Viyana Psikanaliz Topluluğu'nun en etkili kişisi olarak kalmış ve bu üstünlüğü, kendisi ve diğerleri arasına koyduğu mesafe ile sağlamıştır. En eski yandaşları bile, Freud'un bir arkadaştan çok bir Üstat olduğunu iddia ederlerdi.

Freud yaşamı boyunca görüşlerini birçok kereler yenilemiş olsa da, bu değişiklikleri aldığı eleştiriler değil, kendi içgörüleri ile yapmıştır. Taraftarlarının psikanalitik kuram üzerindeki anlaşmazlıkları nedeniyle, Freud'un ilk oluşturduğu halkayı istifa etmek ya da kafir olarak azledilmek suretiyle terk etmeleri, bilimsel bir anlaşamazlıktan çok bir kilise içindeki mezhep çatışmasına benzemektedir. Elbette bilimsel anlaşmazlıklar üzücüdür, ancak bu tür anlaşmazlıklarda, Freud'un kuramlarını reddeden taraftarlarına karşı kullandığı iftiracı ve aşağılayıcı yaklaşım nadiren sergilenir. Freud'un bağnazlığı ve anlaşmazlığa karşı hoşgörüsüzlüğü, aralarında Adler, Stekel, Jung ve daha sonradan Rank ve Ferenczi'nin bulunduğu meslektaşlarının psikanalitik akımdan ayrılmalarına neden olmuştur. Freud, iş arkadaşları sadık birer mürit olarak kaldığı sürece onları onaylıyor, ona karşı çıktıklarında ise, onlara ya sövüp sayıyor ya da ruhsal hastalıkları olduğunu ileri sürerek onları suçluyordu. Freud, Adler'i paranoyak, Stekel'i çekilmez ve ciğeri beş para etmez, Jung'u da zalim ve dindarlık taslayan biri olarak nitelendiriyordu. Psikanalitik akım takipçileri, giderek daha fazla dini bir cemaate benzemeye başlamış, Freud da davadan ayrılanlara *kafir* olarak adlandırmıştır.

Freud dini bir çeşit yanılsama olarak ele aldığı halde, kendi doğruluğu konusundaki kanaatini mantıklı bir nedenle açıklamak yerine, bir inanç sorunu haline dönüştürmüştür. Richard Webster'ın çok yerinde gözlemi şöyledir:

> Freud'un psikanalitik akımın lideri olmasındaki en çarpıcı nokta, kendisi açıkça hiçbir doğaüstü yaratıcıya inanmasa da, kendi yürüttüğü stratejiler istisnasız yaratanınkilere benzer. Gerçekten de kendi kuramlarını ele alış biçimi, sanki Tanrı tarafından kendisine bahşedilmiş kişisel vahiy gibidir ve başkalarından bunlara uymalarını isteme biçimi de, kutsal sözlere gösterilmesi beklenen saygı gibidir.[13]

Freud'un kendi analizinde dikkati çeken, ancak hiç üstünde durulmamış olan nokta da, bir gurunun mesajının müritleri tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmesi konusundaki ısrarının, aslında gurunun konuyla ilgili gizli şüpheleri olabileceğinin işareti olduğudur. Guruların, müritlerinin sağladığı gü-

ven tazelemesine, tıpkı müritlerin de liderlerine ihtiyacı olduğu gibi, ihtiyaçları olduğunu daha önce de görmüştük.

Freud Jung'un ayrılmasından oldukça etkilenmiştir. Bununla birlikte, Ernest Jones ve Sandor Ferenczi'nin, Freud ve kuramlarının korunup saklandığı, gerçek inananlardan oluşan gizli bir heyetin kurulması ile ilgili önerileri, onu biraz olsun rahatlatmıştır. Heyette, güvenirlikleri açısından özellikle seçilmiş olan Karl Abraham, Max Eitingon, Ernest Jones, Hanns Sachs, Sandor Ferenczi ve Otto Rank bulunmaktaydı. Daha önceden de belirtildiği gibi son sayılan iki kişi daha sonradan akımdan tamamen ayrılmışlardır.

Diğer gurular gibi, Freud'un da, kesinlikle haklı olduğuna inanmasından kaynaklanan güçlü bir karizması vardı. Düşüncelerinin Batı dünyasında yayılmasında, yetenekli bir yazar olmasının yanı sıra etkileyici bir konuşmacı olması da rol oynamıştır. Daha okul yıllarında bile edebî üslubu övgüyle karşılanmış, 1930'da Goethe edebiyat ödülüne layık görülmüştür. Freud'un yazılarının çevirilerini bile okumak başlı başına bir zevktir. Olası eleştirileri saf dışı edebilmek üzere elinden geleni ardına koymadığı gibi, vardığı sonuçların tek gerçek olduğu biçimindeki sunumu nedeniyle de ikna edicidir. Freud, vardığı sonuçları, edebî yeteneği sayesinde gerçekte olduklarından daha mantıklı şekilde sunabildiği için okurlar bunları kabul etmeye hazırdırlar.

Kalemi kuvvetli olduğu gibi, konuşmacı olarak da oldukça ikna ediciydi. Freud asla bir demagog değildi, ancak kendisini büyülenmiş gibi dinleyenleri, hiçbir nota bakmaksızın dört saat boyunca avucunda tutabilecek kadar akıcı bir konuşmacıydı. Bağıra çağıra konuşmazdı, aksine konuşması tane tane, net ve enerjikti. Genellikle, sorular sorulmasını sağlayacak biçimde konuşmasına ara verirdi. Viyana Üniversitesi tarafından üç ciltte toplanmış, sonra da yayımlamış *Psikanalize Giriş Dersleri* (Introductory Lectures) yapıtı, yazıları arasında ticari açıdan en başarılı olanıdır. Biyografi yazarı Peter Gay, Freud'un ikna etme yeteneğine hayran kalmış ve şunları yazmıştır:

Konferans sunumunun kurnazca sıralanışı, insanları kendi yönüne çekmeye yönelikti: Freud dinleyenlerine, psikanalitik görüşleri, dil sürçmelerinden başlayarak sıradan, genellikle gülünç günlük olaylarla tanıtır, buradan herkesin yakından tanıdığı bir ruhsal deneyim olan rüyalara geçerek, yavaş yavaş ve bilinçli olarak, sağduyunun sağlam temelinde sonlandırırdı.[14]

Freud guruların önceden sözü edilen tipik özelliklerinden çoğunu taşısa da, bunlardan hiçbiri fiilen ahlâksız ve rezil özellikler değildi. Gücü yeten hastalarından yüksek ücretler talep etmesine rağmen, ihtiyacı olanlara karşı da bonkördü. Takıntılı olarak antika heykelcikler toplaması dışında, sade bir yaşam sürmüştü. Aşırı bir isteği olduğuna ya da para biriktirme konusunda kişisel bir çaba içine girdiğine ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Ancak, söz konusu psikanaliz akımına para sağlamak olunca, durum değişmektedir. Frederick Crews, tatsız bir hikâyeyi gün ışığına çıkarmıştır. Freud, eşinden ayrılmaya niyetli bir meslektaşını yüreklendirerek, önce boşanmasını, sonra da 'Psikanaliz Fonu' na para sağlamak üzere zengin bir dulla evlenmesini önermiştir.[15] Ancak Freud'un bu mektuptaki ifadesi, alaycı ve esprili olduğu için, bu iddiaya çok güvenmek doğru olmaz.

Freud, kuramlarından kesinlikle emin olsa da, sözü edilen diğer bazı gurular gibi, sanrı ve varsanıların olduğu herhangi bir psikotik hastalık belirtisi göstermemiştir. Profesyonel kariyerinde ilerlemesini engelleyen Yahudi düşmanlığı üzerinde zaman zaman gereğinden fazla durmuştu ve ona göre, bu durum psikanalize karşı bir tehdit oluşturmaktaydı. Ancak bu onun paranoyak olduğunu kanıtlamaz. O sıralarda Yahudi düşmanlığı, Viyana'da gün gibi ortadaydı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru da giderek artmıştı. Yahudilerin sebep olduğu düşünülen borsa krizi, 1873'te, Freud'un üniversiteye girdiği yıl patlak vermişti. 1897'de Viyana'da belediye başkanı olarak seçilen Karl Lueger, seçim kampanyasında Yahudi düşmanlığı temasını kullanmıştı. Hitler, Mart 1938'de Avusturya'ya girdiğinde, Viyanalı Naziler Yahudi düşmanlığının en şiddetli savunucuları arasındaydılar.

Freud eski hastalarını, yarar sağlamak amacıyla kullanmaya çalışsa da, bu asla namussuzluk düzeyine ulaşmamıştır. Üniversiteden üst üste yıllarca reddedildiği için, Bayan Elise Gomperz ve Barones Marie von Ferstel, Eğitim Bakanı'ndan Freud'un doçentliğinin verilmesi için özel olarak ricada bulunmuşlardır. Barones, bakana şükranlarını sunmak üzere, o sıralarda oluşturmaya çalıştığı resim galerisi için bir eser hediye etmiştir.[16]

Freud'un baldızı ile ilişkiye girdiği yolunda söylentiler dolaşsa da, bildiğim kadarıyla hastalarını ve meslektaşlarını ayartmak için pozisyonunu kullandığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Lou Andreas Salomé'den, herkes gibi, etkilendiği açıktır. Fakat onunla, 1911'de, kendisi elli beş, Salomé ise elli yaşındayken karşılaşmıştır. Onun bir resmi çalışma odasının duvarını süslemiş ve onunla uzun süre haberleşmiştir. Freud'un kişiliği göz önüne alındığında, evlilik dışı bir ilişkisinin olması pek olası görünmemektedir. Bütün gün hastaları ile ilgilenmiş, gecelerini de yazmaya ayırmıştır.

Freud'un birçok fikri geçersiz olduğu halde, temelde kendimizle ilgili düşünme biçimimiz konusundaki etkileri yararlı olmuştur. Psikanaliz, alışılmadık davranışlara karşı hoşgörümüzün artmasını ve fazilet taslamaktan uzaklaşmamızı sağlamıştır. Freud'un hiçbir yönlendirme veya öğüt vermeden, hastalarını uzun süreler dinlemesi, hem hastaların hem de uygulayıcıların yararına, birçok modern psikoterapi şeklinin doğmasına neden olmuştur. Freud'un bir guru olarak değerlendirilmesi ve psikanalizin de bir yaşam biçimine dönüştürülmesi, henüz kurtulamadığımız birtakım istenmeyen sonuçları da beraberinde getirmiştir.

1930'lardan 1950'lere kadar, eğitimlerinden dolayı psikanalistler, insan doğası hakkında, çok özel bir içgörüye sahip olduklarını ve analizden geçmemiş kişilerin de yok sayılması gerektiği inancını taşıyorlardı. Psikanaliz eğitimi, üstün bilgi ve statü sağlayan seçkin bir grubun üyesi olmayı sağlıyordu. Psikanalitik kuramı ve onun uygulamalarını sorgulayanların, yeteri kadar analizden geçmediği düşünülmekteydi. Tıpkı dini

akımlarda olduğu gibi, hoşgörüsüzlükle birleşmiş inançların doğal sonucu olarak, zaman içinde psikanalizde de Atlantiğin her iki yakasında, 'gerçeği' bildiğini iddia eden, hizipçi gruplar ve karşıt klikler oluşmuştu. Freud çoğu kişinin fark ettiğinden çok daha fazla kurtarıcı gibi algılanan biriydi ve müritlerinden bazıları akılları başlarından gitmiş fanatiklere dönüşmüştü.

Tıpkı Üstatları gibi, üstün bilgeliği ve içgörüsünden emin olan pek çok psikanalist, kendi meslektaşları da dahil olmak üzere, onlarla aynı görüşü paylaşmayan herkese karşı hoşgörüsüz davranmışlardır. İngiliz Psikanaliz Topluluğu'ndaki geleneksel Freudcular ile Melanie Klein yandaşları arasındaki tartışmalar hem çok saçma hem de oldukça iç karartıcıdır. Kendilerini insan doğası konusunda ve insanların duygusal sorunlarını çözmeye yardımcı olmada uzman olarak gören bu sözde yetişkin ve aklı başında kişiler, psikanalitik öğreti tartışmaları nedeniyle birbirlerine iftira atmış ve topluluğu parçalara bölmüşlerdir. Bu durum, inancı olmayan biri için, Arianların* dördüncü yüzyılda Hıristiyan Kilisesini bölen homoousia** ve homoiousia*** tartışmaları kadar gülünçtür.

Psikanalist olmanın olumsuz yönlerinden biri de; olasılıkla hâlen de öyledir, giderek daha fazla günlük hayattan kopma eğilimi yaratmasıdır. Janet Malcolm, New York'da yaşayan göçmen bir analisti şöyle anlatır:

> Tüm hayatı psikanalitik düşüncelerle doluydu: Gündüzleri hastalarını görüyor, akşamları enstitüdeki toplantılara katılıyor, eşiyle birlikte yemeğe çıktığında ya da evde vakit geçirdiklerinde kendilerine hep analistler eşlik ediyordu. İfade ettiğine göre, diğer insanlardan gittikçe uzaklaşıyordu. Olaylara analistlerin gözüyle bakmayanlarla, konuşacak çok az şey kalmıştı.[17]

* Isa'nın ezeli ve ebedi olmadığını, Tanrı tarafından yaratıldığı için doğası gereği Tanrı olmadığını savunan akıma inananlar (ç.n.)

** Arianizm akımı üç kola ayrılmıştır: Anomoeanlar, Homoeanlar, Yarı Arianlar. 'Bir cevher' anlamına gelen 'homoousion' terimi, Oğul Isa ile Baba Tanrı'nın aynı cevhere sahip olduğunu ifade eder (ç.n.)

*** Baba ile Oğul'un 'benzer cevhere' sahip olduklarını ifade eden 'homoiousion' terimi, 'benzer cevher' anlamına gelmektedir (ç.n.)

Bu durum, bütün özel grupları etkileyen bir tehlikedir. Müritler nasıl gurularının kendisine ve misyonuna olan inancını pekiştiriyorlarsa, birbirlerinin inançlarını ve sadakatlerini de pekiştirirler. Özel gruplar, karşılıklı güven telkin eden bir sisteme dönüşür. Sıradan insanlar tarafından inkâr edilse bile, onlar hayatın nasıl yaşanması gerektiği konusunda özel içgörülere sahip oldukları hakkında birbirlerini ikna ederler.

Psikanaliz tıbbi bir tedavi olmaktan çok bir inanç olmaya başladığından beri, psikanalistler giderek hastaya fayda sağlasın sağlamasın, her psikiyatrik vakaya psikanaliz uygulamaya başlamışlardır. Bu noktada eleştirel değerlendirme riskine karşı "gerçek" ortaya konulmaz. 'Analizin tamamlanması' için gereken süre giderek artmıştır. Asla ulaşılamayacak mükemmelliğin peşinde oldukları için saplantılı hastaların analizleri, hele maddi sorunları yoksa, sonsuza kadar sürdürülebilir. Bu tip hastalar, pek az yarar görmelerine rağmen, analiste uzun süreli düzenli gelir sağladıkları için, analizlerinin on yıl veya daha uzun sürmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer bazı analistler, Freud'un tedaviye almayı reddettiği psikotik hastaları da analiz etme konusunda uzmanlaşmışlardır. 1904'den itibaren Freud'un önerisi, özellikle patolojik belirtiler kolaylıkla ayırt edilebilsin diye, bir dereceye kadar normal kişilerin analize alınması yönünde olmuştur. Çoğu psikozda durum bu değildir. Şizofrenik ve manik-depresif hastaların psikoterapinin daha az kuramsal türleri ve ilâç tedavisinden daha fazla yararlandıkları doğrudur. Psikanalistlerin Freudcu psikanalizle, psikotiklere uyguladıkları uzun süreli tedavilerin başarısızlığı o kadar fazla kanıtlanmıştır ki, bazı psikiyatristler bu çabaları yanlış tedavi olarak değerlendirirler. Bu kötüye kullanımlar, psikanalizin eleştirilebilen, değiştirilebilen veya yerine daha iyi bir yöntemin seçilebileceği bir tedavi biçimi olarak kalmak yerine, bir inanç düzeyine yükseltilmesinin doğal sonuçlarıdır.

Psikanaliz, Amerika Birleşik Devletleri'nde de büyük övgüyle karşılanmıştır. Psikiyatrik bir inanç olarak önemi, Orta Avrupa'daki Nazilerden kaçıp gelmiş göçmenler tarafından daha da artırılmıştır. Uzunca bir süre hiçbir psikiyatristin, psi-

kanaliz eğitimi almadan ve saygın bir psikanalitik kurum tarafından tanınmadan ilerlemesi mümkün değildi. Şimdilerde psikanaliz yerini, geleneğinin tam aksi yönündeki, ruhsal rahatsızlıkların beynin fiziksel bir bozukluğundan kaynaklandığı görüşünü ileri süren biyolojik psikiyatriye bırakmıştır. Freudcu psikanaliz, o kadar kötü bir üne kavuşmuştur ki, psikoterapinin her türü gözden düşmüştür. İlaç reçetesi yazmak kolaylıkla öğrenilse de, ilâç asla psikoterapinin yerini alamaz. Psikiyatrist eğitiminde, sapla saman karıştırılır, kişi yüzme bilmeden suya atılır. Bu da psikanalizin deneyimsel bir disiplin olarak kalmayıp bir inanç sistemi haline gelmesinin diğer bir talihsiz sonucudur.

Bize insanları dinlemeyi öğreten Freud olmuştur. Sıkıntısı olan kişilerin sorunlarını tam bir dikkatle uzun süreler dinleme tekniği, psikanalitik öğretiler dışındaki psikoterapi türlerinde bile oldukça etkilidir. Ruhsal rahatsızlığı olan ya da ciddi duygusal sorunları olan kişiler ilâca ihtiyaç duysun duymasın, anlaşılma ve kabul edilme ihtiyacı içindedirler. Psikoterapistler, yargılamadan dinlemeyi, yönlendirme yapmadan veya doğrudan öğüt vermeden kabul etmeyi ve hem tarafsız kalmayı hem de merhametli olmayı öğrenirler. Psikanalist olmayan diğer bazı gurular da, Gurdjieff örneğinde olduğu gibi, karşılarında ihtiyaç duyan biri olduğunda, aynı tavrı benimsemişlerdir. Psikanalizin yükseliş ve düşüş hikâyesinden, gurulara ihtiyaç duyan kişiler hakkında öğreneceğimiz çok şey vardır.

Psikanalizden geçen hastalar, tüm belirtilerinin ortadan kalkmadığını görebilir ya da bu belirtilerin psikanalitik yorumlarının hepsini kabul etmeyebilirler. Yine de, birçoğu 'iyileşmeseler de' analizi sürdürmeye devam ederler. Bunun nedeninin, psikanalitik sürecin günlük hayatta kolay rastlanmayan, faydalı deneyimler sunması olduğunu düşünüyorum. Öncelikle, hiç kesintiye uğramadan kişisel sorunlar hakkında konuşmak, sorunların somutlaşmasına olanak tanır. Bu da sorunların daha kolay çözülmesini sağlar. Analizden geçmiş hemen herkes, kendini daha fazla anlamaya başlar. Çünkü, konuşmak olayları genellikle netleştirir. Detaylı bir günce tutma-

nın da aynı işlevi görebileceği ileri sürülebilir; ben de kesinlikle günlük tutmanın içgörüyü artırdığına inanıyorum. Ancak günlük tutma eylemi, sıkıntısı olan bir kişiye analizin sağladığı tatmin edici deneyimlerden biri olan insan olarak kabul edilme duygusunu yaşatmaz. Analizden geçme ihtiyacı olanların çoğu, oldukları gibi kabul edilmedikleri ve değer görmedikleri duygusunu taşırlar. Bazı insanlar için, bir başka kişinin dinlemeye ve onu yakından tanımaya hazır olduğunu bilmek ve tanındığı halde reddedilmediğini keşfetmek, başlı başına bir aydınlanmadır.

Freud, gerçekte sunduğundan daha farklı bir şey gerçekleştiğini düşünüyordu. Hem nevrozun açıklamasını hem de onu tedavi etme yöntemini bulduğuna inanıyordu. Ancak bire bir analiz ettiği ve detaylı bir biçimde anlattığı dört vakadan sadece biri iyileşmiş, bu hastanın da ruh sağlığı zaman içinde izlenmemiştir (*Fare Adam* - The Rat Man).[18] Sunduğu şey, aslında kendi başına iyileştirici olan uzun süreli hoşgörü ve ilgiden başka bir şey değildir. Bu sonuca *Kurt Adam* (Wolf Man) olarak adlandırılan vaka örnektir. Bu hasta, 1910'dan Temmuz 1914'e kadar Freud tarafından görülmüştür. Hasta tedaviye Kasım 1919'dan, Şubat 1920'ye kadar tekrar tedaviye dönmüş ve daha sonra en az dört psikanalist tarafından daha analiz edilmiştir. Seksenli yaşlarında kendisiyle yapılan röportajda, Freud'un hastalığının kökeni hakkındaki nedensel yorumlarını reddettiğini ve onu fazla zorlama bulduğunu ifade etmiştir. Onun için asıl önemli olan, Freud'un kendisi ile ilgilenmesiydi. *Kurt Adam*'ın ilk tedavisinden sonraki iyileşmesi, Freud'un iddia ettiği gibi sözde çocukluk cinselliğini yeniden yapılandırmasından değil, Freud'da güvenebileceği bir baba figürü bulabilmesindendi.

Freud'un *Psikanalize Giriş-Yeni Dersler*'inden sonuncusu olan mükemmel makalesi "Dünya Görüşü Sorunu" (The Question of a Weltanschauung)'dur. Yazı, okuyucuyu psikanalizin evrenin bilimsel görüşünü kabul eden, bilimin özel bir dalı olduğuna ve bu nedenle de kendi *Weltanschauung*'unu* oluşturmaya elverişli olmadığına ikna etmeye çalışır. Freud

haklı olarak şunu ileri sürer:

> Bilimin öne sürdüğüne göre, evren ile ilgili bilgi sahibi olmanın, zihinsel olarak, dikkatli inceleme ile yapılan gözlemlerden başka yolu yoktur. Başka bir deyişle, biz buna araştırma diyoruz. Bunun dışında bilgi, vahiyden, sezgiden ve gaipten gelmez.[19]

Ancak gördüğümüz gibi, vahiy Freud'un başlangıçtaki formülasyonlarında can alıcı bir rol oynamıştır. Freud sonradan, psikanalizin bilimsel araştırmayı zihin alanına taşıdığını ileri sürer, ancak bu iddiayı kanıtlamak mümkün değildir. Daha sonra da, *Weltanschauung*'a dönüşen ve sosyal bilimleri başlatan Marksizm'e dikkat çeker.

> Marksist kuramın eleştirel olarak incelenmesi yasak olduğu için doğruluğundan duyulan şüphe, bir zamanlar Katolik Kilisesine aykırı düşüncelerini ifade edenler gibi cezalandırılır. Marks'ın yazıları, vahiy kaynağı olarak İncil ve Kuran'ın yerini almıştır, bu yazılar da eski kutsal kitaplardaki çelişki ve çapraşıklığa sahiptir.[20]

İlk cümledeki, 'Marksist kuram' yerine 'psikanaliz'i, ikinci cümledeki 'Marks' adı yerine de 'Freud'u koyarsak, psikanalizin başına özellikle ilk günlerde gelenleri tam olarak anlayabiliriz. Ancak Freud bunu asla görememiştir.

Freud, guru rolünü üstlenmeyi açıkça reddettiği halde çarpıcı bir örnek olmuştur. Diğer gurularda da olduğu gibi, ardında bıraktığı miras karmaşıktır. Freud hem hünerli hem de yaratıcıydı. İnsan zihnine tuttuğu ışık, müritlerinin iddia ettiği kadar aydınlatıcı olmasa da, insan davranışının bazı karanlık noktalarını açıklamaya yaramıştır. İnsan davranışlarına hoşgörüyü artırmış, psikoterapi tekniğine katkıları olmuş ve kendi davranışlarımız hakkında düşünme biçimimizde devrim yaratmıştır. Yirminci yüzyıl insanı Freud'a çok şey borçludur.

* (Alm.) Dünya görüşü (ç.n.)

Roma Katolik Kilisesi, İsa Derneği'nin kurucusu Loyolalı İgnatius'u, gelmiş geçmiş en yüce aziz olarak kabul eder. Onun bu kitapta yer almasının nedeni, geçirdiği yaratıcı hastalık ardından, bir İspanyol asilzadesinden tinsel bir öğretmene dönüşmesine neden olan vahiyleridir. Rudolf Steiner, evren görüşünün temelini 'Golgota'nın Gizemi'nin oluşturduğunu iddia etse de, İgnatius geleneksel bir Hıristiyan olarak tanımlanamaz. Tam tersi, İgnatius kendi dönüşümünü ve vahiylerini katolik öğretisi ile birleştirdiği halde, başlangıçta engizisyon tarafından şüphe ile karşılanmıştır. İgnatius'un yaşamı boyunca devam ettiğini söylediği deneyimler, sosyal yaşamda da yetersiz biri tarafından dile getirilmiş olsa, psikiyatristler, bunları rahatlıkla ruhsal rahatsızlığın bir kanıtı olarak kabul ederlerdi. Ancak İgnatius, Kilisenin yarattığı en etkin liderlerden biri olmuştur. İsa Derneği günümüzde yirmi altı bin üyesi ile dünyanın en büyük dini tarikatıdır.[1]

Loyolalı İñigo, Guipuzcoa eyaletinde yaşayan, kökleri on üçüncü yüzyıla kadar uzanan Basklı aristokrat bir ailenin oğludur. Kesin olmamakla beraber, olasılıkla 1491'de, Loyola kalesinde dünyaya gelmiştir. Daha önce dokuz çocuk sahibi olan annesi, onu hayata getirdikten kısa bir süre sonra ölmüştür. 1492'de Granada fethedilmiş ve Faslılar sonunda İspanya'dan sürülmüşlerdir. 1507'de babasını kaybeden İñigo, Kraliçe İsabella'nın hükümdarlığı altındaki, Castile'in hazine sorumlusu, asilzade general Velazquez de Cuéllar'ın yanına gönderilmiştir. Genç delikanlı, orada bir saray adamı ve asker olarak eğitilmiştir. Hırslı, gururlu ve yürekli biri olduğu dilden dile dolaşmaktadır. Ününü, cephede başarı peşinde kılıcını konuşturmasına, birçok kadınla kurduğu ilişkilere, usta bir düellocu ve kumarbaz olmasına borçludur.

1517'de Velazquez de Cuéllar'ın ölümü üzerine dul kalan eşi Maria de Velasco, İñigo de Loyola için, Najera Dükü'nün evinde bir görev ayarlar. Tam da o sıralarda, Najera Dükü, Fransa sınırındaki konumu nedeniyle, birçok savaşa cephe ol-

muş Navarre'ın genel valisi olarak atanmıştır. 1512'de, Kral Ferdinand eyaleti kendi topraklarına kattıktan sonra, orada Pamplona kalesini yaptırmıştır. Böylece burası, ele geçirilmiş eyaletin kilit şehri konumuna gelmiştir. Fransa'dan I. Francis, bölgeye saldırınca, İñigo'ya şehri koruma emri verilmiştir. Vali teslim olmayı kabul ettiği halde, kale düşmemiştir. Yardımcı güçlerin imdada yetişeceği ümidi içinde olan İñigo, ordusunu kaleyi korumaya devam etmeye ikna etmiştir. İñigo, 23 veya 24 Mayıs 1521'de ağır yaralanmıştır. Bacakları arasından geçen bir top mermisi, sağ bacağının birçok yerinden kırılmasına, sol bacak kaslarının da olduğu gibi parçalanmasına neden olmuştur. Ağır ateşli silahlarla, altı saat süren mücadele sonunda, kale Fransa'ya teslim olmuştur. Fransız doktorlar, İñigo'ya tıbbi olarak her şeyi yaptıktan sonra, onu dokuz günlük bir gecikmeyle de olsa, sedye üzerinde, Anzuola'da yaşayan ablasının evine göndermişlerdir. İñigo, temmuz ortasına kadar ablasının yanında kaldıktan sonra, Loyola Kalesi'ne geçmiştir.

Fransız doktorlar Iñigo'ya ilk müdahaleyi büyük bir titizlikle yapmış olmalarına rağmen, İspanyol cerrahlar, iyileşmenin tam olarak sağlanabilmesi için, sağ bacağının tekrar kırılarak yerine yerleştirilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Bu korkunç acılı müdahaleye büyük bir sabırla göğüs geren İñigo, ameliyat sonrasında hayatî tehlikeye girecek biçimde kötüleştiği için son duasını etmesi istenmiştir. St. Peter'a günah çıkarttıktan sonra, sağlığı mucizevi bir şekilde iyiye doğru gitmiş ve tehlikeyi atlattığı izlenimini uyandırmıştır. Kemikleri yerine oturtulduğu halde, bacağındaki çirkin kemik çıkıntısı, asilzadelerin giydiği şık çizmeleri giymesini engellemektedir. Bunun yok edilmesi için şimdiye kadar çektiği acılardan kat kat fazlasını çekeceğini bildiği halde, İñigo doktorlara bunu ortadan kaldırmaları için yalvarmıştır. Biyografi yazarları, bu estetik kaygısına dikkat çekerek, bunun erkeklik gururunun bir kanıtı olduğuna ve bu üçüncü ameliyat sırasında ve sonrasında yaşadığı ağrılı sürece gösterdiği cesarete değinmişlerdir. Yürümesi imkansız olan İñigo, haftalarca yatağa mahkum ol-

muştur. Şubat 1522'de, ailesinden kalma evden ayrıldığı sırada, ayağı hâlâ aksamakta, sakatlığı da devam etmektedir.

Özgüvenini fiziksel beceri, cesaret ve dayanıklılık üzerine kurmuş her erkek, sığınacakları cinsel başarıları ya da liderlikleri olsun olmasın, bu tür sakatlayıcı bir yara almanın ne kadar üzücü ve sıkıntı verici olabileceğini tahmin edebilir. Psikiyatristler, örneğin atletlerin hastalık, yaralanma ya da sporu erken bırakmak zorunda kalmaları sonucunda yaşamlarının nasıl yıkıldığını görmeye alışkınlardır. Bu atletlerden bazıları kaçınılmaz olarak depresyona girip, sonunda da alkolik olurlarken, diğerleri, gazeteci, spiker ve iş adamı olarak yollarına devam ederler. Var olan kimliğin böylesine kökten değişimini başarmak için, zaman, kararlılık ve önemli ölçüde de kişilik gücüne sahip olmak gerekmektedir. İñigo de Loyola'nın, İsa Derneği'nin kurucusu İgnatius'a dönüşmesi, zorunlu hareketsizliği ve bunun sonucu olarak yaşadığı depresyon ile başlamıştır. Onun yaratıcı hastalığı, kendiliğinden olmaktan çok, başına gelen talihsiz olayların etkisi üzerine ortaya çıkmıştır.

Uzun süren iyileşme döneminin çoğunu düşüncelere dalarak geçirmiştir. Tekrar eden hayallerinden birinde, Don Kişot'a benzer bir biçimde, soylu bir kadın uğruna kahramanca işler yaparak onun kalbini kazanırken, bir yandan da kendi adına zafere ulaşmaktadır. Vaktinin bir bölümünü de, eline geçen her şeyi okuyarak değerlendirmiştir. Bunlar arasında, Aziz Bruno tarikatının keşişlerinden Saksonyalı Ludolph'un yazdığı dört ciltlik *İsa'nın Hayatı* (Life of Christ) ve Dominikan tarikatından İtalyan Jacopo de Voraige'ın yazdığı *Azizlerin Hayatları* (Lives of the Saints) da yer almaktadır.[2] Bu yazılar, onda zaman içinde derin etkiler bırakmıştır. Bazı azizlerin yaşamlarından adeta büyülenmiştir. Çölde yetmiş yıl, münzevi bir yalnızlık içinde hayatını geçiren St. Honofrio ile yaşamlarının başında tıpkı kendisi gibi, dünyevi uğraşları olan ancak rahatsızlandıktan sonra azize dönüşen St. Dominic ve St. Francis, onu en fazla etkileyenler arasında sayılabilir. Artık gündelik, sıradan, şehvet dolu şövalyelik düşleri yerine, St. Francis ya da St. Dominic olabilme hayali kurmaktadır. Gide-

rek, dünyevî düşlerinin şeytandan, tinsel fantezilerinin ise Tanrı'dan geldiğine inanmaya başlamıştır. Bu uzun süren hareketsizlik ve düşüncelere dalma dönemi ardından, İñigo, Meryem Ana'yı, kucağında oğlu İsa ile görmüştür. Bu rüya onu sevince boğmuş, bu da dünyevî sevgi düşlerinin sonunu getirmiştir. Öne sürdüğüne göre, bu andan itibaren, şeytan tarafından bir daha ayartılmamıştır. Bu imgelem, onun aktif asilzadeliğini terk ederek münzevi bir keşiş olarak Kudüs'e hacca gitme isteğine kapılmasına neden olmuştur.

Sonunda tekrar ayağa kalktığında, Barselona'dan yaklaşık 50 kilometre uzaklıktaki, yüksek bir dağ üzerindeki Montserrat Manastırı'na gitmek üzere, hacca gitme yolundaki ilk adımlarını atmıştır. Burada kılıcını, giysilerini ve soylu kimliğinin gerektirdiği tüm eşyaları bırakarak, sırtına tövbe elbisesini geçirmiş, hacı kuşağını sarınmıştır. Ailesi ile de tüm bağlarını koparak, yaklaşık on yıl kadar onlarla hiç iletişime geçmemiştir. Büyük olasılıkla aile bağlarının Tanrı'ya olan bağlılığına engel olacağını düşünmektedir. Bildiğimiz gibi, İsa ona bir örnek oluşturmaktadır. İñigo, Jean Chanon adındaki Fransız rahibe günah çıkardıktan üç gün sonra, Mart 1522'den Şubat 1523'e kadar kalacağı Montserrat yakınlarındaki Manresa kasabasına doğru yola koyulmuştur.

İlk birkaç ay bitmez tükenmez bir mutluluk içinde yaşadığı halde, bu daha sonra değişmiş ve 1522'nin Temmuzundan Ekimine kadar süren ağır bir depresyon dönemine girmiştir. İñigo'nun, manik-depresif olduğu ve bu nedenle de uç noktalarda duygudurum değişiklikleri yaşamaya maruz kaldığına neredeyse şüphe yoktur. Depresyon dönemini, geçmiş yaşamındaki günahları için, kendine uyguladığı ağır kefaret cezaları da başlatmış olabilir. Zamanın büyük çoğunluğunu, Cardoner ırmağının yukarılarındaki bir kayanın üstünde tek başına oturarak geçirmektedir. Bu dönemde sağlığını bozacak kadar ağır oruç tutmaktadır. Depresyon dönemi sırasında, bütün gününü dua ederek geçirdiği halde, Tanrı'dan uzaklaştığını hissettiği için tekrar tekrar intihar girişiminde bulunmuş ve 'ruhunun karanlık gecesini' yaşamıştır. Uyuyamamasının yanı

sıra, devamlı vicdan azabı da çekmektedir. Vicdan azabı nedeniyle, itiraf etmeyi atladığı ve hafife aldığı herhangi bir günahı olup olmadığını anlamak için sürekli hafızasını kurcalayarak kendisini zorlamıştır. Tanrı çektiği çileyi görür de ona acır diye, bütün bir haftayı hiçbir şey yemeden geçirdiği de olmuştur. Bu dönemde safra kesesi taş yapmış, bu tüm yaşamı boyunca dönem dönem safra taşı sancısı çekmesine neden olmuştur. Önceden dış görünümüne aşırı düşkün olduğu halde, St. Honofrio'ya özenerek, tırnaklarını ve saçını hiç kesmeden yaşamaya başlamıştır. 1522 sonbaharında bir tapınakta bilincini kaybetmiş olarak bulunmuş, dostları tarafından beslenmek zorunda kalmıştır. Onu bulduklarında bilinç kaybı ve yüksek ateşi varmış; bu durum bir sonraki kış döneminde tekrar etmiştir.

Ancak, ateşinin aşırı yükselmesinden kısa bir süre sonra bir dizi tinsel aydınlanma yaşamıştır ki, bu durum hem vicdan azabına hem de depresyonuna son noktayı koymuştur. Bu deneyimler, onu bir daha asla terk etmeyecek kadar güçlü bir huzur ve dinginlik getirmiştir. Kendi anlattığına göre, üç anahtar figür altında Kutsal Üçlü'yü görmesi, onda öylesine büyük bir rahatlama hissi ve mutluluk yaşatmıştır ki, göz yaşlarına hakim olamamıştır. Bir başka deneyiminde ise, Tanrı'nın yaydığı ışık olduğuna inandığı beyaz bir şey görmüştür. "Dünyanın yaratılışına ait kutsal bilgelik planını uzaktan gördüğünü" hissettiğini ifade etmiştir.[3] Bir kere de, ayin sırasında, yukarıdan beyaz ışık hüzmeleri yayıldığını gördüğünde, bunun İsa'nın tapınakta olduğunun bir kanıtı olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Dua ettiği sırada, birçok defa, İsa'nın bedeni olduğuna inandığı beyaz bir beden gördüğünü de dile getirmiştir.

Bu görsel deneyimlerin, oruç tutmasından kaynaklanan fizyolojik değişimlere bağlı olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. On beş yıl süren bir dönemde tekrarlanan bir imgelemi de, göz alıcı, parlak renkteki bir yılanın, göz gibi nesnelerle kaplı olduğudur. Başlangıçta, bu görüntü ona bir rahatlama hissi verse de, sonradan bunun şeytan tarafından gönderildiğine inanmaya başlamıştır. Jung, *Ruhun Doğası Üzerine*

(On the Nature of the Psyche) adlı makalesinde, İgnatius'un arketipik önemini tartışmıştır.[4] Bu tür imgelemlere, manik-depresif hastalarda oldukça sık rastlanır. İñigo de Loyola kadar ağır ve daha sık tekrarlanan depresyon dönemleri yaşayan Martin Luther'in de, yücelik ile ilgili dini imgelemler gördüğü dönemleri olmuştur. İñigo bu imgelemeleri dile getirmekte zorlansa da, bunların etkileri onun üzerinde o kadar derin olmuştur ki, istemese bile içgörülerini başkaları ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Sonunda, Manresa dağından gün ışığına çıkan bu adam, eski yaşam tarzını geride bırakarak, nefsine hakim olmayı başarmış, zenginlik ve dünyevî şöhret düşkünlüğünü yenmiş ve kendine tamamen bambaşka hedefler edinmiştir.

> Onun gibi asilzadelikten dönmüş diğer azizleri, çile çekme konusunda geride bırakmaya oldukça hevesli olan İgnatius, şimdi de kendini başkalarına hizmet etmeye adamıştır. İsteği sadece Kudüs'ü ziyaret etmek değil, Müslümanların din değiştirmesi için de çalışmaktır.[5]

Bu kökten yön değiştirme deneyimi sonucunda İgnatius, Katolik alimler tarafından, çok önemli bir kitap olarak kabul edilmesinin yanı sıra, hem ilginç hem de fazlasıyla etkileyici bulunan, ünlü kitabı *Tinsel İbadetler* (Spiritual Exercises)'i yazmıştır. *Tinsel İbadetler*, inananların günahlarından kurtulmaları için, tinsel gelişimlerine yardımcı olmak üzere tasarlanmış pratik bir el kitabıdır. Kitap ayrıca kişinin Tanrı'nın tarih planında kendi yerini bulmasına yardımcı olmaya da çalışmaktadır. İgnatius'a göre, gelecekte, Tanrı'nın hükümdarlığı kurulacak ve böylece tüm yaratılanlar, onun yüceliğini tanımak durumda kalacaklardır. Ronald Knox'a göre ise bu kitap, "Amaca yönelik, eşi görülmemiş bir güce sahip bir silahtır. Amaç, ruhu adeta bir çeşit tedavi ile, dünyevî arzular ve bencillikten, Tanrı'nın isteğine ve İsa'ya mutlak bir boyun eğme durumuna dönüştürmektir."[6] Loyola'nın temel inancına göre, "İnsan, efendimiz olan Tanrı'yı övmek, kutsamak ve ona hizmet etmek için yaratılmıştır ve ancak bunu yaptığında ruhunu kurtarabilir."[7] Bu amaca ulaşmayı engelleyen her şey ortadan

kaldırılmalı, buna ulaşmayı sağlayan şeylere ise kişi kendini adamalıdır. İgnatius, inananların, kendilerine örnek aldıkları ve kendilerini adadıkları ülkü olan İsa modeli üzerinde yoğunlaşmaları gerektiği konusunda ısrar etmektedir. Beş duyu kullanılarak, İsa kişiliği üzerine yoğunlaşıldığında, kurtarıcının görüntüsü giderek daha fazla canlı hale gelir ve sonunda İsa, yoğunlaşmış kişinin benliğinin, kısmen de olsa yerine geçer. Hedef, Tanrı'nın isteğine mutlak boyun eğmek ve kişinin kendisi ile ilgilenmesinin tamamen ortadan kaldırılmasıdır.

Bu "yaratıcı" düşünceye dalma tekniği, Rudolf Steiner'in, kişiyi güya tinsel algılamaya ulaştıran, 'yoğunlaşmış düşünme' yöntemini andırdığı halde, Jung'un 'aktif hayal etme'sine daha fazla benzemektedir. Jung'da kişi bilinçli olarak derin düşünceye dalma durumuna geçerek, sanki karşısında dış dünyadaki insanlar varmışçasına, bilinçdışındaki kişilerle konuşmakta ve onları duymaktadır. Sözü edilen bu üç teknik de, hem gerçeğin hem de kişinin içsel hayal dünyasının önemini artırmak üzere tasarlanmıştır.

1541'de son olarak gözden geçirilişinden, dört yüzyıl sonra bile *Tinsel İbadetler* kitabı, bilim adamları ve öğrencilerin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Jung, kendi bireyselleşme süreci ile Loyola'nın tinsel gelişim görüşleri arasında paralellik kurduğu için, Zürih'te, İsviçre Teknoloji Enstitüsü'nde, kitap üzerine bir dizi konferans vermiştir.

Artık İgnatius de Loyola'ya dönüşmüş bu kişinin, daha önce sözü edilen gurulara ait özelliklerinden pek çoğunu sergilediği görülmektedir. İmgelemler aracılığıyla kendisine özel bir içgörü bahşedildiğini ileri sürmesine rağmen, kendisine soru yöneltildiğinde bu iddialarını fazla ileri götürmemiştir. Başlangıçta, Kilise liderleri onun mesajlarından şüpheye düşmüşlerdir. 1526 yılında engizisyon tarafından yargılanmış ve 1527'de kırk iki günlüğüne hapse atılmıştır. Mahkumiyetini, bir dizi başka soruşturma da izlemiştir. Sonuçta öğretisinin, kabul edilmiş öğretilere karşı çıkmadığına karar verilmiş, ancak din bilimi alanında eğitim görmeden ve konu ile ilgili bir üniversiteden mezun olmadan öğretici olması yasaklanmıştır.

Bu durum, kurulu bir sistemin, yeni geleni tehdit olarak algıladığında gösterdiği tipik bir tepki olarak düşünülebilir.

Diğer gurularla karşılaştırıldığında İgnatius, annesini kaybetmiş olmasına rağmen, yalnız bir çocukluk geçirmemiştir. Sütannesinin onun oyun arkadaşları olabilecek çağda çocukları vardır. Diğer gurularda sıklıkla gözlendiği gibi, ortaya koydukları görüşlerin herkese uygun olduğuna dair inancın, İgnatius'un da başkalarının psikolojisini bilmemesinden kaynaklandığını düşünmemizi gerektiren hiçbir kanıt yoktur. Ancak, Hıristiyanlık inancının mutlak ve evrensel bir gerçek olduğu, kendi yorumunun da bu gerçeğe ayrıca değerli katkılarda bulunduğuna dair inancının tam olduğu kesindir. Dr. Meissner'in yazdığı psikanalitik biyografisinde, narsisizmi, yaralanmadan önceki gururu, kibirliliği, saldırganlığı, girişkenliği ve başkalarını geçme hırsı vurgulanmaktadır. Derinlere kök salmış bu kişilik özellikleri, yaşadığı travmatik olayın sonucunda esaslı biçimde değişime uğramış ancak ortadan kalkmamıştır. Aktif bir askerî komutan olan İñigo de Loyola, İgnatius'a dönüşmüş, bu sefer de, İsa Derneği'nin ilk generali olarak, Tanrı tarafından özellikle seçilmiş, vaaz veren, öğreten ve liderlik yapan tinsel bir kahraman olmuştur.

Diğer tinsel liderlerde olduğu gibi, İgnatius'un da yeni içgörüsü, fiziksel rahatsızlığı takip eden ağır bir depresyon döneminin ardından gelmiştir. Bu olayı ilginç ve görülmemiş kılan, okuduklarıyla ve zorlu çabalar harcamasıyla, kendini değiştirme yolu izleyerek, bu dönüşümü yaratmış olmasıdır. Bu, bilinçdışı beklenmedik bir şeyler bulma olasılığı yerine, baştan sona planlanmış, bilinçli çaba ile gerçekleşen bir dönüşümdür. *Tinsel İbadetler* kitabı, adeta asilzadenin dünyevî arzularına vurulan bir darbedir. Hırs yerini alçakgönüllülüğe, zenginlik arzusu yerini yoksulluğu bırakarak, bedensel şehvet, bedeni şiddetle cezalandırıp yoksun bırakarak yenilmelidir. Askerin saldırganlığı ortadan kaybolmamış, sadece yeni bir düşman olan eski günahkâr benliğine karşı savaş açmıştır.

İgnatius'un karizmatik biri olduğu şüphesizdir. Bir vaiz olarak yetenekleri sınırlı olsa da, bire bir görüşmelerde ya da

küçük gruplarda ortaya koyduğu içtenlik, doğrudan konuşma becerisi ve inancının tam oluşu oldukça ikna edicidir. Özellikle de kadınlar için çok çekicidir. Her düzeyden kadın, onun tinsel rehberliğine başvururken, o da, bu kadınların mutluluğuna kendini adamış görünmektedir. Kontrollü oluşu, netliği ve itaat üzerindeki ısrarının danışanlardan bazılarına yasaklayıcı biri olduğu izlenimini vermiş olması muhtemeldir. Belki de onu en iyi tanımlayabilecek sıfat "çetin" biri olduğudur. İsa Derneği'nin, Roma'da, Santa Maria Kilisesi yakınlarındaki, La Strada'nın evine taşındığı sıralarda, artık takipçileri onun ağzından çıkan her kelimenin kanun, her ifadenin ise vahiy olduğunu düşünüyorlardı.

İgnatius'un kendisi de, Tanrı'nın isteği olduğunu düşündüğü her şeye tamamen boyun eğerken, tüm bedensel günahlardan ve dünyevî hırslardan uzak durmaktaydı. Ancak itaate verdiği önemi biraz ileri götürmüş, dini olarak üstte olan kişilere de sorgusuz sualsiz boyun eğilmesi gerektiğini, çünkü bu kişilerin otoritesinin Tanrı'dan geldiğini, yani onun isteğini yansıttığını ileri sürmüştür. Bazı Papaların yaptıklarını hatırlayınca, bir insanın buna inanabileceğini anlamak çok zordur. Bundan da öte, agnostikler* bile mahrumiyet ve namuslu oluşun ruhu yücelttiği fikrini benimsedikleri halde, modern Protestanlar, Batılı eğitim sisteminin erdem olarak akıllara soktuğu kendine güven, kendi kaderini belirleme ve hür bir akla sahip olma ideallerini terk etmekte zorlanmaktadırlar. Gerçekte insanlıkla ilgili her türlü gelişim, kabul edilmiş otoritelerin sorgulanabiliyor olmasına bağlıdır.

Ancak, İgnatius'un kusursuz ibadet konusundaki ısrarı, guruların peşlerinden gelen müritleri tarafından çekici bulunmalarına yol açan ve onları kutsal hale getiren özelliklerden biridir. Kimileri için, daha üstün bir güce tamamen boyun eğmek kişiyi sorumluluktan, şüpheden ve kaygıdan koruduğundan oldukça çekicidir. Stanley Milgram tarafından gerçekleşti-

* Maddi dünya dışındaki hiçbir şeyin varlığının bilinmediğineve bilinemez olduğuna inananlar (ç.n.)

rilen ünlü deney, *Otoriteye İtaat* (Obedience to Authority) kitabında anlatılmıştır. Deney, ortada emreden bir otorite varsa normal insanları başka birine acı verecek bir şeyi dahi yaptırmaya ikna etmenin ne kadar kolay olduğunu göstermektedir.[9] Benim inancım, otoriteye itaatın, insanlığın en kötücül kişilik özelliklerinden biri olduğu yönündedir.[10] Ancak Cizvitler böyle düşünmemektedirler. William James, *Dini Deneyimlerin Çeşitleri* (The Varieties of Religous Experince) kitabında, Alfonso Rodriguez S.J.'den şu alıntıyı yapmaktadır:

> Manastır hayatının en huzur verici yönlerinden biri, itaat ederek asla hata yapmayacağımıza verilen güvenceydi. Baş rahip, size bir şey yapıp yapmamanız konusunda söylediklerinde hatalı davranmış olabilir. Ancak itaat ettiğiniz sürece bir kabahat işlemeyeceğiniz kesindir. Çünkü Tanrı size, aldığınız emirleri yerine getirip getirmediğinizi soracaktır. Bu konuda net bir hesap verebilecek olursanız, tamamen aklanırsınız.[11]

Engizisyonun birçok kurbanı, olasılıkla Katolik Kilise'sinin itaati bu kadar göklere çıkarmasını reddeden kişilerdir. "Ben sadece görevimi yapıyor ve verilen emirlere uyuyordum" sözleri, işkenceciler, toplama kampı görevlileri ve diğer korkunç zulümleri yapanların en sık kullandıkları ifadelerdendir.

İgnatius'un, sahip olduğu güç tarafından yıpratıldığına dair hiçbir işaret yoktur. *Tinsel İbadetler*, ibadet edenlerden pek çok beklenti ortaya koyarken, İgnatius, müritlerinden talep ettiğinden fazlasını kendisi gerçekleşmiştir. Otoriter, hattâ kaba olmasına rağmen, başkalarının ihtiyaçlarına karşı oldukça duyarlıydı. Özellikle de, kendi yaşadığı depresyon deneyiminden dolayı, depresif ya da sıkıntılı insanları rahatlatmakta oldukça başarılıydı. Hastane ve hapisanede kalanlara verdiği huzur konusunda bir uzman olduğu ifade edilmektedir. Yine, kendisinin de uzun sürelerde hastane kalması, başkalarını anlama ve onlarla empatik ilişkiler kurmasının kaynağı olabilir. O, başarılı bir organizatör ve yönetici olarak kendini, Tanrı'nın krallığını tüm dünyaya yayma misyonuna adamış, kalıcı bir dinî kuruluşu başlatan kişidir.

Daha önce, İgnatius'un duygudurumundaki değişikliklerin

manik-depresif rahatsızlığa bağlı olduğunu ve Manresa'da kaldığı dönemde, psikotik özellikli ağır bir depresyon geçirdiğini ifade etmiştim. Rahatsızlığının bu derece şiddetli geçmesinin bir nedeni de, kendine uyguladığı, sonra da abartılı bulduğu için beğenmediği, aşırı yoksunluklar olabilir. Örneğin, kişinin kan şekeri belli bir düzeye indiğinde, beyne ve zihne garip etkisi olabilir. Coşkusu, onun duygulanım değişikliklerini normal yoğunluğun üstünde yaşamasına neden olmuş olabilir. Ancak yine de, tüm yaşamı boyunca belirli aralıklarla tekrar eden görsel ve işitsel halüsinasyonlarının, hipomani ya da yükselmiş duygu yoğunluğundan dolayı mı olduğunu bilemiyoruz. Bildiğimiz sadece, bu imgelem ve sesler, sosyal olarak da uyumsuz birinde olsa, hemen her psikiyatrist tarafından psikotik belirtiler olarak ele alınabileceğidir. Oysa bu deneyimler, zaten güçlü olan İgnatius'un kişiliğini daha da zenginleştirmiş ve pekiştirmiştir.

Tüm bunlara ek olarak, İgnatius, Luther'den Wordsworth'e kadar değişen kişilerin gösterdiği, tekrarlayıcı vecit deneyimleri de yaşamıştır. Bu tarz mistik aydınlanma ve bütünleşme deneyimlerine ilerideki bölümlerde değineceğiz. Bu tip deneyimler, inananlar gibi agnostiklerin de başına geldiği için, bunlar her zaman dinsel deneyimler olarak yorumlanamaz. Ancak İgnatius elbette bunları dinî oldukları yönünde yorumlamış ve bu deneyimlere kendi özel terimi ile 'teselli' demiştir. Gerçekten de, bu deneyimlerin onu avuttuğu açıktır. Vecit hali çok kısa sürse de, bir bakıma yaşamın *Evreka*'sı gibi, tüm sorunlarının çözümünü sağlıyor görünmektedir. İgnatius'un durumunda, bu deneyime genellikle gözyaşları eşlik etmektedir. Fakat bu gözyaşları, hem inananlarda hem de agnostiklerde olduğu gibi, mutluluk gözyaşlarıdır. Vecit hali, kişiye 'gelmektedir'; diğer bir deyişle, irade gücüyle ulaşılamaz olduğu halde, uzun süre dua etme ve derin düşüncelere dalmanın da bu deneyimin yaşanmasını kolaylaştıracağına kuşku yoktur. Çağdaşlarından biri İgnatius'tan duyduğu şeyi şöyle aktarmaktadır: "Gördüğü kadarıyla, 'teselli' olmadan yaşamasının pek mümkün olmayacağını düşünüyordu. Yani, asla

kendine ait olmayan ve hiçbir zaman da olamayacak, tamamen Tanrı'ya bağlı bir şeyin deneyimini yaşamadan hayatı sürdüremeyeceğini düşünmekteydi."[12] İgnatius, bu kıymetli 'teselliler'e irade gücü ile ulaşamayacağının tamamen farkında olduğunu aşağıdaki alıntıda dile getirmektedir:

> Bir neden olmaksızın, kişiye 'teselli' vermek tamamen Tanrı'ya mahsustur. Çünkü, ruha girmek, ruhtan ayrılmak, onu yönlendirmek ve kendi sevgisine çekmek ona aittir. Nedensiz diyorum, bununla demek istediğim, teselliyi yaşayacak ruhun, önceden algılamadan veya bilmeden, akıl ya da irade olmaksızın bunu yaşamasıdır.[13]

William James, *Dini Deneyimlerin Çeşitleri* kitabında, çeşitli mistik kendinden geçme deneyimlerden örnekler vermiştir. Bir yerde, Bartoli-Michel tarafından anlatılan İgnatius'un hayatından alıntı yapar. Yazara göre, İgnatius, günah çıkaranlardan birine şöyle demiştir: "Manresa'da yaşadığı bir saatlik vecit deneyimi, ona kutsal şeyler hakkında, bütün öğretmenlerin bir araya gelse öğretemeyeceği kadar şey göstermiştir."

İgnatius'un başına gelen zorlu fiziksel ve ruhsal hastalık, daha az dayanıklı birinin başına gelmiş olsa, o kişiyi ezip geçeceğine kuşku yoktur. O ise bu rahatsızlıktan, onun için hayatına bir anlam veren, bir öğretmen ve dünya çapında yayılacak bir akımın kurucusu olmasını sağlayan yakıcı bir inançla çıkmıştır. İgnatius, etkili bir öncü, mükemmel bir organizatör ve becerikli bir diplomattır. Hıristiyanlar, İgnatius'un gerçeği bulduğuna ve bu gerçeğin de onu bütünleştirdiğine inanmışlardır. Hıristiyan olmayanlar ise, onun daha önce karşılaştığımız gurulara benzer bir rahatsızlık ve iyileşme örüntüsü örneğini oluşturduğunu düşünebilirler. İgnatius'un inancı, Hıristiyan inancını kapsadığı ve bu geleneği zenginleştirdiği için, bu durum agnostikleri bile şaşırtıp kıskandırsa da, onun görüşlerini Steiner'in ya da Gurdjieff'in görüşleri gibi bir kenara bırakamazlar. Ancak ister akıllı ister deli, ister iyi ister kötü olsunlar, ruhsal rahatsızlığın ardından akılcı olmayan bir çözümün gelmesi, guruların bir özelliğidir. Agnostik şüpheciler, normal insanların dahi ne kadar mantıksız olabileceklerini gözden kaçırabilirler.

Şimdi de dikkatimizi, İgnatius'tan, Efendisi ve Üstadı, Hazreti İsa'ya çevirelim. İnançlı birer Hıristiyan olarak yetiştirilenlerin, ona tarafsız olarak bakmakta zorlanması doğaldır. Buna rağmen, buna olanak sağlayabilecek çok sayıdaki kitap arasında, yakın zamanda piyasaya sürülmüş, Humphrey Carpenter, E. P. Sanders, Geza Vermes ve A. N. Wilson gibi yazarların yapıtları sayılabilir. İsa'yı birçok guru arasında örnek olarak göstermek, aslında onun eşsiz özelliklerini vurgulamak anlamını taşımaktadır, ama İsa'yı kurtarıcı olarak algılayanlar, bu yaklaşımı bir saygısızlık olarak nitelendirebilirler. Bu noktada, aslında İsa'nın da en başında Hıristiyan olmadığını hatırlatmakta fayda olduğunu düşünüyorum.

David Koresh'in, Vahiy Kitabı'nı temel alan, mahşer ile ilgili görüşlerinden daha önce kısaca bahsedilmişti. İsa'yı anlayabilmek için, ondan önceki mahşerle ilgili inançları da bilmemiz gerekmektedir. Norman Cohn, *Evren, Kaos ve Gelecekteki Dünya* (Cosmos, Chaos ve The World to Come) adlı kitabında, mahşer inancının kökenini Zoroaster'e atfetmiştir. Dönemin bilim adamları tarafından, Zoroaster'in, İ.Ö. 1500 ile 1200 yılları arasında bir zamanda yaşadığını düşünmektedirler.[15] Zoroaster ortaya çıkmadan önce, eski Mısırlı, Mezopotamyalı ve İndus vadisinin ilk sakinlerinden olan Hindu-Avrupalılar arasında, dünyanın tanrılar tarafından bir kere yaratıldığı ve bunun asla değişmeyeceği görüşü hakimdir. Dünya, düzenin karışıklık ve evrenin de kaos ile bozulacağı tehdidi altında, çalkantılı bir yer olarak kabul edilmektedir. Tanrı ya da tanrıların, düzenli dünyayı kaos yaratan güçlerin saldırılarına karşı nasıl koruduklarını anlatan 'Savaş Mitleri' yaklaşık üçüncü binyılda ortaya çıkmıştır. Bu mitlerden bazıları, korkunç canavarların insanlığı alt ettiği, modern, bilim kurgu tarzındaki 'korku' filmlerine benzemektedir. Buna verilebilecek örneklerden biri, Sümerli canavar Labbu'dur. 450 metre uzunluğunda ve 45 metre yüksekliğindeki Labbu, zaman zaman sahile gelerek yakıp yıkmaktadır. Şeytanın kötü ruhu tanrılar tarafından her zaman bozguna uğratılsa da, düzen kısa bir süreliğine sel, veba ya da kıtlıkla kesintiye uğramaktadır. Bu ilk

medeniyetler, dünyanın değil mükemmel hale getirilmesi, herhangi bir büyük değişiklik bile geçiremeyeceğine inanmaktaydılar. Huzura kavuşmak sadece cennette mümkün olabilirdi. Görevlerini eksiksiz yerine getirmiş olanlar için, ölümden sonra mutlu bir yaşam vaat edilmekteydi.

Daha sonra, Zoroaster ortaya çıkıp, gerçekte adı Ahura Mazda olan tek bir tanrı olduğunu ileri sürmüştür. Zoroaster, ilk olarak İranlıların geleneksel din rahibi olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra, kendinden sonra gelen gurular gibi o da, yeni bir vahiyle sonuçlanan, kehanetlerinin oluştuğu ve gaipten haber aldığı zorlu bir döneme girmiştir. Cohn şöyle devam eder:

> Bazen, Tanrı Ahura Mazda'yı –Bilgelik Tanrısı'nı– etrafında altı tane parlak figür olduğu halde gördüğü ve işittiği aydınlanmalar ve halüsinasyonlar yaşamıştır. Bu andan itibaren de kendini, geleneksel inançtan farklı, bir dinî inancın, seçilmiş peygamberi olarak hissetmiştir.[16]

Ahura Mazda, her şeyi sarıp sarmalayıcı bir düzen olan *asha*'nın da içinde olduğu, evrendeki tüm iyi şeylerden sorumludur. Ahura Mazda'nın karşısında ise, Angra Mainyu (sonradan Ahriman olacaktır) vardır. Angra Mainyu, *druj* ilkesi ile hareket eden, hem kötülüğü hem de düzensizliği içinde barındıran, yok etme ruhudur. Bu iki güç arasındaki savaş, dünya tarihinin geçmişini, bu gününü ve geleceğini oluşturmaktadır. Kendinden önceki inançlara karşı gelen Zoroaster'in görüşüne göre, bu savaş sonsuza kadar sürmeyecek, ancak gelecekte bir noktada sona erecektir. Bu sona ulaştıktan sonra, tüm dünyaya huzur ve düzen hakim olacak ve kaos sonsuza kadar ortadan kalkacaktır. Cennete gidene kadar beklemek yerine yeni düzen, dünya üzerinde kurulacaktır. Dini bütün ölüler, başka bedenlerde tekrar dünyaya gelecek ve tüm insanlık, Ahura Mazda'ya tapınarak birleştikleri, tek bir Zoroaster topluluğu oluşturacaklardır. 'Mükemmelleşmek' olarak adlandırılan bu ilk değişim, 'kıyametten önce barış ve huzurun hakim olacağı varsayılan bin yıllık döneme ait', peygamberliğin ilk örneğidir. Olasılıkla Zoroaster'in kendisi de bu 'mükemmelleşme'nin eli

kulağında olduğuna inanmış, ancak yüzyıllar geçtikçe, kehanet değiştirilmiş ve son savaşın tarihi de ertelenmiştir. Ancak yine de bu, yeni mitin etkisini kaybettiği anlamını taşımaz. Norman Cohn'un da işaret ettiğine göre, dünya üzerindeki iyi ve kötü güçlerin savaşacağı fikri, aslında geleneksel bir görüş olmaktansa, devrimci bir görüştür. Özellikle de sömürgeciler ve güçlü düşmanlar tarafından kötüye kullanılan ve kendilerini çaresiz hisseden yoksul ve güçsüz kişilere çekici gelmiştir. Bu inancın yansımalarına, Marksizm'de de rastlanabilir.

İsa'nın da, iyi ve kötü güçler arasındaki mücadelenin biteceği ve 'cennette olduğu gibi' dünya üzerinde de, Tanrı'nın krallığının kurulacağına ilişkin bir inanç taşıdığına hiç şüphe yoktur. İsa'nın, Baptist John tarafından vaftiz edilmesinin ardından, sahrada günaha girmesi, iyi ile kötü arasındaki savaşın bir tasviri olup, İsa'nın "Tövbe et; Cennetin Efendisi üstünde" mesajıyla çıktığı bir güç denemesidir.[17] Hiç kimse yemek yemeden ve su içmeden kırk gün yaşayamaz. Söz edilen kırk sayısı ile olasılıkla, İsrailoğullarının Mısır'dan kaçıp çölde yaşadıkları kırk yıla gönderme yapılmaktadır. Sahrada kalmayı 'yaratıcı hastalığın' bir örneği olarak görmek yerinde olabilir: yalnızlığa gömülüp, iç karmaşanın ve mücadelenin ortaya çıkmasına olanak vererek çatışmanın çözülmesi ve yeni bir görüşün doğması olarak değerlendirilebilir.

İsa'nın, Tanrı'nın krallığının geleceğini bildirmesi ile ne kastettiği ve bunun ne kadar bir sürede olmasını beklediği birçok tartışmaya yol açmıştır. İsa bunun çok yakında olacağını söylemiş, ancak tam olarak ne zaman gerçekleşeceğini bilmediğini ifade etmiştir. Ancak krallığın yakında gelebilmesi için acilen tövbe etmek ve tetikte beklemek gerekmektedir. "İnsanoğlu" hiç beklenmedik bir zamanda gelecektir. Luka'nın öne sürdüğüne göre İsa, onu dinleyenler arasında, krallığın geldiğini görmeden ölmeyeceklerin bulunduğunu bildirmiştir. Tanrı'nın krallığının gelmesinin dışsal bir değişiklik olmaktansa çok, insanların kalplerinde içsel, tinsel bir değişim olacağı görüşü hakimdir ki, bunun da ispat edilmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte, Hıristiyanlığa inananların İsa'nın kehanetinin

yanlış olduğunu itiraf etmektense, bu yorumlamayı kabul etmeleri daha kolaydır. İsa'nın, Tanrı'nın kötülüğü yeneceği savaşın yakın olduğuna ve Tanrı'nın krallığının yakın gelecekte dünya üzerinde kurulacağına inandığı, mahşerle ilgili görüşü paylaşması kaçınılmazdır. E. P. Sanders, *Kralllığın Gelişi* (The Coming of the Kingdom) adlı bölümde şöyle yazmıştır: "İsa'nın eskatolojik* bir mesajı olduğuna emin olabiliriz."[18]

İsa, aynı zamanda krallığın gelişinin, ortaya çıkacak sahte peygamberler, kıtlık, savaş ve deprem gibi sıkıntılı bir dönemin ardından olacağını da tahmin etmektedir:

> O sıkıntılı günler geçer geçmez, güneş kararacak, ay ışık vermeyecek, yıldızlar gökyüzünden düşecek ve tanrısal güçler sarsılacaktır. Sonra cennette, "İnsanoğlu"nu müjdeleyenlerin işaretleri görülecektir. Dünyadaki tüm insanlar feryat figân edecekler ve büyük bir zaferle cennetin bulutları arasından gelen "İnsanoğlu"nu göreceklerdir. O, borazan sesi ile, dört bir yönden seçtiklerini almak üzere, meleklerini, cennetin en ücra köşelerinden her yere gönderecektir.[19]

Çarmıha gerildikten ve tekrar dirilme söylentilerinden sonra, müritleri İsa'nın tekrar gelerek, önceden söylediği gibi krallığı kuracağına kendilerini inandırmışlardır. Belki de, yaşadıkları bu ilk hayal kırıklığı, onların İsa'nın hayatı ve öğretisi ile ilgili tutarlı hikayeler yaratma ihtiyaçlarını harekete geçirmiştir. Eğer çok kısa bir süre içinde döneceği düşünülseydi, tarihsel bilgiler toplamaya da gerek kalmazdı. Uyulması gereken kurallar ve İncil örnekleri, anonim olarak, İ.Ö. tahminen 70 ile 90 yılları arasında bir araya getirilmeye başlansa da, bazı bilim adamları Markos'un toparlamasının daha da eski bir tarihe dayandığına inanmaktadırlar.[20] Bu kitapların Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya atfedilmeleri ise, İ.S. yaklaşık 180'li yıllara denk düşmektedir.

Eğer kendimizi yüzyıllarca süren Hıristiyan spekülasyonlarının tuzağından kurtarabilirsek, İsa'nın da içsel bir çatışmadan, doğrudan babası Tanrı'dan gelen, yeni ve özel bir tinsel içgörüyle çıkması ile diğer gurulara benzediğini görebiliriz. E.

* Ölümden sonraki hayata ait olan (ç.n.)

P. Sanders'ın da dikkat çektiği gibi, otoritesi Tanrı'yla arasındaki kişisel yakınlığının sağladığı inançtan kaynaklanan İsa, karizmatik ve kendine özgü bir peygamberdir.

Bütün İncillere göre, İsa önce Hazreti Yahya tarafından vaftiz edilmeye razı olmuştur. Mesih rolüne kendisinin mi büründüğü ve bu ünvanın onun için ne anlama geldiği konusunda bazı kuşkular vardır. İsa ve müritleri, Caesarea yakınlarındaki köye gitmek üzere yoldayken, "somunlar ve balıklar" mucizesinden ve Bethsaidalı kör adamın gözlerinin tekrar açılmasından sonra, onlara "İnsanlar benim ne olduğumu söylüyorlar?" diye sormuştur. Onlar da "Bazıları Hazreti Yahya, diğerleri Elijah, kimileri de peygamber diyor" diye cevap vermişlerdir. İsa, "Ya siz?" diye sorar, "Siz benim ne olduğumu düşünüyorsunuz?", Peter'ın bu soruya verdiği cevap, "Sen Mesih'sin"dir.[21] İsa bunu reddetmemekle beraber, müritlerine bunu kendilerine saklamalarını tembih etmekten geri durmaz. İsa daha sonra, kendilerinin mesih ya da peygamber olduğunu iddia eden sahtekârlara karşı müritlerini uyarır. Yargılandığı sırada, Başpiskopos Caiaphas ona "Sen Mesih misin, Kutsal Varlık'ın oğlu musun?" diye sorar. Markos'a göre İsa, "Evet, öyleyim. İnsanoğlunun Tanrı'nın sağ elinde oturduğunu ve cennetin bulutları içinde geldiğini göreceksiniz" demiştir.[22] Luka'ya göre ise İsa, anlatsa ona inanmayacaklarını dile getirmiştir. Matta da, İsa'nın bu soruya soruyla karşılık verdiğini ifade eder. Gerçekte Yahudilerin istekleri o yönde olsa da, çoğu âlim, İsa'nın, İsrail'in hazinelerini kurtarmak, düşmanlarını yok etmek, yabancı egemenliğini ortadan kaldırmak, Yahve tapınağını tekrar onarmak, Kudüs'te egemenlik sağlamak gibi Davut tarzı siyasî iddiaları olan bir Mesih olduğuna inanmaz. E. P. Sanders'a göre, İsa olasılıkla, kendisinin sadece Mesih olduğunu düşünmüyor, bunu daha da ileri götürerek, Tanrı'nın elçisi olduğunu ileri sürüyordu.

Humphery Carpenter, muhteşem kısa kitabı *İsa* (Jesus)'da, İsa'nın kendisinin kim olduğunu düşündüğünü araştırmaktadır.[23] Eğer, Tanrı'nın elçisi olduğuna ve dünyaya cennetin bulutları arasında dönüp, burayı şan içinde yöneteceğine inandı-

ğı sonucuna varırsak, diğer yönleriyle olmasa bile, bir tek bu yönüyle dahi, büyüklük sanrısı taşıdıkları yargısına vardığımız diğer gurulara benzemektedir. Markos'a göre, insanlar İsa'nın aklının başından gitmiş olduğunu söyledikleri için, ailesi onun sorumluluğunu üstlenmeye kalkmıştır. Onunla konuşmaya çalıştıklarında, "Annem kim? Kardeşlerim kimler?" diyerek onları reddetmiş ve etrafında toplanmış kişilere "İşte benim annem, işte benim kardeşlerim. Kim ki Tanrı'nın istediklerini yapar, onlar benim kardeşimdir, annemdir" demiştir.[24] Günümüzde inananlarının ileri sürdüğü gibi, İsa aslında aile yaşamını destekleyenlerden biri değildir. Müritlerine, kardeşin kardeşi, babanın oğlu aldattığı ve çocukların da büyüklerini öldürdüklerini söylediği hatırlanacaktır. "İsa'nın mesajının temeli, kendini tüm kalbiyle Tanrı'nın Krallığını aramaya adayan herkesin, aslında yalnız olduğudur."[25] Daha önce de, guruların aile bağları karşısında kayıtsız kaldıklarına değinmiştim.

Geçmişe geri gidip, İ.S. 1. yüzyılda ne gibi inançlarımız olabileceğini hayal etmemiz oldukça zordur. Ancak, çoğumuzun modern bilginin ışığı altında sanrısal olarak kabul edilebilecek inançlara sahip olma olasılığı oldukça yüksektir. İsa'nın o andaki ruhsal durumunu değerlendirmek üç nedenden dolayı yersizdir. Bu nedenlerden ilki, zaman yolculuğuna çıkmamızın söz konusu olmamasıdır. İkincisi, dört İncil'in hepsi de, bölük pörçük, çelişkilidir ve olaylar olduktan çok sonraları kaleme alınmıştır. Üçüncüsü de, bir inancın ruhsal rahatsızlığın kanıtı olabilmesi için, bu inancın oluştuğu sosyal bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Örneğin, yirminci yüzyıl İngilteresinde, Tanrı'nın oğlu olduğunu ve dünyaya yeniden cennetin bulutları arasında şan ile döneceğini ileri süren herkes psikiyatrik açıdan dikkat çekecektir. Ne var ki, eski topluluklar için bu tür iddialar pek de şaşırtıcı değildir.

Eldeki kanıtlara göre, İsa'nın kendisini sahrada günaha girmesiyle tasvir ettiği, dünya üzerinde Tanrı'nın krallığının kurulmasının yakın olduğuna inandığı için tövbe ederek bu günahtan kurtulduğu bir kriz dönemi yaşama ihtimali yüksek

gibi görünmektedir. Kendi ölümünün, İsrail'in günahlarının bir kefareti olduğuna ve kendisinin de Tanrı'nın sağ elinde oturan kutsal kişi olarak insanlığı yargılayacağına inanmaktadır. Pek çok Hıristiyan dinbilimci, İsa'nın dünyanın mahşerle son bulma kehanetinin gerçekleşmemiş olmasına şaşırsa da, bu İsa'nın öğretisinin değerini hiçbir şekilde düşürmemektedir. Bizler nasıl ki, kendi zamanımızın insanlarıysak, o da kendi zamanının insanıdır. Yaratıcı bireylerin bile, yaşadıkları dönemin sınırlılıklarından kaçmaları mümkün değildir.

İsa'nın öğretisinin en çarpıcı yönü, insanın iç dünyasına verdiği önemdir. Yuda Kanunları'na itaat etmek yüreklendirilse de, sadece görünüşteki itaat yeterli değildir. Kişinin iç dünyası da şeytanî düşüncelerden ve arzulardan arındırılmalıdır. Kişi ancak bu şekilde düşmanlarını sevmeyi ve kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa başkalarına da öyle davranmayı öğrenebilir. İsa'nın öğretisi, sadece davranışlara yönelik emirlerle sınırlı olmadığı ve iç dünyadaki gerçek değişimi de vurguladığı için, değeri daha da artmıştır. Ferisî ve vergi toplayıcı arasındaki mesel, gösteriş için kusursuz itaat ve ibadet etmenin bile, eğer ibadet eden kişi kendini üstün gören biri ise fazla anlamı olmadığına dikkati çekmektedir.

> Biri Ferisî, diğeri vergi toplayıcısı olan iki adam tapınağa dua etmeye gider. Ferisî ayağa kalkar ve "Yüce Tanrım, diğer insanlar gibi haris, namert, zinaya düşkün olmadığım, mesela şu vergi toplayıcına benzemediğim için sana şükrediyorum. Haftada iki kere oruç tutar, bütün kazancımdan aşar veririm" diye dua etmektedir. Diğeri ise mesafesini koruyarak, hatta gözünü bile kaldırmadan göğsüne vurarak "Tanrım, günahkâr kulunu bağışla" diyerek dua eder. Size diyorum ki, diğeri değil, bu adam evine günahlarından arınarak gitmiştir. Kendini yücelten herkes horlanacak, alçakgönüllü olan herkes ise yüceltilecektir.[26]

İsa aynı zamanda, tapınağa giderek dua etmenin riyakârlık olduğunu da ileri sürmektedir.

> Dua edeceğiniz zaman, odanıza gidin, kapıyı kapatın ve nerede olduğu bilinmez Tanrı'ya dua edin. Ve sırrın içindekini de gören Tanrı sizi ödüllendirecektir.[27]

İsa, Tanrı'nın ona özel bir vahiy bahşettiğini düşünmesi

açısından da diğer gurulara benzemektedir. Ancak, İsa başlangıçta mesajını tüm insanlığa uyarlanabilecek şekilde genelleştirmemiştir. Norman Cohn ilk zamanlarda, Yahudi olmayanların İsa'yı pek de fazla ilgilendirmediğini, mahşerle ilgili mesajının sadece Yahudiler için yöneltilmiş olduğunu belirtmektedir.[28] Diriliş hikâyeleri ortada dolaşmaya başladıktan sonra, ilk Hıristiyan Kilisesi kurulmuş ve zaman içinde Hıristiyanlık bir dünya dini haline gelmiştir.

İsa'nın, yeni vahyine kendisinin de tamamen inandığı kesindir. Humphrey Carpenter, İsa'nın sadece ahlakî öğretisi ile ilgi çekmediğini, mucizelerin de bunda etkili olduğunu düşünmektedir. Bana göre ise, bu İsa'nın karizmasını hafife almaktır. Başkaları üzerinde nasıl bir etki yarattığına dair hiçbir kanıtımız olmasa da, bildiklerimizden bu etkinin oldukça güçlü olduğunu çıkarabiliriz. İsa, Aziz Peter ve kardeşi Andrew'un kendisiyle birlikte insanları izlemeye başlamalarını istediğinde, onlar da hiç tereddüt etmeden, evlerini, teknelerini ve ailelerini bırakıp onunla yola çıkmışlardır. Dağdaki vaazından sonra Matta'nın dediğine göre, "Onu dinleyen herkes vaazı karşısında büyülenmiştir. Kendi öğretmenlerinden faklı biçimde, o gerçek bir otoriter tarzında öğretmektedir."[29] Otorite, guruların karizmasının tamamlayıcısı olan, ancak onunla aynı anlama gelmeyen, önemli bir özelliğidir. Kutsal kitapları yorumlamada uzman geleneksel öğretmen ve fakihler, konuşmalarında bu kitaplardan alıntılar yaparken, İsa tamamen kendi inancından hareketle konuşmaktadır. İsa tarafından ortaya konan otorite, kendisinin Tanrı'nın elçisi olduğuna inanmasının yanı sıra, fakirler, güçsüzler, hastalar ve günahkârlara gösterdiği merhametten de kaynaklanmaktadır. Diğer gurular gibi, İsa da kendisinin Tanrı tarafından özel olarak seçildiğine inanması bakımından ayrımcıdır. Ancak her çeşit insanla kaynaştığı için, onun anti-demokratik olduğunu söylemek doğru olmaz. Yaşadığı dönem düşünülecek olursa da, bu terim zaten anlamsızdır. Bu düzeydeki iyiliğe nadiren rastlanır. Hele insan, kendi adına gerçekten bir şey istemeyen, hep başkalarını düşünen, zengin ve güçlüyü, fakir ve güçsüzden daha aşağıda de-

ğerlendiren biri ile karşı karşıya geldiğinde, bunun etkisi, büyüleyici hattâ devrim yaratıcı olabilir. İsa çarmıha gerilip sonunda acılar içinde öldüğünde, o sıralarda yüzbaşı olan bir komutanın, "Bu adam gerçekten de Tanrı'nın oğlu!" dediği bildirilmiştir. Bu ifade, Geza Vermes tarafından 'yanlış zamanda yapılmış dini bir itiraf' olarak bir kenara bırakılsa da, ben bu ifadenin aslında, saf iyiliğin tanınması olduğunu düşünmek isterim.

Şimdiye kadar güçten onun kadar az etkilenmiş ve cinsel ayartmalara hiç kapılmamış biri daha bilinmemektedir. İsa, zengin olmanın günahlardan kurtulmaya engel olduğunu düşündüğü için, asla böyle bir şeye sahip olmak istememiştir. Dini konularda hizmet eden kadınların, ayaklarını gözyaşları ile yıkamasına, onları lavanta kokulu mürle sıvamalarına izin verdiği halde, tinsel gücünü başkalarını kullanmak için harekete geçirdiğine dair hiçbir kanıt yoktur. İsa, babası olan Tanrı'nın onunla doğrudan konuştuğuna inandığı için, kendisine gizemli bir geçmiş yaratmak ya da sahip olduğu bilgeliği gizemli kaynaklardan elde ettiğini ileri sürmek zorunda kalmamıştır.

Müritler, bazen gurunun statüsünü, kendi beklentisinin de üzerine taşırlar. İsa'nın kendisi de büyük bir olasılıkla, öğretisinin bir dünya dinine dönüşeceğini düşünmemiş, Musevi ve Romalı otoriteler gibi birçok müridi de, çarmıha gerilmesinin İsa'yı sonsuza kadar ortadan kaldırdığına inanmışlardır. İsa çarmıha gerildiğinde (gerçekse tabii), "Tanrım, tanrım beni niye terk ettin?" diye haykırdığında, akıllara 22 numaralı ilahiden bir cümleyi mi tekrarlıyor, yoksa kendisi de Tanrı'nın özel bir elçisi olduğundan şüpheye mi düşüyor, sorusu gelebilir.

Onu izleyen gurulardan sadece bazıları, onun mesajının yalınlığına ve berraklığına ulaşabilmiştir, ancak bu noktada bilgimizin çok sınırlı olduğu da unutulmamalıdır. Eğer İsa'nın detaylı bir biyografisine ve insan olarak nasıl biri olduğuna dair güvenilir bir bilgiye sahip olabilseydik, Hıristiyanlık büyük olasılıkla bir dünya dini olmazdı. Bütün bunları bilseydik, İsa'nın dürüst olmayan ya da güvenilmez biri olarak ortaya çı-

kacağını ileri sürmüyorum. Demek istediğim, eğer birinin kişilik çizgileri çok belirgin değilse, onun mitsel bir kişiliğe dönüştürülmesinin daha kolay olduğudur. Mitler çoğunlukla, bizim yansıtmalarımız üzerine yapılanırlar; tüm gerçeklerin ortada olduğu yerde, hayal gücü yeşeremez.

İncil hikâyeleri birbirleriyle çelişkili olduğu halde, yaşadığımız kültürün o kadar içine girmişlerdir ki, bu hikâyeleri tarih olarak değil de mit olarak kabul etsek bile, duygusal etkilerinden kurtulmamız mümkün değildir. Yeni Ahit'in hiçbir yerinde, İsa'nın bir ahırda doğduğuna ilişkin bilgi olmadığı halde, ahırdaki bebek tasviri çoğumuzu derinden etkiler. Dağdaki Vaaz, Son Yemek, Yehuda'nın İhaneti ve Çarmıha Geriliş, tek tek o kadar bildik ve acıklıdır ki, onlara asla tarafsız bakamayız. Muhteşem müzikler de duygusal olarak etkilenmemizi artırır. Händel'in Mesih'i, Bach'ın Passion'ları, Batı medeniyetinin mucizeleri arasındadır ve bunlar karşısında, Tanrı'ya inanmayanlar bile inananlar gibi gözyaşına boğulabilir.

Yalınlığın çekiciliğinden daha önce de söz etmiştim. Salomon Reinach, ünlü kitabı *Orfeus: Dinler Tarihi* (Orpheus: A History of Religions)'nde, İncillerin birbiriyle çelişen pek çok ifade taşıdığını yazmıştır. Ancak, bütün olarak bakıldığında, efsanenin kah sakin kah trajik yönü yerine, iyilikseverlik, sabır, adalet, namus gibi erdemlerin güzellikle uyum içinde olması çarpıcıdır. Hıristiyan öğretisinin diğer dini veya dünyevî öğretilerden farklı olmadığı bir gerçektir. İsa aslında, çağdaş bir ortaçağ Musevi bilgini Hillel ya da Gamaliel'dir. Ancak İncillerden anlaşıldığı üzere Hıristiyanlık, tüm skolastik felsefelerden ve gösterişten ibaret ayinlerden arındırılmış, dünya üzerinde egemen olmaya yakışır biçimde, güçlü ve yalın bir öğreti olmuştur.

Okuyuculardan profesyonel olarak psikiyatri ile ilgilenmeyenler, kişilik özellikleri birbirinden oldukça farklı olsa da, çoğu gurunun deli olduğu sonucunu çıkarabilir. Gözle görülemeyen şeyleri özel gücü sayesinde algıladığını ileri süren, kendisinin Tanrı olduğunu iddia eden veya evrenle ilgili bilimsel desteği ya da genel kabulü olmayan ve garip kuramlar ortaya atan biri hakkında ne başka düşünülebilir ki?

Jim Jones ve Bhagwan Shree Rajneesh gibi, misyonlarının sonuna doğru belirgin olarak ruhsal bozukluk gösteren guruları da incelemiştik. Jones büyük miktarlarda amfetamin ve antidepresan alırken, Rajneesh de valium ve azot oksit kullanmıştır. Rahatsızlıklarının nedeni, bu ilâçların beyinde oluşturduğu toksik etkilere bağlanabilir. İgnatius, Manresa'da geçirdiği dönemde, tuttuğu oruçtan dolayı imgelem ve halüsinasyonlar görmesine neden olan, geçici bir işlevsel beyin hastalığı yaşamış olabilir. Ancak, geçirdiği bu deneyime rağmen İgnatius, ömrünün sonuna kadar oldukça faal ve sağlıklı olarak yaşamını sürdürmüştür. Çeşitli bunama tipleri ile ilâç, alkol, tümör ve mikropların beyne verdiği zarara bağlı ruhsal hastalıklar hakkında hâlâ daha keşfedilecek pek çok şey olmasına karşın, bu hastalıklar diğer organlardaki hastalıklarla karşılaştırılabilir. Diğer hastalıklarda etkilenen organ, kalp, karaciğer, akciğer veya böbrekken, bu tip hastalıklarda en çok zarar gören organ beyindir. Ancak şu da var ki, beyin hastalığının ya da beynin uğradığı zararın dereceleri birbirinden farklı olsa da, modern araştırma yöntemleri yanı sıra, uygulanan psikolojik testler de kesin tanı koyma imkanı sağlamaktadır. Hastanın beyninde hasar olup olmadığı gayet net olarak ortaya konabilmektedir. Belirli bir zararın olası nedeni hakkında fikir birliği olmasa da, beyin hasarı olduğu konusunda genellikle kuşkuya yer yoktur. Guruluk olgusunda, beyin hasarına ya da hastalığına bağlı ruhsal rahatsızlığın pek az rol oynadığı konusunda yürütülen tahminler nerdeyse kanıtlanmıştır. Guruların ortaya koyduğu ruhsal rahatsızlıklar daha fazla

manik-depresif* bozukluk ya da şizofreniye bağlıdır. Bu iki temel psikotik hastalık kategorisi için şimdiye kadar kesin bir beyin patolojisi bulunamadığı halde, iki ruhsal hastalıkta da kesinlikle genetik faktörlerin rol oynadığı bilinmektedir.

Ruhsal hastalık ya da "delilik", genellikle bir çöküşün yanı sıra, sosyal hayatla başa çıkma yetersizliği ile ilgili olsa da, birçok guru, sosyal olarak etkili birer lider, insanları kendi görüşü yönünde ikna eden birer hatiptir. Gurular, ruhsal olarak anormal görülseler de, psikiyatrik hasta olarak tanımlanmadan veya yaşamlarının sonunu akıl hastanelerinde geçirmeden yaşamlarını sürdürürler. Guru olgusu, ruhsal hastalığın doğası ile ilgili cevaplaması zor sorular gündeme getirmektedir. İnsanlar sadece, evrenle ilgili değişik görüşlere sahip oldukları, bir peygamber veya öğretmen olarak önemli olduklarına inandıkları için psikotik olarak kabul edilebilirler mi? Aklı başında olmakla delilik arasındaki sınır nerededir? Bir kişiyi psikotik olarak etiketlemek gerçekte ne anlama gelir? Şu anda kullanılan psikiyatrik sınıflandırmalar doğru mudur? Bunlar sadece septik psikiyatristler tarafından ortaya atılan akademik sorular değildir. Normallik ile deliliği birbirinden ayıran çizginin yanlış yerde olduğunu göstermek üzere ciddi bir atılımda bulunacağım. Normal diye düşündüklerimiz aslında daha deli, deli bildiklerimiz ise daha normaldirler.

Psikiyatrik sınıflandırmaları yeniden gözden geçirme ihtiyacını doğuran tek grup gurular değildir. Örneğin, seri cinayet vakalarını ele alarak, seri cinayet işleyen iki katili yakından tanıyalım. Dennis Nilsen, dört yıl gibi bir sürede on beş genç adamı öldürmüştür. Öldürdükten sonra kurbanlarının resmini çiziyor, vücut parçalarını da gardırobunun içinde ya da yer döşemesi altında saklıyordu. Jeffrey Dahmer de, benzer bir sürede on yedi kişiyi öldürmüştür. Cesetlerin çoğunu kesmiş, kafalarını haşlamış ve bedenlerinden bazı parçaları yemiştir. Sıradan insan, bu tür cinayetler işleyen ve sonra da bu şekilde dav-

* İki uçlu duygudurum bozukluğu; mani ve depresyon dönemlerinin yaşandığı duygulanım bozukluğu (ç.n.)

ranan bu iki adamın normallikten çok uzak oldukları için deli olduklarını düşünecektir. Bence de, sıradan insan, görüşünde çok haklıdır. Ancak, her iki katil de, mahkemede manik-depresif bozukluk veya şizofreni belirtisi taşımadıkları ya da ilâç veya fiziksel bir rahatsızlığa bağlı herhangi bir ruhsal hastalık göstermedikleri için normal oldukları yönünde değerlendirilmişlerdir. Seri cinayet işleyen katiller, modern psikiyatri tanı ölçütlerine göre, anormal bireylerin, nasıl normal olarak ele alınıp yasa karşısında bile sorumlu tutulduklarının en uç örneğini oluşturmaktadır.

Benzer şekilde, bazı sahtekârlar da, gerçekte olduklarından daha normal oldukları yönünde yanlış değerlendirilmişlerdir. İnsanların güvenini kötüye kullanan bu sahtekârlar, ruhsal olarak, genellikle onlara dava açan veya onları savunanların fark ettiklerinden daha anormaldirler. Başarılı bir sahtekârın, sıradan insanların başaramayacağı şekilde kendi fantezilerine inanma becerisi olması şarttır. Çoğu sahtekâr gibi, eğer kişi bir de coşkulu ve karizmatik ise, bu kişinin aynı zamanda aşırı derecede anormal ya da kronik bir psikotik olduğu gözden kaçabilir. Sosyal yaşamda başarısız olanların ruhsal anormalliklerini fark etme eğilimimiz daha fazladır. Sosyal olarak etkin ve kendi halinde olanların rahatsızlıkları ya görmezden gelinir ya da inkâr edilir. Kurbanlarından para elde etmek üzere sahte kimliğe bürünen sahtekârların psikotikliği o denli ortadadır ki, ya hapse atılır ya da akıl hastanesine kapatılırlar. Gerçek dışı bahanelerle para toplamaktan birçok kez mahkum edilmiş yaşlı biriyle hapishanede yaptığım görüşmeyi hatırlıyorum. Bu kişinin ruhsal bir hastalığı olabileceği hiçbir zaman düşünülmemişti. Oysa ben onunla yakından ilgilenince, kuvvetle inandığı bir dizi tipik paranoyak sanrıyı dile getirmişti. Eğer hapishane doktorlarına inançlarından söz ederse, psikotik olarak etiketleneceğinin ve doğruca akıl hastanesini boylayacağının da farkındaydı. Belli bir süre hapishanede kalmayı, sonu belli olmayan bir süre akıl hastanesine kapatılmaya tercih ettiği için, bana anlattıklarını başkasına anlatmamam için benden söz vermemi istemişti. Belki, bu da onun aldatmacala-

rından biriydi. Ama bundan hiçbir kazancı olmadığı için, hayatında ilk defa doğruyu söylediğini düşünüyorum. Bu kitapta söz ettiğimiz gurulardan çoğu, psikoz ile güven sahtekârlığı arasındaki sınırda gidip gelmiştir. Jung, toplumda bilinenden çok daha fazla şizofren bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre "Bu olgular, saplantı nevrozu, zorlantı, fobi ve histeri bozuklukları altında gözden kaçırıyor ve akıl hastanesinin yakınından bile geçmemeye özen gösteriyorlar."[1] Jung bence de ortaya koyduğu bu görüşte haklıdır.

Gurular genel olarak, hastalığa varacak düzeyde yoğun ruhsal rahatsızlık dönemi geçirdikten sonra, bu dönemden karmaşalarının sonlanması ile birlikte vaaz ettikleri ya da öğrettikleri yeni bir vahiyle çıkarlar. Bir gurunun ruhsal olarak hasta olup olmadığını değerlendirirken, hem geçirdiği hastalığa hem de bunu takip eden yerleşik inançlarına bakmak gerekir. Ne yazık ki, guruların yaşadıkları akut ataklarla ile ilgili bilgiler eksik ve yetersizdir. Ancak bazı guruların, aşırı coşkunluk dönemleri ve bir ya da birden fazla ağır depresyon dönemi geçirdiğine, bazılarının hastalığının da şizofreniye yakın olduğuna hiç şüphe yoktur.

Bazı mani ve depresyon atakları o kadar uç noktadadır ki, hemen hemen bütün psikiyatristler tanı konusunda fikir birliğine varıp, bu kişilerin hasta olduğu konusunda tereddütsüz anlaşırlar. Doğal olarak, sıradan insanlar da onlarla aynı görüşü rahatlıkla paylaşır. Genelde sakin biri, aşırı heyecanlı ve yerinde duramaz hale gelir, tutarsız konuşmaya başlar, yüksek miktarlarda borca girer, rastgele cinsel ilişkiler kurar ve uyumayı reddederse, yakınları haklı olarak onun bir ruhsal hastalık geçirdiğini düşünürler. Yine bir kişi kedere gömülür, yemek yemeyi reddeder, önemsiz şeyler için bile kendini suçlar ve intihar etme isteğinden sık sık söz ederse, ümit edilen odur ki, onun da hasta olduğu düşünülüp, tedaviye ihtiyacı olduğunun farkına varılsın. İgnatius'un yaşadığı depresyon dönemi savaşta yaralanması ile başlamış ve asilzade kimliğinin yıkılmasına neden olmuştur. Manresa'dayken, psikoza varacak düzeyde ağır bir depresyon atağı geçirmiş ve buna intihar düşünceleri

eşlik etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, dile getirdiği 'teselli' adını verdiği kendinden geçme deneyimleri, yineleyici görsel ve işitsel halüsinasyonlar eşliğinde gerçekleşen, depresyonun tam aksi kutbunda olan, mani* ya da hipomani** atağı olarak değerlendirilebilir.

Büyük ihtimalle Rajneesh'in de ergenlik döneminde yaşadığı uzun süren depresyon atağı, hipomanik düzeydeki kendinden geçme deneyimi ile sonlanmıştır. Daha sonra, en az iki kere daha depresyon dönemi yaşamış, bunlardan biri de fiziksel ve zihinsel olarak hastalanmaya başlamasının hemen öncesine denk gelmiştir.

David Koresh de, hamile bıraktığı kız tarafından reddedilince patolojik düzeyde duygulanım dalgalanmaları yaşamış, kendisinin kah şeytan, kah Tanrı tarafından özel olarak kollanan biri olduğuna inanmıştır.

Jung'un ruhsal hastalığı ise, değişik uzmanlar tarafından farklı farklı ele alınmıştır. Bazıları, onun uzun bir depresyon dönemi geçirdiğini düşünürken, diğerleri ise yaşadığının şizofreni atağı olduğu görüşündedir. Tanı koymada karşılaşılan aynı güçlük, Rudolf Steiner'in orta yaş krizini değerlendirirken de ortaya çıkmaktadır.

Birçok guru, manik-depresif bozukluğu andıran ve iyileşme ile sonlanan, yoğun bir ruhsal strese maruz kalsa da, guruların kriz bittikten sonraki davranışları, bu hastalığın özellikleri ile kolaylıkla anlatılamaz. Manik-depresif bozukluğun genel kabul gören özelliklerinde biri, bunun aralıklı dönemlerde yaşanmasıdır. Ataklar birbirine çok yakın olduğunda, arada tam iyileşecek zaman kalmaması durumu dışında, ataklar arasında, çoğu hasta normale döner. Ancak gurular, akut ataklarını yaşadıktan sonra, asla daha önceki kişiliklerine geri dönmezler. Gurular oluşturdukları yeni inanç sistemi ile kendileri

* Manik-depresif bozukluğun (iki uçlu duygudurum bozukluğu) abartılı heyecan, aşırı hareketlilik, abartılı mutluluk duygusu, önemli ve büyük birisi olma hissi, yoğunlaşma bozukluğu, dürtülerini engelleyememe, dikkatsizlik, aşırı ve aralıksız konuşma, çağrışımlarda hızlanma gibi belirtilerle giden dönemi (ç.n.)

** Manik dönem belirtilerinin daha hafif düzeyde yaşandığı durum (ç.n.)

ve evren hakkında yeni görüşler edindikleri kalıcı bir değişim gösterirler.

Gurulara şizofren tanısı konabilir mi? Akut şizofreni atakları, manik-depresif bozuklukta olduğundan daha sıklıkla kalıcı izler bırakır. Steiner ve Gurdjieff gibi guruların öne sürdükleri kendileri ve dünya hakkındaki olağandışı görüşler, acaba şizofreni hastalığının bir sonucu mudur?

Elizabeth L. Farr'ın yazıları, şizofreniden dolayı yaşadığı ve eşine ender rastlanabilecek açıklıkta ifade ettiği garip deneyimlerin gerçekte nasıl tuhaf açıklamaları olduğunu gözler önüne sermektedir. On altı yaşından itibaren, hastaneye sürekli girip çıktığı sekiz yıl boyunca, hastalığın tipik özelliği olan, algı bozuklukları, halüsinasyonlar ve sanrılar* yaşamıştır. Ona, katatonik şizofreni tanısı konmuştur. Aklından geçen düşünceleri dile getiren sesler duymuş ve düşüncelerinin yayınlandığını düşündüğü için başkalarının da bunları duyduğuna inanmıştır. "Araya giren şekiller" olarak adlandırdığı, o anda baktığı nesne ile kendisi arasına giren, renkli desenler biçiminde görsel halüsinasyonları da olmuştur. Aynı zamanda aşırı derecede hassas biri olduğundan, başkalarının göremediği şeyleri algılayabildiğine inanmaya başlamıştır. Bazen sandalye ya da lamba gibi cansız varlıkların da, sanki birer kişilikleri varmışçasına onunla iletişime girmeye çalıştıkları hissini yaşamıştır. Lisedeyken bir anlam bulma arayışı içinde olduğunu ifade etmesi, zihin karmaşa içindeyken, bir düzen kurma ihtiyacının ne denli yoğun olduğunu göstermektedir.

> Lisedeyken, bana neler olduğunu anlayabilme umuduyla, dinle, büyüyle ve sanatla uğraşmaya başladım. Beni buna iten temel etken, yaşadıklarımın anlamını bulmaktı.
>
> Sanrılar sinsice başladı. Dinin, büyünün ve sanatın nerede yok olduğunu vc çılgın düşüncelerin ne zaman başladığını tam bilmiyorum. Tüm bildiğim şuydu; yaşadığım deneyimlerin bir anlamı olmalıydı ve kendi gerçekliğimle, başkalarının yaşadığı gerçek arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak için, ben Aydınlanma arayışımda aktif olmalıydım. Bana göre her şey, bir yerde birbirine bağlanmalıydı.[2]

* Hezeyan (ç.n.)

Gurularları konu alan bu kitap kapsamında, onun da "aydınlandığı bir duruma" eriştiğine inanmaya başlaması özellikle ilginçtir. Farr, bir binanın yedinci katından atlayıp, başının üstüne yere düşmesi gerektiğine inanmaktaydı. Bu noktada "kozmik bir bağlantı noktasına" geçerek ruhu bedeninden ayrılıp, en uç düzeydeki aydınlanmayı yaşayacağı paralel bir dünyaya transfer olacaktı. Aydınlanma olarak adlandırdığı bu uç nokta, aslında birçok gurunun sahip olduğunu iddia ettiği şeydir. Ancak bunun her zaman şizofreni hastalığına bağlı bir durum olduğunu söylemek ise kolay değildir.

Elizabeth Farr, yaşadığı hastalık nedeniyle defalarca hastaneye kaldırılmıştır. Zaman zaman toplum içinde, sıradan günlük hayatla başa çıkamadığı oldukça açıktır. Şizofreni ile ilgili belirgin bir beyin bir patolojisi ortaya konamamasına karşın, bence, Elizabeth Farr'ın tasvir ettiği algı bozuklukları, olasılıkla beyindeki bir nörofizyolojik rahatsızlığa bağlıdır. Anlattıkları, benzer psikotik rahatsızlıklar geçiren hastaların yaşadıklarına yakından benzediği için, henüz tam nedeni bilinemese de, bunun somut bir nedene bağlı fiziksel bir hastalık olduğu sonucuna varmak doğru olacaktır. Yakın zamanlarda şizofreni üzerine yapılan beyin araştırmaları ile ilgili geniş literatürün tekrar gözden geçirilmesi ile ortaya çıkan sonuç şudur: "Şizofreni, serebral korteksin* anatomik bölgeleri arasındaki karşılıklı normal aktivasyonlarda karmaşık değişiklikler olarak tanımlanabilir."[3] Diğer bir deyişle hatalı, olan beyin ya da beynin bir bölümündeki yapısal bir anormallik değil, farklı alanlar arasındaki iletişim sırasında ortaya çıkan düzensizliktir. Araştırmacılar, yıllardır şizofreninin beynin iki yarı lobu arasındaki yetersiz ya da anormal iletişime bağlı olduğunu ileri sürmektedirler.

Hepimiz yaşadığımız deneyimlerden bir anlam çıkarmaya çalışırız. Ancak çoğumuz, akut şizofrenik dağılmanın karmaşasını yaşamadığımız için, normal insana çılgınca gelen, dünya ve dünyadaki yerimizle ilgili bir anlam bulma ihtiyacına

* Beynin en üst tabakası (ç.n.)

girmemişizdir. Elizabeth Farr, hastalığından sonra eski sağlığına kavuşmuş ve mesleğine geri dönmeyi başarmıştır. Şizofreni ile ilgili şu yazdıkları ilginçtir:

> Hastalığım hiç hoş değildi, ama böyle bir deneyim yaşadığım için üzgün olduğumu söyleyemem. Psikoz, öğrenme, problem çözme ve algı alanının genişlemesi konusunda pek az insana nasip olan bir deneyimdi.[4]

Eğer bir kişi, Elizabeth Farr'ın dile getirdiği ya da Jung'un gençliğinde yaşadığı gibi garip algı bozuklukları yaşamışsa, bu bozukluklara anlam vermek için oluşturulan inanç sistemlerinin, onlarla aynı deneyimi yaşamayanlar tarafından sanrı olarak değerlendirileceğini görmek çok da zor değildir.

Jung'un psikotik atağı da, aslında bir problem çözme deneyimiydi. Yaşadığı sıkıntı onu, yeni bir psikolojik bakış açısı oluşturduğu çözümlere götürmüştür. Bu da, hem onun hem de onunla aynı bireyselleşme yolunu izleyen pek çok takipçisi adına oldukça verimli olmuştur. Daha önce de söz edildiği gibi Jung, astroloji, eşzamanlılık ya da kehânet gibi paranormal psikolojik olgularla ilgili, tüm bunlara inanmayanlara garip gelebilecek birçok inançla baş başa kalmıştır. Psikotik hastalık döneminden sonra geride kalan ve tortu olarak nitelendirilen tuhaflıklara sık rastlanılsa da, tüm bunlar Jung'un buluşlarının değerini düşürmez. Jung'un hastalığına bir anlam kazandırmaya çalışması, psikoterapi uygulamalarına ve insan doğasını anlamamıza katkıda bulunmasının yanı sıra, yeni ve özgün içgörüler kazanmasına neden olmuştur.

Elizabeth Farr ve Jung'un yaşadığı gibi, psikotik hastalıklar aralıklı olarak ya da hiç aralıksız yıllarca sürebilir. Fakat şizofreni, tıbbi bir model tanımlanabilen ve kolayca tanınan bir hastalıktır. Tüberküloz geçirip sonra iyileşen, ancak hastalık yüzünden geride sorunları kalan biri gibi, psikotik atak geçiren biri de, önceden normal olsa bile, hastalandıktan sonra ya tam iyileşir ya da hastalığından izler taşır. Diğer psikotik hastalıkları aynı ışık altında görmek daha zordur.

Paranoid şizofreni olarak bilinen ruhsal bozuklukta, algı çarpıtmaları daha az belirgin olsa da, bu hastalığı yaşayanlar,

birbirine benzer sanrı sistemleri ortaya koyarlar. Hasta genellikle masonlar, Yahudiler, Katolikler ya da kötü güçleri olan şeytan gibi özel grup ya da kişiler tarafından yapılacak kötülüklerin hedefi olduğuna inanır. Bu hain şeytan ya da kişiler, ona çeşitli şekillerde eziyet ederler. Bu kötü güçler bazen normal şartlar altında asla aklına gelmeyecek yabancı ve açık saçık düşünceleri aklına sokarlar. Hatta başkaları da bunlara kolaylıkla ulaşabilsin diye bunları yayınlarlar. Bu nedenle, sokaktaki insanlar, bu kötülüklere maruz kalanlara tuhaf tuhaf bakar ve kendi aralarında bu kişinin ne kadar garip olduğunu fısıldarlar. Onu cinsel bir sapık olmakla suçlayan sesler bile vardır. Bu şartlar altında özel yetenekleri fark edilemeyeceği için bir işe girememeleri garip gelmediği gibi, gittikçe daha da yalnız kalırlar.

Yaşadığı hoşa gitmeyen bir durum olsa da, hasta ilgi odağı olduğu için bundan önemli biri olduğu sonucunu çıkarmaktadır. O kraliyet ailesinden gelme biri ya da Eski Ahit peygamberi olarak yeniden dünyaya gelmiş biridir. Yeni bir mesajı olan her peygamber, kurulu düzen tarafından dışlanır. İsa'nın başına gelenleri düşünün. İsa kesinlikle sıra dışı biri olmalıydı; hatta Mesih bile olması mümkün müydü acaba?

Büyüklük hissi ve yalnızlık yan yanadır. Jung, on dokuz yaşındaki akıl hastası çilingir çırağının vakasını anlatır. Delikanlı, Tanrı'nın annesi ve diğer önemli kişilerle telefonla bağlantı kurduğuna inanmaktadır. Caraman, bu vakayı şöyle aktarır:

> Aslında pek zeki değildi. Ancak diğer fikirlerinin yanı sıra, dünyanın, istediği zaman sayfalarını çevireceği bir resim defteri olduğuna dair muhteşem bir fikri vardı. Bunun kanıtı da ona göre gayet basitti, ne zaman başını çevirse, önüne yeni bir sayfa açılıyordu.
>
> Bu Schopenhauer'in, "irade ve düşünce olarak dünya" görüşünün sade, ilkel, yontulmamış bir görünümüdür. Bu aşırı yabancılaşma ve kopmadan kaynaklanan parçalayıcı bir düşünce olmasına karşın, o kadar saf ve basit bir biçimde ifade edilmiştir ki, insan ilk başta bu garipliği ancak gülümseyerek karşılar. Yine de, bu ilkel bakış açısı, Schopenhauer'in

parlak dünya görüşüne dayanmaktadır. Sadece bir dahi ya da bir deli, dünyayı kendi resim defteri olarak görebilecek kadar kendini gerçeklerden sıyırabilir.[5]

Paranoid şizofrenler, kendilerini genellikle ilgi odağı olarak görürler. Sembolist yazar Anna Kavan, bu olayı oldukça hoş anlatır.

Akşam inmişti. Işıklar ince bir dumanın ardında, buğulu bir şekilde parıldıyordu. Saatime baktığımda, görüşme saatinin neredeyse geldiğini anladım.

Bunu fark eder etmez, değişikliğin, her şeyin üstüne çöktüğünü hissettim. Ben merkezdim ve gece sahnesi de benim etrafımda dönüyordu. Kaldırımda yürüyen insanlardan bazıları acıma ile, bazıları soğuk bir ilgiyle, bazıları da hastalıklı bir merakla bana bakıyorlardı. Bazıları küçük, gizli işaretler yapıyorlardı. Ancak bu işaretlerin, beni uyarmak için mi, yoksa beni cesaretlendirmek için mi olduğuna bir türlü emin olamıyordum. Işığı olsun olmasın tüm pencereler, adeta delip geçen gözler gibiydiler ve hepsi de bana bakıyordu. Evler, trafik, görünürdeki her şey, benim ne yapacağımı görmek için tetikteydi.[6]

Bu, kişinin kendi içine gömüldüğü en uç noktadır. Hastaya çevrilen dikkat, genelde düşmanca olmasına karşın, bazen sevecen de olabilir. Örneğin, bazı paranoid şizofrenler, kraliyet ailesinin onlarla özel olarak ilgilendiğine ve nazik mesajlar gönderdiğine inanmaktadırlar. Yine hastalarımdan biri ondan kurtulmak istediğime ve ona uygun bir iş bulabilmek amacıyla, işveren olabilecek kişilerle birlikte ona komplo kurduğuma inanıyordu.

Paranoid sanrılar, birçok hasta tarafından dile getirilen, akıllarına "düşünce sokulması" durumunu da açıklamaya yaramaktadır. Böylesi bir hasta konuşurken, ağzını her açtığında, dudaklarından dökülenin kendi söylemek istediği şey olmadığını ileri sürmektedir. Bir şey düşündüğü sırada, aklına bunu engelleyen, bununla hiç ilgisi olmayan, istenmeyen düşünceler gelmektedir. Hastalar sıklıkla, yaşadıkları bu tür kopukluklardan şikayet ederler. Artık ne düşünceleri ne de ağızlarından çıkan sözcükler üzerinde hiçbir kontrolleri kalmadığını düşünürler. Tüm bu yabancı düşünceler ve sözcükler ne-

reden gelmektedir? Bizim yaptığımız gibi, bunların beynin konuşma alanında bir sorundan kaynaklandığını tahmin etmek yerine, hasta, bir düşmanın ağzına sözcükler ya da aklına düşünceler yerleştirdiği sanrısını ifade eder. Bu, hem konuşma ve düşünme ile ilgili yaşadığı zorlukları açıklamakta hem de öfkesini başkasına yönlendirmek yoluyla, kendisinde herhangi bir hata olabileceğini fark etmekten kendini korumaktadır.

Bu nedenlerle sanrılar, hem açıklayıcı hem de aklayıcıdırlar. Çoğu insan, başarılarının kendisinden kaynakladığını düşünürken, başarısızlıklarını da kötü şansa, talihsiz olaylara ya da düşmanlarına bağlar. Sınavdan kötü not alan öğrenciler, başarısızlıklarını adil davranmayan öğretmenlere bağlarlar. Gurdjieff neredeyse ölümüne neden olacak kadar kötü bir kaza geçirdiğinde, bunun kendi kötü araba kullanmasından değil de, karşı koyamadığı düşman bir güçten kaynaklandığını düşünmüştür. Kötülük görme sanrısı, aslında çoğumuzda bulunan, kendimiz yerine başkalarına kızma eğiliminin abartılmış halidir.

Neden ne olursa olsun, bu ruhsal olguyu anlamak için paranoid kişiliğe sahip olanların duygusal gelişimlerinin hem ilgi odağı hem de güçsüz, yani bir bakıma aynı zamanda hem her şeye kadir hem de çaresiz olunan, bebekliğin erken dönemlerinde duraklamaya uğradığı ya da bu döneme gerilediğini düşünmek faydalı olacaktır. Psikanalitik kuramcılar, bu dönemi, iyi ile kötünün kesin çizgilerle ayrıldığı bir dönem olarak tanımlarlar. Bebek, ihtiyaçlarını derhal karşılayanları, tamamen iyi olarak değerlendirirken, ağladığında hemen tepki vermeyenleri ya da ne için ağlıyorsa, ona bunu sağlamayanları tamamen kötü olarak değerlendirir. Bu şartlar altında uzlaşma zemini olmadığı gibi, aynı insanın bir durumda iyiyken, bir başka durumda kötü olmasının da anlaşılması mümkün değildir. Çoğumuz, dünyayı ve diğer insanları, bu şekilde siyah-beyaz olarak görme dönemini atlatsak da, yetişkinlikte de bu dönemden izler taşırız. Savaş, bulaşıcı hastalık, deprem, kıtlık veya başka felaketlerle karşılaştığımızda, birçoğumuz, paranoid-şizoid olarak adlandırılan bu döneme gerileriz. Bu

gerileme ile, iyilik adı altında büyülü güçler atfedilen, guru özellikleri taşıyan bir lideri takip eder, aynı zamanda da tamamen kötü olduğunu düşündüğümüz ve suçu üzerine atacağımız bir günah keçisi aramaya koyuluruz. Norman Cohn'un klasikleşmiş kitabı *Binyılın Peşinde* (Pursuit of the Millennium)'de, bu tepkiyle ilgili birçok örnek verilmiştir.[7] Ben de bu olguyu, "İnsan Yıkıcılığında Tetikteki Paranoya" (The Ubiquity of Paranoia in Human Destructiveness) adını verdiğim bir yazıda ele almıştım.[8]

Paranoid şizofreninin, genetik, biyokimyasal anormallik ve olasılıkla da virütik enfeksiyona bağlı olabileceği görüşü, yukarıda kısaca anlatılan psikanalitik görüş ile hiçbir şekilde bağdaşmaz. Melanie Klein'ın ortaya koyduğu paranoid-şizofren dönemden daha ileri bir döneme geçememek ya da bu döneme gerilemek, belki de bir virüse ya da bebeklikte yaşanan beslenme bozukluğuna bağlıdır. Psikotik olgunun psikanalitik kuramlarla açıklanmasının aydınlatıcı ve doğru olabileceğinin altını çizmekle birlikte, bu durum, psikanalitik kuramın genelde inandırıcı olamayan nedenselliğini de kabul ettiğimiz anlamını taşımaz. Önemli olan, paranoid sanrıların olumlu bir işlevi olduğudur. Sanrılar kişinin yaşadığı karmaşayı anlamlı hale getirirken, bir yandan da benlik saygısının korunmasına olanak sağlarlar. Her ne kadar eleştirel incelemeye açık olmasalar da, kişinin sorunlarına yaratıcı bir çözüm getirirler.

Henri Ellenberger, bu olguyu açıklamak üzere "yaratıcı hastalık" terimini ortaya atmış ve *Bilinçdışının Keşfi* (The Discovery of the Unconscious) adlı kitabında da kavramı Freud'a, Jung'a, Steiner'e ve fizikçi/filozof Gustav Theodor Fechner'a uyarlamıştır. Anlattıkları şöyledir:

> Yaratıcı hastalık, bir düşünce ile ilgili yoğun zihin meşguliyetinin veya belirli bir gerçeği arayış döneminin ardından gelir. Depresyon, nevroz, psikosomatik* hastalık ve hatta psikoza** kadar çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Belirtiler ne olursa

* Duygusal çatışma, kaygı, stres gibi etkenlerden kaynaklanan fiziksel belirtilerle seyreden hastalıklar (ç.n.)

** Gerçeklikle ilişkinin tamamen kaybolduğu, normal sosyal işlevlerin bozulduğu, halüsinasyon ve/veya hezeyanların bulunduğu ağır ruh hastalığı (ç.n.)

olsun, bu dönem acı verici olarak hissedilir, kişi bu arada bir iyileşir bir kötüleşir. Hastalık boyunca, kişi asıl zihnini kurcalayan şey ile asla bağlarını koparmaz. Genellikle normal hayatın, meslcki yaşamının ve ailc hayatının içinde yaşamayı sürdürür. Sosyal etkinliklerine devam etse de, ncredeyse tamamen kendi içine dönmüştür. Bu çetin sınavdan geçerken yanında bir eğiticisi olsa bile, mutlak yalnızlıkla baş başadır (şaman çırağın da üstadının olması gibi). Kişi, bu zorlu sınavdan, kişiliğindeki kökten bir değişim ve müthiş bir gerçek ya da yeni bir tinsel dünya keşfettiğine duyduğu inançla çıkar.[9]

İgnatius'un yaşadığı yaratıcı hastalık, tam da Ellenberger'in dile getirdiği biçimde, yani "kişiliğinde kalıcı bir değişim ve müthiş bir gerçek keşfettiği inancıyla" sonlanmıştır. Engizisyon, başlarda şüphelerini dile getirse de, İgnatius'un keşfettiği gerçek, Hıristiyanlık çerçevesine dahildir. Bir guru, yaratıcı hastalığından, genel olarak kabul gören inanç sistemleri içinde yer almayan bir inançla çıktığında, normalliği tartışılmaya başlanır. Aslında bundan da öte, birinin ruhsal hasta olup olmadığını söyleyebilmenin bir diğer yöntemi de, o kişinin sosyal davranışlarına bakmaktır.

Paul Brunton, öğretisi paranoid sanrısal sistem üzerine yapılanmış gurulara bir örnektir. Yazdığı kitaplar, ona takipçiler kazandırdığı ve uysal biri olarak hiç kimseye açıkça bir tehdit olmadığı için, akıl hastanesine kaldırılmak yerine, toplum hayatındaki yerini korumayı sürdürmüştür. Jeffrey Masson'un *Babamın Gurusu* (My Father's Guru) kitabı, bu sıra dışı olgunun paha biçilmez bir resmini çizmektedir.[10]

Paul Brunton, 21 Ekim 1898'de dünyaya geldiğinde adı Raphael Hurst'tü. Yarı Yahudi olmasından duyduğu utanç nedeniyle burnundan estetik ameliyat geçirmişti. 1,50 m. boylarındaki bu ufak tefek adam, titiz vejetaryenliği ve oruç tutma konusundaki ısrarlı tutumu nedeniyle tehlikeli biçimde zayıftı. Böyle bir kişinin önemli olduğuna dair kompanse edici fantezilerle kendini oyalaması hiç de şaşırtıcı değildir. Her çocuk, bu tür yollara başvursa da, çoğumuz bu eğilimden uzaklaşarak büyürüz. Jim Jones ve David Koresh'in güçlü birer vaiz olduklarını keşfetmeleri gibi, Brunton da güçlü bir yazar oldu-

ğunu keşfetmiştir. Brunton'un fantezileri, hevesli okurları tarafından hem pekiştirilmiş hem de geçerli kılınmıştır. *Gizli Hindistan'da Arayış* (A Search in Secret India) adlı ilk kitabında, gizli bilgelik arayışı için Hindistan'a yaptığı yolculukları aktarmaktadır.[11] Daha önce de gördüğümüz gibi, bu tip yolculuklar, guru olacak kişilerin özelliklerindendir. İkinci kitabı da ilkinin hemen ardından gelmiştir. *Gizli Yol* (The Secret Path) ilk olarak 1934'te basılmış, 1968'e gelindiğinde yirmi sekizinci baskıya girmiştir.[12] Dikkatli bir inceleme ile kitabının, sık tekrarlardan ve olmayacak terimlerden oluştuğu görülse de, yazı aslında, kendi içinde tutarlıdır. 1952'de yazdığı *İnsanın Tinsel Krizi* (The Spiritual Crisis of Man)[13] adlı son kitabı da dahil olmak üzere toplam on bir kitap yazmıştır.

Brunton'un daha yüce bir bilgeliğe ulaşmak için ortaya koyduğu genel formül oldukça bildiktir. Çağımız insanı, maddi kazanç ve dış dünya ile fazla meşgul olduğundan, kendi iç benliği ile teması yitirmiştir. Meditasyon, çile çekmek ve Brunton'un yazdığı kitapları okumak sayesinde kişi, büyük Doğu bilgelerinin anlattığına benzer daha üst düzey bir bilinçlenmeye ulaşabilir. Brunton'un söylediği pek çok şey akla yatkındır. Birçok kişi, Brunton'un ulaştığını söylediği aydınlamaya inanmasa da, eminim ki meditasyondan faydalanmaktadır. Brunton'un yazılarında reenkarnasyona kesin gözüyle bakılır ancak, bu inanç zaten tüm dünyada oldukça yaygındır. Olasılıkla pek çok kişi tekrar dünyaya gelerek, yaptıkları hataları telafi etme şansını yakalamayı ümit etmektedir.

Brunton'un sözel iletişimi yazıları ile karşılaştırıldığında çok daha savunmasızdır. Massonlar'ın evinde kaldığı dönemde, dile getirdiği inançları, paranoid sanrısal sisteminin tüm özelliklerini ortaya dökmektedir. Bu inançlar onu ayrıca, hiçbir özel yeteneği olmayan önemsiz, Ralphael Hurst'ten, öğretileri hâlen New York'ta, Paul Brunton Felsefe Vakfı (The Paul Brunton Philosophical Foundation) tarafından yayılmaya devam eden gizli bilgeliğin öğreticisi Paul Brunton'a dönüştürmüştür.

Brunton, gurulara ait özelliklerden birçok nitelik ve davra-

nış biçimi sergilemiştir. Ailesi konusunda ketum olduğu gibi, hiçbir kitabında da özel hayatı ile ilgili bilgi vermemiştir. Eğer biri, onun yaptığı gibi, daha önceden defalarca dünyaya geldiğini ya da başka bir gezegenden geldiğini ifade ederse, o kişinin güncel hayatı ve çocukluğu ile ilgili daha az bilgi vermesi daha doğrudur. Brunton'un sahip olduğunu iddia ettiği bilgeliği, ona göre daha önceki yaşamlarına ait anılarından ve evrenin başka bir yerinde yaşayan yüce varlıkların ona gizli bilgelikle ilgili el vermelerinden kaynaklanmaktadır. Brunton, ayrıca Angkor'da tanıştığı gizemli bir bilge tarafından eğitildiğini ve "Moğol metafizik okulu"nda okumak üzere kişisel olarak davet edildiğini de dile getirmiştir. *Gizli Yol* kitabının başlarında şöyle yazmıştır:

> Mısır'ın sarı çöllerinde, en bilge Suriyeli şeyhler arasında gezinmeyi hep istemişimdir. Uzak Irak köylerinde yaşayan tarihe karışmış fakirler arasına karışmak, yaşlı sufî mistiklerine İran'daki soğan biçimli kubbeler ve sivri minareler altında sorular sormak, mor gölgeler altındaki Hint tapınaklarının altında yogi sihirbazlarının mucizelerine tanık olmak, Nepal ve Tibet sınırında mucizevi işleri yapan Buda rahipleri ile görüşmek, Burma ve Sri Lanka'daki Budist manastırlarında oturmak, Çin bölgesinde ve Gobi çölündeki yüzyıllık sarı benizli bilgelerle sessiz telepatik iletişime geçmek isterdim.[14]

Eğer Brunton bir dilbilimci olsaydı, bu romantik saçmalık daha ikna edici olabilirdi. Sanskritçe bildiğini iddia etse de, gerçekte bildiği Sanskritçe birkaç sözcüğü geçmiyordu. Brunton'un adını verdiği bilgelerle tek iletişim kurabildiği yol, "sessiz telepatik görüşme" idi, çünkü onların dillerini bilmiyordu. Brunton'un etkisiyle Harvard Üniversitesi'nde Sanskrit dili üzerine öğrenim gören Masson, "O sadece eski bir kültürden yalan yanlış okuyup anladığı, karmakarışık bilgilere sahipti. Bu eski kültürü ne biliyordu ne de anlayabiliyordu."[15] demiştir.

Brunton, Jim Jones kadar barbar bir sahtekâr olmasa da, Chicago'daki Roosevelt üniversitesi onu hiç tanımadığını duyurduğu halde o, bu üniversiteden doktora derecesi aldığını söylemiştir. *Üstbenliğin Bilgeliği* (The Wisdom of the Over-

self) kitabında kendini "Paul Brunton Ph. D." olarak tanıtıyor, *Gizli Yol*'da ise adı "Dr. Paul Brunton" olarak yer alıyordu. Yüksek eğitim aldığına ilişkin elde hiçbir kanıt olmamasına rağmen, o, 'Astral Üniversite'de, 'ileri düzeyde mistik' ve 'gizli güçlere inanan' Thurston adındaki bir Amerikalı ressamla felsefe okuduğunu ileri sürmüştür. Brunton *Üstbenliğin Bilgeliği* kitabında, "en derindeki kaynakları araştırmak için dayanılmaz acılar çektim" dese de, bu kaynakların gerçekte ne olduğu asla ortaya çıkarılamamıştır.[17]

Brunton'un sadece birkaç parça eşyası vardı ve zenginliğe düşkün değildi. Sadece çay içiyor, kahve ve alkol kullanmıyor, hiç et yemiyor ve dünya nimetlerinden uzak yaşıyordu. Her zaman narin ve sıska bir görünümü vardı. Meditasyonun kişiyi daha üst düzey bir bilinçlenmeye ve tinsel bilgiye götüreceği biliniyordu, ama eğer ruhun engellenmeden gelişmesi isteniyorsa, fiziksel isteklere de hükmedilmeliydi. Brunton, ayrıca, oruç tutma ve cinsellikten uzak durmanın da, müridin aydınlanma yolunun açılmasına yardımcı olacağını düşünüyordu. Ancak, cinsellik yaşamadıklarını ileri süren diğerleri gibi o da, bıkıp usanmadan cinsellikten bahsediyor ve yersiz cinsel ilişkiye giren müritlerinin aydınlanma şanslarını nasıl yok ettiklerini ifade eden hikâyeleri anlatmaktan büyük zevk alıyordu. Aslında kendi de o kadar günahsız değildi, ikisi aynı olağanüstü güzel kadınla olmak üzere dört kez evlenmişti ve bir de oğlu vardı. Müritlerinin barınacak yer vermelerinden ve maddi desteklerinden çok hoşnuttu. Masson'a göre, babası ona yıllar içinde toplam 100.000 dolar göndermişti. Brunton'un kendisine ait bir evi hiçbir zaman olmadı.

Brunton'un mürit adayları, sözde seçme sürecinin bir parçası olarak, keyfî sınavlara tâbi tutuluyorlardı. Güç gösterme davranışı olarak guruların daha önceden değindiğimiz özelliğini, Brunton müritlerini sınavdan geçirirerek ortaya koyuyordu ve aslında her şey müritlerin aptalca sayılabilecek işleri istekle yapmalarından ibaretti. Brunton, Koresh ve Jones gibi gaddar olmasa da, ona hayranlık duyanlara hizmetçisi gibi davranarak onlar üzerinde hakimiyet kuruyordu. Pek çok gu-

ru gibi, onun da hiç arkadaşı yoktu, sadece müritleri veya öğrencileri vardı. Uzun yıllar Brunton'un kölesi gibi yanında kalan müridi Masson'un babası onun yemeklerini hazırlamış, başında beklemiş, aynı zamanda da oturduğu evin kirasını ödemiştir. Jeffrey Masson, Brunton'un sekreteri olduğunda, aldığı mektuplardaki yazılmamış yerleri not kâğıdı olarak kullanmak üzere kesmek şeklindeki saplantılı tutumluluğuna da hizmet etmek durumunda kalmıştır. Brunton'un bir de iplik toplama zorlantısı vardı ve tekrar kullanılamayacak kadar küçük olan ipliklerin bağlanması gerektiği konusunda da aşırı ısrarlıydı.

Brunton müritlerini, daha önce yaşadığı hayatların ona özel bilgelik bahşettiğine inandırmıştı. Dünyaya İsa ile birlikte üstün varlıkların ikamet ettiği bir alemden geldiğini ileri sürmüştü. İddiasına göre, gece astral bedeni ile istediği her yere yolculuk yapabilmekteydi. Jim Jones ve David Koresh gibi etrafının düşmanlar tarafından çevrili olduğuna inandığı halde, hemen her gün saldırıda bulunan bu kötü niyetli güçler genellikle görünmez oldukları için, silah sahibi olmayı hiç düşünmemişti. Bu düşmanlar, zaman zaman onu Tibet'ten Kaliforniya'ya kadar takip ettiklerini söylediği Komünistler olarak kişiselleştirilmişti. Bununla beraber, Komünistler aslında onu delirtmek isteyen çok daha derinlerde yatan şeytanî güçlerin sadece bir görünümüydü. Narsisist bir biçimde, özellikle tinsel olarak gelişmiş olduğunu ve kendisini bu kötü güçlerden koruyacak güçte bir atmosfer ile çevrili olduğunu ileri sürse de, Brunton delirmekten oldukça korkmaktaydı. Kötülük görme ile ilgili bu paranoid sanrıları, onun gibi yetenekli ve önemli birinin nasıl daha başarılı olamadığını açıklamakta ve böylelikle de benlik saygısının korunmasına yardımcı olmaktaydı.

Brunton'un bazı sanrı sistemleri masal veya bilim kurgu gibidir. Jeffrey Masson zaman içinde Brunton'dan hayal kırıklığına uğrasa da, küçükken daha önceden birçok kere dünyaya yeniden gelme deneyimi yaşamış ve dünyaya Sirius'tan* gelmiş

* Büyük Köpek takımyıldızının en parlak yıldızı (ç.n.)

biri ile aynı evde yaşamanın heyecanından oldukça etkilenmişti. Masson'un dediğine göre, Paul Brunton tüm aileyi, ayrıntıları sır olarak kalması gereken tinsel bir kampanyaya katıldığına inandırmıştı. Masson'a göre, "Düşmanlar pusudaydı. Kötü güçler, iyi güçlerin karargâhına sızmak için tetikte bekliyorlardı... Bu ancak bir çocuğun tasarlayabileceği macera öyküsü kadar saftı."[18]

Brunton'un sanrısal sistemi, daha önce *Vahiy Kitabı*'nda (The Book of Revelation) karşımıza çıkan arketipik fantezilere benziyordu. Kendini bir hiç gibi hisseden birini hem önemli bir konuma yükseltmekte hem de sadece onu yaratan için bile olsa, aksi halde anlamsız gelen, yaşamın karmaşasından bir anlam çıkarma işlevini görmekteydi. Masson'un ifade ettiğine göre, gerçeklik algısı bozulmadığı için Brunton psikotik değildi. Ancak, ulaşabildiğini iddia ettiği 'daha üstün' bir gerçeklik adına, gerçeği görmezden gelmekteydi. Ancak bence, eğer Brunton kendi fantezilerinin doğru olduğuna inanmasaydı, bu kadar inandırıcı olamazdı. Brunton'un yeni inançlarla altından kalktığı, şüphe ve sıkıntı yaşadığı bir dönemden geçip geçmediğini bilmiyoruz. Ancak, Gurdjieff gibi, bilgelik arayışı için Hindistan'a yaptığı yolculuklar aslında kişisel sorunlarına bir çözüm arayışıydı. Mucizevî güçlerle donatılmış ve tinsel olarak üstün biri olduğu için duyduğu bu sakin ve kaygısız emin olma hali, çocukluğundan itibaren taşıdığı bir şey olamaz. Brunton gibileri geleneksel psikiyatri tanımlarını boşa çıkarmaktadır.

Gurular tarafından sunulan bazı inançların başkaları üzerinde etkili olmasının en önemli nedenlerinden biri de, bu inançların yalınlığıdır. Çoğumuz, siyahın siyah, beyazın beyaz olduğu, iyinin kötüyü yeneceği ve erdemlilerin cennete gideceği, günahkârların ise cehennem ateşine atılacağı çocukluk günlerine geri dönme isteğini gizli gizli taşırız. Daha az gelişmiş edebi ürünler ise, dünyayı kahramanlar ve kötü karakterler olarak ikiye bölerek, bizim bu ilkel zevkimize hitap ederler. Conan Doyle'un Sherlock Holmes ve Profesör Moriarty tiplemesi bunun zekice örnekleridir. Baş kahramanları iki ayrı ku-

tuptur. Holmes'un Moriarty'yi anlatışı da bizim paranoid fantezilerimizi körüklemektedir.

> Watson, o suçun kralıdır. Koskoca şehirde, kötülüklerin yarısının ve henüz fark edilmemiş şeylerin neredeyse tümünün organizatörüdür. O bir dahi, filozof ve düşünürdür. Birinci sınıf bir zekâsı vardır. Ağının ortasındaki örümcek gibi hareketsizce oturur. Sanki bu ağın binlerce noktadan yayılan ışınları vardır ve o bunların her birindeki kıpırtıyı hissedebilir. O sadece planlar, kendisi hiçbir eylemde bulunmaz. Çok sayıdaki ajanı mükemmel biçimde organize edilmiştir.[19]

Zevk verici olmasının yanı sıra, kurgunun bu basit yaklaşımdan hoşlanan, günahkâr çocukluğumuza da seslendiğini itiraf edelim.

Meşru otoriteyi düşürmek üzere planlanmış gizli komplo fikri o denli çekicidir ki, bu fikir, gurular ve politikacılar tarafından kötüye kullanıldığında sonuçları felâket olabilir. Norman Cohn'un iddia ettiği gibi, Avrupa'da on altıncı yüzyılın sonlarından 1680'e kadar süren cadı avı, cadıların Hıristiyanlığı ve Ortodoks topluluğunu, sihirli güçlerle yıkmak üzere gizli ve kâfir bir tarikat kurduklarına duyulan inançla başlamıştır.[20] Binlerce masum kadın suçlanmış, işkence görmüş ve dünya çapında kabul gören bu paranoid sanrı yüzünden yakılmıştır.

Micheal Lind'in *New York Kitap İncelemeleri* (New York Review Of Books) adlı kitabında da belirttiğine göre, büyük dinleyici kitlesini uluslararası bir komplonun varlığına ikna etmeye çalışan modern gurulardan biri de, televizyonda vaaz veren Pat Robertson'dır. Robertson, 1988'de Cumhuriyetçiler adına adaylığını koymuş, aşırı sağ kanattan biridir. Hıristiyan Koalisyonu'nun bir milyonun üstünde üyesi olduğunu ileri sürer. Robertson, İlluminati'nin de içinde olduğu şeytanî bir komplo olduğunu savunur. İddia edildiğine göre Illuminati, Bavyeralı Profesör Adam Weishaupt tarafından 1776'da kurulmuş gizli bir topluluktur. Robertson, Illuminati'nin hali hazırda kurulu olan "Avrupalı Masonlar Topluluğu"nu ele geçirdiğini iddia eder. Rothschild tarafından finanse edilen topluluğun, Fransa'dan XVI. Louis ve İsveç'ten III. Gustavus'un

öldürülmelerinden sorumlu olduğu savunulmaktadır. Marx ve Engels'den etkilenmiş olan Siyonizmin ilk taraftarlarından Alman gazeteci Moses Hess, Robertson'a göre Illuminati'nin bir üyesi olarak, tarikatla dünya komünizminin başlangıcı arasındaki bağlantı noktasıdır.

Norman Cohn, *Soykırım Yetkisi* (Warrant for Genocide) adındaki bir diğer kitabında, Yahudi komplosu mitini incelemekte ve bunun modern biçimini Fransız Cizvit Abbé Barruel'e atfetmektedir. Barruel'in inanışına göre, Fransız Devrimi, Orta Çağ Templar Mezhebi'nin gizli dalaverelerinin doruğa çıkmasıdır. Templar Mezhebi, tüm monarşileri ortadan kaldırmaya, papalığı devirmeye ve kendi mezheplerinin kontrolü altında olacak yeni bir dünya düzeni kurmaya and içmiş gizli bir topluluktur. Bu mezhebin kalbi, Barruel'in ileri sürdüğüne göre, onun gerçek liderleri olan Illuminati'dir. Ancak, Cohn'un yazdığına göre, "İlluminati olarak bilinen bu gizli Alman grubu, öne sürüldüğü gibi mason değil sadece masonların rakibiydi ve 1786'da da dağılmıştı."[21] Belki de, Muhterem Peder Pat Robertson yanlış kitapları okuyordu. Norman Cohn'a göre, yararlandığı kaynaklardan biri olasılıkla, İskoçyalı matematikçi John Robinson'un *Masonlar, Illuminati ve Okuma Toplulukları'nın Gizli Toplantılarında, Avrupa'daki Tüm Din ve Devletlere Karşı Yürütülen Komplonun Kanıtları* (Proofs of a Conspiracy Against All the Religions and Governments of Europe, Carried On in the Secret Meetings of Freemasons, Illuminati and Reading Societies)'dır.

Lind'in aktardığı şekliyle Robertson'un görüşlerini incelemeye devam ettiğimizde, karşımıza gizemli bir para alemi çıkar. Avrupa'nın para baronları, Sovyet tehdidine güvenle karşı koyacak silah donanımına sahip olması için devletlere faizle borç vermektedirler. Robertson, bu gizli güçler Sovyet tehdidini abarttığı için, Amerika Birleşik Devleti'nin uluslararası para kaynaklarından borç almak zorunda kaldığı ve bu parayı da savurgan biçimde silahlanma için harcadığına inanmaktadır. Lind'ın dikkati çektiği gibi, "Robertson'un bu kapsamlı komplo teorilerinin, geleneksel Protestan dinbilimi ile hiçbir

ilgisi yoktur. Aslında bu komplo teorisinin kökleri daha çok, aşırı sağ popülizmin yeraltı edebiyatına dayanmaktadır. Buna göre, dünya tarihi Yahudiler, masonlar ve 'uluslararası para babaları' tarafından yönlendirilmiştir."[22] Robertson, İsrail devletini savunsa da, Micheal Lind, *Yeni Dünya Düzeni* (New World Order) adlı çok satılan kitabında, "Robertson'un, dünya tarihi ile ilgili Illuminati-Mason-Komünist-Para Odakları üzerine kurduğu komplo teorilerinin, yüzyıllardır alışık olduğumuz Yahudiler aleyhindeki propagandalarla beslendiğine" neredeyse emindir.[23]

İngiltere'de bu tip komplo teorileri geçerliliğini yitirmiş olsa da, tüm bunların oldukça popüler olduğu 1920'li, 30'lu yıllarda yaşanmış olaylara bakmak gerekir. 'Sapper', Dornford Yates ve John Buchan, Yahudi düşmanı birçok yazardan sadece üçüdür. Kahramanların her zaman felâketleri önlediği komplolarının merkezinde, kendilerini zenginleştirme uğruna, ihtilal yapma ve savaş çıkarmaya kararlı Yahudi bankacılar ve silah üreticileri vardır.

1920'lerde hem *The Times*'da hem de *Spectator*'da, Hıristiyanlığı yıkıp hakimiyeti kurmak isteyen dünya çapında yaygın bir Yahudi komplosu olduğu görüşünü destekleyen makaleler yayınlanmıştır.[24] Lind'in yazısının da dikkati çektiği gibi, bu tarz düşüncelerin hâlâ milyonlarca üyesi olduğunu iddia eden ve bu nedenle de Cumhuriyetçi Parti'nin hiçbir şekilde kaybetmeyi göze alamayacağı bir televizyon vaizinin oluşturduğu kuruluş tarafından propagandası yapılmaktadır.

Kendi sanrılarını paylaşacak başka kişiler de bulabilen paranoid kişiler, bu kitap kapsamında özellikle ilginçtir. Her gece, televizyondaki programlar sona erene kadar uyumadan bekleyen bir hastamın anlattıklarını hatırlıyorum. Televizyonu açık bırakıyor ve kararan ekranda rastgele oluşan parıltı ve noktalara büyük bir dikkatle bakıyordu. Başka bir gezegende yaşayanların, onunla iletişime geçmeye çalıştıklarına inanmaya başlamıştı. Diğer gezegende yaşayanların, dünyayı nükleer bir felaketten korumak gibi çok önemli mesajları vardı. Buna benzer sanrıları olan birçok kişi, akraba ve dostlarını o derece

huzursuz eder ve yalnız kalır ki, sonunda kendisini hastanede bulur. Ancak bu adam, sanrılarının ciddiye alındığı ve kendisine önemli biri gibi davranıldığı, "gezegenler-arası topluluk"a katıldı. Bu gruba katılmak onu dağılmaktan kurtardı. Günlük hayatta hiç kimseye tehdit oluşturmuyordu ve özgürlüğünü kısıtlamak için de ortada bir neden yoktu. Topluluğun diğer üyelerinin ne gibi inançlara sahip olduğunu burada söyleyemesem de, hastam onu tuhaf ve deli olarak kabul etmeyen bir grup bulduğu için çok mutluydu.

Bu kitabı yazdığım sırada tanımadığım ve isim veremeyeceğim birinden bir mektup aldım. Sahibi, aşağıdaki alıntıyı yapabilmem için bana izin verdi.

> Sayın Bayım,
> Kutsal İlke'nin mükemmel bir odağı olabilmek için son iki yıldır ruhumla boğuşuyor ve tüm zayıflıklarımın üstesinden gelmeye çalışıyorum. Bence, Hıristiyanlık geleneğinde İsa, Müslümanlık geleneğinde Muhammed, Tibetli Budist geleneğinde otantik Dalai Lama ve Hint geleneğinde Vishnu/Krishna olduğu gibi, çoğu dinî akımda, kişilerin kendi günahkâr tutkuları üzerinde hakimiyet kurdukları ve kendilerini günahtan arındırarak Tanrı'nın Aracı oldukları bir gelenek vardır.

Mektubun yazarı, kendine uyguladığı cezalandırmanın, zihninin yapısını bozduğunu ve etkin bir tinsel lider olabilmek için bunun düzeltilmesi gerektiğini sözlerine ekleyerek, bunu yapabilecek bir başka "Tanrı Aracı" ile nasıl iletişime geçebileceği konusunda benden öğüt istemekteydi.[25] Alıntı yapmam için izin verdiği bir sonraki mektubunda, aradığını bulduğunu ve sorununu çözdüğünü bildirdiği için memnun oldum.

Gurular, güncel psikiyatrik tanı ölçütlerine kolaylıkla uyarlanamazlar. Delilik ile ilgili kavramları abartılı derecede genişletmeye kendimizi hazır hissetmedikçe, ne akut ruhsal rahatsızlıkları, ne de bunu izleyen inanç sistemleri delilik adı altında bir kenara koyabiliriz. Sosyal hayatta başarısız olma anlamında, paranoid şizofren veya psikotik olarak tanımlanmamış Gurdjieff ve Steiner, psikiyatristlerin paranoyak olarak adlandıracakları hastalarla benzer özellikler taşımaktadırlar. *Paranoya* olarak ifade edilen durum şöyle tanımlanır: "Halü-

sinasyonlar veya şizofrenik tipteki düşünce bozukluklarının eşlik etmediği, zamanla yerleşen mantıklı biçimde yapılandırılmış sistematik sanrıların olduğu, sık rastlanmayan kronik bir psikozdur. Sanrılar genellikle büyüklük (paranoyak peygamber ya da kaşif olma), kötülük görme veya bedensel anormalliklerle ilgilidir."[26] Amerikan Psikiyatri Birliğinin yayımladığı *Mental Bozukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)'nın son basımında (DSM-IV), bu tanı artık Sanrısal Bozukluk, Grandiyöz Tip olarak geçmektedir. Önceden de belirttiğim gibi, tüm kabul edilmiş bilimsel görüşleri dışarıda bırakarak, kişinin kendi evrenbilimini oluşturması gerçekten de büyüklük sanrıdır. Hem Gurdjieff hem de Steiner'in yaptığı budur. Daha önce ifade ettiğim gibi, Gurdjieff gezegelerin ve güneşin görünümlerini artırmak ve dünyanın var olan durumunu etkileyecek düzeyde enerji açığa çıkarmak üzere yeni bir yol keşfettiğini ileri sürmüştür. Bundan öte bir büyüklük sanrısının olabileceğini hayal etmek zordur. Steiner, evrenin tarihini icat etmenin yanı sıra, somut görünüm altında yatan tinsel gerçekliği ortaya çıkaracak özel gözlemleme gücüne sahip olduğuna inanmaktadır. Brunton, daha önce yaşadığı hayatlar ona bilgelik bahşettiği için tinsel olarak gelişmiş biri olduğunu ileri sürmüştür.

Bu kişiler, Elizabeth Farr gibi "hasta" olarak görülmezler. Hatta onlar, Koresh ve Jones'in misyonlarının sonuna doğru oldukları kadar bile hasta değildirler. Onlar sadece, aşırı derecede egzantrik olan inanç sistemleri ileri sürmektedirler. Narsisist, yalnız ve küstah olmalarına rağmen, beyinsel bir hastalıkları olmamasının yanı sıra, algısal çarpıtmalar, düşünce bozuklukları gibi başka belirtiler de göstermemişlerdir. Şimdiye kadar yapıldığı şekilde, bu kişilerin "psikotik bozukluk" başlığı altında tanımlanması tartışabilir.

Steiner ve Gurdjieff gibi gurular tarafından ileri sürülen inanç sistemleri sanrısal olarak kabul edilebilir. Ama ne var ki, sözde normal insanların da ilginç fikirleri vardır. Pek çok kişi uçan daire gördüğüne ve bu dairelerin uzaylılar tarafından yapıldığına inanır. Ancak başka bir ruhsal bozukluk ya da sos-

yal yetersizlik sergilemiyorsa, bu kişileri psikotik olarak adlandırmayız. Örneğin, yakın zamanda T. E. Lawrence'ın biyografisini mükemmel bir şekilde kaleme almış Harvard Üniversitesi'ndeki bir psikiyatri profesörü, yazdığı *Kaçırma* (Abductions) adındaki kitapla psikiyatri kuruluşlarını şaşırtmıştır. Kitapta, pek çok hastasının uzaylılar tarafından kaçırıldıktan sonra, uzay gemileri ile götürüldüklerine ve burada da erkeklerden sperm, kadınlardan da yumurtalık alma gibi acı verici şeyler yapıldığına inandığını dile getirir.[27] Şüphesiz meslektaşları, Dr. Mack'in aşırı derecede saf olduğunu düşünecekler ve uzaylılarla ilgili inançları sanrısal olduğu için bir kenara bırakacaklardır. Ancak, başka ruhsal hastalık belirtileri olmadığı sürece ona psikotik denemez. Ruhsal hastalık tanısı, ne kadar egzantrik olursa olsun sadece inançlara bakarak konamaz. Sanrısal ya da değil, yeni bir inanç sistemi, sorunları çözmek için yapılan bir girişimdir. Garip ruhsal deneyimlerden anlam oluşturmak için uğraşmak, kaostan düzen yaratmak adına insanca evrensel bir dileğin sadece bir örneğidir.

Kederli ve sıkıntılı bir dönemin ardından bir aydınlanma döneminin gelmesi tipik bir örüntüdür. Bu durum her zaman hastalık derecesinde olmayabilir; bazen sanatsal ya da bilimsel yaratıcılığa veya dinî inançta değişikliğe neden olabilir. Bu durum, irade dışı bir süreçtir. Yaratıcı buluşlar, din değiştirme ve sanrı sistemlerinin oluşturulması, insanlara, üzerlerinde pek az kontrolleri olan bilinçdışı bir süreç sonunda 'gelmektedir'. Sanrısal sistemin, yaşanan bir soruna çözüm olabileceği görüşüne bir önceki bölümde değinildiği halde, bazı okurlar için bu görüş henüz anlaşılır olmayabilir. Freud, 1911'e kadar uzanan bir zamanda, Schreber'in paranoya vakasını anlattığı makalesinde paranoyayı şöyle tanımlamaktadır:

> Patolojik sonuç olarak gördüğümüz sanrısal oluşum aslında bir iyileşme girimi ve yeniden yapılanma sürecidir.[1]

Hem dış hem de iç dünyada uyumsuzluk yaşamak ve bu uyumsuzluğa yeni bir çözüm bularak son vermek insan türüne ait bir özelliktir. Kuşku ve kararsızlık, insanoğlunun bir an önce kurtulmak istediği, sıkıntı verici durumlardır. *Evren, Kaos ve Gelecek Dünya* (Cosmos, Chaos and the World to Come) adlı kitabında, tarihçi Norman Cohn, kaosun verdiği rahatsızlığın, evrenin düzeni tarafından ortadan kaldırılacağı fikrinin, insanlığın temel inançlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.[2]

18. yüzyılda yaşamış, teolog ve filozof Johann Gottfried von Herder de, farklı verilerden, tamamlanmış bir bütün oluşturmanın ve yeni bir birlik kurmanın, insan doğasının temelinde yer alan, organize edici eylemlerden biri olduğunu doğrulamıştır. İnsan türü olarak, kaosa karşı hoşgörümüz hemen hiç olmadığı gibi, yeni bir düzen oluşturma veya keşfetmeye karşı da çok güçlü bir eğilimimiz var. Bu, biyolojik donanımımızın kaçınılmaz bir yönüdür. Konrad Lorenz, insanı "uzmanlaşmama uzmanı" olarak tanımlar. Aynı garip durumu bir başka şekilde ifade etmek istersek, insanın uyuma, bozuk

uyum sayesinde ulaşabildiğini de söyleyebiliriz. Eğer çevreyle mükemmel bir uyum içinde olsaydık ve çevre de sürekli aynı kalsaydı, sorunlardan habersiz, gamsız bir bilmezlik içinde olurduk. Ancak bizi güdüleyecek hiçbir bir neden olmadığı için asla yaratıcı da olmazdık. Durum aslında Rajneesh'in de söylediği gibidir: "İnsan, doğal olmayan tek hayvandır, bu nedenle de dine ihtiyaç duyar."[3] Birçok çevreye kısmen uyumlu olan, ancak hiçbirine tam uyumlu olmayan insan, bundan dolayı, her zaman, maddî ve manevî olarak daha iyisini bulmak için arayışta olmak üzere önceden programlanmıştır. İnsan başarılarının bu denli çarpıcı olmasının nedeni de budur. İnsanoğlu, kuşku, karışıklık ve içinde ve dışında olup bitenlerden tatmin olmamakla güdülendiği için, yaratıcı bir varlıktır. Bu durum insanı, hayal gücünü kullanarak, kendini ve içinde yaşadığı dünyayı anlamak üzere yeni yollar bulmaya zorlar. Tatminsizlik, yaratıcılığı kamçılayan en önemli unsur olduğu için, yaratıcılıkları dorukta olan kişilerden birçoğunun, çok yoğun duygulanım değişiklikleri yaşamaları veya başka tutarsızlık belirtileri ortaya koymaları da şaşırtıcı değildir.

Karmaşanın verdiği rahatsızlığın, yeni bir düzen bulunmasıyla sonlanması, kişisel, içsel sorunların çözümlenmesinde olduğu kadar, bilim ve matematik buluşları için de geçerlidir. Bilim adamları ve matematikçiler, yeni kavramlara ulaşmadan önce, herhangi bir hastalık yaşamasalar da, sıkılıkla, bir sorun üzerinde verimsiz bir biçimde uzun süreler çalıştıklarını ve bambaşka bir şey düşünürken, çözümün onlara, aniden geldiğini dile getirirler. Matematikçi Carl Friedrich Gauss, bir matematik teorisini kanıtlamak için yaklaşık iki yıl verimsiz bir uğraş vermiştir.

> Sonunda, zorlu çabalarım sonucunda değil de, Tanrının lütfuyla, iki gün önce başarıya ulaştım. Ani bir yıldırım düşmesi gibi, muamma bir anda çözülüverdi. Daha önceden bildiğim bir şeyle, beni başarıya ulaştıran şey arasındaki bağlantının ne olduğunu ben bile söyleyemem.[4]

Bir başka matematikçi Henri Poincaré, fuchs çalışmaları sırasında yaşadığı benzer süreci dile getirir. Benim gibi mate-

matikçi olmayan biri için, bu kavramlar gizemini korusa da, Jacques Hadamard, Poincaré'nin fuchs grupları ve fuchs işlevleri ile ilgili kuramlarının, onun "zaferini taçlandırdığını" ileri sürer. Bir süre boşu boşuna uğraşıp uykusuzluk çektikten sonra, Poincaré jeolojik bir geziye çıkmıştır. Daha önce verilen uğraşlar sonucu ulaşılamayan çözümün, sorunun bir kenara itilip, demlenmeye bırakılması ile bulunması, yaratıcı sürecin tipik bir özelliğidir.

> Yaptığım yolculuk, bana matematik çalışmalarımı unutturmuştu. Countaces'a ulaşınca, otobüse atlayıp, bir oraya bir buraya gitmeye başladık. Bir adım attığım sırada, biraz önceki düşüncelerimde, buna yola açacak hiçbir şey olmadığı halde, fuchs fonksiyonlarını tanımlamak için kullandığım dönüşümlerin, Euclid geometrisi dışındaki dönüşümlerin birebir aynısı olduğunu kavradım. O sırada, otobüsteki yerime geçmek üzere olduğum için, zamansızlıktan bunu kanıtlayamadım, ve başladığım sohbete kaldığım yerden devam ettim. Ancak çözümü bulduğuma tam olarak emindim. Caen'e vardığımda, boş bir zamanında sadece vicdanımı rahatlatmak için, çözümü kanıtladım.[5]

Birkaç gün sonra bu yeni içgörüyü bir diğeri izlemiştir. Matematik problemleri üzerinde bir süre daha kafa yorduktan sonra, Poincaré uğradığı yenilgiden sıkılıp deniz kıyısına tatile gitmişti. Yürüyüş yaptığı sırada, hiç beklenmedik bir çözüm, 'ani, hızlı ve kesin olarak' aklına gelmiştir.

Poincaré, genelde biliçdışı olan bu sürecin tanığı olduğunu anlatır. Bir gece, koyu bir kahve içtikten sonra düşüncelerin ordu halinde aklına üşüştüğünü hisseder. Bu düşünceler, bir süre birbirleriyle çarpıştıktan sonra, bazıları bir araya gelip kalıcı bir kombinasyon oluştururlar. Bu durum, sadece uzun hazırlık çalışmaları ardından gerçekleştiği için, düşüncelerin, zihinde, olasılıkla çok uzun süreler askıya alındığı tahmin edilebilir. Poincaré, yeni çözümlerin oluşturulduğu düşünceleri şöyle hayal eder:

> Bu düşünceler, sanki Epikür'ün asılı duran atomları gibidir. Zihin tam bir istirahat halindeyken bu atomlar hareketsizdir; adeta duvarda asılıdırlar. Bu tam istirahat durumu atomların birbiriyle hiç karşılaşmayacakları ve böylece de aralarında

hiçbir bağlantı oluşturamayacakları kadar uzun sürebilir.[6]

Daha sonra, matematikçi sondaki çözümün çıkacağı, düşünceleri seçip üzerinde çalışmaya başladığında, bir bakıma atomları duvarda asılı oldukları yerden silkelemiş olur. Bunlar birbirlerine çarparlar ve yeni kombinasyonlar oluşturup, yeni örüntüler ortaya çıkana kadar da, bu spontan danslarını sürdürürler. Matematikçi, atomlara ilk ivmeyi verdiği halde, çözümü oluşturacak biçimde bir araya gelme işlemi tamamen bilinçdışında oluşur.

Poincaré'in durumu, Graham Wallas'nın yaratıcı süreç aşamaları tanımlamasına da uymaktadır. Wallas'ın ifade ettiği ilk aşama, sorunun her açıdan düşünülüp üzerinde çalışıldığı *Hazırlık* aşamasıdır. İkinci aşama, bilinçli düşüncenin terk edildiği, ancak bilinçaltında yeni çözümlerin meydana gelmesine olanak sağlayacak biçimde, düşüncelerin sınıflandırıldığı ve elendiği bir dönem olan, *Kuluçka* aşamasıdır. Üçüncü aşama ise, yeni çözümün ortaya çıktığı *Aydınlanma* dönemidir. Dördüncü ve son aşama olan *Doğrulama*'da da, yeni çözüm zorlu sınavlara tâbi tutulur ve eğer mümkünse, nesnel testler ve bu çözümün başkalarınca da tekrar edilmesi gündeme gelir.

Kuluçka ve *Aydınlanma*, bilinçli olarak kontrol edilemediği için, yeni çözüm adeta "kişiye gelir" Bu nedenle de, yukarıda yapılan alıntıda da görüldüğü gibi, Gauss'un sorunu çözmeyi başarmasını Tanrı'nın lütfuna bağlaması şaşırtıcı değildir. Aydınlanma olgusunu, dini bir dille açıklayıp açıklamamak, tamamen, düşünürün daha önceki inançlarına bağlıdır. İnanan biri ona bir çözüm sunduğu için Tanrı'ya şükrederken, inanmayan biri ise, düşünceleri yeni yollarla tarayan, düzenleyen ve birleştiren, bilinçdışının yaratıcı eylem mucizesine hayran kalabilir. Genellikle, bilinçdışını yeni çözümler bulmak için ayartmak ya da kandırmak zordur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, aydınlanmayla çözülene kadar sorunlar bazen yıllarca zihinde kuluçkaya yatabilir. Sanatçılar ve bilim adamları, uyumaktan, bir deste kâğıt karmaya veya Fauré'nin düetini çalmaya varana kadar, bilinçdışını kamçılamaya yarayacak birçok uygulamadan söz ederler.[7] Uygulanan bu işlemler-

den bazıları neredeyse, dinî olmayan bir ibadet gibidir.

Acaba böylesi bir ilhamla gelen bilim ve matematik çözümlerinin hatalı çıktığı da olur mu? Evet, kesinlikle olabilir. Hadamand şöyle yazmıştır:

> İlhama eşlik eden mutlak emin olma duygusu genelde doğru olsa da, bazen bizi yanılttığı da olabilir. Yanılıp yanılmadığımız, bilinçli benliğimiz tarafında ortaya çıkarılmalıdır.[8]

Poincaré, kavradığı düşüncelerden bazılarının hatalı olduğunu ifade etmiştir. Becerisi ve eğitimi bu yönde olan matematikçiler ve bilim adamları, onlara gelen fikirleri denemeli, çözüm veya fikri kanıtlamalıdırlar. Bu tip kanıtlama teknikleri, sanat eserlerine veya dini vahiylere uygulanamadıkları halde, her ikisinin de muhakeme yoluyla değerlendirilebileceklerini gösterebilmeyi ümit ediyorum.

Bilimsel bir sorunu çözmenin yarattığı sevinç, bazen dinî vahiylerde hissedilen duygulara yakın olabilir. C. P. Snow'un ilk kitaplardan *Arayış* (The Search)'ta da, böylesi bir durum tüm canlılığıyla anlatılır. Genç bir bilim adamı, nihayet yeni buluşunun doğruluğunun onayı almıştır. Bilim, ona pek çok ödüllendirici an sunmuş olsa da, yaşadığı bu deneyim, benliğini alıp götürmesi açısından diğerlerinden oldukça farklıdır. Snow'un yaşadıkları bir roman kurgusu biçiminde yazılmış olsa da, anlatımın otobiyografik olduğu şüphe götürmez.

> Sanki, kendi dışımda yer alan bir gerçeği arıyordum ve aradığım gerçeği bulduğum anda tüm dünya, atomlar ve yıldızlar, mükemmel bir netliğe ve yakınlığa ulaştılar. Ben de onlara yaklaştım. Hep birlikte, herhangi bir gizemin ulaşamayacağı kadar olağanüstü bir berraklığın parçası olduk.[9]

Snow'un anlattığı genç bilim adamı, bu 'dingin kendinden geçme' deneyimini yaşamadan önce, Tanrı'yla bir olduğunu düşünen veya varlıkların şeyler birliğinin bir parçası olduğunu hisseden mistikleri küçümsediğini itiraf etmiştir. Bu deneyimi farklı bir biçimde yorumlayabilecekken, bu deneyimden sonra, onların ne demek istediklerini gerçekten anladığını dile getirir. Araştırma ile uğraşan her bilim adamı veya matematikçinin başına böyle bir şey geldiğini tahmin etmiyorum. Çalıştıkları alan, dış dünyaya ait ve kişisel olmayan bir şey olduğu

için, yaptıkları işle, içsel dünyaları arasında gözle görünen herhangi bir bağ yoktur. Bununla beraber, matematiksel veya bilimsel bir soruna çözüm bulmanın, ruhta derin etkiler yarattığına da inanıyorum. Dış dünyaya ait bir sorunun çözülmesinde, belki de iç gerilimi de ortadan kaldıran ve zihinde yankı bulan özel, gizemli bir zihinsel süreç vardır. Kant, gerçeklikle ilgili resmimizin hiçbir şekilde tam olmadığını ve mekân, zaman ve nedensellik kavramlarının yarattığı sınırlılıkları belki de asla aşamayacağımızı düşünmektedir. İnsan olarak, bu nesnel sınırlılıklar nedeniyle, algımız, kaçınılmaz olarak dar olduğu gibi, kestiremeyeceğimiz kadar da zayıftır. Bu görüşü biraz daha ileri götürürsek, bir bilim adamı ne kadar nesnel davranmaya çalışırsa çalışsın, sadece Kant'ın görüşüne göre, insan olmanın verdiği sınırlılıklardan değil, sahip olduğu inançlar, ruhsal aygıtın bir bölümünü oluşturduğu için, bilim adamının bile evrenle ilgi resminin belli bir dereceye kadar şartlandırılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin, Newton, yer çekiminin nasıl işlediğini anlatmakta oldukça zorlanmıştır. Çünkü bu, birbirinden oldukça uzakta, temas etmeyen kütlelerin çekimini açıklayabilmek için, artık kendisinin de inanmadığı, hipotetik yıldızlararası eter içinde herhangi bir aracı olmadan kütlelerin birbiri ile etkileşimini açıklamayı gerektirmekteydi. Bazı otoriteler, Newton'un bu sorunu, doğrudan Tanrı'nın müdahalesine bağladığını düşünürler. Eğer Tanrı'ya inanmasaydı, yerçekimi ile ilgili başka sonuçlara varması gerekirdi. Newton'un dinî inanışı geleneksel inanışın dışında olduğu halde, Tanrı'nın evrenin işleyişine istediği her an müdahale edebileceğine duyduğu inanç nedeniyle, Newton araştırmalarını o noktada sonlandırmıştır.

Matematik ve bilimdeki yeni buluşlar, genellikle o zamana kadar aralarında bağlantı olmadığı kabul edilen, kuram veya kavramların sentezinden oluşmaktadır. Newton'un evrenin çekim gücü kuramı, gezegenlerin devinim ilkesinin, dünyadaki nesnelerin devinim ilkesi ile birleştirmesine bağlıdır. Poincaré'nin buluşu, önceden farklı olduğu farz edilen, iki matematiksel yapının aslında tamamen aynı olduğunu keşfetmesine

bağlıdır. Hem Newton'un hem de Poincaré'nin, bu yaratıcı sıçramalarının, bilinçli kararlılık ve beceri ile elde edilebilecek matematiksel kanıtlamaya da ihtiyacı vardı. Henüz kuramsal veya matematiksel olarak bunu kanıtlayamamış olsalar da, fizikçilerin doğanın tüm güçlerinin birleşeceği bir alan kuramı üzerinde arayışlarını sürdürmelerinin nedeni, böyle bir alanın var olduğuna inanmalarıdır. Einstein bu sorunla yaklaşık kırk yıl kadar uğraştığı halde, ne yazık ki bir çözüm bulamadan aramızdan ayrılmıştır.

Hem Einstein hem de Newton yaşamlarında tuhaf kişilik özellikleri sergilemişlerdir. Yalnız bir çocukluk geçirmiş olan Einstein, tüm yaşamı boyunca, hem çevresiyle kopukluğunu hem de yalnızlığını sürdürmüştür. On altı yaşındayken, Münih'teki okulundan ayrılarak, İtalya'da yaşayan ailesinin yanına gitmesini gerektirecek düzeyde stres ve depresyon geçirdiğine dair doktor raporu alsa da, herhangi bir psikotik dağılma göstermemiştir. Newton, 1693'te, elli yaşının üzerindeyken, uykusuzluk ve iştah kaybının eşlik ettiği psikotik bir atak geçirmiştir.[10] Arkadaşlarının arkasından dolap çevirdiklerine inandığı için, arkadaşı Pepys ile dostluğunu bozmuştur. Filozof Locke'a yazdığı bir mektup, hastalığı sırasında Locke'un "kadınlarla arasını açmaya" çalıştığına inandığını ortaya koymaktadır. Newton, birkaç ay sonra eski sağlığına kavuştuğundan bunun, paranoid düşüncelerin ikincil olarak eşlik ettiği bir depresyon atağı olması olasıdır.

Newton ve Einstein, yaşadıkları dönemde geçerli olan paradigmaları terk ederek evrenle ilgili yeni modeller yaratabilmişlerdir. Çözümlerini matematiksel olarak kanıtlanmasalardı, bunlar başkaları tarafından çılgınca bulanabilecekken, onlar bu çözümlere, kavramlar arasında geleneksel olmayan tarzda bağlantılar kurarak ulaşmışlardır. Her ikisinin de evrenin anlamını bulmaya yönelik yoğun dürtüleri başlangıçta, içlerinde yaşadıkları karmaşa hissinden kaynaklanmış olabilir. Jung'un dağılma sürecini ele alırken de gördüğümüz gibi, kişinin kendi iç dünyası ile dış dünya arasındaki karışıklık, yeni bir düzen keşfetme arayışını tetikliyor olabilir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, kişisel faktörler bilimden tamamen soyutlanamazlar. Bir bilim adamı, yeni bir buluş yaptığında "Evreka!" diye haykırırken, aslında kozmik düzene katkıda bulunmasının yanı sıra, kendi zihinsel yaşamı açısından da yeni bir düzenin doğuşunu kutlamaktadır. İnsanın, kendisine ait bu yeni düşüncelerine âşık olmaması mümkün değildir. Thomas S. Kuhn'un, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (The Structure of Scientific Revolutions) kitabında da ortaya koyduğu gibi, bilimsel paradigmalar zihinde bazen öyle sağlam yerlere otururlar ki, onlara karşı çıkmak ya da onlara son vermek, delilerin sanrılarına veya inananların dini inançlarına karşı çıkmak kadar güçtür.[11] Bu gözlem, bilimsel yöntemleri, yani nesnellik ve kanıtlama ihtiyacının, mümkün olan durumlarda da öngörüde bulunmanın değerini hiçbir şekilde düşürmez. Bilim adamı, ne kadar kurtulmaya çalışsa da, öznel faktörler, bilimsel buluş ve başarılarının içine sinsice sızar. Çünkü, bilim adamları da, bir dizi değer sistemi paylaşan ve yeni yarattıkları çözümün, meslektaşları tarafından zorlu deneylere tutulacağını bilen, bilimsel bir topluluğun üyesidirler. Bir bilim adamı yanılmazlığını, din değiştirmiş biri ya da bir guru gibi iddia edemez.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, yeni bir yöntemle 'soğuk fuchs'tan, sonsuz enerji üretme yolu bulduğunu iddia eden bir grup bilim adamı, onların vardığı sonuçlara kimse ulaşamadığı için, sonunda takındıkları tavırdan vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Görülen odur ki, bir süre için zafer sarhoşluğu içinde, çok önemli bir buluş yaptıklarına inanmış olsalar da, sonunda yanıldıklarını itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Oysa, bir gurunun, yeni buluşlarına kim 'yanlış' diyebilir ki?

Geçmişte açıklayıcı bir geçerliliği olan birçok bilimsel kuramın, zaman içinde hatalı ve hattâ sanrısal olarak ele alınabileceğini aklımızdan çıkarmamalıyız. Buna verilebilecek örneklerden biri, yukarıda Newton'un reddettiği belirtilen, tüm uzayı kaplayan ve çekim gücü ile diğer güçlerin iletilmesine olanak sağlayan bir atmosfer olan, sözde yıldızlar arası

'eter'in varlığıdır. Bir diğeri de, on sekizinci yüzyıl inancı olan, 'phlogiston' adındaki bir maddenin, her tutuşan şeyde yok olduğudur. Eter ve phlogiston var olmasalar da, onların yerini alacak daha iyi bir kuram geliştirilene kadar, hayalî varlıkları, bazı fiziksel olguların açıklanmasına yaramıştır. Modern fizikten anlamayanların, dünyanın gözlemlenemeyecek, ancak akıl yoluyla fikir yürütülebilecek kadar küçük parçacıklardan oluştuğu ve bunların da saniyenin milyonda birinde varlığını sürdürdükleri fikrine gülüp geçmesi normal karşılanabilir. Modern bir fizikçi, on yedinci yüzyıla ışınlansaydı, meslektaşlarını evrenle ilgili görüşünün sanrısal olmadığına ikna etmek için oldukça zorlanırdı. Ancak bugün, çılgın bir alt-atomik parçacıklar dünyasının gerçekten var olduğundan emin sayılırız. Fizikçiler, tekrarlanabilen ve kanıtlanabilen deneyler yaptıkları için, onların hem dürüst hem de aklı başında olduğuna inanırız. Kendi aralarında anlaşmazlığa düşseler de, dünyanın doğası ve uygulanan bilimsel yöntemler ile ilgili hem ortak görüşleri hem de sürekli fikir ve bilgi alışverişi vardır. Evrenle ilgili devrimsel kuramlar başta bir delinin sanrıları kadar çılgın görünse de, eğer bilimsel incelemeyi geçebilirse, sonuçta bilim dünyasındaki yerini alır. Hiçbir fizikçi, ortaya attığı kuramların, sorgusuz sualsiz kabul edileceğini düşünmez.

Elbette sanatçılar, müzisyenler ve yazarlar kendi öznel duygularıyla çok daha fazla ilgilidirler. Fakat, yaratıcı arayışın tekrar eden örüntüsü, hem sanatta hem de bilimde aynıdır ve bu yolu izlemek durumunda kalanlar da, hep benzer güçler tarafından motive edilirler. Yazarlar, özellikle de şairler, sıklıkla şiddetli, tekrar eden depresyon dönemleri yaşarlar ve yarattıkları da, sıkıntılarını hafifletme yolu ve huzur arayışlarının bir ürünü olarak ortaya çıkar. *Yaratacılığın Dinamikleri* (The Dynamics of Creation) ve *Yalnızlık* (Solitude) adlı kitaplarımda, yaratıcı hayal kurmanın, nasıl tedavi edici bir işlev gördüğünü dile getirmiştim. "Bir şiirde ya da bir başka sanat yapıtında yeni bir bütünlük yaratmak, aslında sanatçının, kendi ruhunun iç dünyasında kaybettiği bütünlüğü bulma veya yeni bir bütünlük oluşturması yanı sıra, dış dünyada gerçek bir

varlık bulan, bir ürün yaratma çabasıdır."[12] Eğer, dış dünyayla mükemmel bir uyum içinde olmamanın, insanoğlunun hayal gücünü tetikleyen biyolojik donanımının bir parçası olduğunu kabul edersek, en başarılı yaratıcı düşleri olanların, kendi içsel gerilimlerinden güdülendiklerini görmek de şaşırtıcı değildir. Graham Greene'in de söylediği gibi pek çok yazar, "Yazmak bir çeşit terapidir" görüşüne katılır.[13]

Yazarların ve diğer sanatçıların, hem estetik kaygılarına, hem de kişisel sorunlarına buldukları çözümler, ilk bakışta, bilim adamları ve matematikçilerin buldukları çözümlere benzemeyebilir. Ancak her iki grup da, yaşadıkları yaratıcı süreci benzer terimlerle açıklamaktadır. Yoğun bir konsantrasyon dönemi ve konunun her yönüyle incelenmesinin ardından, sorun ya da yeni düşünce bir kenara bırakılır, bilinçli olarak müdahale edilmeksizin, düşünceler oturması için nadasta bekletilir. Yazarların durumunda bu nadas dönemi, yazarın kendini kaybetmiş, tükenmiş, beceriksiz ve ümitsiz hissettiği, ağır bir depresyon dönemidir. Bu dönem, gurularda yaşanan ve vahiyle son bulan ruhsal ya da fiziksel hastalık dönemi ile paraleldir. Yazar ve müzisyenlerin nadas dönemleri, yeni bir düşünce doğumu ile son bulan, bir sanat eseri vasıtasıyla yayınlanmak veya başka yollarla sergilenmek üzere, somutlaştırılmış estetik bir çözümdür. Sanatçı, o anda, genellikle çözümünün doğruluğuna inanır. Ancak bunun asla sonu yoktur çünkü her zaman yeni bir sorun gündeme gelir. Bilimde ve sanatta uğraş hiç bitmez. Hiçbir bilim adamı ya da sanatçı, zaferine uzun süre sırtını dayayamaz. Her zaman çözülecek yeni bir bilimsel sorun, yazılacak yeni bir roman, tamamlanacak yeni bir beste vardır.

Doğal olarak, sanat eserleri, bilimsel hipotezler gibi, doğru ya da yanlış diye değerlendirilemezler. Ancak, eğer iyi yapılandırılmışlarsa ve tüm insanlarca paylaşılan ortak duygulara hitap ediyorlarsa takdir edilir, kabul görür ve değerleri teslim edilir. Çoğu sanatçı bu durumdan hoşnuttur ve hayranlarının aynı alanda çalışan diğer sanatçılara da hayranlık göstermelerini sınırlamak gibi de bir kaprisleri yoktur. Günümüzde, bireysel olarak, kişinin kendini gerçekleştirmesi ile ilgili roman-

tik ısrarın aşırı derecede abartılması, genel beğeni ölçütlerinden oldukça uzakta, öznel beste, heykel ve resim eserlerinin oluşmasına olanak tanımıştır ki, bunlar sadece küçük gruplar tarafından ilgi görürler. Müzikte, pek az kişiye hitap ettiği ve hiçbir iz bırakan yanı olmadığı için, seri halde üretilen parçaların gelip gidişine tanık oluyoruz. Görsel sanatlarda da estetik kaygı, birçok nesneye veya nesne yığınlarına yansıtılmakta ve bunun da heykel olduğu iddia edilmektedir. Bir yaratıcı ürünün, bir sanat eseri olarak kabul edilebilmesi için, bu eserin sanatçı dışındaki insanlar tarafından da takdir ediliyor olması gerekmektedir. Aksi halde sanatçı delilikle ya da iletişim kuramamakla suçlanma riskini almış olur ki, bu ikisi aslında aynı anlama gelir. Sanatçılar ve bilim adamları, eğer yapıtlarının, hayattayken beğeni kazanmalarını istiyorlarsa, 'genelin bir parçası' olmayı ihmal etmemelidirler.

Çoğu gurunun sunduğu çözüm hemen her şeyi kapsar. Bunun anlamı, guruların, sanatçı ve bilim adamları gibi her biri yeni birer çözüm gerektiren ve art arda gelen sorunlarla boğuşmadıklarıdır. Buldukları cevaplar, tüm sorunlara, yani insanlığa ve yaşamın kendisine hitap eder. Bu cevaplar, guruların kendi kişisel deneyimlerinin genelleştirilmesinden başka bir şey değildir. Gördüğümüz gibi, bazı vahiyler genel kabul görmüş görüşlerden o kadar uzak ve tuhaftırlar ki, bunları ruhsal hastalığın bir kanıtı olarak ele alabiliriz. Fakat normal insanlarda da, içsel karışıklığı ve var olma hissinin verdiği rahatsızlığı geçici olsa da ortadan kaldıran, dünyaya uygunsuz biçimde uyum sağlamalarından kaynaklanan, çok derin mantık dışı deneyimler vardır. Daha önce de belirttiğim gibi, akıllı sandıklarımız aslında bizim fark ettiğimizden daha delidirler.

Bu bağlamda, İgnatius'un gizemli 'teselli'leri özellikle ilgi çekicidir. Bir keresinde 'dünyanın yaratılması ile ilgili kutsal bilgelik planını' gördüğünü söylemesi hatırlanacaktır. Bu teselli dediği şey, kişiyi derinden etkileyen ve sık sık hatırlanan, mantık dışı tinsel deneyimlere bir örnektir. Ne psikotik sanrılar, ne dini inanç, ne de aşık olmak tartışmaya açık değildir.

Tinsel deneyimler de bunlardandır. Biri böyle bir deneyim ya yaşamıştır ya da yaşamamıştır. Mistik anlar çok kısa sürseler de bıraktıkları izler kalıcıdır. Herhangi bir dinî inancın dışında olsalar bile, akılda kalıcı ve değerli oldukları için tekrar etmeleri özlemle beklenir. Bu anlar, bazen meditasyon sırasında gerçekleşirler. Bir guru olarak Rajneesh'ten tamamıyla hayal kırıklığına uğramış olsa da, koruma görevlisi Hugh Milne, şunları yazmıştır:

> Yoğun meditasyon yaptığım sırada, birkaç defa o gerçek mutluluğa ve yoğun yaşanan sevince ulaşmayı başardım. Bu meditasyon anı, tarif edilemez derece güzel ve yaşanmaya değer bir andı. 'Kötü tarikatları' bir kenara atanların, bu anın ne kadar heyecan verici ve başka hiçbir zevkle kıyaslanamaz olduğu konusunda en ufak bir fikirleri bile yok. Dinî bir tarikata üye olmuş hemen herkes, bu mutluğun bir şekilde tadına varmış ve daha fazlasını yaşamak için de geri gelmiştir.[14]

Bir başka kitabımda Wordsworth'un, *Ölümsüzlük Önerileri* (Intimations of Immortality) diye ifade ettiği, birçok insanın yalnız başınayken yaşadığı bu mistik deneyimleri ele aldım.[15] Bu anlarda, benlik ile dünya mükemmel bir uyum içinde bir bütün olur ve bunlar akılda kalıcı, değerli izler bırakırlar.

Vecit deneyimleri, aralarında Walt Whitman, Edmund Gosse, Arthur Koestler, A. L Rowse, Bernard Berenson ve C. S. Lewis'ın da bulunduğu, birçok yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu isimlerden de anlaşılacağı üzere, sorgulanan bu deneyim dinî inanç sahibi olanlar kadar, inanmayanlarından da başına gelmektedir. Tahmin edileceği gibi Bernard Berenson, bu deneyimi görsellikle açıklamaktadır.

> Benliğimi yıllardır sorguluyor, deşiyor ve derinleştirmeye çalışıyorum. Tatmin edici bir değerlendirme için bilinçli deneyimimi araştırıyorum. Hayran olduğum, ancak kendimi tam olarak teslim edip mutluluğa varamadığım için büyülenemediğim ya da alışamadığım sanat eserlerine uygulanacak bir sınav arayışındaydım. Bu ideal cennetin mutluluğunu kemiren bir şüphe kurdu içimi kemiriyordu. Derken bir sabah, Spoleto'nun dışında, Aziz Pietro'nun kapı pervazındaki yaprak biçimindeki oymalara bakarken, bir anda saplar, çiçek yaprak-

ları ve yeşillikler canlandılar ve canlanmalarıyla sanki ben de uzun süredir el yordamıyla içine düştüğüm karanlıktan ışığa çıkmış gibi oldum. Aydınlanmış biriydim artık. Her çizgisi, her köşesiyle benimle canlı bağlantıda olan ya da olmayan her yüzeyi ile sanki karşımda bir dünya vardı. Bunu yaşarken de bilinçliydim. O sabahtan itibaren, gördüğüm hiçbir şeye kayıtsız kalmadım. Her yerde, canlılığın titreşimlerini görüyordum, yani adeta benim varlığımı yüceltmek üzere hizmet eden enerji ve parıltılarını görüyordum.[16]

Kısmen otobiyografik sayılabilecek şiiri *Childe Harold'un Hac Yolculuğu* (Childe Harold's Pilgrimage)'da Byron, doğayla bütünleştiği sırada yaşadığı duyguları aktarmıştır.

Bir parçası olduğum
Dağlar, dalgalar ve gökyüzü
Benim, ruhumun bir parçası değil mi?
Tutku değil mi tüm bunlara hissettiğim?
Her şeyi küçümsemeli mi? Bunlardan başka.
Acı çekmeye göğüs mü germeliyim, vazgeçmek yerine
Vazgeçmek oysa, ufku olmayan,
Düşünceleri ışıldamayan duygusuzlar içindir.

Amiral Byrd, 1934 kışında Antarktika'da, gelişmiş bir hava üssünde yaşadığı sırada, günlük yürüyüşlerinden birinde mistik bir deneyim yaşamış ve bunu müzik terimleriyle anlatmıştır.

Armoni, yaşadığım işte buydu! Sessizlikten geliveren–yumuşacık bir ritm, mükemmel bir sesin tınısı gibi; bu belki de gezegenlerin müziğiydi.

Bir an için bile olsa, bunun bir parçası olabilmek için, sadece bu ritmi yakalamak yeterliydi. O anda, insanın evrenle bir olduğuna hiçbir şüphem kalmadı... Evren, düzendi, kaos değildi; insan da, gece ve gündüz gibi, bu düzenin içinde haklı bir yere sahipti.[18]

Aşağıda, bir araştırma için verilen cevap, araştırmaya katılan kişiden alınan izin üzerine aktarılmaktadır.

Sekiz veya dokuz yaşlarındayken başıma gelen ilk kendinden geçme deneyimimi hâlâ tüm canlılığıyla hatırlarım. Babamla kız kardeşimin çıktığı yürüyüşe, benim için çok uzun olduğuna karar verildiği için katılmama izin verilmediğinde gerçekleşmişti. O sıralarda yazlıkta tatildeydik. Mutsuzluk içinde yatağımda ağlarken uyuyup kalmışım. Uyanır uyanmaz, tüm hayal kırıklığımın ortadan kaybolduğunu ve onun yerine ner-

deyse tanımlanamaz bir huzur, dinginlik ve iç mutluluğun geldiğini hissettim. Bahçedeki annemin yanına gittiğimde, onunla baş başa olmaktan hoşnuttum. Onun da benzer şeyler yaşamış olacağını düşündüğüm için kendimi bir şey anlatmak zorunda hissetmedim. Eminim ki o, bu hissimi dinî yollardan açıklardı, sanıyorum ben de o yaşlarda böyle yapmıştım. Olasılıkla Tanrı'nın bana doğru eğilip acımı aldığına inanmıştım. Bunu yazdığım sırada bile, yaşadığımı o kadar canlı olarak hatırlıyorum ki, gözlerim yaşlarla (mutluluk ve rahatlama yaşları ile) doluyor!

Bundan sonra birkaç defa daha böylesi deneyimlerim oldu. Bazıları müzikle ilgiliydi. Bir keresinde bu deneyimi Don Giovanni'nin "Là ci darem la mano" düetini aklımdan söylerken yaşamıştım. Bütün bir sabah boyunca -diğer tinsel deneyimlerimden oldukça uzun bir süre- bu müzik benim dünya ve kendimle ilgili duygularımı değiştirdi. İçimde huzur ve dinginlik hissederken, dünya olabildiğince güzel göründü. Müziği tekrar hatırlayarak o zamanki duygularımı yeniden yaşabiliyorum; ancak bu, o yaşadığımın soluk bir gölgesinden başka bir şey olamıyor.

Tüm bunları, hayatım boyunca yaşadığım en değerli anlar olarak kabul ediyorum. Kendimle, insanlıkla ve evrenle bir bütün olduğum anlar; "-Mutluluktan şaşkına dönmek- hayal edilebilecek tek mükemmel, muhteşem an."[19]

Bir başka örnek, Barones Malwida von Meysenburg'un (1816–1903) anılarını kaleme almış olan William James tarafından aktarılmaktadır. Barones, kadın haklarının ilk savunucularından bir sosyalist ve Wagner'in arkadaşıdır. 1876 kışında Sorrento'da, Nietzsche ve Paul Reé'ye ev sahipliği yapmıştır. Bu sırada, Nietzsche ile Wagner son kez bir araya gelmişlerdir.

Tüm bu özgürleştirici ve uzlaşmacı düşünceler aklıma üşüştüğünde, sahil kenarında yalnız başıma oturduğum sırada, Dauphiné Alplerindeki eski günlerime gidiyordum. Bu kez, kendimi Sonsuzluğun simgesi sınırsız okyanus karşısında diz çökmek zorunda hissettim. O anda ettiğim dua diğerlerinden oldukça farklıydı ve artık gerçekten dua etmenin ne demek olduğunu anlamıştım. Dua etmek, bireyleşmenin yalnızlığından, birleşmenin bilincine varmaktı. Ölüyormuşçasına diz çöküp, ölümsüz olarak ayağa kalkmak. Yeryüzü, cennet ve deniz uyumu kucaklayan tek engin bir dünya olarak yankılanı-

> yordu. Şimdiye kadar yaşamış tüm büyüklerin oluşturduğu koro adeta her yeri kaplamıştı. Onlarla kendimi bir bütün olarak hissederken, sanki "Sen de tüm o başarmışların yanında yer alıyorsun" diycrek beni selamladıklarını duyar gibi olmuştum.[20]

Aşık olmak da, evrenle olmasa bile, genellikle bir başka insanla tamamen bütünleşme hissini yaşatır. Bu da, mantık dışı deneyimlerden biridir. Gerçekten de, Freud âşık olmayı "psikozun normal prototipi"[21], bir çeşit delilik gibi ele almıştır. Eski inanışlara göre de âşıklara, ay (Luna) delilik yarattığı için, "ay çarpmış" -Lunatic- (divane) denirdi. Kara sevdalı âşıklara, inançlarını paylaşmadığımız inananlara ve sanrılarını saçma bulduğumuz delilere gösterdiğimiz hassasiyeti sergileme eğilimimiz vardır. Aşık biriyle tartışmanın hiçbir işe yaramadığını gayet iyi biliriz. Kara sevdaya neden olan kişinin bu bağlılığa hiç değmeyeceğini bilsek de, bunu dile getirmenin anlamı yoktur. En aklı başında ve mantıklı insanlar bile, aşkın çekiciliği ve kuruntularına karşı bağışıklık sahibi değildir. Aşkta hayal kırıklığına uğramak yıkıcı olsa da, hiç aşık olmamış olmak, çok önemli bir deneyimi kaçırmış olmaktır. Otobiyografisi ve yazılarından, on sekizinci yüzyılın zarafet timsali olduğu anlaşılan tarihçi Edward Gibbon, Suzanne Curchod'a duyduğu aşktan gurur duyduğunu dile getirmektedir.

> Tüm kadınlara tercih edilen, bir tek kadının yarattığı, istek, dostluk ve şefkat bütünlüğünü arzuluyor, varlığımın tek ve en büyük mutluluk sebebi olarak, ona sahip olmayı istiyordum. Aşkım sonunda başarıya ulaşmamış olsa bile, aşık olduğum kişiyi hatırlayınca yüzüm kızarmıyor, hatta bu kadar saf ve yüce bir duygu hissedebildiğim için kendimle övünüyorum.[22]

Gibbon, cinsel isteğin, aşık olmanın önemli bileşenlerinden biri olduğunu kabul etse de, aşkı, sadece cinsel tutkuya dönüştürme hatasına düşmez. Aşık olmak "saf ve bir yüce bir histir", çünkü tıpkı cinsellikte de olduğu gibi, bir olma arayışı ile ilgilidir. Kendini evrenle ve ayrıca aşık oldukları kişi ile bir bütün halinde hissedenler, bu iki deneyimin aynı şey olduğunu bilirler. Aşağıdaki alıntı, yine özel bir mektuptan yazarın izni alınarak yapılmıştır.

> H.'ye aşık olduğumda, onunla tamamen bütünleştiğimi hissetmiştim. Onu etkilemek ya da onunla yarışmak gibi bir kaygım kalmamıştı, bunun yerine sadece sevme ve sevilmenin verdiği büyük mutluluk vardı ki, bu dingin bir kendinden geçme gibiydi. Birbirimizi anladığımıza o kadar emindim ki, kiliseye gittiğimizde, kendimi gözlerimden yaşlar boşalırken buldum. Bu gözyaşlarına rahatlamanın mı yoksa mutluluğun mu neden olduğunu bilmiyorum. Böylesi kendinden geçmeler çok uzun sürmüyor, ama yaşanılanın yüceliğine emin olmanın anısı hâlâ çok değerli ve şimdiki dostluğumuzu da renklendirmeye devam ediyor.[23]

Aşık olmaya devam etmek epeyce uzun sürse de, ilk baştaki yoğunluğu genellikle çok uzun süre kalıcı değildir. Diğer mantık dışı deneyimler veya ruhsal hastalık dönemleri gibi, aşık olmak da başka halde kapalı olabilecek algı kapılarını açabilir. Yukarıdaki örnekte anlatıldığı gibi, bir başka kişiyle kurulan yeni ve değerli bir yakınlığın yolunu da hazırlayabilir.

Söz edilen kendinden geçme deneyimlerini yaşayanlar, şüphesiz bunun öneminin farkındadırlar. Kendinden geçme durumu, ne sayıya dökülebilir ne de (bazıları buna istedikleri zaman ulaşabildiklerini iddia etmelerine rağmen) tekrar edilebilir bir deneyimdir. Kimileri için, kendinden geçme deneyimi dini bir inancın başlangıcı da olabilir. Romain Rolland, Freud'un dini bir sanrı olarak ele almasından yakındığı mektupta, dış dünyayla bir olmanın yarattığı "enginlik" duygusunun, dinî hislerin kökeni olduğunu öne sürmüştür. Böyle bir şeyi kendisi hiç yaşamamış olan Freud ise, cevabında bunu, anne sütüyle beslenme dönemindeki bebeğin kendisini annesinden ve dış dünyadan ayrımlaştıramadığı erken bir döneme aşırı gerileme olarak yorumlamıştır. Aslında bu iki görüş birbirinden çok da farklı değildir.

Agnostikler için ise, bu mükemmel bütünlükle ilgili geçici yaşantılar, insan olmanın çok belirgin bir özelliği olan, yanıtlar ve çözümler bulmak için yaratıcı arayış hakkında bir şeyler ortaya koymaktadır. Geçici de olsa bütünleşmenin yarattığı vecit deneyiminden yerinmek yerine, bu deneyim mutlulukla karşılanmalıdır. Bir yere ulaşmaktansa, umut içinde yolcu-

luk etmek çok daha hoştur. Dinî vahiyler ve sanrı sistemlerinin ortak dezavantajı, katı ve değişmez olmalarıdır. İnanan, inanç sistemine o kadar fazla yatırım yapar ki, artık onu ne değiştirebilir ne de mantık çerçevesinde tartışmaya açabilir. Sürekli arayışta olan ve sadece kısa aralıklarla aradığını bulan kuşkucular ise bu açıdan kendilerini daha az engellerler. Arayışı sırasında, kuşkucu peşinde koştuğu bütünlüğün mükemmelliğini bir an için bile görebilse, kendini oldukça şanslı hissetmelidir.

Daha önceden, İgnatius'un kendinden geçme deneyiminin, depresyon dönemlerinin sonunda yaşadığı manik veya hipomanik olgu olduğunu ileri sürmüştüm. Bazı manik-depresifler hiç şüphesiz mistik deneyimler yaşasalar da, bu deneyimlerin hepsinin hipomani olarak sınıflandırılıp sınıflandırılamayacağı konusunda kuşkularım var. En ağır hali ile bile, manik-depresif bozukluk, genellikle genetik tarafından belirlenen, tanımlanabilir bir ruhsal hastalık olduğu halde, bundan daha hafif olan ve normallik gölgesi altında kalan başka duygudurum* bozuklukları olduğunu hatırdan çıkarmamalıyız. Normal yoğunluğun üzerinde duygudurumu değişiklikleri gösteren ve psikotik belirtiler göstermeyenler, olasılıkla siklotimik bozukluk** yaşıyorlardır. Manik-depresif hastalıkla normalliğin süreklilik gösteren bir yelpaze içinde yer aldığını anlamak çok da güç değildir, çünkü hepimiz farklı yoğunluklarda da olsa, zaman zaman depresyon ve coşkunluk dönemleri yaşarız.

Birçok normal kişinin şizofreni hastalığına ait özellikler ya da en azından "şizofreni" her ne ise ona yakın belirtiler gösterdikleri gözden kaçmaktadır. Tıpkı manik-depresif normal arasındaki yelpaze gibi, şizofreni ile de normallik arasında da bir yelpaze vardır. Manik-depresiflerde olduğu gibi, şizofreniye yatkınlığın da kalıtımla ilgili olduğu bilinmektedir. Tüm popülasyon içinde, şizofreni geçirme olasılığı yaşam boyu yüzde bir iken, şizofrenlerin birinci dereceden akrabalarının, yani

* Mood, halet-i ruhiye, insanın kendisini nasıl hissettiği (ç.n.)

** Manik-depresif bozukluğun daha hafif depresyonlar ve hipomanilerin döngüsel olarak yaşandığı alt tipi (ç.n.)

ebeveyn ve kardeşlerinin, şizofreni geçirme olasılıkları on kat daha fazladır. Eğer hem anne hem de baba şizofrense, çocuklarının şizofren olma şansı yüzde kırklara kadar çıkmaktadır. Tek yumurta ikizlerinden biri şizofrense, ikizinin de olma riski yüzde elli civarındadır. Bu, kalıtımın etkili olduğu görüşünü destekleyen bir bulgu olmakla birlikte, kalıtımın etkili tek faktör olmadığını da ortaya koymaktadır. Eğer şizofreninin sadece kalıtımla açıklanabilen bir kökeni olsaydı, tek yumurta ikizlerinin şizofren olma riskleri yüzde elli değil, yüzde yüz olurdu.

Herkes şizofrenik tipte bir psikotik hastalık geçirmeye eşit düzeyde yatkın değildir. Ancak psikotik olma ile normallik arasında bir yelpaze olduğu görüşü kabul edilirse, şizofreniye yakın ya da yatkın kişilik özellikleri gösteren normal insanların olacağı ve bu tip kişilerin de özellikle şizofrenlerin akrabaları arasından çıkacağı tahmin edilebilir. Gerçekte de durum budur. Araştırmalar göstermiştir ki, pek çok normal insan şizofreni deneyimlerine benzer hafif belirtiler göstererek kendilerini gerçek dışı hissetmekte ya da "telepatik" düşüncelere kapılmaktadır veya görsel ve işitsel halüsinasyonlar ve çarpıtılmış, paranoid düşünme biçimlerine sahiptir. Psikologlar tarafından *şizotipi* olarak tanınan, şizofrenlerinkilere benzer kişilik özellikleri gösteren ve strese maruz kaldıklarında da, şizofreni hastalığı ortaya çıkarabilecek bir kişilik boyutu bulunmaktadır. Bu kişilik özelliklerden bazılarının pozitif yönleri de vardır.

Hem şizofrenler hem de şizotipal kişiliği olanlar, sıklıkla uyaran bombardımanına uğradıklarını hissettiklerini bildirirler. Işığa ve sese karşı aşırı hassaslaşır, örneğin kalabalık bir odada aynı anda birçok kişi konuşuyorsa, kendilerini çok rahatsız hissederler. Bu kişiler, aynı anda bir sürü düşüncenin akıllarına üşüşmesinden dolayı bir taciz hissi yaşadıklarını da bildirirler. Bana göre ise, bu, yaratıcılığı zorlayan güdüleyici güçlerden biridir. Zihin karmaşası o denli rahatsız edicidir ki, kişide düzene sokma ihtiyacını doğurur. Kaostan düzen oluşturmanın ortaya çıkardığı yaratıcı eylem ise rahatlama hissi getirir.

Organizasyon, kontrol ve düşünce sürecindeki rahatsızlık olarak tanımlanan düşünce bozukluğu, şizofreninin en belirgin klinik özelliklerinden biridir. Düşünce bozukluğunun belirtileri, uygunsuz tepkiler, bağlantısız düşünceler, anlaşılmazlık ve Gurdjieff ile ilgili bölümde de yer verildiği gibi tuhaf sözcüklerin kullanılmasıdır. Kavramsal sınırlar bulanıklaşmıştır ve düşünceler arasındaki bağlantılar da o kadar kişisel ve kopuktur ki, gözlemci şizofreni hastasının düşünce sıralamasını takip etmekte güçlük çeker. Bununla beraber, beklenmedik bağlantılar kurulması, kavramlar veya olaylar arasında o ana kadar görülmemiş bağlantıların bulunması bilimde yaratıcı düşünmenin vazgeçilmez öğeleri olduğu gibi, aslında edebiyat da dilin alışılagelmişin dışında kullanılması ile zenginleşmiştir. James Joyce'un *Ulysses* ve *Finnegan'ın Uyanışı* (Finnegan's Wake)'ında kullandığı dil, bazı yerlerde şizofrenik dili hatırlatır. Ayrıca, James Joyce'un kızı Lucia'nın da şizofren olduğunu anımsatmakta yarar vardır. Şizofrenlerin akrabalarının (onlarla yüksek oranda aynı genleri taşıyanların), normal insanların akrabalarına oranla, daha fazla yaratıcı uğraş içine girdiklerini gösteren birçok araştırma vardır. Bütün ağırlığıyla şizofreni geçirmek yıkıcılıktan başka bir şey değilse de, gizli bir şizofren olmanın orijinallikle ilişkili olabileceği ve yaratıcı buluşları başlatacağı söylenebilir.

Araştırmalarda şizotipi ölçümlerinde yüksek puan alanların, tinsel deneyimler yaşamaya daha yatkın oldukları da gösterilmiştir. M. C. Jackson'un "Psikoz ve Tinsel Deneyim Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma" (A Study of the relationship between psychotic and spiritual experience)[24] adlı makalesinde bu durum ortaya konarak, böyle deneyimlerin belirgin özellikleri sıralanmaktadır. Bu çalışmayla, William James'in mistik diye adlandırdığı zihin düzeyi tanımlaması arasında birçok çakışma olmasına karşın, Jackson bu tanıma, okuduğu beş binin üzerinde güncel tinsel deneyim ile ortaya çıkardığı bazı özellikleri de ekler. William James, zihnin mistik düzeyini dört özellikle açıklar. Bunlar;

Tarif edilememesi; deneyimi sözcüklere dökmedeki güçlük.

Akılcı yönü; deneyim aynı zamanda gerçekle ilgili yeni derinlikler getiren bir içgörü, bir bilgi durumudur.

Kısalığı; birçok mistik deneyim, bir ya da iki saatten uzun sürmez.

Pasiflik; kişi iradesinin ortadan kalktığını, bazen kendi dışındaki bir güç tarafından kontrol edildiğini ve yönlendirildiğini düşünür.

Jackson aynı zamanda, daha önceden değinilen, huzur ve dinginlik hissinden de söz eder. Bunların yanı sıra, zaman ve mekânla ilgili bir farklılık hissi, kuraldışı algılamalar, farklı bir bilinç düzeyinin yaşanması ile yaşam ve yaşamla ilgili sorunlarla yeni bir bakış açısına ulaşmayı başarma hissini de ekler. Doğayla ya da evrenle bütünleşme de, tüm bunlara eşlik eden ortak bir özelliktir.

Bu noktada, şimdiye kadar üzerinde durduğumuz bazı düşünceleri tekrar gözden geçirmekte fayda olabilir. Gurular, düzen sağlayan ve rahatlama hissi yaratan, karmaşayı ortadan kaldıran, yeni bir vahiy ile sonuçlanan, bazen psikotik hastalığa varacak düzeyde sıkıntılı bir dönemden geçerler. Olayların böyle sıralanması, matematik ve bilimdeki yaratıcı sürece de benzerdir. Matematik ve bilimde de, algılanan sorun veya güçlüğün verdiği iç kemirici sıkıntı, o zamana kadar bağdaşmayan gerçek veya kuramları bir araya getiren, yeni bir hipotezin oluşması ile son bulur.

Aynı süreç, sanat eserleri yaratılırken de karşımıza çıkar. Depresyon ya da başka bir sıkıntı dönemi ardından sanatçı, elindeki materyali kendi kendine, "işte şimdi oldu" dedirtecek bir biçimde bir araya getirebileceğini hisseder. Herder'in farklı verilerden yeni birleşimler ve bütünlükler oluşturmanın, insan doğasının temeldeki düzenleyici eylemi olduğu iddiasını dile getirmiş ve herhangi bir ortama tam uyum sağlayamamanın, insanı tatminsiz bıraktığı için, bu bütünlüğü yaratma konusunda motive ettiğini ve bu kişilerin asla ulaşmayacakları mükemmelliğin peşine düştüklerini belirtmiştim.

"Çeşitli Dini Deneyimlerde Parçalanmış Benlik" (The Divided Self in The Varieties of Religious Experience) adlı yazısında William James, ruhsal uyumsuzluğun, nasıl içsel bütün-

lük ve huzura dönüştüğünü ele almaktadır.

> Dini bulmak, bütünlüğe ulaşmanın birçok yolundan sadece biridir. İçsel eksikliği tedavi etme ve içsel uyumsuzluğu azaltma süreci, genel bir psikolojik süreçtir ve mutlaka dinsel olmak zorunda olmaksızın, her türlü ruhsal materyal ile yerine gelebilir... Örneğin, bu yeni başlangıçla, kişi dinden uzaklaşarak kuşkuculuğa doğru gidilebileceği gibi, ahlâksal tutuculuktan özgürlüğe ve çapkınlığa doğru da yönelebilir. Veya kişinin hayatını istilâ eden, aşk, tutku, hırs, intikam ya da vatanseverlik gibi yeni bir uyaran veya arzu ortaya çıkabilir. Bu örneklerin hepsinde, aynı psikolojik süreç vardır -fırtına, stres ve tutarsızlık dönemi ardından gelen sağlamlık, tutarlılık ve denge hali.[25]

Guruların ileri sürdüğü yeni gerçekler, bazen genel olarak kabul görmüş inanç sistemleri içinde yer alamayacak kadar egzantrik oldukları için sanrı olarak etiketlenen, bütüncül çözümlerdir. Ancak guruları deli diye bir kenara atmadan önce, sözde normal insanların da, geçici olarak karmaşa ve sıkıntılarının ortadan kalktığı kutsal deneyimler yaşadığını hatırlamakta fayda vardır. Kendinden geçme yani vecit, bunlara bir örnektir; aşık olmak ise bir başka örnektir. Her ikisi de, mantıklı değerlendirme ve eleştiriye açık olmamaları bakımından sanrıya benzerler. En derinlerde hissedilen temel insanî deneyimlerden bazıları bütünüyle mantık dışıdır.

İnsanı derinden etkileyen ve aynı zamanda mantık dışı olan önemli bir deneyim de, kendini dine vermedir. İgnatius'un öyküsünü anlatırken, bu durumla karşılaşmıştık. Hastalığından önce görünürde bir Hıristiyan olduğu halde, İgnatius sonradan koyu bir dindar olmuştur. Dinî bir inanca bağlanmak, büyük bir rahatlama hissi yaratır. Kişinin sırtından adeta büyük bir yük kalkmış ve kişi yaşamının yönünü, kendinden daha üstün bir gücün kontrolüne bırakmıştır. Dine dönme hakkında, William James şunları söylemiştir:

> Kendini dine vermede söz edilen kriz, bilinçli benliğimizi, her ne olursa olsun kendimizden daha ideal güçlerin insafına bırakmak ve kefaretimizi ödeme anlamını taşır. Bu nedenle, dinî yaşam tinsel olduğu ve dışsal bir uğraşla, törenle ve ayinle ilgisi olmadığı sürece kendinden vazgeçişin, dinî yaşamda hayatî önem taşıyan bir dönüm noktası olduğunu görürüz.[1]

William James, bu açıklamasının yanı sıra, kendini dine vermeyi tanımlayan bir dizi örnek de vermiştir. Edwin D. Starbuck'un *Dinin Psikolojisi* (Psychology of Religion) adlı kitabından yaptığı alıntılar şöyledir. "Sadece dedim ki, 'Tanrım, elimden gelen her şeyi yaptım ve şimdi her şeyi sana bırakıyorum.' O anda içimi çok büyük bir huzur kapladı. Bir diğeri de: 'Bir anda anladım ki, her şeyi kendi başıma yapmaktan vazgeçip, İsa'yı izlersem, ben de kurtulabilirim. Sonrasında üzerimdeki tüm yük ortadan kalktı."[2]

Esrarengiz olduğu için daha ilginç olanı ise, John Henry Newman'ın Roma katolik dinine dönüşüdür. Kendi tinsel gelişimini anlatan yazısı *Apologia pro Vita Sua*, düzyazı halinde kaleme alınmış bir başyapıt olarak klasikler arasına girmiştir. Roma Kilisesi'ne girdikten sonra duyduğu rahatlığı şöyle dile getirmiştir:

> Katolik olduktan sonra, artık anlatacağım başka bir dinî gelişme yaşamayacağım. Demek istediğim, dinî konular üzerine düşünmekten veya aklımı yormaktan vazgeçmiş değilim; artık anlatabileceğim bir değişiklik olmayacak; herhangi bir kaygım da kalmadı. Tam bir huzur ve rahatlık içindeyim, en

ufak bir kuşkum bile yok. Dönüşümüm sırasında, aklımda olan, herhangi bir zihinsel ya da manevi değişikliğin bilincinde değildim. Vahiylerin temel gerçekleri konusunda eskiye dayalı bir inancım da yoktu. Bundan daha fazla tutkulu ve kendime hakim olduğumu hiç hatırlamıyorum; ancak bu tıpkı fırtınalı bir denizden sakin bir limana varmak gibi. Mutluluğum o andan itibaren hiç değişmeden devam ediyor.[1]

Bir önceki bölümde sadece kısacık anlarda bütünlüğe ulaşan, ancak hayatla ilgili sorunlara her şeyi kapsayan kutsal bir çözüm bulamayan septiklerin, arayışları tüm yaşamları boyunca süren, ama hiçbir zaman nihaî çözüme ulaşamayan sanatçı ve bilim adamları ile aynı yolu izlediklerinden söz etmiştim. Ne var ki, dinlerin ve guruların sundukları şey, bütüncül çözümlerdir. Ne zihinsel bir bilmece ne de sanatsal bir ikilem olan dinî inanç, yaşam sorununa verilen bir cevaptır. Her ne kadar Jung, Freud ve Steiner bilimsel yöntemler uyguladıklarını iddia etseler ve bunun aksini kabullenmeye niyetli olmasalar da, sunduklarının dinî inançlara yakın inanç sistemleri olduğu açıktır. Bunun karşılığında septikler küçük bir azınlıktır. İnsanların çoğu, yaşamın gizemine ilişkin cevaplar verdiğini iddia eden ve her şeyi kapsayan bir inanç sistemine inanmayı ister ve buna ihtiyaç duyar. Bununla birlikte, 'gerçek' olarak kabul ettikleri inanç sistemlerinin, başka insanların inançları ile bağdaşmadığını fark ettiklerinde de bu durumdan genellikle yılmazlar. Birinin inancı, bir başkasının sanrısı olabilir.

Önceki bölümde, psikotik yaşantı ile normal davranış arasında bir yelpaze olduğunu göstermeye çalışmıştım. Manik-depresif bozukluk, en yoğun haliyle, tekrarlayıcı ve tanımlanabilir hastalık olmakla beraber, benzer özellikler gösteren ancak ondan daha hafif olan 'siklotimik bozukluk' her normal, sıradan insanın yaşadığı hafif depresyon ve coşku dönemlerine benzetilebilir. Elizabeth Farr'ın yaşadığı şizofrenik hastalık ya da Jung'un anlattığı çilingir çırağı vakası ve Steiner ile Gurdjieff'in 'sanrısal bozuklukları' ile, bu iki rahatsızlık arasında gidip gelen Brunton'ın paranoyak durumunda bir süreklilik vardır. Pek çok normal kişi de, zaman zaman, şizofrenlerin ifade ettiği belirtilere benzer şeyler yaşadıklarını itiraf eder-

ler. Sanrıların sorunları çözmeye yönelik bir teşebbüs olduğu görüşünü daha önce de vurgulamıştım. Sanrılar, hem açıklayıcı hem de aklayıcıdırlar: Suç başkalarına atılarak benlik-saygısı korunurken, anormal algısal deneyimlere öyle bir yorum getirilir ki, zihinsel karmaşa tehdidi ortadan kalkar ve büyüklük sanrısı sistemi, kendisini yalnız ve önemsiz hisseden kişiye ihtiyaç duyduğu özgüveni sağlar. Dinî inançlar da, ruhun ekonomisi adına benzer bir işlev görürler.

Sanrılar şöyle tanımlanmaktadır:

> Mutlak bir görüşle savunulan anormal inançlardır. Genellikle, çok büyük kişisel önem taşıyan, kendini kanıtlayan gerçekler olarak yaşanırlar. Mantığa bağlı olmadıkları gibi, deneyimle de değişikliğe uğramazlar. İçerikleri sıklıkla hayalî ya da en azından gerçekleşmesi olası olmayan şeylerdir; ortak sosyal ve kültürel geçmişe sahip kişiler tarafından da paylaşılmazlar.[4]

Eğer bu tanımı doğru olarak kabul edersek, bir inancın sanrı olup olmadığını anlamak için, hem ne düzeyde bir yoğunlukla savunulduğunu hem de bu inancı kaç kişinin paylaştığını göz önünde bulundurmamız gerekir.

Bhagwan Shree Rajneesh'in bu konuyla ilgili yorumu şöyledir:

> Toplum tarafından desteklenen masallar olduğu gibi, hiç kimse tarafından destek görmeyen masallar da vardır. İşte bu, akıllı insanla deli arasındaki farktır. Akıllı insanın hayal ürünü toplumdan destek görür. O, toplumu, kurguladığı şeyleri desteklemesi için yönlendirmiştir. Deli ise, kurguladığı öyküler toplum içinde kimse tarafından desteklenmeyen biridir. Yalnızdır, bu nedenle onu tımarhaneye koymak zorunda kalırsınız.[5]

Dinî inançlar, yukarıdaki sanrı tanımlamasının bir tek yönü dışında tamamına uyar. Dünyaca etkin inançlar, benzer sosyal ve kültürel geçmişlerden olmadıkları halde çok büyük kitleler tarafından paylaşıldığı için, anormal olarak kabul edilmezler. Bu benim, başka bir zihinsel bozukluk belirtisi ya da sosyal yetersizlik göstermedikçe, bir kişiye, sadece tuhaf olduğu veya sanrısal inançlar taşıdığı için, psikotik olarak tanı koyamayacağımıza ilişkin tezimi destekleyen bir durumdur.

Sanrı tanımına geri dönecek olursak, dinî inançların da 'mutlak bir görüşle savunulan inançlar' olduğunu, aksi halde buna inanç denemeyeceğini görürüz. Elbette inananların da zaman zaman kuşkuları olur, ancak onların bu kuşkuları mantık çerçevesinde kanıtlanması gereken sorgulamalar olarak ele almak yerine, savaşılması gereken düşmanlar olarak görmeleri, aslında inançlarının gücünün kanıtıdır. İnanç, inanan için o denli büyük bir kişisel öneme sahiptir ki, yaşamla ilgili her şeyin etrafında döndüğü bir merkez haline gelir. İnançlar da, sanrılar gibi mantıkla muhakeme etmeye açık olmasalar da, sanrılardan farklı olarak, bir dereceye kadar deneyimle değiştirilebilecekleri söylenebilir. İnanç, zaman içinde, başka şekle dönüştürülebilir. İnanç geliştirilebilir, derinleştirilebilir, değiştirilebilir olmasına karşın, tümüyle vazgeçilmediği sürece, hayatın tümünü etkileyen bir sistem olarak kalmaya devam eder. Aynı şekilde, sanrılar da kişinin yaşamının ve kendisini algılama biçiminin tamamını etkisi altına alır.

Bu bütüncül ve hemen her şeyi kapsayan özelliklerinden dolayıdır ki, dinî inançlar konusunda tartışmak, paranoyak sanrılar üzerine tartışmak kadar güçtür.

Her iki inanç grubu da, bireyin 'özel' olduğuna dair yarattığı hisle, kişinin benlik saygısını korumaya yarar. Normal insanın benlik saygısı, genellikle başkalarıyla kurduğu ilişkilere bağlıdır. Eşimiz, çocuklarımız ve dostlarımız bize düşkün oldukları için, varlığımızdan mutluluk duydukları ve bizi sevdikleri için kendimizi değerli hissederiz. Hıristiyanlık inancı taşıyan birinin, bunların yanı sıra Tanrı tarafından da sevildiği ve değerli bulunduğuna ilişkin inancı vardır. Bu inanç aslında, hem ödül hem de bir çeşit sigortadır. İnançlı bir kişi, bu şekilde, kişisel varoluşun trajedilerinden korunmaktadır. Şartlar ne kadar korkunç olursa olsun, yoksunluk ve başarısızlık acı verici bile olsa, Tanrı'nın sevgisini vermeye devam edeceği inancı bunların olumsuz etkilerini hafifletmektedir. İnanç, gerçekten de insanı korkularından uzak tutar. Örneğin, sabit ve basit dinî inançları olanların, şüpheci entelektüellere oranla, komünist fikirlerin aşılanmasına karşı daha kolay karşı koy-

dukları gözlenmiştir.[6]

Hangi nedenle olursa olsun yaşamlarında az duygusal ilişki yer alan kişiler açısından inanç daha da büyük önem taşımaktadır. Gurular, genellikle yalnız çocukluk geçirmiş, içedönük, narsisistik ve başkalarıyla ilişki kurmak yerine kendi akıllarında olup bitenle daha fazla meşgul olan kişilerdir. Bu kişilik özellikleri, hayallerin gelişmesine olanak sağlar. Hayal gücü, en fazla yalnızken serpilir. Gurdjieff ve Steiner özenle işledikleri evren bilimlerini, yalnız kaldıklarında harekete geçen gelişmiş hayal güçlerine borçludurlar. Eğer sahip oldukları bu düşünceleri daha küçük yaşlarda başkalarıyla paylaşmış ve eleştiriye açmış olsalardı, oldukları biçimde koruyamazlardı. Ancak, özel bir inanç olarak tanımlanabilecek görüşleri, sonuçta büyüklük sanrısına dönüşmüştür. Böyle inançların sorgulamaya açık olmaması aslında şaşırtıcı değildir. Eğer benlik saygısı özel bir inanç veya sanrı sistemi üzerine yapılandırılmışsa, bu inanç ya da sanrı o kadar değerlidir ki, asla sarsılmaması gerekir. Hiç kimse benlik saygısını bütünüyle kaybetmeyi göze alamaz ve yaşadıkları ağır depresyon nedeniyle bu noktaya gelenler, genellikle intihar ederler.

Sanrı tanımına tekrar dönersek, dini inançların içeriğinin de genellikle 'hayal ürünü veya en azından olması muhtemel olmayan' şeyler tarafından oluştuğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Hıristiyanlıkta, biyolojik ilkelere taban tabana zıt oldukları için *İsa'nın doğumu* ve *İsa'nın dirilişini* hayal ürünlerine örnek olarak gösterebiliriz. Birçok Doğu dini, öğretilerinde yine doğal olarak gerçekleşmesi olası olmayan insan ruhunun yeniden doğuşuna yer verir. Hem dinî inançlar hem de sanrılar için, ortada hiçbir nesnel kanıt yoktur. Hiç kimse, Tanrı'nın varlığını gösteremez. İnançlar, deneye tâbi tutulamadıkları gibi, her iki yönde de kanıtlanamazlar. Sanrı sistemlerinin benlik saygısını desteklediğini görmüştük, aynı şekilde dinî inançlar da benlik saygısını desteklerler. Örneğin, pek çok kişi için yerinin doldurulabilir olduğunu kabul etmek oldukça zordur. Herkes tek ve benzersizdir, ama sadece birkaç dahinin yeri doldurulamazdır. Çoğu kişi, ölümlerinden birkaç yıl son-

ra unutulup gidecektir. Doğa bu anlamda müsriftir. Dünyada gereğinden fazla insan olduğu gibi, çoğunluğumuz da unutulmaz değiliz. Eğer şanslıysak, dostlarımız ve akrabalarımız bizi bir süre özlerler, ama çok azımız sürekli hatırlanabilmeyi başarırız. Bu duruma dayanabilmek çok güçtür. Ölmekte olan Keats, yakınları tarafından ihmal edilmesinin verdiği kederle, mezar taşına isminin yanı sıra şunların yazılmasını vasiyet etmiştir: 'Burada adı suya yazılmış biri yatmaktadır.' Eğer böylesine yetenekli bir şair, hayal kırıklığını bu biçimde dile getiriyorsa, sıradan biri kendisi için ne derdi acaba? 'Niye olduğunu bilmiyorum, yaşadım, öldüm. Hatırlanmayacağım.'

Ancak örneğin biri Hıristiyanlık inancını taşıyorsa, durum değişmektedir. Hıristiyanlığa göre, kişi ne kadar önemsiz olursa olsun, herkes Tanrı katında değerlidir. Bir kişi tüm ailesi ve dostları tarafından terk edilmiş, başarısız, alkole yenik düşmüş, uyumsuz ve dünyanın asla affetmeyeceği bir günahkâr olabilir. Fakat eğer, Tanrı tarafından sevildiğine inanıyor ve tövbe ederse Tanrı'nın onu bağışlayacağına ait bir inanç taşıyorsa, yılgınlığa ve hiçlik korkusuna karşı korunmuş olur. Hıristiyanlığa ilk inananlar, hiçbir özel yetenek taşımayan ve toplum içinde önemli bir yer tutmayan kişilerin dahi Tanrı'nın gözünde değerli oldukları söylendiği için, bu inanca sarılmış olabilirler. Nietzsche, Hıristiyanlığı, ruhu bedenden üstün görme ısrarı ve cinselliği kötü olarak ele alma eğilimi de dahil olmak üzere, pek çok alanda inkâr etmiştir. Reddetmesinin bir diğer nedeni de, önemsiz ve zayıf olanın yüceltilmesidir, ki bu da Nietzsche'nin 'güçlü gelişmeyi hak eder' inancının tam aksidir. Ona göre:

> Örneğin, İsa (ya da Paul), Roma'da sıradan insanların nasıl yaşadıklarını gördü, -alçakgönüllü, erdemli ve kısıtlı bir hayat. Onların hayatına büyük bir anlam ve değer katarak, bir yorum sundu, başka yaşam biçimlerine tenezzül etmemeleri için onları yüreklendirdi.[7]

T. S. Eliot, 'insanların, gerçeklerle başa çıkmakta zorlandıklarını' ileri sürmüştür. Kişinin gelip geçiciliği ve önemsizliği gerçeğine katlanmadaki yetersizliği, dinî bir inanca sahip ol-

manın en güçlü etkenlerinden biridir. Bir Hıristiyan için Tanrı, her insanın birey olarak biricikliğinin değerini kanıtlamakta ve ruhun ölümsüzlük öğretisi de, bu biricikliğin kaybolmayacağını doğrulamaktadır. Başka inançlarda ruhun sürekliliği, bireyselliğin korunmasının artık öneminin kalmadığı noktaya ulaşana kadar yeniden dünyaya gelme görüşü ile sağlanır. İnsanların, onlara böylesine güvence veren ve destekleyen inanç sistemlerine sıkı sıkıya bağlanmaları şaşırtıcı değildir. 1959'da, "Yüz Yüze" röportajının sonlarına doğru, John Freeman'la ölümün kaçınılmazlığını tartışan Jung, bütünüyle bir sonla tehdit edilen bilinçdışının, bu durumu görmezden geldiğini ifade etmiştir. "Hastalarımı düşündüğümde, hemen hepsinin varlık sebepi arayışında olduklarını ve varlıklarının hiçlik ya da anlamsızlık karşısında un ufak olmayacağına dair güvence istediklerini görüyorum. İnsan, anlamsız bir hayata katlanamaz."[8] demiştir. Ancak yine de bazıları, sadece psikolojik bir ihtiyaç olduğu için bir inanca bağlanamaz ve gerçekçi bazı kanıtlara ihtiyaç duyar. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmasa bile, yaşamını dolu dolu yaşayan biri için hayat asla anlamsız değildir.

Çoğu kişi, dinî inancın arzu edilen bir şey olduğuna inandırılarak yetiştirilir. Kendimizi bir şeye inandıramıyorsak veya önceki dinî bağlılığımızı terk etmişsek, aslında geçmişle karşılaştırıldığında günümüzde çok daha hoşgörülü olan insanlar, bize acırlar. Söylendiğine göre, inanç dağları bile yerinden oynatır. İnanç insanın tüm sıkıntılı dönemlerinde yanındadır. İnanç, üzüntülü birinin kederini azaltır, varlığına anlam katar, gelecek için ümit verir, cennette kurtuluşu ve sonsuz yaşamı vaat eder. Ancak Nietzsche, inancı bir zayıflık olarak ele almaktadır.

> İnanca en çok ihtiyaç duyulduğu ve ona en fazla tamah edildiği zaman, iradenin eksik olduğu zamanlardır. Çünkü irade, hükmetme hissi gibi, bağımsızlık ve gücün kararlı bir işaretidir. Bir başka deyişle, kişi ne kadar az hükmedebiliyorsa, tanrı, kral, toplumsal sınıf, doktor, peder, dogma veya toplum vicdanı gibi acilen hükmeden, hatta şiddetle hükmeden birisine ihtiyaç duyar.[9]

Eğer guru terimi, Nietzsche'nin yaşadığı dönemde popüler olsaydı, mutlaka hükmedenler listesine guruları da eklerdi.

Sadece birkaç taraftar tarafından paylaşılan özel inanç sistemlerinin sanrısal olarak ele alınma olasılıkları yüksektir. En az onlar kadar mantık dışı olan, ancak milyonlarca kişi tarafından paylaşılan inanç sistemleri ise, dünya dinleri olarak kabul edilir. Psikotiklerin inançları ile normal insanların dini inançlarını karşılaştırdığımızda, bir grubun sanrısal, diğerinin ise normal olduğunu söylememiz mümkün değildir. Gurdjieff ve Steiner'in evrenle ilgili inançlarını ele alacak olursak, inançlarının tuhaflığı ve bilgili, eğitimli kişilerin ortak görüşlerinden oldukça uzak olmaları nedeniyle, sokaktaki insanın, bu kişilerin deli olduğu ve inançlarının da sanrı olduğu sonucuna varacağına kesin gözüyle bakabiliriz. Bunlar, başkalarının düşünce ve görüşlerinden etkilenmeyecek kadar uzakta, zihinlerinin ıssız çöllerinde dolaşan kişilerin inançlarıdır. Buna rağmen ne Gurdjieff ne de Steiner psikiyatrik vakadır. Hem Gurdjieff hem de Steiner, evrenle ilgili oluşturdukları olağandışı tarihe inanmış ve günümüzde de inanan müritleri etraflarına toplamışlardır. Ancak bunlar sayıca o kadar azdır ki, bu müritleri zararsız egzantrikler olarak, her iki evren bilimini de sanrısal olarak değerlendirmek mümkündür.

Ancak dünyada tahminen bir milyarın üzerinde Hıristiyan vardır. Bu kadar kişinin kandırılmış ya da yanlış yönlendirilmiş olduklarını söylemek, kabul edilemeyecek düzeyde haddini bilmezlik ve saçmalık olur. Yine de, İsa'nın doğumu, diriliş, ruhun ölümsüzlüğü ve bedenin tekrar dirilmesi öğretileri, Hıristiyanlık inancının temel noktaları olsalar da, biyolojik görüşü temel alan bir septik için, en az Gurdjieff'in ayla veya Steiner'in kozmik varlıklarla ilgili inançları kadar inanılmazdır. Eğer dünyada, sadece yüz kadar inançlı Hıristiyan olsaydı onların da, Gurdjieff ya da Steiner'in her söylediği şeyin doğru olduğuna inanlar kadar egzantrik olduklarını düşünebilirdik. İngiliz Kilisesine sabah duası için gidenlerin, Apostles'in 'İnanç'ını ya da aynı inançları içeren daha güncel bir uyarlamasını tekrarlamaları gerekir. 'İnanç', bazı okurlar için tanı-

dık olmayacağından, tamamını aktaracağım.

> Yüce Babamız, Cennet ve yeryüzünün kurucusu Tanrı'ya, onun tek oğlu, Kutsal Ruh olarak, Bakire Meryem'den dünyaya gelen, Pontius Pilate'den çile çeken, işkence gören, ölen ve gömülen, cehenneme giden, üçüncü günde dirilip Cennet'e gelen ve Yüce Babamız Tanrı'nın sağ elinde oturan, böylece de canlıları ve ölmüşleri yargılayacak olan İsa'ya inanıyorum.
>
> Kutsal Ruh'a, Kutsal Katolik Kilisesi'ne, Azizler Birliği'ne, günahların bağışlanabilir olduğuna, bedenin tekrar dirileceğine ve sonsuz yaşama inanıyorum. Amen.

Kendilerine Hıristiyan diyenlerden acaba kaç kişi, bu önermelerin tamamen gerçek olduğuna inanmaktadır? Piskopos ve İngiliz Kilisesinin diğer üyeleri de dahil olmak üzere modern Hıristiyanlar, İnanç duasını tekrar etmeyi, bu önermeleri mecazî olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak haklı çıkarmaya çalışırlar. Örneğin, Kutsal Ruhun, mecazî anlamda İsa'nın ruhunun sonsuza dek yaşayacağını işaret ettiği düşünülebilir; tıpkı Platon'un felsefî ruhunun bizi hâlâ etkilediğini söyleyebileceğimiz gibi. Diriliş öyküsü de benzer biçimde düşünülebilir: Ölen kişi, onu sevenlerin gönüllerinde tekrar dirilir. İsa'nın Bakire Meryem'den doğumu ise, sadece Hıristiyanlıkla sınırlı kalmayan arketipik bir mittir. İlk Hıristiyan misyonerleri, dinlerine döndürmek istedikleri insanların *Yeniden Doğuş*'la ilgili farklı görüşleri olduğunu görünce, bunu şeytan işi olduğunu düşünmüşlerdir.[10] Pek çok çağdaş Hıristiyan, İsa'nın doğumunun, aslında kahramanların kökenleri hakkında düşünme biçimimiz olduğu ve olayların gerçekten anlatıldığı gibi olmadığı konusunda fikir birliği içindedir. Birmingham'ın önceki piskoposu ile 1993'te yapılan röportajda piskopos, İsa'nın doğumuna inanmadığını ancak, şaşırtıcı biçimde, Diriliş'in gerçek olduğuna inandığını ifade etmiştir.[11] Agnostikler için, İsa'nın öğretisinin geçerliliğini sorgulamak kolaydır, ancak bazı inançlı Hıristiyanlar için bedenin tekrar dirileceği ve ölümden sonra sonsuz yaşam olacağı inancını taşıyan bir duayı tekrar etmek zor olsa gerek. Hıristiyan olarak yetiştirilenler bu duayı duymaya ve tekrar etmeye o kadar alışkınlardır ki, asıl içeriğini görmezden gelme eğilimi içine girebilirler.

Dinî inanç taşıyan bazı bilim adamı ve filozoflar, profesyonel düşünme biçimleri ile inançlarını birbirinden ayırabilir ve olması gerektiği gibi, bunları akıllarının ayrı bir yerinde tutabilirler. Bu gibi kişiler, Tertullianus'un ünlü sözünü akla getirirler: "Ve Tanrı'nın Oğlu öldü, bu önermeye saçma olduğu için inanılır. Gömüldükten hemen sonra tekrar dirildi, bu da imkansız olduğu için kesindir."[12] Agnostikler ise, profesyonelce çalışan, akademik yaşamda genellikle akılcı olan, ancak bu mantık dışılığı kendinden emin bir biçimde kabullenen meslektaşlarını anlamakta güçlük çekerler. Her zaman değilse de, çoğunlukla anlamsız olduğunu düşündükleri için onlarla tartışmaya girmekten kaçınır ve söz konusu kişiye bu konuda, aklı başında her insanın yapacağı gibi, sanki karşılarında bir psikotiğin sanrıları veya kara sevdalının ülküleştirilmiş aşkı varmışçasına temkinli davranırlar.

Bilim adamları, yeni bir hipotezi kabul etmeden önce deneysel bulgu, tekrar ve kanıt görmek isterler. Her yeni gelişme sorgulanmasaydı, bilim asla ilerleyemezdi. Ancak, Thomas S. Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (The Structure of Scientific Revolution) kitabında belirttiği gibi, bilim adamlarının da yerleşik ve bildik kavramları terk etmeleri zordur. Çünkü, bu kavramlar geçici hipotezler olarak kalmak yerine, âdeta birer inanç konusu haline dönüşmüşlerdir. En şüpheci bilim adamı bile, araştırmasının altında yatan varsayım ne ise ona 'inanmak' durumundadır. Sorunlar, herhangi bir kavramsal çerçeve içinde olmaksızın, ne araştırılabilir hattâ ne de algılanabilir. Ancak, tek koşul hipotezin oluşturulduğu çerçevenin alaşağı edilebiliyor olmasıdır. Bilimde, bir buluşun ve ilkenin değiştirilemeyecek kadar mutlak olmadığı inancından başka bir inanç yoktur.

Bilim adamları pratikte bu kadar bütüncül bir şüphecilik göstermezler. Örneğin, bazı bilim adamları doğal seleksiyon ve evrim kuramının o denli ateşli savunucusudurlar ki, yazıları neredeyse İncil'i vaaz eden misyonerlerin tutkusunu taşır. Darwin'in kuramının, daha önceden karmaşık gelen kavramları o kadar büyük bir açıklıkla anlamlandırma gücü vardır ki,

kesinlikle doğru olması gereken bir ilke konumuna yükseltilmiştir. En mantıklı insanın dahi, eleştirel felsefî eğitimin bile bozamayacağı bir inanca sahip olma konusunda güçlü bir eğilimi vardır. İnsanların büyük çoğunluğunun, kanıtlanamaz, nesnel destekten yoksun ve bunları paylaşmayanlara çılgınca olarak görünen inançları vardır. Hepimizin böyle eğilimleri olduğuna inanıyorum. En rasyonel agnostiklerin bile, özellikle de benlik-saygısı ve sevgi söz konusu olduğunda, derinlerde yatan olabildiğince mantık dışı gizli inançları vardır. Öldükten kısa bir süre sonra unutulacağımızı bilsek de, yerimizin doldurulamayacağına inanmaktan hoşlandığımız için, bu inanca karşı koyamayız. Çoğumuzun, geçici de olsa, gerçekte olduğundan daha önemli olduğumuza ilişkin büyüklük sanrıları vardır.

William James, muhteşem kitabının sonlarına doğru şu tanımlamayı yapmıştır: "Farklılıklarına rağmen tüm inançlar, ortak bir özün varlığına hiç itirazsız tanıklık ederler" Bu ifade şu sonucu ortaya koymaktadır:

> Kurtuluş hakkında bütün dinler tarafından ortaya konan, belirli bir tek değişmez kanı vardır. Bu iki bölümden oluşur:
> I. Rahatsızlık ve
> II. Bunun çözümü.
> I. En basit ifadeyle rahatsızlık, varlığımızda bizimle ilgili *bir şeylerin yanlış olduğudur.*
> II. Çözüm de, bir açıdan, daha üstün güçlerle kurduğumuz bağlantı sonucu, *bu yanlıştan kurtulacağımızdır.*

Fakat bu 'yüce güçler' mutlaka tanrısal varlıklar olarak algılanmamalıdır. Son bölümde de belirttiğim gibi, yaratıcı bir sanatçı ya da araştırmacı bir bilim adamı veya matematikçi olacak kadar yetenekli kişilerin hepsi de kendileri dışında birtakım güçlere bağlı olduklarını bilirler. Şimdiye kadar verilen örneklerin de gösterdiği gibi, estetik kaygılara ve bilimsel sorunlara bulunan cevaplar, genellikle bilinçli kontrol dışındaki zihinsel süreçlerin ürünüdür. İnanıyorum ki, sınıflama, sıralama ve deneyimden anlam çıkarma, zihnimizde sürekli olan şeylerdir. Bu süreçlerin belirtilerine, rüyalarımızı hatırladığımızda ya da düşüncelerimize artık hükmetmeyi bıraktığımız

istirahat dönemlerinde tanık oluruz. Bu anlamda, hepimiz üstün güçlere bağlıyızdır. Yaratıcı bir işle uğraşan herkes, böyle bir bağımlılığı itiraf etmek durumundadır, aksi halde zihninin nasıl çalıştığını bilemeyecek kadar içgörüsüz ve kibirli duruma düşer. Kendi egosunun her şeyi yapabileceğine inanmak, abartılı biçimde kişinin kendisini şişirmesidir. Yetiştirildiği Hıristiyanlık inancını kaybedip, Tanrı'nın öldüğünü ileri süren Nietzsche bile, yine de daha üstün bir gücün varlığına duyulan ihtiyacı korumuştur. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (Beyond Good and Evil) kitabında, bir sanatçının tinsel disiplinine şöyle değinir:

> *Bir* yöne doğru olan bir *itaat*: Bunun anlamı şudur, her zaman için dünyada yaşamayı değerli kılacak bir şeyler çıkmıştır ve uzun vadede de çıkacaktır; örneğin, erdem, sanat, müzik, dans, mantık, tinsellik – yüceltilmiş, arıtılmış, çılgın ve kutsal bir şeyler.[14]

Ancak, Nietzsche'nin itaati, bir başka insana değil, fikirlere ve ideallerедir. Bir idealin tâbiiyetine girmek veya zihindeki daha üstün bir güce inanmak başka, Nietzsche'nin de adını verdiği bir kitaptaki gibi, *İnsan, Her Haliyle İnsan* (Human, All too Human) olan bir guruya boyun eğmek ise bambaşka bir şeydir. Steiner ve İgnatius gibi gurular, dürüst ve içten kalmayı, müritlerinin hayranlığından etkilenmemeyi başarmışlardır. Rajneesh gibileri ise, bu durumdan çok etkilenmişlerdir. Herhangi bir gurunun 'eline düşen' ve onun müridi olan kişi bunu, genellikle sapla samanı birbirinden ayırmasına fırsat kalmadan yaşar. Süreç, aşık olmaya veya psikoterapideki 'aktarım'a eştir. Hiçbirimiz bu duruma bağışıklık gösteremeyiz. Guruların müridi olan herkesin olgunlaşmamış ve nevrotik olduğunu iddia etmek oldukça yanlıştır. Bir kişiyi, normal, ölümlü insanlara bahşedilmeyen 'üstün güçlere' sahip, tinsel içgörüsü olan biri konumuna yükseltmek bence tehlikeli olduğu kadar da baştan çıkarıcıdır. Ben bile, yenik düşebileceğim böylesi durumları kolaylıkla hayal edebiliyorum. Doğu'da, gurular ya da Üstat'lar, Batılı Protestanlara veya agnostiklere göre daha fazla kabul edilir durumdadırlar. Aydınlanmaya

aday olabilmek için kişinin kendinden daha üstün bir figüre, yönlendirecek ve rehberlik edecek bir üstada ihtiyaç olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Belki de, Budist ve Hint kültürleri, guru seçiminde Batılılar'dan daha iyidir. Gurular, Doğu kültürleri içinde daha yerleşik oldukları gibi, varlıklarına duyulan güven de daha fazladır.

Bir kere, birkaç yazımı okumuş saf ve temiz bir Amerikalı çift ziyaretime gelmişlerdi. Görüşmenin sonunda beyefendi bana, "Dr. Storr, sanıyorum ki siz eşimle benim için mükemmel insan tanımına tam anlamıyla uyuyorsunuz." demişti. Aslında aklımdan geçen cevap "Ne yazık ki ben, benim aklımdaki mükemmel kişi değilim" olmasına rağmen, o kadar çok utanmıştım ki, sadece bunu kabul edemeyeceğime dair bir şeyler gevelemiştim. Bana göre, pek çok guru, mükemmel insan olarak kabul edilme konusunda istekli olmaktan da ötedir. Aldıkları övgülerden dolayı şımaran guruların utandıklarından şüpheliyim. Gurular, bu kitapta vurguladığımı sandığım biçimde birbirlerinden oldukça farklı olsalar bile, *bildiklerinden* emin oluşları ve kendilerine gelen vahiylerin herkese uygun olduğu görüşü konusunda birleşirler. Emerson, "Özgüven" (Self-Reliance) adlı makalesinde, bunun dahilere ait bir özellik olduğunu ortaya koymuştur.

> Kendi düşüncene inanmak, kendi kalbinin derinliklerinde, senin için doğru olan bir şeyin herkes için doğru olduğuna inanmak, -işte bu dehadır.[15]

Bana göre ise bu, deha değil, narsisizmdir; kişinin deliliğin sınırlarında dolaştığı, kendi içine gömülmedir. Gurularda ise bu durum, yaşadıkları yalnızlığın sonucu gibi görünmektedir. Gurular, yoğun bir stres veya ruhsal hastalık dönemi yaşadıktan sonra, bu rahatsızlıktan genellikle sanrısal bir sisteme varan bir inançla çıkarlar. Eşit şartlarda fikir alışverişi yapabilecekleri arkadaşları olmadığı için, bu sanrısal sistem tek başına özenle işlenir. Fikirleri, bilim adamları ve matematikçilerin görüşleri gibi eleştirel incelemeye açık olmadığı gibi, yerleşik bir inanç sisteminin boyunduruğunda da değildir. Tüm kalbiyle gurunun düşünce sistemine sahip çıkan müritler elde etmek

de, gurunun kendi üstünlüğünün ve kendisiyle ilgili düşlerinin doğrulanmasının son bir kanıtıdır. Sahtekârlar, anlattıkları hikâyeye kendileri de inandıkları için ikna edicidirler. Gurular da, haklı olduklarına emin göründükleri için inandırıcıdırlar. Onlar kendi vahiylerine inanmak zorundadırlar, aksi halde tüm dünyaları başlarına yıkılır. Çelişik olarak, guruların sergilediği bu emin olma durumu, aslında davranışlarının en fazla şüphe uyandıran yönüdür. Tüm guruların duydukları inançla ilgili gizli şüpheler taşıdıkları, kendilerine inanacak müritler toplamaya çalışmalarından bellidir. Richard Webster şöyle der:

> Çoğu zaman Mesih'in, gizli kimliği ile ilgili dışarıdan onay araması, kendini çok daha sıradan bir yolla ortaya koyar –müritlerinin olması isteği ve onların itaatlerini ölçmek istercesine, onlardan tam bir sadakat beklemek ve emirlerinin yerine getirilmesindeki nitelik ve kusursuzlukla doğaüstü güçlerini kanıtlamak.[16]

Bu tanım, bu kitapta anlatılan bazı gurulara tamamen uymaktadır. İgnatius gibi müritlerini zaten varolan bir kiliseye bağlanmaya ikna etmiyorlarsa gurular, tamamen kendilerine ait görüşlere bağlı inançlar sunuyorlardır. Bireyin zayıf egosu veya iradesinden üstün bir şeye ya da bir kişiye teslim olmak, bir inanca bağlanmanın temel özelliklerindendir. Bağımsızlıklarını bir gurunun emrine veren kişiler bir rahatlama hissetseler de, aslında çok daha büyük bir riske girmektedirler.

Agnostik entelektüeller, düşünce ve kendini ifade etme özgürlüğüne büyük değer verirler. Onların yeni din akımlarına katılanlarda en çok şaşırdıkları şeylerden biri de, kişisel sorumluluktan vazgeçip, bağımsız muhakemelerini bir guruya bırakmalarıdır. John Carswell, zamanın en önde gelen İngiliz yazarlarından Orange'ın, adı Gurdjieff olan 'bir Ermeni büyücüsüne itaat etmesini' çarpıcı bulmuştur. Bazıları, Birlik Tarikatı'na üye olanların, Sun Myung Moon tarafından seçilen eşlerle evlenmeyi ve evlenmeden önce olduğu kadar, evlendikten sonra bile cinsel ilişkinin yasak olmasını kabul etmelerini, kişisel özgürlüklerini bu derecede terk etmelerini hayretle karşı-

larlar. Roma Katolik Kilisesi'ne inanmayanlar için, katolik bir yazar tarafından yazılmış bir kitap kapağında *Nihil Obstat** sözcüklerini görmek ürperticidir. Sansürün tutucu ve duyarsız olduğunu düşünse bile kanun önünde hiç kimse canının istediğini yazamaz, çünkü sansüre uğrayacağını bilir. Fakat katolikler, özellikle de İgnatius'un öğretisinin takipçileri, otoriteye itaatin erdemli bir kendini teslim etme olduğuna inanırlar; ayrıca kararlarını kendilerinden daha üstün gördükleri bir kimliğe bırakmanın çoğu kişiye büyük bir rahatlama hissi verdiği de oldukça açıktır. Rajneesh'in "Her şeyi sana bırakıyorum" denecek bir kişi olduğu ve her şeyin de o andan itibaren çaresine bakıldığı anlatılmaktadır.

Gurular, müritlerine bağımlı, herhangi bir sistemin disiplini altına girmeyen ya da çağdaşları tarafından eleştirilme olasılıkları olmayan yalnız insanlardır. Onlar kanunun bile üstündedirler. Guru, adeta Tanrı'nın yerini gasp etmeye teşebbüs eder. Guruların, manik-depresif hastalık, şizofreni ya da tanımlanabilir bir başka ruhsal hastalık geçirmiş olmaları ilginç olsa da, bu durum oldukça önemsizdir. Guruları ortodoks öğretmenlerden ayırt eden, ne manik-depresif duygu değişiklikleri, ne düşünce bozuklukları, ne sanrısal inançları, ne halüsinasyonları ne de kendilerinden geçtikleri mistik deneyimleridir; sadece narsisizmleridir.

Okurlar, şimdiye kadar benim bir Freud hayranı olmadığımı anlamışlardır sanıyorum. Ancak bu, Freud'un sunduğu görüşleri takdir etmeme engel değildir. Yazdığı *Narsisizm Üzerine: Giriş* (On Narcisisim: An Introduction) adlı makalesi, editörleri tarafından en önemli yazısı olarak kabul edilir. Freud, narsisizmle ilgili görüşlerini aktarmaya paranoid şizofreniden başlamaktadır (aslında buna 'parafreni' der, ancak bu terim artık günümüzde kullanılmamaktadır).

Bu tip hastalar, Freud'un iddia ettiğine göre, "iki temel özellik sergilerler: Megalomani ve ilgilerinin dış dünyadan -insanlardan ve olaylardan- içe dönmesi."[17] Freud daha sonra, dış

* (Lat.) Engel Yok (ç.n.)

dünyadan çekilen bu ilgi veya libidonun, kişinin kendi egosuna yönlendiğini söyler. 'Narsisiszm' teriminin kullanılmasının nedeni de budur. Freud, paranoid şizofrenlerin narsisizmlerinin, ikincil bir olgu olduğunu ve birincil narsisizm olarak adlandırdığı, normal çocuklukta yaşanan kendi içine gömülme durumunun abartılmış hali olduğunu ileri sürer. "Bir çocuğun çekiciliği büyük oranda, narsisizmine, kendinden hoşnut oluşuna ve erişilemezliğine bağlıdır. Tıpkı, kedi ve yırtıcı hayvanlar gibi, bizimle ilgilenmeyen bazı hayvanların çekicilikleri gibi."[18] Küçük çocukların, kendileriyle meşgul olmaları kadar talepkâr olmaları da doğaldır. Bebeğin ihtiyaçlarının karşılanması söz konusu olduğunda onun ilgi odağı olması beklenir. Küçük çocukların da, onlara bakan kişilerin nasıl hissettikleri ve ne gibi ihtiyaçları olduğunu dikkate almamaları beklenen bir durumdur. Bütün bebekler megalomandır. Küçük çocuklar, karşılığını vermeden büyük ölçüde sevgi görme ihtiyacı içindedirler. Bir çocuk annesini, onun ihtiyaçlarına cevap verdiği sürece sever ve ondan yetişkin bir kişinin sevgilisinin duygularına gösterdiği ilgiyi göstermesini bekleyemeyiz. Duygusal gelişimin bu narsisistik döneminde amaç başka birini sevmek değil, sevilmektir.

Yetişkin yaşamlarında da narsisistik kalanlar, bu sevilme ve ilgi merkezi olma ihtiyacının yanı sıra buna eşlik eden büyüklük hissini de taşımayı sürdürürler. Bu, gurulara ait bir özelliktir. Rudolf Steiner gibi, yine de alçak gönüllü sayılabilecek gurular bile, kendi algılamalarının gücüne ilişkin ve evrenbilim ile ilgili büyüklük inançlarını taşırlar. Mürit toplama çabası, gurunun sevilme ve kendi inançlarının geçerliliğini kanıtlanma gereksiniminin bir ifadesidir. Ancak, müritlerini ayartmayı başarsalar bile, eşit şartlarda kendilerini eleştirebilecek hiçbir yakın arkadaşları olmadan, yalnız kalmaya devam eder. Kişinin guru olarak statüsü, tüm ilişkilerinde de haut en bas* olmasını gerektirir ki, işte tam da bu nedenle gurular kofturlar.

* (Lat.) Tepeden bakan (ç.n.)

XI. peki, kime inanalım?

Aslında Euripides'in Orestes'in ağzından dile getirdiği "Akıllı adam, peygamber tarafından yönlendirilmeyen, sadece kendi yolundan gidendir" sözü bu kitabın düsturunu oluşturmaktadır Ancak bu, söylemesi kolay, erişilmesi güç bir idealdir. Gerçekte ise, hepimiz değilsek bile çoğumuz, aklımız karıştığında, yöneleceğimiz birine ihtiyaç duyarız. Elbette herkesin uygar yaşamın labirentlerinde muhasebeci, avukat, elektrikçi ve tesisatçı gibi uzmanlara ihtiyacı vardır. Ancak burada söz konusu edilen, hayatın anlamı ile ilgili olan bir karmaşadır. İnsanlar, tam bir yetişkin olduklarında dahi, hiçbir zaman açık cevabı olmayan sorular hakkında, neden kendi kararlarını vermek yerine, başka birilerinin rehberliğine ihtiyaç duyarlar?

Belki de, hiç kimseyi 'tam yetişkin' olarak adlandırmak doğru değildir. *Neoteni* terimi, diğer primatların gelişimlerinin erken dönemlerine denk gelen belirli bazı özellikleri, yetişkin hayatta insanların nasıl hâlâ korudukları anlamına gelir. Nitekim, yetişkin bireylerin, insandan daha aşağıda kalan primat ceninlerine benzer yüz görünümleri ve göreceli olarak daha büyük beyin yapıları vardır. Neoteni, bazen *foetalizasyon* (ceninleşme) olarak adlandırılır. Neoteni, tam olgunluk döneminde kaybolmaya yüz tutan bir özellik olan esnekliğin kalmasını sağlar. Bazı çocukluk özelliklerimizi yetişkin hayatımıza taşıdığımızdan dolayı, kolay uyum sağlama yeteneği insanda ileri yaşlarda da geçerliliğini korur. Kocamış bir köpeğe, yeni bir şeyler öğretmek zordur derler. Ancak Neoteni, yaşı ilerlemiş insanların bile yeni şeyler öğrenmeye devam edebildiğini ortaya koyar.

Yaşamları, var olan davranış kalıpları tarafından yönetilen evrim basamaklarındaki diğer canlılarla karşılaştırıldığında, insanların belirgin özelliklerinden biri de, temelde öğrenmeye bağlı olan uyum sağlama becerileridir. Dilin gelişimi sayesinde kültür kuşaktan kuşağa aktarılabilmiştir. İnsanın tüm yaşamı içindeki süreye bakıldığında, bebeklik ve çocukluk dönemleri

evrinin içinde uzamıştır. Bunun sonuncunda da, insanoğlu, öğrenmenin gerçekleşmesi için daha fazla zaman kazanmıştır. Öğrenme, çocuklukla birlikte sonlanan bir süreç değildir. Çoğu kişi öğrenmeye ömür boyu devam ederken, bundan çok da zevk alır. Günümüzde yaşam süresi uzadığı için, modern Batılı bir toplum, yetişkin eğitimi için de olanaklar sunmadıkça, gelişmiş olarak değerlendirilemez.

Öğrenmeyi sürdürme yeteneği uyum sağlayıcı olmasının yanı sıra, hâlâ öğrenmeye devam edebilmek için bazı çocukluk özelliklerinin korunmasını gerektirir. Bu özelliklerden biri de, kişinin öğretmenini gözünde büyütme eğilimidir. Çocuklar, saygı ve güven duydukları öğretmenlerden daha fazla şey öğrenirler. Yetişkinler öğretmenlerden yararlanırlarken, onların sadece teknik uzmanlıklarını kullansalar da, eğiticilerini beğenip bilgisinden ve uzmanlığından da etkilenmişlerse, büyük bir olasılıkla daha hızlı öğreneceklerdir. Bir öğrenci, marangozluk ya da bilgisayar kullanımını öğreniyorsa, öğretmenin kişilik özellikleri ve duyarlılığı, göreceli olarak çok önemli değildir. Ancak, kişi duygularla ilgili konularda bir şeyler öğreniyorsa durum tamamen değişir. Müzisyenler, öğrettiklerini adeta zihinsel bir beceri öğretiyor gibi ele alabilirler. Fakat, duygusal olarak kendisi için müziğin bir anlamı olmayan kişi, herhangi bir müzikal zevki ve eseri etkin bir biçimde öğretemez. Teknik olarak öğretmenlerini kat kat aşmış müzik adamları bile geri dönüp baktıklarında, öğretmenlerini genellikle büyük bir hayranlık ve sevgi ile anarlar. Müzikal sezgi, 'tinsel' içgörüye yakındır: Buna sahip olan öğretmen hürmet görür, hatta putlaştırılır. Bu durum, yaşamın kendisi hakkında içgörüye sahip olduğunu iddia eden ve nasıl yaşanması gerektiğini öğreten guruların durumu için de özellikle geçerlidir. Müritler genellikle gurularına neredeyse büyülü güçler atfederler. Bu, âşık olmaktan da tehlikeli bir idealleştirme biçimdir.

Psikoterapistler, ilk defa Freud tarafından ortaya atılan aktarım (transferans) olgusunu yakından tanırlar. Aktarım, Freud tarafından hastanın geçmişindeki otorite figürlerine, özelikle de anne-babasına sergilediği tutum ve düşünceleri analis-

tine yüklemesi olarak tanımlanmıştır. Terimin anlamı daha sonraları, hastanın analistine karşı hissettiği her şeyi kapsayacak biçimde genişletilmiştir. İlk başlangıçta, Freud aktarım olgusunu hoşnutsuzlukla karşılamıştır. Psikanalizin, hasta ile analistin arasındaki kişisel bir ilişki olmak yerine, tamamen profesyonel, nesnel, kişisel olmayan bir biçimde, sadece gerçeğin arayışı olmasını istemişti. Üstlenmek istediği rol, sadece bir dağ rehberi olmaktı. Ancak zaman içinde, hastalarının onu idealleştirilmiş bir sevgili, bir baba figürü ya da bir kurtarıcı rolüne koyduğunu fark etti.

Aktarım olgusu, sadece psikoterapist-hasta ilişkisi ile sınırlandırılamaz. Karşımızdaki otorite figürü, ister guru, ister siyasî lider, isterse öğretmen olsun, hepimiz bu otorite figürüne kişisel sevgi ve nefret duygularımızı yansıtırız. Bence, aktarım yetişkin hayatta da öğrenme yeteneğinin devam etmesinin, iratemiz dışında yaşadığımız, kaçınılmaz bir sonucudur. Bu insanın 'olgunlaşmamışlığının' çarpıcı bir yönüdür. Madam Cornuel "Hiç kimse hizmetçisi için bir kahraman olamaz" dediği halde, liderler kaçınılmaz olarak, onları hiçbir zaman yakından tanımayan kişiler tarafından ya kahraman ya da hain olarak ele alınırlar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Kennedy yaşamı sırasında ve hattâ ölümünden sonra bile, anlamsız biçimde, olduğundan daha değerli gösterilmiştir. Oldukça yakın zamanlarda, kişiliği ve başarıları sorgulanmaya ve tarihçiler tarafından tarafsız bir biçimde araştırılmaya başlanmıştır. Sayıları az olmakla birlikte, İngiltere'de hâlâ kraliçe ve diğer kraliyet ailesi üyelerini ülküleştirenler vardır. Ünlü kişileri olduklarından daha değerli görme eğilimi sadece guruların müritlerine has bir özellik değil, hepimizin paylaştığı insanî bir zaaftır.

Bütün başarılı liderlerin sergilediği ortak bir özellik olan kendinden emin olma hali oldukça çekicidir. Bu kendinden emin olma hali, karizmalarının önemli bir kısmını oluşturur. Bu kitap, siyasî liderler değil tinsel liderler hakkında olduğu halde, başarılı siyasetçiler, dinî bir öğreti ortaya koymasalar da, guruların bazı özelliklerini taşırlar. Her politikacının fark

ettiği gibi, görünüm gerçeklerden daha çok ilgi uyandırır. Charles de Gaulle, Fransa'nın örnek insanı olduğunu inanan, karizmatik bir politikacıydı. Winston Churchill, kendi deyimiyle, adetâ bir aslan kükremesi ve İngiltere'nin sesiydi. De Gaulle ve Churchill, müthiş birer konuşmacıydılar, ancak onları karizmatik kılan ve gurulara benzedikleri yön, kendilerine olan içsel inançlarıydı. Churchill, 1940 yılında altmış beş yaşında başbakan olduğunda doktoruna; "Bu tesadüf olamaz, tasarlanmış olmalı. Bu iş için bu yaşıma kadar yaşamışım," demiştir.[1] Dinî gurular gibi, siyasî liderler de bazen Tanrı tarafından seçilmiş olduklarına inanırlar. Eğer başarısızlığa uğramış olsalardı, de Gaulle ve Churchill'in kendileri ile ilgili inançlarının, büyüklük sanrısı olduğunu düşünebilirdik.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de, Winston Churchill, ülkenin kurtarıcısı olarak idol haline getirilmişti. İngiltere, 1940'ta Nazi Almanyası ile tek başına karşı karşıya kalıp, beklenen saldırı tehdidi herkesin üstüne çöktüğünde, Churchill inatçı cesareti, kendini toparlama gücü, meydan okuması ve konuşma ustalığıyla, mantıken artık yenilmek üzere olduklarını düşünenleri bile avucunun içine almış ve canlandırmıştır. Brendon, "Churchill 1940 yılının o korkunç yazındaki efsanevî başarısını, tüm halkı Tanrı tarafından yazılan kader üzerine mistik bir inançla doldurmuş olmasına borçludur,"[2] diye ifade etmiştir. Churchill ile ilgili yapılan araştırmalar, guruların belirgin bir özelliği olan karizmaya ışık tutarken, bunun yanı sıra, bazı koşullar altında, idealleştirmenin, olumlu yönleri olduğunu da ortaya koymaktadır. Churchill, ele aldığımız guruların bazıları gibi, doktorunun da ifade ettiği üzere "sahte bir içsel dünyada"[3] gerçeği bulmuştur. Bu iç dünyada, yerine getirmesi gereken destansı bir misyonu olduğuna inanmış ve umutsuzca bir kahramana gereksinim duyan tüm İngiltere halkını buna inandırmıştır. Churchill aşırı derecede narsisistikti. Onunla çalışanlar ve ona hizmet edenler kendisine hayranlık duysalar da, Churchill başkalarının duygularına karşı oldukça duyarsız davranmıştır. Churchill ile ilgili yazdığım makalede şunu ifade etmiştim:

> 1940 yılında, Churchill hep hayalini kurduğu kahraman olmuştu. Bu onun en parlak dönemiydi. O karanlık yıllarda, aslında İngiltere'nin ihtiyacı olan sağduyulu, düzgün ve dengeli bir lider değildi. İngiltere o sıralarda, bir peygamber, bir kahramanlık imajı, her şey sona erdiğinde bile zafer düşleri gören birinin arayışındaydı. Winston Churchill işte böyle biriydi, bu ilham verici özelliği dinamik gücünü, sahip olduğu romantik fantezi dünyasından alıyordu.[4]

Savaşın sonunda Churchill, büyük çoğunluk tarafından yeniden yapılanma süreci ile daha iyi başa çıkabileceği düşünülen İşçi Partisi karşısında elendi. Churchill bu durumu nankörlük olarak değerlendirse de, ben seçmenlerin İngiltere'nin artık bir peygambere veya kurtarıcıya ihtiyaç duymadığı konusunda duyarlı olduğunu düşünüyorum.

Sir Oswald Mosley ile karşılaştığım toplantıyı hatırlıyorum. Politik tarzı ve özellikle de Yahudi düşmanlığını tiksindirici bulsam da, bende bıraktığı ilk izlenim zarif hareketleri ile nazik ve modası geçmiş bir aristokrat olduğu yönündeydi. Mosley'nin müthiş bir karizması vardı. Sohbet aile konularından Kuzey İrlanda'ya geldi. Mosley'nin tam olarak ne dediğini hatırlamıyorum ancak, bir çırpıda, eğer bu uzun süreli, görünürde de çözülemez soruna bir son verilmesi isteniyorsa, İngiliz hükümetinin uygulaması gereken bir dizi yasa tasarısı ileri sürdü. O akşam, karizmanın neredeyse canlı tanığı oldum diyebilirim. O günlerde Mosley gözden düşeli çok olduğu halde, ilk zamanlar neden geleceğin başbakanı olarak anıldığını o anda anladım. O kadar inandırıcıydı ki, karşısındaki de onun haklı olabileceğini düşünmeye başlıyordu. Bununla beraber, hiçbir politikacının ne I.R.A. ile nasıl baş edilebileceği ne de Ulster hakkında ne yapılabileceği konusunda bir fikri vardı. Onun faşist geçmişi rahatsızlık verici ve itici olsa da, özellikle de bu halledilmesi güç sorun için, belki liderliği Mosley'e bırakmalıydık diye hissetmiştim. Kimbilir, belki Mosley gerçekten de *biliyordu.* Konuyla ilgili kendimce daha iyi bir görüşe sahip olmama ve onun önceden sergilediği politikalardan nefret etmeme rağmen, sadece bildiğinden çok emin göründüğü için, Mosley anında beni çok etkiledi.

Hitler'i bir guru olarak bu kitap kapsamına almamamın nedeni onun tinsel bir öğretmen niteliği taşımamasıdır. Yine de guruların en kötü özelliklerine sahipti. Bunlar arasında, konuşmalarında mahşer temasını kullanması ve soylu Ari İsa Peygamberliğini yıkmak üzere kurulmuş olan Hıristiyanlık karşıtı şeytanî, düşman Yahudiler konusundaki paranoyak ısrarı sayılabilir. J. P. Stern'in ortaya koyduğuna göre, Hitler'in konuşmalarında kullandığı "gösterişli söylev üslubu, Luther'in Yeni Ahit'te kullandığı samimi, kişisel dilin üzerine yapılandırılmıştır."[5] Hitler'in etkileyici konuşma sanatı nedeniyle, dinleyicileri onun kendisini bir Mesih figürü olarak dramatize etmesine göz yummuşlardır. Bütün kötülüklerin kaynağı olarak gösterdiği Yahudiler sayesinde, halk toplumun başarısızlarını ve sorunlarını yükleyecekleri bir günah keçisi bulmuştur. Almanya'nın 1920'li yıllarını ve 1930'ların başını göz önüne alacak olursak, Hitler'in coşkulu bir kitle tarafından takip edilmesi çok da şaşırtıcı değildir.

Yeni akımlar başlatan yaratıcı sanatçıların uğraşıları, dinî konular yerine estetik olsa da, onlar da guruların bazı özelliklerini ortaya koyarlar. Besteci Richard Wagner, kötü anılan guru özelliklerinden çoğunu sergilemiştir. Örneğin maddî konularda oldukça vicdansızdı. Ödeyecek hiç parası olmamasına karşın, lüks bir hayat yaşamak konusunda ısrarcıydı. Olasılıkla Rajneesh gibi başarısız bir icraatçı olmasına rağmen cinsel olarak ahlâksızdı. Aşırı derece övgüden hoşlanır, her zaman hayranlarının tam bağlılıklarını ve sadakatlerini isterdi. On yedi yaşındayken bile "Karşımdakinde yaratacağı etki hiç önemli değil, kalbimin en derinlerindekileri dökebileceğim bir dost arıyorum" demiştir.[6] Wagner her zaman hükmetmeliydi, eşit şartlarda dostluk kurmak konusunda da başarısızdı. Gerçek dostları yerine sadece takipçileri vardı. İlk eşinden de ayrıldıktan sonra, etrafında hain olarak algılanma riski taşımadan onu eleştirecek veya ona karşı çıkacak kimse kalmamıştı.

Tipik olarak, o da takipçilerini kötüye kullandı. Geçici bir süre, Nietzsche Wagner'in cazibesine kapıldığında, onu ayak işlerini yaptırmak, yılbaşı hediyesi aldırmak ve başka hizmet

işleri yapmak üzere kullanmıştı. *Yüzük* (Ring) adlı şiirini bitirdiğinde, sabırlı takipçilerine, dört bölümün tamamını iki günde okuduğu gibi, kendini dinleyen herkese de bunu defalarca tekrarlamıştır. Bu aslında, bazı guruların müritlerine sonu gelmez nutuklar çekme özelliklerinin, Wagner'in uyguladığı biçimidir. Wagner, oldukça kültürlü, çok iyi eğitim almış, müthiş yetenekli bir besteci olduğu kadar olağanüstü de yaratıcıydı. Aslında gelmiş geçmiş en karizmatik insanlardan biriydi. Nietzsche gibi, ondan hayal kırıklığına uğrayan ve ona karşı çıkanlar bile, kişiliğinin büyüsünü ve müziğinin hazzını asla unutamadıklarını ifade etmişlerdir. Wagner ayrıca narsisizmin kişiselleşmiş somut örneğiydi. O her zaman haklı olmalıydı; çünkü *biliyordu.*

Gözle görülür biçimde karizmatik oldukları halde dinî bir mesaj telkin etmedikleri için guru sayılmayan bu dört örnek, gerçekte çok derinlerde sakat oldukları için bu kişilere büyük bir dikkatle yaklaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. İnandırıcı ve etkileyici güçleri, kendi önemleri hakkındaki büyüklük inançlarının bir ürünüdür. Kendi yerlerinin onayını almak için hükmetmeleri gerekmektedir. David Aberbach'ın ileri sürdüğüne göre birçok durumda, karizma, ailede yaşanan bir yas yaşantısına veya başka bir travmatik bir olaya bağlıdır. Guruların geçirdiği kişisel kriz döneminden sonra ortaya çıkan yeni kimlikleri, güvenli bir aile ortamı yerine, tüm dünyaya mal olmuş ve herkese ait olduğu için de kimseye ait olamayan bir kişiliği yaratmış olabilir. Bu görüş, bazı durumlarda karizmatik kişilerin yakın ilişki kurmadaki yetersizliğini açıklamaktadır.[7] Ancak, 1933'ten itibaren Hitler'i desteklemek için akın eden milyonları, bir paranoyağın karizması tarafından yanlış yönlendirildiklerini iddia ederek yıldırmak mümkün değildir. Norman Cohn'un da işaret ettiğine göre, toplumsal bozulma ve sefalet, kaçınılmaz olarak bu tarz liderleri ortaya çıkarmaktadır.[8] Hem Churchill hem de Hitler, yaklaşımları açısından birbirinden oldukça farklı olsalar da, Norman Çohn'un bu gözleminin doğruluğunu kanıtlarlar. Eğer bir toplum önemli ölçüde bozulmuş veya ciddi bir tehdit altındaysa, toplumdaki

düzeni sağlama veya onu düşmanlardan koruma sözü veren politikacılar büyülü ve guru tarzında kurtarıcılara dönüşürler.

Psikanalitik terimlerle açıklanması gerekirse, bir gurunun rehberliği altına girmek veya dinî bir inanç sahibi olmak, çocukluktaki baba gereksinimi üzerinde ısrar etmek anlamına gelmektedir. Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu* (Civilization and Its Discontents) adlı kitabında şöyle yazmıştır:

> Bebeğin çaresizliğinin ve bundan dolayı babaya duyulan özlemin, dinî inanç gereksiniminin kökeni olması, bana kesinlikle doğru geliyor. Özellikle de, bu duygu sadece çocukluk günlerinden kalan bir şey olmadığı için, sürekli olarak Kader'in üstün gücü tarafından onaylanıyor. Çocuklukta yaşanan, baba tarafından korunma gereksiniminden daha güçlü bir gereksinim düşünemiyorum.[9]

Dünya ile başa çıkmanın yollarını öğrenmek için, bu konuda deneyimsiz olan çocuğun babasının rehberliğine başvurmasını bekleriz. Küçük bir çocuk, yaşam sorunlarıyla ilgili annebabasının kendisinden daha çok şey bildiğini düşünür, onların da her şeyi bilmedikleri ve yanılmış olabileceklerini anlamak için çok uzun bir süre geçmesi gerekebilir. Sıkıntıya düştüğümüzde ya da hastalandığımızda kendini açığa vuran, bir yerlerde *bilen* birinin olduğuna dair aklımızın bir köşesinde bir ümit hep vardır. Daha önce de ifade ettiğim gibi, etrafına mürit toplamanın saplantılı ihtiyacı, gurular tarafından ortaya konan kendinden emin olma durumunun gerçek olmaktan çok görünürde olduğunu gözler önüne sermektedir. Fakat, tinsel bir rehbere gereksinim duyan biri için, bunu anlamak çok güçtür. Kuşkuyla bakılması gereken bir guruyu, gerçekten yol gösterici olabilecek makul bir gurudan ayırt edebilmek mümkün müdür? Böyle birini öğütlemek yerine, kaçınılması gereken özellikleri işaret etmek daha kolaydır.

Potansiyel olarak tehlikeli sayılabilecek gurular, otoriter ve paranoyak olanlardır. Bu iki kişilik özelliği aslında birlikte bulunur. Bunlara bir de, güzel konuşma becerilerini eklemek istiyorum. Bu belki de guruların cephanelerindeki en tehlikeli silahtır. Koresh ve Jones gibi gurular, müritlerini onlara boyun eğdirene kadar uzun nutuklar çekmiş ve onları konuşma selin-

de boğmuşlardır. Gurular, kendi hakimiyetleri dışında başka bir şeyle ilgilenmedikleri için, cinsel ve maddi olarak bozulmaları hiç şaşırtıcı değildir. Daha önce de belirttiğim gibi, Tanrı'ya ya da bir başka soyut yol gösterici ilkeye teslim olmak sadece çekici değil, aynı zamanda rahatlıkla anlaşılabilir bir şeydir. Hattâ bazı durumlarda da değerlidir. Bir başka insan olan guruya teslim olmak ise, riskli olduğu için endişe vericidir. Rajneesh'in, müritlerinden daha önce sürdürdükleri hayatta kendileri için değerli olan her şeyi, hattâ önceki kimliklerini bile bırakmalarını isteyip onlara yeni isimler vermesinin nedeni de budur. Kendisine tamamen boyun eğmeyi zorunlu kılmıştır. İgnatius bile, dinî olarak üstün olanların sorgusuz sualsiz itaatini şart koşmuştur.

Yeni dinî akımların etrafındaki sis perdesini aralamaya çalışan Eileen Barker, bu akımların faydaları kadar tehlikelerine de dikkat çekmektedir. Müritlerinin yaşamlarını değiştirmek adına önemli kararlar veren gurulara karşı dikkatli davranılması gerektiği konusunda o da fikir birliği içindedir. Müritlerinin parası, giyimi, kişisel malları ve cinsel eşleri konusunda denetim sahibi olmayı isteyen gurular özellikle kaçınılması gerekenlerdir. Bu aynı zamanda, kutsal otorite iddia edenlerle, tek yönlü bir bakış açısıyla, tek bir hedefe koşan tüm liderler ve akımlar için de geçerlidir. İstenen değişikliklerin yerine getirilmesinin, grup tarafından kabul edilmek ve sadakatin test edilmesi için zorunlu olduğu durumlar tehlikeyi işaret ettiği için uyanık olmak gerekir. Coğrafî olarak ya da toplumsal olarak kendini soyutlayan bir akım şüphe uyandırmalıdır. Aynı biçimde, "onlar/biz", "tanrısal/şeytanî", "iyi/kötü" ve benzer biçimde keskin ve uzlaşmaz sınırlar koyan akımlara da dikkatli yaklaşılmalıdır.[10] Jim Jones ve David Koresh tarafından yönetilen akımlar, yukarıda sayılan özelliklerin tümünü taşımaktadır.

Bazı gurular, kendi müritleri için bile, giderek daha fazla ulaşılamaz olurlar. Bunun nedeni, arkadaşları ve müritlerinin sorunlarıyla ilgilenmek yerine öncellikle kendi içlerine gömülmüş olmalarından kaynaklanmaktadır. Rajneesh, bunun çar-

pıcı bir örneğidir. Gurdjieff'in ağır bir depresyon geçiren Fritz Peters'a yoğun bir ilgi göstermesi, bir guru tarafından kişisel ilgi gösterilmesinin açık bir örneğini oluşturmasına rağmen, onların bir araya gelmeleri anlamaya ya da sorununu çözmeye çalışma değil, ikna etme amaçlıdır. Şahsen ortada olmayan gurulardan kaçınmak gerekir. Rudolf Steiner, tıpkı İgnatius ve İsa gibi, büyük bir hayran kitlesi topladıktan sonra bile kendini başkalarına adamayı sürdürmüştür. Ancak hem Freud hem de Jung, yaşları ilerledikçe terapi yapmak yerine kuram oluşturmakla daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır.

İnsanı kişisel sorumluluk yükünden kurtarıp, yeni bir inanç sistemi sağlayacak bir guruya boyun eğmek, yeni din akımlarına katılmanın çekiciliğinin tek nedeni değildir. Aynı bağlılığa sahip bir gruba ait olmak da birçok kişi için yüreklendiricidir. Jonestown'dan sağ kurtulanlar bu korkunç yerde kaldıkları için pişmanlıklarını dile getirmemişler, hattâ oradan cennet olarak bahsetmişlerdir. Rajneesh'in takipçisi birçok genç, Oregon çiftliğinde yaşadıkları sınırsız cinsellik kadar, oradaki dostluktan da zevk almıştır. Aziz Sun Myung Moon tarafından yönetilen Birlik Kilisesi'ne katılan çoğu genç, orta sınıf İngiliz mürit, günlük Batılı toplumların hayal bile edemeyeceği, tinsel idealleri hedefleyen bir akımın parçası olmaktan mutluluk duymuşlardır. Onları ilk cezbeden şeyin, mutlu bir ortam, gülen yüzler ve sevgi dolu bir topluluk olduğu görülmektedir. Moon'un müritleri, onun yeryüzünde Cennet Krallığı'nın kurulması için öncülük yapan bir Mesih olduğu inancını paylaşmaktadırlar.

Bütün toplumlarda, geleneksel dinlerin sundukları karşısında hayal kırıklığına uğramış insanlar her zaman olacaktır. Yeni dini akımlara katılanlardan çoğu çok da haklı olarak, modern Batı toplumlarının, zenginlik peşinde koşmak adına, aşırı materyalist ve rekabetçi olduğunu düşünen genç idealistlerdir. "Yaşam standardı" terimi ile anlatılanın, daha fazla eğitim ve kültürel fırsatlar sunan tinsel bir standart yerine, daha fazla şampanya ya da somon füme gibi materyalist bir standart olmasının önemi, kuşku götürmez bir gerçektir.

Aynı kafa yapısında olan kişilerin bulunduğu bir gruba katılarak ortak bir hedef için çalışmanın, kişinin yaşamını zenginleştirici bir şey olduğu şüphesizdir. Daha önce gördüğümüz gibi, kişi gurudan tamamen hayal kırıklığına uğramış olsa bile, geriye dönüp baktığında, orada kurulan dostlukları ve bir topluluk tarafından kabul görmenin verdiği coşkuyu özlemle anması mümkündür. Eileen Barker, *Yeni Din Akımları* (New Religious Movements) kitabında şöyle yazmıştır:

> Yeni din akımlarından bir şeyler öğrenmek isteyenlerin, belki de pek çok gencin *verme* arzusunun farkına varmaları gerekmektedir. Uzmanlaşma, bürokrasi ve sosyal refah dünyasında, idealist gençlerin, yönlendirilmemiş enerjilerini, başkalarının iyiliği için nasıl kullanabileceklerini bulmaları çok da kolay değildir. Bazı kiliseler, okullar ve dernek merkezleri bu enerjiyi yakalamayı başarıyorlar. Bunu başaran bir de yeni din akımları var.[11]

Ancak böyle akımların bir de liderleri olmalıdır. Bu kitapta ele alınan bazı liderlerin ortaya koyduğu gibi, bu kişiler yetenek ve güvenilirlik açısından şaşırtıcı biçimde birbirlerinden farklıdırlar.

Bir grubun üyesi olmanın, bazen içler acısı olan bir başka yönü daha vardır. Seçtikleri gurunun "gerçeği" sunduğuna emin olan müritler, bu inancı kendileri gibi paylaşmayanlara karşı kaba ve duyarsız davranabilirler. Örneğin, Rajneesh'in *sannyasinleri* kendilerini hem Hindistan'da hem de Oregon'da yaşayanlardan üstün gördükleri için yerel halka kötü davranmışlardır.

Edmund Gosse'un, ateşli birer Plymouth Brethren üyesi olan anne ve babası tarafından yetiştirildiği çocukluğunu anlatması, bağnazlıkla yetiştirildikleri için zarar görmüş çocuklar için eşsiz bir örnektir. Çok erken yaşlardan itibaren edebiyata duyduğu ilgi, Goose'un, Ben Johnson ve Christopher Marlowe'a ait şiirlerin de içinde olduğu bir kitap almasına neden olmuştur. Şair Marlowe onu büyülediği halde, babası kitabı iğrenç olarak değerlendirmiştir. Plymouth Brethren tarikatında, bu tarikata bağlı sayıca pek az üye için kurtuluş ve ölümsüzlük olduğuna ve örneğin tüm katoliklerin öldükten

sonra daimî bir işkenceye uğrayacaklarına inanılmaktadır.[12] Böyle tarikatların günümüzde başkalarına karşı daha fazla hoşgörülü olduğu düşünülebilir, ancak David Koresh'i hatırlayınca bu görüşün doğruluğundan şüphe edebiliriz. Koresh, müritlerini, Hazreti İsa'nın Dönüşü'nün yakın olduğuna, kendisinin İsrail'in kralı olacağına, bu arada da, Tanrı ve onun ölümsüzlerden oluşan ordusunun, Hıristiyan Kilisesi'nden başlayarak, dünyadaki tüm hainleri katledeceğine inandırmıştır.

Bununla beraber, güvenip inanılabilecek öğretmenler ve tinsel rehberlerin özellikleri hakkında da bazı şeyler söylenebilir. Yetişkinlerin en iyi öğretmenleri, otoriter olmayanlardır. Bu gibi öğretmenler bilgi verebilir, öneride bulanabilir, fikir verebilirler; ancak her bireyin farklılığının bilincinde olarak, sonuçta her kişinin kendi yolunu bulması ve kendi görüşlerini oluşturması gerektiğine inanırlar. İngilizcesi *education* olan eğitim sözcüğü, "eski halinden daha ileri bir duruma getirmek, açığa çıkarmak" anlamına gelen Latince kökenli *educure* fiilinden türemiştir.[13] Gerçekten de, eğitim girişiminin aslı, tam da budur. İyi bir öğretmen, kendi öğrettiklerinden de ileri gidip, özgün katkılarıyla, öğrendiklerinin üstüne bir şeyler ekleyen öğrencisinden gurur duyar. Bu istenen sonuç, öğretmen adına bir parça alçak gönüllü olmayı ve öğrencisi ile birey olarak ilişki kurabilme becerisini gerektirir. Aynı anlayış, analitik psikoterapiye de uyarlanabilir, hattâ uyarlanmalıdır. Jung'un, bir analistin hastasına nasıl davranması gerektiğini tanımlaması, otoriter bir gurunun didaktik tavrından oldukça uzaktır. Aşağıda, Jung'un henüz psikoterapi ile yakından ilgili olduğu 1932 yılında yaptığı konuşmasından bir alıntı yer almaktadır.

> Bir doktor, bir başkasına rehberlik etmek hattâ yolun her adımında ona eşlik etmek istiyorsa, karşısındaki kişinin ruhunu *hissetmelidir*. Yargıya varırsa, bunu asla yapamaz. Yargısını ister söylesin ister kendine saklasın, bu asla fark etmez. Karşı taraf olmanın veya hiç düşünmeden hastanın her dediğini onaylamanın hiçbir faydası yoktur. Bu tutum onu hastasından en az suçlama kadar uzaklaştırır. Duygular, sadece ön-

yargısız tarafsızlıkla ortaya çıkabilirler. Bu kulağa bilimsel bir kural gibi gelebilir ve zihnin tamamen soyut tutumu ile karıştırılabilir. Ancak benim söylemek istediğim bundan tamamen farklı. Bu insanî bir beceridir –gerçeklere, bunlardan acı çeken kişiye ve bu kişinin yaşamının bilinmezine duyulan derin saygıdır. Gerçekten dindar biri bu tutuma sahiptir.[14]

İyi bir öğretmen güvenilirdir. Çünkü, o kendisiyle olduğundan daha çok öğrencisiyle ve öğrettiği konu ile ilgilidir. Eğer bir öğretmen kendisini tarih, matematik veya felsefeye adamışsa, coşkusu öğrencisine de yansıyacak ve ikisi birlikte kişisel düşüncelerden arınarak, gerçeğin zorlu arayışına girişeceklerdir. Aynı durum, bundan daha da büyük bir önemle, dinsel ya da tinsel arayışlar için de geçerlidir. Nietzsche'nin de ifade ettiği gibi, bu "yüce, saf, çılgın ve kutsal"[15] olan bir şeye itaat, bazen bu sınırı aşan durumlar da söz konusu olabildiği halde, genelde öğrenci-öğretmen ilişkisini korumaya yöneliktir. Bireyden daha yüce bir şey hakkında öğrencinin öğretici ile beraber yoğunlaşması, ikili ilişkiler üzerinde fazlaca düşünmeyi önlediği gibi, zayıfın güçlü tarafından kötüye kullanılmasını da engeller.

İyi öğretmenlerin veya tinsel rehberlerin alçakgönüllü oldukları için karizmatik olmadıkları düşünebilir, ancak bu her zaman doğru değildir. Bu kitap üzerinde çalışırken, arkadaşım besteci Alan Ridout bana şöyle yazmıştı:

> Senin de ifade ettiğin gibi, narsisizmle dolu olanlarla 'karizmatik' olup, aynı zamanda da gerçekten kutsal olan insanlar arasında bir ayrım yapmanın çok gerekli olduğunu düşünüyorum.

Bu görüşünün ardından, Papa İngiltere'yi ziyaret ettiği sırada, Canterbury Katedrali'nde katıldığı ayini aktarmaktadır. Papa'dan oldukça etkilenmiştir:

> Karşımdaki kişiliğin beni bu kadar derinden sarsmasını gerçekten hiç beklemiyordum. Onun hakkında şimdiye kadar hiç düşünmemiştim bile. O ne etrafına bakıyordu, ne de garip bir biçimde davranıyordu; hattâ özel bir şey bile yapmıyordu. Buna rağmen, önümden geçerken etrafına olağanüstü bir 'kutsallık' yaydığını hissettim. Ondaki bir şeyler, en azından bana, aşırı derecede özel görünüyordu. Bunun ne olduğu-

nu düşündüğümde de, ki o zamandan beri bunu hep düşünürüm, kim ve ne olduğunu gösterme isteğinin ve bilincinin onda *eksik* olduğunu fark ettim. Aslında böylesi 'büyük bir isme' sahip biri, bu kadar büyük bir kalabalık karşısında kaldığında rahatlıkla böyle *hissedebilirdi.* Aslında, tutumu gerçek bir alçakgönüllük olarak tanımlanabilir, bu bağlamda da, başkalarından son derece çarpıcı biçimde farklılaşmaktadır.[16]

Papa'nın bu tanımına ben de katılıyorum. Söylendiğine göre, kendisi kardinal olarak atandığında, bu görevi üstlenmek konusunda çok da hevesli değilmiş. Özellikle ilginç olan ise, bu kadar özverili bir kişinin karizmatik olarak algılanmasıdır. Giriş bölümünde de dediğim gibi, gerçek erdem genellikle göze çarpmaz ve manevi olarak üstün kişiler, kalabalıklara uzun nutuklar çekerek veya mürit toplamaya çalışarak değil, kendilerine özgü davranışlarıyla etkileyicidirler. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, tıpkı gücün karziması olduğu gibi iyiliğin de karizması vardır.

Bazen, mürit olmaya aday bir kişinin guruda aradığı şey, anne sevgisidir. Bu özellikle de, ölüm veya ayrılık nedeniyle küçükken annesinden ayrılanlar için geçerlidir. Andrew Harvey, *Gizli Yolculuk* (Hidden Journey) kitabında, on yedi yaşındaki Meera ile karşılaştığında yaşadığı ve Meera'nın neden olduğunu söylediği, oldukça ilginç ve etkileyici bir dizi kendinden geçme deneyimi anlatmaktadır. İlk karşılaşmalarından itibaren Meera tamamen sessiz kaldığı ve guruların alışıldık davranışlarını göstermediği için, Andrew'nun onunla yaşadığı deneyim, genel olarak gurulara bağlanma konusunda aydınlatıcıdır. Septikler, çok güzel bir kadın olduğu için, hayranlarının veya müritlerinin ona isteklerini ve ihtiyaçlarını yansıttığını ileri sürebilirler. Fakat, Andrew'nun durumu farklıdır. Meera'nın eşcinsel yaşantısını uygun bir yaşam biçimi olarak onaylamaması üzerine, Harvey onu reddetmiştir. Yine de, bu reddedişe kadar, Andrew Harvey'nin çocukluğundan beri aradığı bir şeyleri onda bulduğu kesindir. Kendisinin de açıkça itiraf ettiği gibi, onun yanında yaşadıkları, altı buçuk yaşında annesi onu binlerce kilometre uzaklıktaki yatılı bir okula bırakana kadar, Delhi'de annesinin yanında hissettiklerine olduk-

ça yakındır.

> Hindistan bana bir anne vermişti, sonra onu benden geri aldı. Yıllar sonra, yine Hindistan'da bir başka boyutta, bir yenisini buldum ve böylece kaybettiğime inandığım sevgim geri geldi. O ilk yaram olmasaydı, sevgiye bu kadar ihtiyaç duymaz ve onun arayışında her şeyi riske atmaya hazır olmazdım. Yaşadığım şefkatin anısı olmasaydı, beni değiştiren bu kadının bende uyandırdığı tutkuyu asla kabul edemezdim. En derin yaramdan, yaşamımın mucizevî olasılığı doğdu.

Harvey, dokuz yaşındayken Hindistan'dan ayrılıp eğitim görmek için on beş yıllığına İngiltere'ye gitmiştir. Çok zeki olduğu için, Oxford'da burs kazanmış, okulu birincilikle bitirmiş ve belki de İngiltere'de genç bir öğrenciye verilebilecek en büyük akademik ödül olan *Fellow of All Souls* seçilmiştir. Ancak bu arada da yarası kanamaya devam etmiştir. Ne yazdığı şiirler, ne içtiği içki ne de girdiği cinsel ilişkiler bu yarayı sarmaya yetmiştir. Tekrarlayan intihar düşünceleri, onu yirmi beş yaşında tekrar Hindistan'a sürüklemiştir. Kurtuluş arayışında olmamasına karşın, çocukluğunda hissettiği ve ona bir daha asla geri gelmeyen mutluluğu tekrar yakalamanın peşindedir. Psikiyatristler, yatılı okula gitmek üzere vaktinden önce evden ayrılan çocukların durumlarını gayet iyi bilirler. Bu yaşantının verdiği acı genellikle uzun sürer ve yarattığı hasar da bazen tedavi edilemez durumdadır.

Harvey'nin bir tesadüf sonucu, bir tekke ziyareti sırasında, Fransız asıllı bir Kanadalı olan Jean-Marc Frechette ile tanışmasının ardından, aralarında dostluk gelişir. Frechette'i kendine örnek alan Harvey düzenli meditasyona başlar ve sonunda İgnatius'un 'teselli' adını verdiği bir deneyimle ödülüne kavuşur. Bu daha önce hiç yaşamadığı bir mutluluktur. Değişik sesler duymaya, imgelemler görmeye başlamış ve Oxford'un entelektüel düzenin kazandırdığı bilgiç akılcılığın onu hazırlamadığı bir keşif yolculuğuna başlamak üzere olduğunun farkına varmıştır.

Harvey, Jean-Marc Frechette'in de üyesi olduğu tekkenin, daha önce vefat etmiş gurusu Aurobindo'nun eserlerini okumaya başlamıştır. 1872 doğumlu Sir Aurobindo, Cambrid-

ge'de Latin edebiyatı eğitimi görmüş ve birçok ödül kazanmıştır. Daha sonra Baroda Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı profesörü olmuştur. Hindistan'ın özgürlük mücadelesine katılıp, tutuklandıktan sonra, siyaseti tamamen bırakıp, yaşamının sonuna kadar aydınlanma peşine düşmüş ve kendi dinî arayışı üzerine kitaplar yazmıştır. Aurobindo'nun kitaplarından birisinin, *Anne* (The Mother) olması Harvey'i hem şaşırtmış hem de mutluluktan havalara uçurmuştur. "Kutsal Ana'nın imgelemi, anne olarak Tanrı, o kadar kökten, o kadar güçlü ve o kadar sarmalayıcı ki, şimdiye kadar Tanrı'dan anladığım her şeyi alt üst etti ve değiştirdi," diye duygularını dile getirmiştir.[18] Jean-Marc, Harvey'e:

> Zaman, Anne'nin geri döneceği zamandır. Goethe, *Faust*'un sonunda, yani Faust Anneler tarafından kurtulduğunda, bunu önceden görmüştür. Ramakrishna da bunu biliyordu. Hatta bunu, Meryem Ana'ya giderek artan biçimde atfedilen kutsal önemden dolayı katolikler bile biliyor gibi görünüyorlar. O gelip eziyet çeken canlıları kurtaracak.[19]

Eğer tanısaydı, eminim ki Jean-Marc Frechette, listesine Jung'u da eklerdi. Jung, 1950'de XII. Papa Pius'un Hazreti Meryem'in göğe yükselerek cennette girmesi dogması ile ilgili yaptığı açıklamanın, Reform hareketinden beri en önemli din olayı olduğunu düşünmektedir.

> Papalık tarafından yapılan açıklamanın mantıksal tutarlılığı su götürmez. Bu durum, hiçbir metafizik kadın temsilinin olmadığı protestanlığı, erkek dini olmanın utancı içinde bırakır... Görünen o ki, protestanlık kadınların eşitliğini gösteren işaretlere yeteri kadar önem vermemiştir.[20]

1961'de ölen Jung, İngiliz protestanlığının ileri adım atarak, 1994 yılında, kadınların papaz olarak atanması konusunda eşitliğini kabul ettiğini bilseydi mutlu olurdu sanıyorum.

Jean-Marc, Kutsal Anne'nin dönüşünün bir insanda vücuda gelerek gerçekleşeceğine inanıyordu. Bunu ileri sürdüğünde ise Andrew Harvey'den yeniden doğuşa inanmadığı cevabını aldı. Harvey tekrar akademik yaşama geri döndü. Ancak, Harvey 1978 Kasım ayında, Jean-Marc'tan, Üstat olarak tanımladığı genç bir kadınla tanışmak üzere derhal Hindistan'a

gelmesini söyleyen bir mektup aldı. 1978 Noel'inde Jean-Marc, Harvey'i Pondicherry'de Meera'nın yaşadığı eve götürdü. Yaklaşık sekiz dokuz kişi onun gelmesini bekliyordu. Meera geldiğinde hiçbir şey söylemeden bir sandalyeye oturdu.

> Odadaki herkes, sessizlik içinde teker teker gidip onun önünde diz çökerek, başını ellerinin arasına alıp, gözlerinin içine bakmasını beklediler. Geldiği andan itibaren, odaya taşıdığı sessizlik, benim şimdiye kadar asla yaşamadığım bir şeydi –derin, esrarengiz, yaralayıcı bir mutluluk.[21]

Sırası gelip Andrew Harvey diz çöktüğünde, Velasquez'in *Cennetin Sultanı Meryem* resminin imgesini görür. Fakat bu sefer, asıl resimdeki İspanyol kadının yerine Meera'nın yüzü vardır. Meera'nın gözlerinin içine bakan gözleri sakin ve tutkuludur. Daha sonra, altın bir ışık içinde, Aurobindo'nun yüzünün imgelemini görür. Bu sessizlik Harvey için şaşırtıcıdır, çünkü o; bir şair, bir yazar ve entelektüel olarak, şimdiye kadar öğrendiği hemen her şeyi, sözcükler sayesinde öğrenmiştir.

> Ancak, Meera'nın sessizliği beni daha derin bir öğrenmeye itti. Tıpkı tüm varlığımla yöneldiğim müzikte yaşadığım gibi, çocukken annem uyurken ona okuduğum zamanki gibi, beraberce bir banka oturup kanasta* oynadığımız ve denizi seyrettiğimiz gibi.
>
> Korkular ve kuşkular bana saldırıyordu, ancak her akşam Meera, her zaman yaptığı gibi, tüm bu hissettiklerimi sadece varlığıyla, iskemlesinde oturup, o saf sevgisini vererek ortadan kaldırıyordu. Kim ve ne olduğu konusunda en ufak bir fikrim bile yoktu, tek bildiğim, şimdiye kadar hiç görmediğim bir şeylere sahip olduğuydu. Onun yanındayken, başka kimsenin yanında olmadığım kadar kendimi yuvamda hissediyordum.[22]

Harvey, bu yineleyen mistik deneyimlerinin başkaları tarafından nasıl algılandığını tahmin edebilecek kadar zeki biriydi.

> Çocukluğumda annemi yitirmiştim, ama şimdi, kuşku verici bir bütünlük içinde, beni bir daha asla terk etmeyecek yeni bir anne bulmuştum. Mesafeli, sessiz olduğu ve o da benim gibi kendi düş dünyasına dalmış olduğu için, sihirli düşümü onun üstünden kurabilirdim. Bu yorum anlamsız olsa da, et-

* Bir tür iskambil oyunu (ç.n.)

kisinin gücünü azaltmıyordu, soğuk sesi adeta bana işkence ediyordu.[23]

Harvey bu yorumu kabul etmesinin, "sihirli düşünü" geçersiz kılacağına inandığı için, olasılıkla anlamsız olarak değerlendiriyordu. Fakat buna benzer deneyimler yaşayanlar, bu durumu Kutsal Anne'nin reenkarnasyonu olarak algılamadıklarına, sevecen ve sevgi dolu insanlarla da böylesi duyguların yaşanabileceğine tanık olmuşlardır.

Harvey, Meera hiç konuşmadığı için, korumasına onun öğretisinin gerçekten ne olduğunu sorduğunda, Mr. Reddy şu yanıtı verir: "Tüm Varlık'la ve eylemle bütünleşmenin, Sessizlik'ten akan aydınlık mutluluğu... Ruhun istediği kendinden geçme ve bilgidir, Meera bunların ikisini de sunuyor."[24] Harvey Meera ile yaşadıklarını çocukluğunda annesi ile yaşadıklarına bağlıyor, sonra da bu biçimde yorumlanma fikrini reddediyordu. Ancak, anneleri yakınlarında olan ve anneleri tarafından bütünüyle anlaşılma şansına sahip çocuklar, sevildiklerine duydukları güven ve gelecekle ilgili endişe taşımadıkları bir dünyada, anneleriyle ve dünyayla ilgili aynı bütünlük hissini yaşarlar. İsa da tam da bu nedenle şöyle demiştir:

> Bırakın küçük çocuklar bana gelsinler, onları durdurmaya çalışmayın; çünkü Tanrı'nın krallığı onlara aittir. Size diyorum ki, Tanrı'nın krallığını çocuklar gibi kabul etmeyenler, asla oraya giremezler.[25]

Dokuzuncu bölümde de ifade edildiği üzere, Freud bütünleşmenin yarattığı kendinden geçme deneyimlerini, bebeklik dönemine gerileme olarak ele almış ve henüz anne memesiyle beslenen bebeğin kendini, annesinden ve dış dünyadan ayıramadığı bir döneme dönüş olarak değerlendirmiştir. Bu Tennyson tarafından da dile getirilen dönemdir.

> Minicik avucunu
> "İşte Bu Ben'im" demeden
> Annesinin göğsüne yaslamış,
> Dünyaya yeni gelen bebek,
> Büyüdükçe öğrenecek
> "Ben" demeyi
> "Benim" demeyi,
> Ve sonunda

"Ben'in" değdiklerinden, dokunduklarından
İbaret olduğunu keşfetmeyi.[26]

Harvey'nin deneyimlerinden bazılarını erken çocuklukta hissedilen mutluluğa tekrar ulaşmak olarak yorumlamak, bu deneyimleri ve duyguları geçersiz kılamaz diye düşünüyorum. İlginç olan ise, anne sevgisinin güvenliğini ve anlayışını hiç yaşamamış birinin üzerinde Meera'nın nasıl etki bırakacağıdır. Bu dönemler, kaçınılmaz bir biçimde hatırlanıp geri mi geliyorlar, yoksa yeniden de oluşabiliyorlar mı?

Meera'nın sessizliği, onun en çarpıcı yönüdür. İgnatius dışında, sözünü ettiğimiz tüm gurular, vaaz veren, konuşmalarıyla hırpalayan ya da hiçbir metne bakmaksızın saatlerce konuşan, mükemmel konuşmacıdırlar. Fakat Meera sessizliğini bozmayarak, bir öğreti sunmak yerine kendini bulma yolunu açmaktadır. Gülünç gelebilir ama, kişi eğer bir guru arayışı içindeyse, en iyisi hiç konuşmayan birini bulmaktır. Aslında bu espride ciddiyim. Bu bana, elli dakika boyunca divana uzanıp hiçbir şey söylemeden seansı bitiren bir hastamı hatırlatıyor. Biraz meraktan, biraz da önemli bir şeylerin olduğunu hissettiğimden, ben de o seansta hiç sesimi çıkarmamıştım. Ortam huzur ve mutluluk doluydu. Seansın sonunda hastam bana, şimdiye kadar yaptığımız seansların en iyisini gerçekleştirdiğimizi söylemişti.

Bence psikoterapi hastayı iyileştirdiğinde, ki bazen bu noktaya gelindiği olmaktadır, bunun nedeni psikoterapistin, hastanın belli bir zaman diliminde dünyanın sorunlarından uzak kaldığı, mutlu bir çocuk gibi tamamen kabul gördüğü, kendine güvendiği ve gelişmek için kendini özgür hissettiği, güvenli bir liman, anneye benzer bir sığınak oluşturmasıdır. Bence, psikoterapistler, cinsiyetleri ne olursa olsun, genellikle mükemmel anne –Kutsal Anne ya da anne arketipi- rolünü üstlenirler ki, bu iyileştirme sürecinin gerekli bir kısmı olabilir. İyileşme sürecinin bu biçimde yorumlanmasının ya da Meera'nın böyle değerlendirilmesinin önemlerini azalttıklarını düşünmüyorum. Bu kadar genç yaştaki bir kızın böyle bir rolü üstlenebilmesinin nedeni, başkalarını anlamadaki sezgilerinin güçlü-

luğu ve mükemmel dinginliği ile olağanüstü bir kişilik olmasıdır. Onun, Kutsal Anne'nin yeniden dünyaya gelmiş hali olduğuna inanlar, kuşkusuz benim yazdıklarımı kaba bularak bir kalemde sileceklerdir; ancak ben Meera'nın Harvey'e yaşattıklarının doğruluğunu sorgulamıyorum, sadece yorumunu yapıyorum.

Günümüzde İngiltere'de, geleneksel Hıristiyanlık öğretisine olan inancın önemini yitirmekte olduğu bir dönemde yaşıyoruz. İngiliz halkının yüzde 2,5'tan azı düzenli olarak pazar sabahları kiliseye gitmektedir. Oxford piskoposu bir röportajında, "Günümüzde, Batı Avrupalılar Hıristiyanlık sonrası bir toplumda yaşıyorlar."[27] demiştir. Bunun sonucu olarak da, daha çok insanın yeni din akımlarının ve guruların öğretilerinin cazibesine kapıldıkları varsayılabilir. Ben, durumun böyle olduğuna inanmıyorum. İngiltere'de olduğundan daha fazla insanın kiliseye gittiği Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, yeni din akımları İngiltere'dekinden daha güçlü boy göstermektedir. Tıpkı, İngiltere'de şüpheli dinî hizmetlerinden dolayı bir süredir uzak durmayı başardığımız televizyon evangelistlerinin, A.B.D.'de daha fazla olması gibi. 1950'lerden bu yana, yeni din akımlarından pek çoğu Kuzey Amerika ve Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Bundan da öte, tarihin ortaya koyduğuna göre, yeni bir vahiy ortaya atan guru, sürekli kendini tekrar eden bir şahsiyettir. Hatta bazıları David Koresh'ten bile tuhaftırlar. Aldous Huxley, İsviçreli Anabaptist Thomas Schucker'ın kutsal bir rehberden kardeşini öldürme emri aldığını söylediğini ve bunu anne babasının da aralarında olduğu kalabalık bir izleyici kitlesi önünde gerçekleştirdiğini yazar. Bir gurunun peşinden gitme isteği duyanlar, genellikle yeni bir vahiy alma ya da asla ulaşamayacakları kurtuluşları için yeni bir yol bulma ümidi ile bir gurudan diğerine geçerler. Gurular, etraflarında mürit bulunduğu sürece ayakta kalmaya devam edeceklerdir. Ancak bana göre, müritler ihtiyaçlarını yanlış yerlerde aramaktadırlar.

Bu kitabı yazarken öğrendiğim bir ders varsa, o da sadece tuhaf inançları olduğu için kimseye deli ya da güvenilmez

damgası vurulmaması gerektiğidir. Dünyada pek çok insan, hiçbir kanıtı olmayan ve eleştirel olarak incelemeye açık olmayan inanç sistemlerine sahiptir. Akıl sağlığının yerinde olup olmadığının tanı kriterlerine, bireyin sosyal davranışları ile diğer insanlarla olan ilişkilerinin değerlendirilmesi de eklenmelidir.

İletmek istediğim bir mesaj varsa, o da, çok fazla kendilerine dönük ve aynı zamanda da otoriter olan kişilere güvenilmemesi gerektiğidir. Hiç kimse, Gurdjieff'in, Rajneesh'in ya da Jung'un *biliyorum* dediği anlamda *bildiğini* söylediği şeyi ya da müritlerinin *bildiklerine* inandığı şeyi *bilemez*. İster politik ister tinsel olsun, otoriter olan kimseye güvenmemek en doğrusudur. Hele dünyayı "biz" ve "onlar" diye bölen, gelecek için tek bir yol olduğunu iddia eden veya düşmanları tarafından kuşatıldığını öne süren kişilerden özellikle kaçınılmalıdır. Güvenilir olmak için dogmatik olmak gerekli değildir. Emin olmanın yarattığı karizma, hepimizin içinde yatan çocuğu tuzağa düşüren bir kapandır.

Birisi acilen yardım almak ya da rehber bulmak ihtiyacı içindeyken, vaaz etmek yerine dinleyen birini aramalı, bir gurunun dogmasını kabul etmek yerine, onu iç dünyasına bakmaya ve benzersiz biri olarak ne düşündüğünü ve neye inandığını bulmaya cesaretlendirecek birini bulmalıdır. Eğer biri ortak bir hedefe ulaşmak için başkalarıyla çalışmanın verdiği mutluluğu yaşamak istiyorsa, mülteciler, fakirler, hastalar ya da kader kurbanları için kendini adamış organizasyonlara girebilir. Bu tip organizasyonların bir guruya ihtiyacı olmadığı gibi, bu örgütlere üye olmak için dinsel bir bağlılığa da gerek yoktur. Başkalarına yardım etmek isteği sadece inananlarla sınırlı değildir.

Nietzsche, *Mutlu Bilim* (Die Fröhliche Wissenschaft) kitabını yazalı yüz yılın üstünde bir süre geçmiş olmasına rağmen, yazdıkları bu kitabı noktalamak için çok uygundur.

Mutluğun anlamı- Son zamanlardaki en büyük olay "Tanrı öldü" kavramı, Hıristiyan tanrısına olan inancın güvenilirliğini kaybetmesinin gölgesi Avrupa'nın üstüne düşmeye başladı bile... Yaklaşan kasvete, neden kendimizi işin içinde his-

setmeden ve bundan da öte *kendimizden* endişe ve korku duymadan bakamıyoruz? Acaba hâlâ bu olayın *sonuçlarının* çok mu fazla etkisi altındayız? Çünkü bu sonuçlar, *kendimiz* için beklentimizin tam da tersidirler. Aslında bu kasvetli ve kederli bir durum değil, tam tersine yepyeni, anlatılması zor bir ışık, mutluluk, rahatlama, coşku, cesaret, uyanma.

Gerçekten de biz filozoflar ve "özgür ruhlar", "tanrı öldü" haberini duyunca, sanki yeni bir gün doğmuş gibi hissediyoruz; kalbimiz şükranla, şaşkınlıkla, adetâ yeni bir gün doğuşu ve beklentiyle doluyor. Uzun süreden sonra önümüzdeki ufuk pek parlak görünmese de, tekrar özgürleşiyor, gemimiz tekrar her türlü tehlikeye yelken açıyor, bilgiye duyulan aşkın önü yeniden açılıyor; deniz, *bizim* denizimiz ve işte yeniden önümüzde bizi bekliyor, kim bilir belki de deniz hiç bu denli "açık" olmamıştı.[28]

NOTLAR

GİRİŞ

1. Sigmund Freud, Civilization and its Discontents, James Strachey'nin Anna Freud ile ortak çevirisi, Alix Starchhey ve Alan Tyson'ın katkılarıyla, Standard Edition, Volume XXI (London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, 1961) s:83
2. Anthony Storr, Solitude (London: HarperCollins, 1989).
3. Eileen Barker, New Religious Movements (London: HMSO,1992), s:13.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Tim Reiterman & John Jacobs, Raven (New York: Dutton, 1982), s:45
2. age., s:147
3. Eileen Barker, New Religious Movements (London: HMSO,1992), s:14-15.
4. Shiva Naipaul, Journey to Nowhere (Hardmondsworth: Peguin, 1982), s:144-7.
5. Tim Reiterman & John Jacobs, Raven (New York: Dutton, 1982), s:177.
6. David Leppard, Fire and Blood (London: Fourth Estate, 1993), s:12.
7. age, s:140.
8. Martin King & Marc Breault, Preacher of Dearth (London: Pegiun Group, Signet, 1993), s:309.
9. William Shaw, Spying in Guru Land (London: Fourth Estate, 1994), s:207.
10. William Shaw, age., s:201.
11. Martin King & Marc Breault, age., s:78.
12. Martin King & Marc Breault, age., s:308.

İKİNCİ BÖLÜM

1. James Moore, Gurdjieff: The Anatomy of a Myth (Shaftesbury:Element Books, 1991).
2. P. D. Ouspensky, In Search of the Miraculous (New York: Harcourt Brace,1949), s:36.
3. P. D. Ouspensky, age., s:66.
4. G. I. Gurdjieff, Views from the Real World, (London: Routledge & Kegan Paul, Arkana, 1984), s:69.
5. Fritz Peters, Gurdjieff (London:Wilwood House, 1976), s:292-3.
6. J. G. Bennett, Gurdjieff: Making a New World (London: Turnstone Books, 1973), s:79.
7. James Moore, 'Gurdjieffian Groups in Britian', Religion Today, Volume 3/ Number 2, May – September 1986.
8. Thomas and Olga de Hartmann, Our Life with Mr. Gurdjieff, (London: Penguin, Arkana, 1992), s:26.
9. Alan W. Watts, The Way of Zen, (London: Thames and Hudson, 1957), s:199.
10. Eugen Bleuler, çeviren Joseph Zinkin, Dementia Praecox or The Group of Schinophrenias (New York: International Universities Press, 1950), s:156.
11. age., s:157.
12. James Moore, The Anatomy of a Myth (Shaftesbury:Element Books, 1991), s: 42.
13. age., s: 42-3.
14. J. G. Bennett, age., s:275.

15. G. I. Gurdjieff, All and Everything (London:Routledge & Kegan Paul, 1950), s:82.
16. P. D. Ouspensky, age., s:85.
17. age., s:85.
18. J. G. Bennett, age., s:250.
19. P.D. Ouspensky, age., s:57.
20. J. G. Bennett, age., s:251.
21. age., s:82.
22. James Moore, age., s:41.
23. G. I. Gurdjieff, Meeting with Remarkable Men, çeviren A. R. Orage, (London: Routledge & Kegan Paul, 1963), s:87.
24. J. G. Bennett, age., s:121.
25. Fritz Peters, age., s: 81-2.
26. Fritz Peters, age., s: 270-4.
27. age., s:259.
28. J. G. Bennett, age., s:148
29. Fritz Peters, age., s: 30.
30. James Moore, age., s:261.
31. René Zuber, Who Are You Monsieur Gurdjieff?, çeviren Jenny Koralek, (London: Routledge & Kegan Paul, 1980), s:3.
32. Fritz Peters, age., s:27.
33. J. G. Bennett, age., s:154.
34. J. G. Bennett, age., s:163.
35. Meryle Secrest, Frank Lyoyd Wright (New York: Knopt, 1992), s:61.

36. age., s:431.
37. James Moore, age., s:365.
38. Meeryle Secrest, age., s:510-511.
39. Joseph Rykwert, 'Towards a well-distributed world', Times Literary Supplement, May 6, 1994, s:16.
40. James Moore, age., s:205.
41. John Carswell, Lives and Letters, (London: Faber & Faber, 1978), s: 213.
42. Fritz Peters, age., s: 242.
43. J. G. Bennett,age., s:165.
44. C. S. Nott, Teaching of Gurdjief (London: Routledge & Kegan Paul, 1961), s:56.
45. Claire Tomalin, Katherine Mansfield (London: Penguin, 1988), s:232-3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Eileen Barker, New Religious Movements (London: HMSO, 1992), s: 203.
2. Ralph Rowbottom, Ralph Rowbottom, Independent on Sunday, 7th August, 1994, s:16.
3. Hugh Milne, edited by Liz Hodgkinson, Bhagwan: The God that Failed (London: Sphere Books, 1987), s:13.
4. Bhagwan Shree Rajneesh, The Supreme Understanding: Reflections on Tantra, baskıya hazırlayan Ma Yoga Anurag, derleyen Swami Amrit Pathik (London: Sheldon Press, 1988), s: 52.
5. James S. Gordon, The Golden Guru (Massachusetts: The Stephen Greene Press, 1988), s: 52.

6. Bernard Levin, The Times, 8 April 1980, s:12.
7. Bhagwan Shree Rajneesh, The Mustard Seed: Reflections on the Sayings of Jesus, baskıya hazırlayan Swami Satya Deva, derleyen Swami Amrit Pathik (London:Sheldon Press, 1978), s:488.
8. age., s:157.
9. Bhagwan Shree Rajneesh, The Supreme Understanding, s:112.
10. age., s:193.
11. Bhagwan Shree Rajneesh, Meditation: The Art of Ecstacy, baskıya hazırlayan Ma Satya Bharti (London: Sheldon Press, 1978), s:147.
12. Bhagwan Shree Rajneesh, The Supreme Understanding, age., s:10.
13. age., s:64.
14. age., s:96.
15. age., s.213.
16. Bhagwan Shree Rajneesh, Meditation, age., s:233.
17. Frances Fitzgerald, Cities on a Hill (London: Picador, 1987), s:297.
18. Bernard Levin, The Times, 9 April 1980, s:14.
19. Bhagwan Shree Rajneesh, Meditation, age., s:136.
20. Bhagwan Shree Rajneesh, The Mustard Seed: Reflections on the Sayings of Jesus, baskıya hazırlayan Swami Satya Deva, derleyen Swami Amrit Pathik (London:Sheldon Press, 1978), s:4,8.
21. Frances Fitzgerald, age., s:275.
22. James S. Gordon, age., s:182.
23. Hugh Milne, age., s:274.
24. Bernard Levin, The Times, 10 Nisan1980.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Henri F. Ellenberger, The Discovery of the Unconscious, Unconscious, (New York: Basic Books, 1970), s:685.
2. Rudi Lissau, Rudolf Steiner (Stroud: Hawthorn Press, 1987), s:33.
3. A. P. Shepherd, A Scientist of the Invisible (Edinburgh: Floris Books, 1983), s:66.
4. age., s:3.
5. Antonina Vallentin,Einstein, çeviren Moura Budnerg (London: Weidenfeld & Nicolson, 1954), s:11.
6. Johannes Hemleben, Rudolf Steiner: A documentary Biography, çeviren Leo Twyman (East Grinstead: Goulden, 1957), s:16.
7. Jeremy Bernstein'dan alıntı, Einstein (New Yoek: Viking Press, 1973), s:172-3.
8. Rudolf Steiner, The Philosophy of Freedom, çeviren Micheal Watson (London: Rudolf Steiner Press, 1964), s:89.
9. age., s:14.
10. age., s:70.
11. age., s:90.
12. age., s:119.
13. Henri Ellenberger, The Discovery of the Unconscious (New York:Basic Books, 1970), s:685.
14. Rudolf Steiner, Knowledge of the Higher Worlds. How Is It Achieved?, çeviren D.S. Osmond ve C. Davy (London:Rudolf Steiner Press, 1969), s:65.
15. age., s:42.

16. age., s:35-6.
17. Johannes Hemleben, age., s:152.
18. A. P. Shepherd, age., s:152.
19. Rudolf Steiner, Occult Science-An Outline, çeviren George ve Mary Adams (London: Rudolf Steiner Press, 1969), s:11.
20. age., s:65.
21. age., s:108.
22. Rudolf Steiner, Reading the Pictures of the Apocalypse, çeviren James H. Hindes (New York: Anthroposophic Press, 1993), s:100.
23. age., s:40.
24. age., s:82.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. C. G. Jung, Letters, Volume 1, 1906-1950, çeviren R. F. C. Hull, yazıları seçen ve baskıya hazırlayan Gerhard Adler, Aniela Jaffé'nin katkılarıyla (London: Routledge &Kegan Paul, 1973), s:203.
2. C. G. Jung, The Zofingia Lectures, çeviren Jan van Heurck, tanıtan Marie-Louise von Franz, Collected Volume A, (London: Routledge &Kegan Paul, 1983), s:3-19.
3. Anthony Storr, Churchill's Black Dog and Other Phenomena of the Human Mind kitabından 'Why Psychoanalysis is not a Science', (London: Collins, 1989), s:207-227.
4. Gerhard Wehr, Jung: A Biography, çeviren David M. Weeks (Boston: Shambhala, 1987), s:29.
5. C.G. Jung, Memories, Dreams, Reflections, hazırlayan Aniela Jaffé, çeviren Richard ve Clara Winston (London: Collins ve Routledge & Kegan Paul, 1963), s.327.
6. age., s: 31-2.
7. Ming T. Tsuang, Schizophrenia: The Facts (Oxford: Oxford University Press, 1982), s.98.
8. age., s.4.
9. Vincent Brome, Jung: Man and Myth (London:Macmillan, 1978), s.301.
10. C.G. Jung, M.D.R., s.169.
11. Eugen Bleur, Dementia Praecox or The Group Schizophrenias, çeviren Joseph Zinkin (New York: International Universities Press, 1950), s.255.
12. C.G. Jung, M.D.R.,s.181.
13. age., s.184.
14. John Kerr, A Most Dangerous Method (New York: Knopf, 1993), s.503.
15. C.G.Jung, M.D.R.,s.191.
16. John Kerr, 'Madness', London Review of Books, 23 Mart 1995, s.3-6,
17. C. G. Jung, The Zofingia Lectures,çeviren Jan van Heurck, derleyen William McGuire, The Collected Workd, Supplementary Volume A (London: Routledge & Kegan Paul, 1983), s.88.
18. Friedrich Nietzsche, Thus Spoke Zarathustra's Prologue, 5 (Harmondsworth: Penguin, 1969), s.46.
19. Anthony Storr, Jung, (New York: Routledge, 1991), s.83.
20. C. G. Jung, The Freud / Jung Letters, derleyen William McGuire, çeviren Ralph Manheim ve R.F.C. Hull (London: Hogarth Press ve Routledge & Kegan Paul,

1974), Letter 178J, s.294.
21. Quoted in John Kerr, age., s.172.
22. C. G. Jung, 'Psychotherapists or The Clergy', in Pschology and Religion: West and East, çeviren R. F. C. Hull, Collected Works, Vol.II (Routledge & Kegan Paul, 1958), s.331.
23. age., s.334.
24. Richard Noll, The Jung Cult (Princeton: Princeton University Press, 1994), s.291.
25. C. G. Jung, Psychotherapists or theClergy, age., s.347.
26. C. G. Jung, The Archetypes and the Collective Unconscious, çeviren R. F. C. Hull, Collected Works, Volume IX, Part I (London:Routledge & Kegan Paul, 1968), s.79.
27. David Peat, Synchronicity (New York,: Bantam Books, 1987).
28. C. G. Jung, The Zonfingia Lectures, çeviren Jan van Heurck, derleyen William McGuire, The Collected Works, Supplementary Volume A (Lonodn: Routledge & Kegan Paul, 1984), s. 41.
29. age.
30. David Peat, age.
31. C. G: Jung, The Freud / Jung Letters, age., Letter 259J, s.427.
32. Edgar Wind, Letter to Professor Jack Good, 12 January 1970. Telif hakkı sahibi Mrs. Margaret Wind'in izniyle.
33. C. G. Jung, Flying Saucers: A Modern Myth, çeviren R. F. C. Hull, in Civilization in Transition (London: Routledge & Kegan Paul, 1964), Collected Works, Vol.10, s.311.
34. C. G. Jung, Memories, Derams, Reflections, age., s.328.

35. Anthony Storr, Music and the Mind (London: HarperCollins, 1992).
36. Roger Scruton, 'Modern Philisiophy and the Neglect of Aesthetics,' Peter Abbs, editor, The Symbolic Order (London: The Falmer Press, 1989), s.27.

ALTINCI BÖLÜM

1. Ernest Gellner, The Psychoanalytic Movement (London: Paladin, 1985), s.5.
2. age.
3. Henry F. Ellenberger, The Discovery of the Unconscious (New York Basic Books, 1970), s.444.
4. Peter Gay, Freud:A Life for Our Time (London: Dent,1988), s. 104.
5. Sigmund Freud, The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, çeviren ve derleyen Jeffrey Moussaieff Masson (Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1985). S.417.
6. age., s. 272.
7. Quoted in Frank J. Sulloway, Freud, Biologist of the Mind (New York: Basic Books, 1979), s.85.
8. Sigmund Freud, The Aetiology of Hysteria, çeviren Anna Freud ile birlikte James Strachey, Alix Strachey ve Alan Tyson yardımlarıyla, Volume III (Lonodn: The Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis, 1962), s.199.
9. age., s.203.
10. Sigmund Freud, The Future of an Illusion, Standard Edition, Volume XXI, 1961, s.56.
11. Quoted in Ernest Jones, Sigmund Freud: Life and Work. Volume Two (London:

The Hogarth Press, 1955), s.168.
12. Phyllis Grosskurth, The Secret Ring, (New York: Addison-Wesley 1991), s.25.
13. Richard Webster, Why Freud Was Wrong, (London: HarperCollins, 1995), s.365.
14. Peter Gay,Freud: A Life for Our Time (London: J. M. Dent, 1988), s.369.
15. Frederick Crews, 'The Unknown Freud', The New York Review of books, Vol XI, No.19, Kasım 18, 1993, s. 55-66.
16. Jeffrey Moussaieff Masson, age., s.456-7.
17. Janet Malcolm, The Impossible Profession (New York: Knopf 1981), s.83.
18. Anthony Storr, Freud (Oxford: Oxford University Press, 1989), s.104.
19. Sigmund Freud, The Question of a Weltanschauung, Standard Edition Volume XXII, 1964, s.159.
20. age., s.180.

YEDİNCİ BÖLÜM

1. Margaret Hebblethwaite, Finding God in All Things, (London: Fount, 1987), s.11.
2. Philip Caraman, S. J. İgnatius Loyola (London:Fount, 1994), s.27.
3. William James, The Varieties of Religious Experience (London: Longmans, Green, 1903), s.410.
4. C. G. Jung, The Structure and Dynamics of the Psyche, çeviren R. F. C: Hull, Collected Works, Volume 8 (London: Routledge & Kegan Paul, 1969), s.196-198.
5. Philip Caraman, age., s.40.
6. Ronald A. Knox, Enthusiasm (Oxford: Clarendon Press, 1950), s.245.
7. W. W. Meissner, Ignatius of Loyola (New Haven: Yale University Press, 1992), s.91.
8. W. W. Meissner, age., s.210.
9. Stanley Milgram, Obedience to Authority (New York: Harper & Row, 1974).
10. Anthony Storr, The Human Destructiveness, Second Edition (London: Routledge, 1991), s.107-9.
11. William James, age., s.312.
12. W. W. Meissner, age., s.280.
13. age., s.285.
14. William James, age., s.312.
15. Norman Cohn, Cosmos, Chaos, and the World to Come (New Haven and London: Yale University Press, 1993).
16. age., s.78.
17. The New English Bible, Matthew 4, 17 (Oxford University Press, Cambridge University Press, 1970), The New Testament, s.6.
18. E. P. Sanders, The Historical Figure of Jesus (London: Allen Lane The Penguin Press, 1993), s.183.
19. age., The New English Bible, Matthew 24, 29-31, s.34-5.
20. E. P. Sanders, age., s.60.
21. age., The New English Bible, Mark 8, 28-29, s.54.
22. age., s.64-5.
23. Humphery Carpenter, Jesus (Oxford: Oxford University Press, Past Masters, 1980).

24. age., The New English Bible, Mark 3, 33-35.
25. Geza Vermes, The Religion of Jesus The Jew (London: SCM Press, 1993), s.192.
26. age., The New English Bible, Luke 18, 10-14.
27. Age., Matthew 6, 6, s.9.
28. Norman Cohn, age., s. 201.
29. age., The New English Bible, Matthew 7, 28-9, s.11.
30. age., Mark 15, 39, s.66.
31. Geza Vermes, age., s.168.
32. age., The New English Bible, Mark 15, 34-5, s.66.
33. Salomon Reinach, Orphenus: A History of Religions, çeviren Florence Simmonds (London: Routledge, Revised Edition, 1931), s. 252-3.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. C. G. Jung, 'On the Psychogenesis of Schizophrenia', in the Collected Works of C. G. Jung, Volume 3, çeviren R. F. C. Hull, derleyen Herbert Read, Micheal Fordham, & Gerhard Adler (London: Routledge & Kegan Paul, 1960), s.247.
2. Elizabeth L. Farr, 'Introduction: A personal account of schizophrenia', in Ming T. Tsuang, Schizophrenia: The Facts (Oxford: Oxford University Press, 1982), s.1-2.
3. S. E. Chua ve P. J. McKenna, Schizophrenia – a Brain Disease? Btitish Journal of Psychiatry (1995), 166, 563-582.
4. Elizabeth L. Farr, age., s.9.
5. C. G. Jung, Two Essays on Analytical Psychology, çeviren R. F. C. Hull, Collected Works, Volume 7, (London: Routledge & Kegan Paul, 1953), s.141.
6. Anna Kavan, derleyen Brian W. Aldiss, My Madness (Lonodn: Picador Classics, 1990), s.15.
7. Norman Cohn, The Pursuit of the Millennium (London. Secker & Warburg, 1957).
8. Anthony Storr, Human Destructiveness, Second Edition (London: Routledge, 1991).
9. Henri Ellenberger, The Discovery of the Unconscious (New York: Basic Books, 1970), s.215-6.
10. Jeffrey Moussaieff Masson, My Father's Guru, (Reading, Massachusetts, Addision-Wesley Publishing, 1993).
11. Paul Brunton, A Search in the Secret India, (London: Rider, 1969).
12. Paul Brunton (Dr. Brunton), The Secret Path (London: Rider, 1969).
13. Paul Brunton, The Spiritual Crisis of Man, (London: Rider, 1952).
14. Paul Brunton, The Secret Path (London: Rider, 1969), s.14.
15. Jeffrey Moussaieff Masson, age., s.160.
16. Jeffrey Moussaieff Masson, age., 85.
17. Paul Brunton, The Wisdom of the Overself (London: Rider, 1943), s.8.
18. Jeffrey Moussaieff Masson, age., s.85.
19. Sir Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes: The Complete Short Stories (Lonodn: John Murray, 1928), s. 540.
20. Norman Cohn, Europe's Inner Demons (New York: Basic Books), 1975.
21. Norman Cohn, Warrant for Genocide (London: Eyre & Spottiswoode, 1967), s.26.
22. Micheal Lind, 'Rev. Robertson's Grand International Conspiracy Theory' New

York Review of Bokks, Volume XLII, no.2, 21-5, February 2, 1995.
23. age., s.25.
24. Anthony Storr, Human Destructiveness, Second Edition (London: Routledge, 1991).
25. Private communication.
26. World Health Organization: Mental Disorders: Glossary and guide to their classifgication in accordance with the Ninth Revision of the International Classiafication of Diseases, (WHO: Geneva, 1978), s.31.
27. John E. Mack., Abductions: Human Encounters with Aliens (New York: Simon & Schuster, 1994).

DOKUZUNCU BÖLÜM

1. Sigmund Freud, Notes on a Case of Paranoia, Anna Freud'la işbirliği ile çeviren James Strachey, Alix Strachey ve Alan Tyson'ın katkılarıyla, Standard Edition, Volume XII (Lonodn: The Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis, 1958), s.71.
2. Norman Cohn, Cosmos, Chaos, and the World to Come (London: Yale University Press, 1993).
3. Bhagwan Shree Rajneesh, The Supreme Understanding: Reflections on Tantra, yayınlayan Ma Yoga Anurag, derleyen Swami Amrit Pathik (Lonodn: Sheşdon Press, 1978), s.213.
4. Jacques Hadamard, The Psychology of Invention in the Mathematical Field (New Jersey: Princeton University Press, 1945), s.15.
5. age., s.13.

6. age., s.47.
7. Rosamond E. M. Harding, An Anatomy of Inspiration (Cambridge: Heffer, 1940), s.30.
8. Jacques Hadamard, op. c.t., s.56.
9. C. P. Snow, The Search (London: Gollancz, 1934), s. 127.
10. Anthony Storr, Isaac Newton, in Churchill's Black Dog and other phenomena of the human mind (London: HarperCollins, 1989), s.93-96.
11. Thomas S. Kuhn, The Structure of Scientific Revoulutions (Chicago: Chicago University Press, 1962).
12. Anthony Storr, Solitude, (London: HarperCollins Flamingo, 1989), s. 123.
13. Graham Greene, Ways of Escape (Harmondsworth: Penguin Books, 1981), s.211.
14. Hugh Milne, Bhagwan: The God that Failed, derleyen Liz Hodgkinson (London: Sphere Books, 1987), s.128.
15. Anthony Storr, Solitude (London: HarperCollins, 1989).
16. Bernard Berenson, Aesthetics and History (London: 1950), s.68-70.
17. Lord Byron, 'Childe Harold's Pilgrimage', Canto to the Third LXXV (London: John Murray, 1816), s.42.
18. Richard E. Byrad, Alone (London: Ace Books, 1958), s.62-3.
19. Private communications.
20. Quoted in William James, The Varieties of Religous Experience (London: Longmans, Green, 1903), s.305.
21. Sigmund Freud, Totem and Taboo, Anna Freud'un katkılarıyla çeviren James Strachey ve Alan Tyson, standard Edition Volume XIII (London: The Hogarth

Press ve The Institude of Psycho-Analysis), s.89.
22. Edward Gibbon, derleyen G. Birkbeck Hill, Memories of MY Life and Writings (London: Methuen, 1900), s.105.
23. Private communications.
24. M. C. Jackson, A study of the relationship between psychotic and spiritual experience, Thesis for D. Phil., Oxford University, 1991.
25. William James, The Varieties of Religious Experience (London: Longsmans, Green, 1903), s.175-6.

ONUNCU BÖLÜM

1. William James, The Varieties of Religious Experience (London: Longsmans, Green, 1903), s.210.
2. age., s.208.
3. John Henry Newman, derleyen Maisie Ward, Apologia pro Vita Sua (London: Sheed and Ward, 1976), s.160.
4. P. Mullen, The phenomenology of disordered mental function, in Essential of Postgraduate Psychiatry (London: Academic Press, 1979).
5. Hugh Milne, Bhagwan: The God that Failed, derleyen Liz Hodgkinson London: Sphere Books, 1987), s.128.
6. Joost A. M. Meerloo, Mental Seduction and Menticide (London: Cape, 1957), s.50-1.
7. Friedrich Nietzsche, The Gay Science, çeviren Walter Kaufmann (New York: Vintage Books, 1974), 353, s.296.
8. C. G. Jung, Face to Face, interview with John Freeman, October 1959, B.B.C. Script.
9. Friedrich Nietzsche, age., 347, s.289.
10. Joseph Campbell, The Hero with a Thousand Faces (New York: Pantheon, Bollingen Foundation, 1949), s.309.
11. Mary Loudon, Revelations (London: Hamish Hamilton, 1994), s.155-6.
12. C. G. Jung, The Psychological Types, çeviren R. F. C. Hull ve H. G: Baynes, in the Collected Works, Volume Six (London: Routledge & Kegan Paul, 1971), s.12-13.
13. William James, age., s. 508.
14. Friedrich Nietzsche, Beyond Good and Evil, çeviren R. J. Hollingdale (Harmonds-worth: Penguin, 1973), 188, s.93.
15. Ralph Waldo emerson, Self-Reliance, in Ralph Waldo Emerso, derleyen Richard Poirier (Oxford: Oxford University Press, 1990), s.131.
16. Richard Webster, Why Freud was Wrong, (London: HarperCollins, 1995), a.301.
17. Sigmund Freud, On Narcissism, Anna Freud'un katkılarıyla çeviren James Starchey ve Alan Tyson, Standard Edition, Vol. XIV (London: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1957), s.74.
18. age., s.89.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

1. Lord Moran, Churchill: The Struggle for Survival 1940-1965 (London: Cons table, 1966), s.776.
2. Piers Brendon, Winston Churchill (London: Secker & Warburg, 1984), s.142.

3. Lord Moran, age., s. 778.
4. Anthony Storr, Churchill's Black Dog and Other Phenomena of the Human Mind (London: Collins, 1989), s.49-50.
5. J. P. Stern, Hitler: The Führer and the People (London: Fonatana, 1975), s. 89.
6. Quoted in Ernest Newman, Wagner a Man and Artist (London: Gollancz, 1963), s.38, n.2.
7. David Aberbach, Surviving Trauma (London: Yale University Press, 1989), s.124-141.
8. Norman Cohn, The Pursuit of the Millennium (London: Secker & Warburg, 1957).
9. Sigmund Freud, Civilization and Its Discontents, Anna Freud'un katkılarıyla derleyen ve çeviren James Starchey, Alix Starchey ve Alan Tyson'ın yardımlarıyla (London: The Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis, 1961), Standard Edition, Volume XXI, s.72.
10. Eileen Barker, New Religious Movement (London: HMSO, 1992), s.137.
11. Eileen Barker, age., 136.
12. Edmund Gosse, Father and Son (London: The Folio Society, 1972), s.204.
13. T. F. Hoad (editor), The Concise Oxford Dictionary of Etymology (Oxford: Oxford University Press, 1986), s. 142.
14. C. G. Jung, Psychotherapists or the Clergy, Volume II, The Collected Works, Psychology and Religion: West and East, çeviren R. F. C. Hull (London: Routledge & Kegan Paul, 1958), 519, s.338-9.
15. Friedrich Nietzsche, Beyond Good and Evil, çeviren R. J. Hollingdale (Harmondsworth: Penguin, 1973), 188, s.93.

16. Alan Ridout, personal communication.
17. Andrew Harvey, Hidden Journey (London: Rider, 1991), s.10.
18. age., s.25.
19. age., s.26.
20. C. G. Jung, Answer to Job, in Psychology and Religion: West and East, çeviren R. F. C. Hull, Collected Works, Vol. II (London: Routledge & Kegan Paul, 1958), 753, s.465.
21. Andrew Harvey, Hidden Journey, age., s. 33.
22. age., s. 35.
23. age., s. 49.
24. age., s. 53.
25. The New English Bible, St. Luke, 15-17 (Oxford ve Cambridge University Presses, 1970), s.99.
26. Alfred Tennyson, In Memoriam A.H.H. XLV, The Poems of Tennyson, derleyen Christopher Ricks (London: Longman, 1969), s.902.
27. Mary Loudon, Revelations (London: Hamish Hamilton, 1994), s.373.
28. Friedrich Nietzsche, The Gay Science, çeviren Walter Kaufmann (New York: Vintage Books, 1974), s. 279-280.

KAYNAKÇA

Aberbach, David, *Surviving Trauma*, London: Yale University Press, 1989.
Bancroft, Anne, *Modern Mysius and Sages*, London: Paladin, 1978.
Barker, Eileen, *The Making of a Moonie*, Oxford: Blackwell, 1984.
Barker, Eileen, *New Religious Movements*, London: HMSO, 1993.
Beckford, James A., *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements*, London: Tavistock Publications, 1985.
Bennett, John G., *Gurdjieff*, London: Turnstone Books, 1973.
Bennett, John G., *Gurdjieff: A Very Great Enigma, Three Lectures*, New York: Samuel Weiser, 1973.
Boyle, Nicholas, *Goethe*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
Caaman, Philip, *Ignatius Loyola*, London: HarperCollins, 1990.
Carpenter, Humphrey, *Jesus*, Oxford: Oxford University Press, 1980.
Carswell, John, *Lives and Letters*, London: Faber & Faber, 1978.
Chadwick, Peter, Borderline, London: Routledge, 1992.
Claridge, Gordon, *Origins of Mental Illness*, Oxford: Blackwell, 1985.
Copley, Samuel, *Portrait of a Vertical Man*, London: Swayne Publications, 1989.
Costello, Charles G., (Editor), *Symptoms of Schizophrenia*, New York: John Wiley, 1993.
Cotton, lan, *The Hallelujah Revolution*, London: Litde, Brown, 1995.
Davy, John, Hope, *Evolution and Change*, Stroud: Hawthom Press, 1985.
De Hartmann, Thomas and Olga, editör: T.C. Daly and T.A.G. Daly, *Our Life with Mr. Gurdjieff*; London: Penguin, Arkana, 1992.
Eagle, Morris N., *Recent Developments in Psychoanalysis*, New York: McGaw-Hill, 1984.
Ellenberger, Henri F., *The Discovery of the Unconscious*, New York: Basic Books, 1970.
Evans, Christopher, *Cults of Unreason*, London: Harrap, 1973.
Fitzgerald, Frances, *Cities on a Hill*, London: Picador, 1987, New York: Simon & Schuster, 1986.
Goodwin, Frederick K. and Jamison, Kay Redfield, *Manic-Depressive Illness*, New York: Oxford University Press, 1990.
Gordon, James S., *The Golden Guru*, Lexington, Mass: Stephen Greene Press, 1988.
Grosskurth, Phyllis, *The Secret Ring*, New York: Addison-Wesley, I991.
Gurdjieff, G., *All and Everything*, London: Routledge&Kegan Paul, 1950.
Gurdjieff, G., *Meetings with Remarkable Men*, London: Routledge&Kegan Paul, 1963.
Gurdjieff, G., *Viewsfrom the Real World*, London: Routledge&Kegan Paul, Arkana, 1984.
Harvey, Andrew, *Hidden Journey*, London: Rider, 1991.
Harvey, Andrew, *A Journey in Ladakh*, London: Picador, 1993.
Hay, David, *Religious Experience Today*, London: Mowbray, 1990.
Hebblethwaite, Margaret, *Finding God in All Things: The Way of Saint Ignatius*, London: HarperCollins, 1987.
Hemleben, Johannes, çeviren: Leo Twyman, *Rudolf Steiner*, East Grinstead: Henry Goulden, 1975.
Huxley, Aldous, *Ends and Means*, London: Chatto&Windus, 1938.

Isherwood, Christopher, *My Guru and His Disciple*, Harmondsworth: Penguin, 1981.
Jackson, M.C., *A Study of the Relationship between Psychotic and Spiritual Experience*, D.Phil. Thesis, 1991, University of Oxford.
James, William, *The Varieties of Religious Experience.* London: Longmans, Green, 1903.
Johnson, Paul E. & Wilenz, Sean, *The Kingdom of Matthias*, New York: Oxford University Press, 1994.
King, Martin and Breault, Marc, *Preacher of Death*, London: Signet Books, 1993.
Knox, Ronald A., *Enthusiasm*, Oxford: Clarendon Press, 1950.
Kramer, Joel&Alstad, Diana, *The Guru Papers*, Berkeley: North Atlantic Books/Frog, 1993.
Laski, Marghanita, *Ecstasy*, London: Cresset Press, 1961.
Lean, Garth, *Frank Buchman*, London: Constable, 1985.
Leppard, David, *Fire and Blood*, London: Fourth Estate, 1993.
Lissau, Rudi, *Rudolf Steiner*, Stroud: Hawthorn Press, 1987.
Loudon, Mary, *Revelations*, London: Hamish Hamilton, 1994.
Masson, Jeffrey Moussaieff, *My Father's Guru*, Reading, Mass: Addison-Wesley, 1993.
McCreery, Charles, *Schizotypy and Out-of-the-Body Experiences*, D.Phil. Thesis, 1993. University of Oxford.
Meissner, William W., *Ignatius of Loyola*, New Haven: Yale University Press, 1992.
Milne, Hugh, *Bhagwan: The God That Failed*, London: Sphere Books, 1983.
Moore, James, *Gurdjieff*, Shaftesbury, Dorset: Element Books, 1991.

Mullan, Bob, *Life as Laughter*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983.
Naipaul, Shiva, *Journey to Nowhere*, Harmondsworth: Penguin, 1982.
Newman, John, Henry, *Apologia pro Vita Sua*, editör: Maisie Ward. London: Sheed and Ward, 1976.
Nott, C.S., *Teachings of Gurdjieff: The Journal of a Pupil*, London: Routledge & Kegan Paul, 1961.
Ouspensky, P.D., *In Search of the Miraculous*, New York: Harcourt, Brace & World, 1949.
Paffard, Michael, *Inglorious Wordsworths*, London: Hodder & Stoughton, 1973.
Rajneesh, Bhagwan Shree, editör: Ma Satya Bharti, *Meditation: The Art of Ecstasy*, London: Sheldon Press, 1980.
Rajneesh, Bhagwan Shree, editör: Ma Yoga Anurag, derleyen: Swami Amrit Pathik, *The Supreme Understanding: Reflections on Tantra*, London: Sheldon Press, 1978.
Rajneesh, Bhagwan Shree, editör: Swami Satya Deva, derleyen: Swami Amrit Padhik, *The Mustard Seed: Reflections on the Sayings of Jesus*, London: Sheldon Press, 1978.
Reavis, Dick J., *The Ashes of Waco*, New York: Simon & Schuster, 1995.
Reed, TJ., *Goethe*, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 1985.
Ruthven, Malise, *The Divine Supermarket*, London: Vintage Books, 1991.
Sanders, E.P., *The Historical Figure of Jesus*, London: Allen Lane, The Penguin Press, 1993.
Secrest, Meryle, *Frank Lloyd Wright*, New York: Knopf, 1992.
Shaw, William, *Spying in Guru Land*, London: Fourth Estate, 1994.

Steiner, Rudolf, çeviren: Michael Wilson, *The Philosophy of Freedom, The Basis for a Modern World Conception*, London: Rudolf Steiner Press, 1964.
Steiner, Rudolf, çeviren: D.S. Osmond and C. Davy, *Knowledge of the Higher Worlds - How Is It Achieved?* London: Rudolf Steiner Press, 1969.
Steiner, Rudolf, çeviren: George and Mary Adarns, *Occult Science - An Outline*, London: RudolfSteinerPress, 1989.
Tomalin, Claire, *Katherine Mansfield: A Secret Life*, London: Penguin, 1988.
Underhill, Evelyn, *Mysticism*, London: Methuen, 1911.
Vermes, Geza, *The Religion of Jesus the Jew*, London: SCM Press, 1993.
Walker, Kenneth, *A Study of Gurdjieff's Teaching*, London: Cape, 1987
Washington, Peter, *Madame Blavatsky's Baboon*, New York: Schocken, 1995.
Webster, Richard, *A Brief History of Blasphemy*, Southwold: Orwell Press, 1990.
Webster, Richard, *Why Freud Was Wrong: Sin, Science and Psychoanalysis*, London: HarperCollins, 1995.
Welch, William J., *What Happened In Between*, New York: George Braziller, 1972.
Wilson, Andrew N., *Jesus*, London: HarperCollins, 1993.
Wilson, Colin, *Rudolf Steiner*, Wellingborough: Aquarian Press, 1985.
Young, Julian, *Nietzsche's Philosophy of Art*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
Young-Bruehl, Elisabeth, *Creative Characters*, New York: Routledge, 1991.
Zuber, Rene, çeviren: Jenny Koralek, *Who Are You Monsieur Gurdjieff*, London: Routledge & Kegan Paul, 1980.

DİZİN

Öteki Peygamberler, Anthony Storr'un en özgün, aydınlatıcı ve beğeni toplamış kitaplarından biridir. Storr'un özgün ve insancıl anlatımıyla kitapta, hem Jim Jones ve David Koresh gibi kötü nam salmış cani guruların hem de Loyolalı Ignatius ve İsa gibi Batı'da saygınlık kazanmış tinsel liderlerin farkında olduğumuzdan çok daha fazla kişiyi etkilemiş olduklarını anlıyoruz. Neden bazılarını saygın düşünür ya da tinsel lider olarak adlandırıyoruz da diğerlerine deli diyoruz? Storr, görünüşte deli ya da görünüşte aklı başında olanların aslında birbirlerinden pek de farkları olmadığını, sadece yelpazenin farklı bölümlerinde yer aldıklarını gösteriyor.

"Anthony Storr'un *Öteki Peygamberler*'i, ilk iyi guru rehberi. Önceden bu konu üzerinde çalışmış yazarlardan farklı olarak, guruların öğretilerini ele almayıp psikiyatrist kimliğiyle spotları guruların üzerine çeviriyor... Bir delilik testi işe yaramaz. Dr. Storr'a göre, bunun yerine 'hem sadece kendiyle ilgilenen hem de otoriter olan' kişilere güvenmemeliyiz, çünkü 'kendinden emin olma karizması hepimizin içindeki çocuğu tuzağa düşüren bir kapandır'... Yeni dinleri bu kadar basit ve anlaşılır bir biçimde anlatan az sayıda eserden biri."

Colin Hughes, *Independent*

"Çok heyecan verici bir kitap... Anthony Storr, sadece yazma yeteneği olan bir psikiyatrist olmakla kalmayıp daha önce kimsenin fikir belirtmek istemediği bu konuyu son derece akıcı ve akılcı bir dille işlemiştir. Aynı zamanda Dr. Storr, insan ruhunun çözümlenmesi söz konusu olduğunda, profesyonel becerilerinin sınırının farkında olan az sayıda psikiyatristten biri."

Damian Thompson, *Literary Review*

"Uyarıcı ve okunabilir bir kitap... İçinde Gurdjieff ve Rajneesh'in, Jung ve Freud'un, Loyola ve İsa'nın da bulunduğu bir sahtekârlar ve saplantılı kişiler ordusu... Storr, tüm bilgeliğiyle guruların sağlığı nasıl tehdit edebileceklerini gözler önüne seriyor."

Simon Jenkins, *Sunday Times*

Çok az sayıda müridi olan kişisel inanç sistemleri, kandırmacadan ibaret gibi görünür. Milyonlarca kişi tarafından kabul görmüş inanç sistemleri ise diğerleri kadar mantık dışı olsalar bile, dünya dini olarak adlandırılırlar.

Anthony Storr

Psikiyatri 05
Psikoloji / Gurular

ISBN: 975 8420-09-7